

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİMDALI
GENEL SOSYOLOJİ VE
METODOLOJİ PROGRAMI

TÜRK DÜŞÜNCE DÜNYASINDA CAHİT TANYOL

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan:
20016014 Erkan ÇAV

Danışman:
Yar. Doç. Dr. Çağlayan Kovanlıkaya Ergin

İSTANBUL - 2004

Erkan ÇAV tarafından hazırlanan Türk Düşünce Dünyasında Cahit Tanyol adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 14 / 09 / 2004

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Ali AKAY

.....
Ali Akay

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Güliz ERGİNSOY

.....
Güliz Erginsoy

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Oya OKAN (İ.Ü.Öğr.Üy.)

.....
Oya Okan

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Çağlayan KOVANLIKAYA (Danışman)

.....
Çağlayan Kovanlıkaya

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Aslı KAYHAN

.....
Aslı Kayhan

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ	III
ÖZET	IV
SUMMARY	V
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı	2
1.2. Çalışmanın Kapsamı.....	2
1.3. Çalışmanın Yöntemi.....	4
2. TÜRK SOSYOLOJİSİ VE CAHİT TANYOL	7
2.1. Türkiye'de Sosyoloji Tartışmaları	7
2.2. Cahit Tanyol'a Göre Sosyoloji	12
3. CAHİT TANYOL'UN HAYATI	19
3.1. Cahit Tanyol'un Eğitim Aldığı ve Hizmet Ettiği Kurumlar	20
3.2. Cahit Tanyol'un, Çeşitli Dönem ve Yıllarda Farklı Üniversitelerde Verdiği Dersler	22
4. CAHİT TANYOL'U OKUMA DENEMESİ	24
5. CAHİT TANYOL SOSYOLOJİSİNDE TOPLUMSAL KAVRAMLAR 35	
5.1. Toplum ve Birey.....	35
5.2. Örf ve Adetler.....	36
5.3. Ahlak	44
5.4. Laik Ahlak.....	47
5.5. Laiklik	60
5.6. Din, Dinde Reform, İrtica, Din Adamı ve Gericiler.....	70
5.7. Milliyetçilik	81
6. CAHİT TANYOL'DA ZİYA GÖKALP VE PRENS SABAHATTİN SOSYOLOJİSİ DÖNEMİ (1940-1960)	90
6.1. Medeniyet.....	60
6.2.1. Batı Medeniyeti ve Aşağılık Duygusu	92
6.1.2. Medeniyet Dramı	97
6.2. Demokrasi	101

6.2.1. Demokrasi ve Tek Parti Dönemi	104
6.2.2. 1950-1960: 10 Yıllık Demokrasi Deneyimi	107
6.2.3. Hoca Kadri Efendi ve Partisiz Parlamento	108
7. CAHİT TANYOL'DA MARKSİST SOSYOLOJİ VE METODOLOJİ	
DÖNEMİ (1960-...)	115
7.1. Cahit Tanyol'da 1960-1970 Arası Dönem.....	116
7.1.1. Cahit Tanyol'da İlk Düşünsel Dönüşüm: Toplumsal Hareketler ve Teori: 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası	116
7.1.2. Burjuva Demokrasisi ve Türkiye Koşulları.....	125
7.1.3. Sosyalizm ve Türkiye Koşulları	130
7.1.4. Ziya Gökalp Milliyetçiliği, Atatürk Devrimleri ve Sosyalizm.....	135
7.1.5. Cahit Tanyol'da İkinci Düşünsel Dönüşüm: Sosyalizm ve Cumhuriyet Devrimleri Arasında Kısa Beraberlik: 12 Mart Öncesi ve Sonrası	139
7.2. Cahit Tanyol'da 1970-1980 Arası Dönem.....	142
7.2.1. Batı ve Doğu Marksizmi	142
7.2.2. Türkiye'de Marksist Bir Çözüm	148
7.3. 1980'den Günümüze Cahit Tanyol	153
7.3.1. Kemalizm: Dün, Bugün, Yarın.....	154
7.3.2. Demokrasi.....	167
7.3.3. Din ve İrtica	175
7.4. Medeniyet ve Batılılaşma Süreci.....	179
8. SONUÇ	198
9. EK: CAHİT TANYOL'UN TAM BİBLİYOGRAFYASI	205
9.1. Kitaplar	205
9.2. Makaleler, Söyleşiler, Şiirler.....	205
10. KAYNAKLAR	247
10.1. Kitaplar	247
10.2. Makaleler.....	248
10.3. Tezler.....	257
11. ÖZGEÇMİŞ	258

ÖNSÖZ

Cahit Tanyol ve eserleri, üzerinde kapsamlı çalışma yapılmamış bir sosyolog olarak çok kapsamlı ve ayrıntılı bir araştırmayla ele alınmalıydı. Sağlıklı bir bibliyografyasının olmayışı, çalışmalarının kütüphanelerde olması, kitaplarının onun düşüncelerini ortaya koymada yetersiz kalması, çalışmanın "işçiliğini" artırıyordu. Buna Tanyol'un, geniş ilgi alanı ve düşünce üretimini de eklediğimizde, araştırmamızın boyutlarının büyümemesi olanaksızdı.

Ben sözü daha fazla uzatmadan bu araştırmayı yapmamda emekleri olanları dile getirmek istiyorum. Öncelikli olarak farklı bir disiplinden olmama rağmen "sosyoloji bilimine" katılmamada etkili olan Prof. Dr. Esin Küntay'a teşekkür etmek istiyorum. Çalışmamda öğretmen-öğrenci ilişkisinin dışında bir etkileşimle bana yön veren danışmanım Yar. Doç. Dr. Çağlayan Kovanlıkaya Ergin'e "özenle" teşekkür ediyorum. Teknik olarak yardımcı olan MSÜ Bilgi İşlem merkezine, Enstitüden Sabahattin Bey'e teşekkür ediyorum. İstanbul Üniversitesinde araştırma yapmama izin veren İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Taner Tarhan'a ve oradaki araştırmamda destek olan İ.Ü. Sosyoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Korkut Tuna'ya, araştırmamda yardımcı olan Fakülte sekreteri Aliye Hanıma ve fakülte çalışanı Zeynep Hanıma teşekkür ediyorum. Bu araştırmayı yapmamda vesile olan Sevgi Kesim arkadaşşıma da yine ayrıca teşekkür ediyorum.

Bütün bu teşekkürlerimin dışında, kütüphanesini açarak ve her türlü bilgiye ulaşmamda doğrudan kolaylık sağlayarak, beni sağlıklı bir çalışma yapmaya yönlendiren, sohbetleriyle hem kendisini hem de sosyoloji görüşlerini derin olarak öğrendiğim, öğrencisi olmadığım halde hemen hemen tüm yazılarını okuyarak ona birçok kişiden daha yakın olduğum Cahit Tanyol'a ve her ziyaretimde özenli ev yemeklerinden bana ziyafet veren eşi Fethiye Hanım'a içten sevgi ve saygılarımı sunuyorum. Ve son teşekkürü her türlü "desteği" benden eksik etmeyen ailemle paylaşıyorum.

ÖZET

(TÜRK DÜŞÜNCE DÜNYASINDA CAHİT TANYOL)

1914 yılı, Darülfünun'da ilk defa "içtimaiyyat / ilmi içtima" derslerinin Ziya Gökalp tarafından verildiği yıldır. Böylelikle, dünyanın ikinci sosyoloji kürsüsü açılmış olacaktır. 1914 yılında doğan Cahit Tanyol da yıllar sonra bu kürsüde 36 yıl hocalık yapacaktır. Bu anlamda çalışmamız özelde Cahit Tanyol'u incelemesine rağmen, çerçeve olarak Türk sosyolojisinin dünden bugüne gelişimini de ortaya koymaktadır. Türkiye tarihinden daha uzun bir kişisel tarihe sahip olan Cahit Tanyol'un, hayatı boyunca ürettiği görüşler de aynı zamanda Türkiye'nin görüşlerini verecektir.

Cahit Tanyol, 1960'lı yıllara kadar Ziya Gökalp, Prens Sabahattin ve Amerikan Sosyolojisine bağlı iken, 1960 sonrasında Marksist sosyolojiyi benimsemiştir. Farklı sosyolojileri benimsediği için farklı açılardan fikirler üretmiştir. Örf ve Adetler sosyolojisi, ahlak sosyolojisi temel ilgi alanları olmuştur. Laiklik, laik ahlak, irtica üzerine din eskenli çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalarını ile Türkiyenin modernleşmesinde ve de özellikle sekülerleşme sürecinde etkili bir isim olmuştur. Modernleşmenin de sürekli eleştirisini yapmış ve görüşleriyle bu sürece katılmıştır. Eğitim sorunlarından, düşünce sorunlarına kadar bir çok alandaki çalışmalarıyla birçok açılım sağlayan fikirler üretmiştir.

Demokrasi, sosyalizm ve Kemalizm tartışmalarında katılarak bu kavramların tanımlanmasında etkili olmuştur. Marksist metodoloji üzerine getirdiği yaklaşımla yöntem konusuna farklı bir yön vermiştir. Sabit bir düşünceye bağlılık göstermemesi nedeniyle, düşünsel hayatında sürekli bir arayış içinde olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Sosyolojisi, Türk Modernleşmesi, demokrasi, Marksizm, Kemalizm

SUMMARY

(CAHİT TANYOL IN TURKISH THINKING WORLD)

1914 is first year that the "içtimaiyyat / ilmi içtima" (sociology) lessons were given at Darülfünun (univeristy) by Ziya Gökalp. It means that the second Sociology Department in the world was opened. Cahit Tanyol, who was born in 1914 worked at this department as a teacher about 36 years. So even this workpaper is focusing on Cahit Tanyol, actually it is about the progress of Turkish Sociology. Cahit Tanyol has older personal history than Turkey's history, so his ideas will give us also Turkey's ideas.

Cahit Tanyol, until 1960's, was supporting Ziya Gökalp, Prens Sabahattin and American Sociologies. But after 1960, he started to support Marxist Sociology and Marxist Methodology. Because of this situation he offered different ides to Turkish thinking world and Sociology world. Moral sociology is his basic sociology. He studied on secularizm and with this studies he got an important thinker and guide for Turkish civilization. He criticized Turkish civilization all his life and he attended this process all time with his critiqs. He gived different views for thinkers with studies on education's problams, thinking problams and etc.

He has discussed on democracy, socialism and Kemalism and he has helped to explain this subjects. When he had used the Marxist methodology, he gived a different way to use Marxist methodology. Cahit Tanyol, has not believed any kind of idea so he is still looking for new ideas. He will keep going on "searching".

Key words: Turkish Sociology, Turkish Civilization, democracy, socialism, Kemalism

1. GİRİŞ

Cahit Tanyol: Dünyanın ikinci sosyoloji kürsüsüyle yaşıt, aynı kürsüde 36 yıl kesintisiz hizmet vermiş, şair, öğretmen, felsefeci, sosyolog, düşünür, bilim adamı. 90 yıllık ömre sığan 1300'ün üzerinde makale, sekiz sosyoloji, iki edebiyat, bir felsefe kitabı. Cahit Tanyol'u ilk incelemeye ve tez konusu olarak almaya karar verdiğimde, böyle kapsamlı ve geniş, hemen hemen her konuya bir ucundan değinmiş, Türk sosyolojisini ve düşüncesini farklı yönleriyle etkilemiş bir sosyologu inceleyeceğimi bilmiyordum. Bu anlamda Cahit Tanyol'un, kendi temel alanı dışındaki konularda da fikir ve görüş ortaya koyan klasik Cumhuriyet dönemi ilk sosyolog tipinin sonuncusu olduğu da açıktır.

Cahit Tanyol, önce kendi dergisi Aramak'ta başlayan makaleleriyle 1939 yılından 2004 yılına kadar aralıksız 65 yıl yazmıştır. Farklı dergilerde, farklı gazetelerde ve farklı çizgilerde süren yazın hayatını kitaplarından öğrenmek imkansızdı. Bu açıdan çalışma için öncelikli olarak Tanyol'un bibliyografyasının hazırlanması ve tüm yazılarının toplanması gerekiyordu. Buna mümkün olan söyleşi, röportaj, toplantı, konferans ve benzeri kayıtlar da eklenerek eksiksiz bir bibliyografya oluşturulmalıydı. Bunun temel nedeni, Tanyol'un bu uzun düşünce ve yazma sürecinde atlamadan, eksiksiz, yanlı/yanlış yoruma açık olmayacak, inceleyenin bilgi/bilinç düzeyine bağlı olarak objektif ve nesnel, en azından kendi içinde tutarlı bir çalışma yaparak fikirlerini ve çalışmalarını ortaya koyabilmektir. Tanyol'un bibliyografyası üzerine iki önemli çalışma yapılmıştı. Birincisi, Cahit Tanyol Sosyoloji Bölüm başkanlığını sürdürürken bir öğrencisinin yaptığı "bitirme tezi", diğeri Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümünden, 1950'li yıllardan itibaren Türk Folklor Araştırmaları Dergisinden Cahit Tanyol'u bilen Aydın Oy'un yaptırdığı "dönem tezi"dir.¹ İlk

¹ Türkiye'de Sosyoloji Profesörlerinin İlgili Alanları: Örnek Prof. Dr. Cahit TANYOL, Nevzat Yıldırım, İ.Ü.E.F. Sosyoloji Bölümü Bitirme Tezi, 1973; Cahit Tanyol Hayatı ve Eserleri, Ruhsar Afşin, M.S.G.S.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1989

çalışma, Cahit Tanyol'un seçilmiş makalelerinden tam metinler içerirken, aynı zamanda o güne kadar Tanyol'un yayınlanmış yazılarının bibliyografyasını vermiştir. İkinci çalışmanın ismi "Cahit Tanyol'un Hayatı ve Eserleri" şeklinde olsa da Tanyol'un hayatına ilişkin bir sayfalık bir bilgiden sonra Tanyol'un İstanbul Üniversitesi'nden emekli olduğu 1982 yılına kadarki bibliyografyasını içermektedir. Çalışmamda, kapsamlı ve ayrıntılı olarak Tanyol'un bibliyografyasını ortaya koyan ikinci tezi temel aldım.

1.1 Çalışmanın Amacı

Tarihsel olanı göz ardı etmeden, aldığı edebiyat ve felsefe eğitimi ile olaylara çok yönlü olarak bakabilen Tanyol'un her yönde derinlikli çalışmalar yaptığını gördükten sonra, bu çalışmaların sadece düşüncenin ortaya konması yönüyle değil, bu uzun hayatın içinde ortaya konuldukları dönemler içinde değerlendirilmesi gerektiği sonucuna vardım. Bu hem tarihsel olanın yok olmamasına hem de çalışmalarındaki yöntemsel, içerik, düşüncedeki değişim ve yayınlanma sorunları nedeniyle kendi düşünce geleneğini oluşturamadığını bilen ve söyleyen Tanyol'un düşünce çizgisini farklı açılımlarıyla ortaya koyabilmektir. Bu çerçevede araştırmanın amacını şöyle belirledik; "Tanyol'un düşüncelerini ve düşünce çizgisini/gelişimini, tarihsel ve düşünsel olarak birlikte verebilmek, kırılmaları/değişimleri, Türkiye koşullarının kırılmaları/değişimleri ile paralel biçimde tarihsel ve dönemsel olarak ortaya koyabilmektir."

1.2 Çalışmanın Kapsamı

Çalışmamızda temel olarak Tanyol'un tüm makalelerini ve kitaplarını alarak, belirli bir fikir çizgisini ortaya koymak amacını güderken, edebiyat üzerine olan çalışmalarını dışta tuttuk. Bunun yanında, sınırlı bir çalışma olan tez çalışmamızda

tüm fikirlerine yer vermeyeceğimiz için konu ve görüş sınırlamasına da gittik. Tezde ele aldığımız fikirleri ise Tanyol'un ana çalışma alanlarını ve temel konularını ele alması bakımından, Tanyol'un anlaşılması için geniş bir kapsam sunmaktadır. Bu çerçevede burada ele aldığımız konular sınırlı olmasına karşın ana fikirlere ve bu fikirlerin uzantılarına yön vermesi açısından kapsamlı bir çalışma olmuştur. Farklı dönemlerdeki konuların incelenmesi Türkiye'nin tarihsel süreçlerini ortaya koyduğu gibi Türk sosyolojisinin de bu dönemlerde ilgilendiği konular hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türk sosyolojisi üzerine, Osmanlı'dan bugüne gelen süreci farklı değerlendirmelerle incelemelerle alan sosyologların görüşleri çerçevesinde ele alarak, genel bir değerlendirme yaptık. Hemen ardından Cahit Tanyol'un sosyolojik görüşlerini ve bugüne kadar geçirdiği değişimleri ortaya koymaya çalıştık. Üçüncü bölümde Cahit Tanyol'un hayatı yanında, kronolojik olarak aldığı eğitimleri ve verdiği hizmetleri ortaya koyduk. Aynı bölümde Tanyol'un bugüne kadar farklı üniversitelerde verdiği dersleri de belirterek sosyolojiye hangi yönlerde katkı yaptığını göstermek istedik. Dördüncü bölüm, tezimizin amacına yönelik olarak Tanyol'un çalışmalarının dönemlendirilmesi ve bu bağlamda okunmasına yönelik bir yöntem ve çerçeve denemesidir. Beşinci bölüm, Tanyol'un sosyolojide temel teorik çalışmalarını oluşturmuş, örf ve adetler sosyolojisi ve ahlak sosyolojisi çerçevesinde şekillenen sosyoloji görüşlerini ele aldık. Bu bölümde aynı zamanda Tanyol'un düşünsel çizgisinde temel bir izlek olan milliyetçilik konusunu da ele alarak kapsamlı bir değerlendirme yaptık. Bu bölümü diğer bölümlerden ayırmamızın bir diğer nedeni, ele aldığımız konuların, diğer konular gibi dönemlendirme çerçevesinde ele alınmasını oluşturacak kapsamın dışında olmasıdır. Burada kastettiğimiz, dönemleştirdiğimiz konuların etkileri, çerçeveleri, kapsamları, boyutları ve kendileri dışındaki görüşlerle ilişkileri dönemsel değerlendirmeleri mümkün kılıyorken, bu konuların böyle bir kapsamda ele alınması dönemlendirme esasının iç bütünlüğünü bozmaktaydı. Oysaki dönemlendirmeler çerçevesinde ele aldığımız konular, böyle bir ayrıma imkan veriyor, tarihsel süreçle birlikte temelde dönemin koşullarına yönelik oluşmuş etkileşimlerden biçimlenen

görüşleri içeriyordu. Altıncı bölümde, Cahit Tanyol'un Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin sosyolojilerini ve kısmen de Amerikan sosyolojisini temel aldığı ve bu çerçevede görüşlerini oluşturduğu dönemi inceledik. Yedinci bölümde, Tanyol'un düşünsel çizgisinde en temel kırılmayı gösteren Marksist sosyolojiye geçişle birlikte günümüze kadar gelen sürece bağlı olarak ortaya koyduğu görüşleri, dönemin kendi içindeki farklılaşmalarını da göz önüne alarak alt katmanlarını ve uzamlarını içerecek bir şekilde inceledik.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Yöntem konusu iki farklı çerçevede ele almak gerekiyor. Birinci çerçeve Cahit Tanyol'un tam ve sağlıklı bir bibliyografyasının oluşturulması. İkinci çerçeve, Cahit Tanyol'un okunmasına ve değerlendirilmesine yönelik yöntem. Cahit Tanyol'un tam bir bibliyografyasını toplamak için arşiv çalışması yaptık. Bu süreç tezimizin en yoğun çalışma ve emek gerektiren dönemi olmuştur. Bu süreci şöyle ortaya koyabiliriz;

Veri toplama, arşiv yöntemi:

1. Elimizdeki mevcut bibliyografya çerçevesinde kütüphanelerden dijital fotoğraf veya fotokopi suretiyle, bunların mümkün olmadığı durumlarda yazmak suretiyle verilerin/bilgilerin/makalelerin toplanması
2. Cahit Tanyol'un kendi kütüphanesinde yaptığımız çalışmalarla, ulaşılamayan, önceki bibliyografyalara girmemiş, yazarın kendisi dışında bilinmeyen yazılarının toplanması
3. Eksik kalan çalışmaların başka şehirlerdeki kütüphanelerden toplanması
4. Toplanan makalelerden yeni tam bibliyografyanın oluşturulması

5. Bu bibliyografik bilgilerin dışında, eğitim ve hizmet hayatına yönelik, Cahit Tanyol'un 36 yıl bulunduğu İstanbul Üniversitesindeki dosyasının incelenmesi ve 12 yıl misafir profesörlük yaptığı Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesindeki bilgilerinin toplanması

Bu aşamadan sonra yöntem kapsamındaki ikinci konu Cahit Tanyol'un nasıl inceleneceği, nasıl değerlendirileceği, okumalarının nasıl yapılacağı konusuydu. Bunun için Cahit Tanyol'u inceleme amacımıza bağlı olarak nasıl ele alacağımızın yöntemini belirledik. "Cahit Tanyol'un düşünce dünyasını ve gelişimini, Türkiye'nin ekonomik, politik, sosyal ve toplumsal kırılmaları içinde ele alarak, onun bu kırılmalardan etkilenen ve değişen düşüncelerini, bu kırılmalara bağlı olarak oluşan dönemler çerçevesinde ortaya koyan tarihsel bir yöntemle incelemek." Bunu yaparken öncelikli olarak Tanyol'un içsel okuma ile ele alınması gerekirdi. Bunun anlamı Tanyol'a ve görüşlerine çevreden değil, içinden ulaşmak demektir. Tanyol'u merkeze alan bir yöntem anlayışıydı. Bunun da temel sebepleri vardı. Tanyol, birçok çalışmasında teorik ve pratik söylemlerini iç içe açıkladığı için onun sağlıklı bir düşünsel gelişimi yansıtmadığını gördük. Bu teorik ayıklamayı yapmak ve Tanyol'a içkin düşünsel oluşumu ortaya koyabilmek, ancak onun kendi yazılarını omurga alan bir çalışmayla mümkün olabilirdi. Bu anlamda çevresel tartışma ve görüşler ancak bizim bu çalışmamız sonrasında ele alınabilecektir. Böylece bu çalışma Tanyol'u eleştirebilmek adına da sağlıklı bir alan sunacaktır. Bu yöntem bizim uygulayabileceğimiz en sağlıklı ve bilimsel geçerliliğe ulaştıracak yöntemdir. Bini aşkın makalesi kütüphanelerde "uyumakta" olan Tanyol'un, 1939'dan itibaren başlayan yazın geçmişiyle ortaya koyduğu çalışmaları hiçe sayarak, sadece yazdığı kitapları temel alan bir anlayışla tanımak ve yazdığı makalelerden bazılarını görerek, savunduğu sosyoloji görüşlerini göz önüne almadan incelemeye çalışmak, onun hakkında yapılmış çalışmalarda da kendini gösterdiği gibi eksik ve yanıltıcı olacaktır. Bu nedenle, tarihsel olanı göz önüne almayan bir Tanyol incelemesi, bütünsel bir sonuç veremeyeceği gibi, var olanın da çarpıtılmasıyla, inceleyeni sığ sonuçlara götürecektir. Buradaki çarpıcı örnek, Cahit Tanyol'u tarihsel plandan soyutlayarak değerlendirmeler yapan Hamza Uygun'un ondaki değişimi ifade etmek yerine, bu

değişimi "neyi savunduğu açık değil" şeklinde olumsuz, eleştirmek adına yanlış bir sonuca götüren bir şekilde tanımlamasıdır.²

Bu sığılıktan ve yanlış/yanlış sonuçlardan kaçınmak ancak verilere dayalı "nesnel" bir çalışma ile mümkün olabilirdi. Bunun için de Cahit Tanyol'a ilişkin tüm bibliyografyanın hazırlanması zorunlu oldu. Bunun yanında çalışmamızda yöntemimizi belirleyen bir diğer nokta, Türkiye tarihinin ve Türk Sosyoloji tarihinin, Cahit Tanyol'un düşünsel üretimi ile örtüşmesiydi. Buna ilişkin değerlendirmemizi dördüncü bölümde ele aldık. Son olarak bir ayrıntıyı daha belirtmemiz gerekir. Hocamız Cahit Tanyol'u ziyaretlerimde, kendisiyle yaptığımız kapsamlı, ayrıntılı, derin, sert, tartışmalı ve uzun görüşmelerimizde çalışmamızın ve araştırma yöntemimizin etkinliğini ve doğruluğunu destekleyecek sonuçlara ulaştık. Bu bir anlamda teşhislerimizin ve yöntemimizin sağlıklı olduğunun göstergesiydi.

² Hamza UYGUN, "Cahit Tanyol", Türk Toplum Bilimcileri 1, 1988, 353-390.

2. TÜRK SOSYOLOJİSİ VE CAHİT TANYOL

1933 yılındaki reformla yeniden şekillenen İstanbul Üniversitesi Felsefe bölümünde eğitim alan Tanyol, hocası Hilmi Ziya Ülken'in isteğiyle, 1946 yılında önce felsefe sonra sosyoloji bölümünde asistan olur. Felsefe eğitimi alan Tanyol, bu dönemle birlikte sosyoloji ve konuları üzerine yoğun bir araştırma ve inceleme sürecine girer. Katıldığı ve yürüttüğü dersler, programlar, seminer ve konferanslar onun sosyolojiyi ve eğitimini, "geleneğin" bakış ve uygulamalarını her yönüyle tanımasını sağlamıştır. Tanyol'un 1982 yılına kadar kesintisiz olarak bu bölümde bulunduğu göz önüne alındığında Türk Sosyolojisine getirdiği eleştirilerin önemi büyük olacaktır.

Bu bölümde ilk olarak, Tanyol'un Türk Sosyolojisine getirdiği eleştiriler ve açılımlarla birlikte sonraki dönemlerde Türk Sosyolojisi üzerine incelemeler yapmış sosyologların görüş ve eleştirilerini karşılaştırmalı olarak ele aldık. Bu karşılaştırmalı incelememiz elbette ki çeşitli açılardan eksiktir. Fakat, burada güttüğümüz amaç bu incelememizin, Türk Sosyolojisinin genel bir değerlendirmesi ve farklı bakış açılarını ortaya koyması açısından hem çalışmamızın bütününe hem de Cahit Tanyol'un sosyoloji görüşüne bir giriş niteliği taşımasıdır. İkinci bölümde Cahit Tanyol'un baştan bugüne savunduğu sosyoloji görüşlerini değişimleri ve sorunları çerçevesinde ele aldık.

2.1. Türkiye'de Sosyoloji Tartışmaları

Türk sosyolojisi incelenirken, temel çıkış noktası Osmanlı'da sosyolojinin ortaya çıkış koşullarının belirlenmesidir. Batıdan alınan bir bilim dalı olarak sosyoloji, neden seçilmiştir, ne zaman seçilmiştir, nasıl kullanılmıştır, nereden/kimlerden ve hangi sosyologlardan yararlanılmıştır ve niçin sosyolojinin

ihtiyaçlarımıza cevap verebileceği düşünülmüştür, gibi açık boyutlu soruların cevaplanması gereklidir. Tanyol, bizde sosyolojinin, Avrupa'daki gibi felsefe geleneği olmadığı için, tarihe dayalı olarak ortaya çıktığını söyler. Bu açıdan sosyoloji, toplum sorunu olarak değil, bir devlet sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Tanyol, Türk sosyolojisinin ilk kurucusu olarak Ahmet Cevdet Paşa'yı görür. Bize gerçek anlamda sosyolojinin gelişi ise daha sonra olacaktır ve toplumsal sorunlardan daha çok devletin devamının sağlanması için kullanılacaktır. "Çöküş çalkantısı içinde olan bir imparatorlukta aydınların kafasını kurcalayan sorun her şeyden önce "devletin nasıl kurtarılacağı" kaygısıdır. Gerek Türk düşünce geleneği gerekse devletin çöküntü halinde oluşu, devlet sorununu ister istemez toplum sorunlarının ön planına itmiştir."³ Baykan Sezer'e göre, sosyolojinin bizdeki görevi, devletin/Osmanlı'nın devlet siyaseti olarak seçtiği "Batıcılışmayı" gerçekleştirmektir.

Tanyol bizde sosyolojiyi Ahmet Cevdet Paşa ve Mizancı Murad Bey üzerinden tarihsel geleneğin devamına bağlar. Bizde sosyolojinin Türk düşüncesindeki kaynaklarını inceleyen Baykan Sezer, Tanyol'un Ahmet Cevdet Paşa'ya ve Mizancı Murat Bey'e dayandırdığı sosyolojiyi ve Fındıkoğlu'nun, Farabi, Naima ve Katip Çelebiye dayandırdığı Türk düşüncesine yaklaşımını eleştirerek, sistemli bir çalışmayla bu sonuçlara ulaşmadıklarını söyler.⁴ Özellikle II. Meşrutiyet sonrasında baktığımızda ise sosyolojinin etkilendiği kaynaklar açıktır. Doğan Ergun, bizde ilk sosyoloji çalışmalarının "doğacı sosyoloji" olduğunu ve İngiliz filozofu Herbert Spencer'in yapıtlarından çevirilerle bunun gerçekleştiğini söyler.⁵ Bununla beraber Aynur İlyasoğlu da, II. Meşrutiyetle birlikte yoğun gündeme gelen sosyolojide A. Comte ve E. Demolins'in etkisinin olduğunu belirtir. İlyasoğlu, Tarde'nin Ahmet Şuayp, Rene Worms'un Bedi Nuri aracılığıyla tartışıldığını belirtirken, Abdullah Cevdet Gustave Le Bon'un, Mustafa Suphi'nin de C. Bouglé'nin eserini çevirdiğini belirtir.⁶ Dolayısıyla, yabancı sosyologların etkisiyle bizde

³ Cahit TANYOL, "Türk Sosyolojisinin Bazı Sorunları", Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1973, 429-432.

⁴ Baykan SEZER, "Türk Sosyologları ve Eserleri I", 1989, 16-18.

⁵ Doğan ERGUN, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Sosyoloji ve Gelişmesi", 2160.

⁶ Aynur İLYASOĞLU, "Türkiye'de Sosyolojinin gelişmesi ve Sosyoloji Araştırmaları", 2165-2167.

önceliği siyasi olarak ortaya çıkan sosyoloji, yabancı sosyologların etkisinde bizdeki yine Batı etkisiyle ortaya çıkmış diğer düşünce akımlarına eklenmiş ve onları sosyoloji bilimine dönüştürdüğü gibi kendisinin iktidar aracı olarak kullanılmasının önünü açmıştır. Farklı sosyoloji akımlarının bize etkisini, farklı düşünceleri getirdiklerini ve farklı düşüncelere eklenildiğini Bayram Kaçmazoğlu'nun değerlendirmesinde de görmekteyiz. "II. Meşrutiyet döneminde Osmanlıya aktarılan sosyoloji ekolleri ve siyaset anlayışları sadece Durkheim-Gökalp akımı ve Alman siyaset anlayışı, Le Play-Prens Sabahattin akımı ve İngiliz siyaset anlayışı değil bağlantıları ile sınırlı değildir. Bu dönemde Mustafa Suphi Marksist sosyolojiyi, Ahmet Şuayp organist sosyolojiyi, Ahmet Rıza pozitivist sosyolojiyi ve bu sosyolojilerin bağlı buldukları siyasal anlayışları temsil etmektedir."⁷ Sosyolojinin bizde ortaya çıkışı, ele alınış biçimi, temel alınan sosyologlar üzerine kapsamlı bir değerlendirme de Zafer Toprak tarafından yapılmıştır.⁸ Toprak'a göre ilk etkili olan düşünürler, Montesquieu, Rousseau, Spencer, Darwin, Durkheim, Levy Bruhl, Tarde, Bergson, Fournier, Nordau'dur. Tanyol'a göre, yabancı sosyologlardan yerli düşüncelere olan bu eklenme, temelde bizde Avrupa'daki felsefe geleneğinin yerini tutmuş olan tarih geleneğine oluyordu. Hangi sosyologların hangi Türk düşünürlerce Osmanlı'da etkili olmaya başladığı ve nasıl etkili oldukları ayrı ve ayrıntılı bir inceleme konusu iken, bizde sosyolojinin tamamen "Batı" kaynaklı ve ithal bir bilim olduğunun altının çizilmesi önemlidir. Bu "ithal" bilimin de seçilmesinin nedeni açıktır: Batılılaşmayı seçen devletin bunu başarabilmesini sağlamak, çöküntü içindeki bir devlete yeni çıkış yolları sunabilmek. Sosyolojinin bunda ne kadar başarılı olduğu da ayrıca bir tartışma konusu iken, sosyolojinin en azından farklı fikir ve siyasi akımların katkısıyla etkinliğinin arttığını görmekteyiz. Sosyolojiye ilişkin ilk çalışmalardan sonra, sonraki dönemde, bizde sosyoloji Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin ile II. Meşrutiyet'ten itibaren etkili olacak ve bu akımlar en fazla söz getiren/söz dinleten sosyoloji akımları olacaktır. Bunun nedeni, bu akımların, "iktidar mücadelesi"nde kullanılacak iki karşıt görüşü desteklemek için kullanılmış olmasıdır.

⁷ H. Bayram KAÇMAZOĞLU, Türk Sosyoloji Tarihine Giriş, 2001, 189.

⁸ Zafer TOPRAK, "Türkiye'de Toplumbilimin Doğuşu", 1988, 15-29.

İstanbul Üniversitesi, Durkheim'ın etkisindeki, Ziya Gökalp'in 1914'de Darülfünun'da kurduğu Sosyoloji kürsüsünü Cumhuriyette de sürdürerek "geleneği" oluşturmuştur. II. Meşrutiyet dönemi sosyolojinin Cumhuriyet sonrası ile kesintisiz devam ettiğini Toprak da vurgular: "...Cumhuriyet Türkiye'si siyasal yapısı geçmişle tüm bağlarını koparıken, toplumbilimsel düşün bir anlamda süreklilik taşır. Meşrutiyet'in toplumbilim normları bugün bile etkinliğini sürdürmekte, retorikleşmiş yönleriyle "ideoloji" üretmektedir."⁹ 1933 yılında Üniversitenin yeniden yapılandırılması ile Sosyoloji kürsüsü de yeniden düzenlenir. Türkiye'ye sosyolojinin, özelde de "geleneğin" Fransız kültürü kanalıyla geldiğini belirten Tanyol, Gökalp vasıtasıyla oluşan Durkheim'ın geleneksel sosyolojisinin, 1940'larda Hilmi Ziya Ülken döneminde aşıldığını ve yeni ufukların geleneksel sosyolojiye katıldığını belirtir.¹⁰ Geleneğin yanında, 1930'ların sonu ve 1940'ların başında etkisini gösterecek ve gerçek anlamda ilk saha araştırmalarına ve çalışmalara imza atacak olan Dil Tarih Coğrafya Fakültesi de "Ankara ekolü" olarak yer alacaktır. DTCF ilk kapsamlı ve çok boyutlu köy monografilerini de yapar. Köy monografileri ve "saha araştırmaları" Amerikan sosyolojisi çerçevesinde 1950'lerde geleneğin de ilgi alanına girecektir. 1948 tasfiyesi ardından DTCF ise ilk yıllardaki gücünü yitirecektir. Kurtuluş Kayalı, bu dönem ve bu dönemin dört önemli sosyologu Niyazi Berkes, Behice Boran, Muzaffer Şerif, Pertev Naili Boratav'ı derinlemesine inceleyen ve bu sosyologların sonraki dönemlerdeki sosyoloji çalışmalarına katkıları üzerine farklı okumalara açık değerlendirmelerde bulunur.¹¹ 1940'ların sonu ve 1950'lerde yıllarda Prens Sabahattin'in etkisiyle Le Play okulunun görüşleri de etkilidir. Emre Kongar, Aynur İlyasoğlu ve İsmail Coşkun'a göre 1950'li yıllar sosyoloji için durgun geçen yıllardır. Coşkun, bunu 1950 seçimleri ile oluşan toplumsal süreci sosyologların izah edememesine bağlar.¹² 1950'li yılları sosyoloji açısından sadece durgun değil aynı zamanda "gerileme" dönemi olarak da değerlendiren Kongar'a göre ise, bu durumun nedeni yoğun baskı uygulayan

⁹ Bkz. (8), TOPRAK, 17.

¹⁰ Cahit TANYOL, "Hans Freyer'in Konferansları", Yeni Sabah, 23 Ocak 1953.

¹¹ Kurtuluş KAYALI, Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri, 2001, s.103-197.

¹² İsmail COŞKUN, "Sosyoloji Bölümünün Tarihine Dair", 1991, 13-23.

iktidardır.¹³ Bu yılları "fetret devri" olarak gören Bayramoğlu da bunun nedenini "yasak savmaya" bağlar.¹⁴

1960'larda Ankara'da Mübeccel Kıray etkisiyle sosyolojide farklı bir yön oluşurken, gelenek çerçevesinde de Osmanlı toplum yapısı, feodalizm, ATÜT konularının ele alındığı görülür. 1960'lar Marksist metodun Kemal Tahir'in etkisiyle tarih ve sosyoloji çerçevesinde etkili olmaya başladığı yıllardır. Bu bakımdan 27 Mayıs sonrası dönemde sosyolojinin farklı yönler çizdiğini gözlemleriz. Bu dönem aynı zamanda sosyolojinin kendi dışındaki düşüncelerden "fazlaca" etkilendiği bir süreç de olmuştur. 1970'li yılların özellikle başlarındaki siyasal koşullar genel olarak akademisyenler için olumlu bir süreç olmadığı gibi sosyoloji üretiminin de azaldığı yıllar olmuştur. Bu yıllara ilişkin Bayramoğlu 1960'lı yıllardan 1980'e kadar olan dönemi Marksizm ile süslenmiş Amerikan sosyolojisi dönemi olarak görür.¹⁵ Bu bir anlamda dışa bağlı olan sosyolojimizin, 1950'lerle birlikte başlayan Amerikan sosyolojisinin etkisinin arttığı dönemdir. Coşkun, 1960'lı yıllarda "geleneğin", Kıta Avrupası, Marksizm ve Anglo-Amerikan sosyolojisi karşımı bir yaklaşım gösterdiğine değinirken Kayalı da Prens Sabahattin merkezli bir yaklaşım sergiler. "...1960'lı yılların Marksist görünümlü sosyoloji çalışmaları bir anlamda Prens Sabahaddin'in ampirik araştırma anlayışına yatkındır..."¹⁶ 1970'lerde sosyoloji yine siyasetten etkilenecektir. Kayalı'ya göre,1970'lerin ilk yılları siyasi gelişmelerden yoğun olarak etkilenen Türk sosyolojisi için "sorunlu" yıllar olsa da toplumbilimin Türkiye'de geldiği konum, onun 1970'lerin ikinci yarısında toparlanmasını sağlamıştır. Türk sosyolojisini inceleyen ve farklı yönlerle ulaştıracak eleştirilerde bulunan Kayalı'nın, 1960'lardan günümüze etkili olan Mübeccel Kıray'a yönelik değerlendirmelerin de Türk Sosyolojisini anlamak açısından önemli olduğunu düşünüyoruz. Buraya kadar ele aldığımız görüşlerin genel kapsamına değinen ve Türk sosyolojisi üzerine ayrıntılı çalışma yapan Baykan Sezer de Türk sosyolojisinin

¹³ Emre KONGAR, Türk Toplum Bilimcileri 1, 1988, 18.

¹⁴ Bayram KAÇMAZOĞLU, Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar, 1999, 114.

¹⁵ Bayram KAÇMAZOĞLU, "Türk Sosyolojisinin Bugünkü Durumu Üzerine", 1991, 145-150.

¹⁶ Bkz. (11), KAYALI, 61.

etkilendiği kaynakları ele alır. Sezer, Türk sosyolojisini Fransız sosyolojisi etkisinde ve Amerikan sosyolojisi etkisinde olmak üzere iki dönemde ele alır.¹⁷

1970'lere ilişkin Tanyol'un değerlendirmesi ise Amerikan Sosyolojisi destekli bir Marksizm olduğu yönünde değil, Marksist metodun ve Marksist sosyolojinin anlaşılmadığı yönündedir. Tanyol, 1970'lerde bizde sosyolojinin hala Durkheim sosyolojisi olarak görülmesini eleştirirken, Türk sosyologlarının Marksist sosyolojiden de daha haberdar olmadıklarını savunur. Tanyol'un bir diğer eleştirisi, sosyolojinin bizde, sosyal olayları ve tarihi objektif gözle eleştirecek yerde ya kurtarıcı bir bilim ya da politikanın yedeğinde kullanılmış olmasıdır. Bununla beraber, Cevdet Paşa'nın tarihçi geleneği ile bizde Türk sosyolojisine katkı yapan bir tarih geleneğinin de oluştuğu unutulmamalıdır.

2.2. Cahit Tanyol'a Göre Sosyoloji

Tanyol, 1946 yılında Sosyoloji bölümünde asistanlığa başladığından itibaren öncelikle hocası Hilmi Ziya Ülken'den olmak üzere, Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in görüşlerinden etkilenmiştir. Tanyol, 1960 yıllara kadar temelde Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin sosyolojilerini benimserken, bu dönemde onlardan ayrı düşündüğü, farklı görüşleri savunduğu da olmuştur. Bu dönemde etkilendiği ve etkisiyle köy monografileri yaptığı bir diğer sosyoloji Amerikan sosyolojisidir. Tanyol'un 1960'lı yıllarla beraber etkilendiği ve temel aldığı sosyoloji ise Marksist Sosyolojidir.¹⁸ Marksist sosyoloji "Sosyalizm"e ulaşmak için kullanılacaktı. Bunun

¹⁷ Bkz. (4), SEZER, 1-43.

¹⁸ Tanyol'un, kendisini ifade ederken, 1960'lı yıllarla birlikte Marksist Sosyolojiyi kullandığını ve Marksist metodolojiyi temel aldığını, söylediğini görüyoruz. Bu tanımlamaya ilişkin şu saptamanın da yapılması gerekir. Bu dönemdeki Marksist Sosyolojinin, gerçek anlamda Marksist sosyoloji olarak ifade edilemeyeceği, bu dönem Marksist sosyolojinin Amerikan sosyolojisi veya başka sosyolojilerin/görüşlerin etkisiyle oluştuğuna yönelik görüşleri de dikkate almak zorundayız. Bu çerçevede Tanyol'un Marksist sosyoloji anlayışı tartışmaya açık olmakla birlikte, biz, hem Tanyol'un kendisini gördüğü şekilde hem de çalışmalarında öne çıkan görüşleri çerçevesinde 1960'lı yıllarla birlikte Tanyol'u Marksist sosyolojinin içinde değerlendirmenin daha uygun olduğunu düşünüyoruz.

yanında Tanyol'un Ziya Gökalp sosyolojisini benimsediği dönemde, Gökalp'in tarih anlayışını değil Yahya Kemal'in tarih anlayışını benimsemekte olduğunu görüyoruz. Ziya Gökalp, Prens Sabahattin, Amerikan ve Marksist Sosyolojileri Tanyol'un sosyoloji görüşlerinde temel etkide bulunur. Buna Hilmi Ziya Ülken'in kapsamlı ilgi alanının ve Yahya Kemal'in özellikle dil ve tarih eksenli etkisini eklediğimizde Tanyol'un sosyoloji görüşlerinin sınırlarının oldukça genişlediğini görürüz. Tanyol, "sosyoloji bilimine" bakışını ve sosyologun görevine ilişkin düşüncesini kısaca şöyle ortaya koyar;

"Bugün dünyanın hemen her yerinde, sosyoloji, bir içtimai araştırma enstitüsü halinde çalışmaktadır. Hususiyle Türkiye gibi büyük içtimai değişmelere uğramış bir memlekette içtimai bir mühendis gibi olan sosyologun vazifesi çok ağırdır. Hukukçu, iktisatçı ve hatta politikacı sosyolojinin kendisine vereceği zengin araştırmalardan faydalanacak, içtimai realitelerimizin tahlilini o yapacaktır."¹⁹

Tanyol'un sosyoloji görüşünün temelinde bir saptamayı yapmak onun sosyoloji görüşünü kavramamızda önemli bir etken olacaktır. Tanyol, hiçbir doktrinin ve ideolojinin dogmatik olarak kullanılmasını benimsemez. Burada Tanyol, Türkiye'nin koşullarında bu doktrinlerin/ideolojilerin dönüştürülmesi gerektiğini savunur.²⁰ Bunun nedenini Tanyol, sosyolojinin temeli olan, sosyal doktrinlerin,

Bu tanımlamanın olumlu/olumsuz yönleriyle, en azından bir çıkış noktası olarak ele alınması, bu tanımlamanın tartışmalarda bir boyut oluşturması açısından önemlidir.

¹⁹ Cahit TANYOL, "80. Doğum Yıldönümünde Ziya Gökalp'in Kürsüsü", 23 Mart 1956.

²⁰ Bir doktrinin/ideolojinin Türkiye koşullarına dönüştürülmesi meselesinde, bu dönüştürmenin nasıl olacağı, hangi temellere dayanacağı "Türkiye koşullarının" belirsizliği nedeniyle çok açık değildir. Bir yöntem sorunu olan bu dönüştürme, bize uygun hale getirme, hangi temel referanslara (resmi/merkez ideoloji vb.) göre olacaktır. "Biz" kavramı ve tanımı üzerinde ortak bir sonuca ulaşılmamışken Marksizm, Sosyalizm veya herhangi bir doktrinin "Türkiye koşullarına uygun hale getirilmesi" sorunu dar ve kişisel yorumlara açıktır. Bu anlamda "Türkiye'nin koşullarına göre" ifadesi ile bir ideolojinin/doktrinin "bize" nasıl ve ne şekilde bir dönüştürmeyle alınacağı, tanımlanabilecek bir

doğa kanunları gibi her zaman ve mekanda geçerli olmadığını belirterek, "Doktrinlerin kanunları yoktur ve sadece teorileri vardır" diyerek açıklar.

"Teoriler ise, belli bir toplumun sosyal ve ekonomik hayatının, tarihi bir oluş çizgisinin eleştirisinden doğar. Sosyal olaylar niteldir. Doğa olayları ise niceldir. Birisi toplumun ve tarihin akışında sürekli olarak devam eden akışı bulmaya çalışır, kalıcı olan özellikleri tespit eder. Diğeri ise, olayları niteliklerinden soyarak ölçülebilir yanlarını araştırır. Bu nedenle sosyal doktrinlerde aktarmacılık kişilere bir ideoloji zenginliği verecek yerde onları katı bir fanatizme götürür. Beyinleri şartlandırır ve düşünmez hale getirir."²¹

Tanyol'un bu görüşleri, onun, sosyal doktrinlere/ideolojilere nasıl baktığını, onları değerlendirirken ve kullanırken, metodoloji olarak da uygularken nelere dikkat ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Tanyol, dışarıdan "aktarmacılıkla" gelen ideoloji anlayışını da eleştirir. Saptadığımız gibi Tanyol, her ideolojinin ülkenin koşulları açısından değerlendirilmesini öngörür.

"Her ideolojinin gerisinde sosyal, ekonomik ve politik bir birikim olduğundan, bu birikim hesaba katılmadan hiçbir ideoloji kök salamaz. Çünkü taklit ve aktarma kavramı ile ideoloji kavramı ters düşer.

yöntem değildir. Bu da ideolojinin/doktrinini nasıl uygulanılacağına/kullanılacağına ilişkin sorunsalın, objektif (bu da sorgulanması gereken bir kavram olmakla birlikte) olmaktan çok kişisel yargılamalarla/yorumlamalarla cevaplandırılmasına neden olacaktır. Bu tanımlanmamış tanımlama yönteminin, genel olarak sosyal bilimlerde ve özel olarak da sosyolojide bir "yöntem sorunu" olarak ele alınması zorunludur.

²¹ Cahit TANYOL, "1971 Türkiye'sine Yön Veren Gerçekler", 5 Ocak 1972.

İdeolojinin tabanı ve kökü içinde bulunduğu topluma dayanır. Bunu o toplumun aydın kuşakları kuramsal olarak çözümlenmeye çalışır. Böylece toplumda olan birikimle entelektüel birikim arasında bir diyalektik kaynaşma, bir bütünleşme doğar. İşte ideoloji bu bütünleşmenin yarattığı bir atılımdır."²²

Bizde doktrinlerin ve ideolojilerin aktarmacılığını ve kendi toplum koşullarımızda değerlendirilmemesini eleştiren Tanyol, Türk sosyolojisinin birinci görevinin "bizi tanımlamak" olduğunu belirtir. Tanyol'a göre, "biz tanımı" olmayınca kendimizi, kendimiz olmayan bir yerde hayal etmemizden dolayı her şeyi algılamakta şaşkına dönüyoruz. Batı ile, Batının üstünlüğü bağlamında ilişki kurduğumuz günden beri, yerimizi ve yörüngemizi yitirmiş bulunduğumuzu düşünen Tanyol,. "Sosyal, ekonomik, jeopolitik olarak Türkiye'nin yeri neresidir?" sorusunu cevaplanması gereken en önemli soru olarak görür. Bu "kendimizi tanımlama" ve "bunalımlarımızı aşma" konusunda cevaplanması gerekli diğer sorular ise "Biz, tarihi oluş çizgisi bakımından Doğulu bir toplum muyuz yoksa Batılı mı?" ve "Sosyo-ekonomik bakımından sömüren ülkeler safında mıyız, yoksa sömürülen ülkeler safında mıyız?" sorularıdır.

Bu çerçevede Tanyol, Ziya Gökalp'i eleştirir. Tanyol, bugüne gelen Batılılaşma sürecindeki yanlış paradigmaya değinir. Batılı olmamamıza rağmen, üst yapı kadrolarında, öğretimde ve eğitimde, iç ve dış politikada kendimizi her zaman Batılı toplumlar arasında hayal etmişizdir. Bunu tarih bilinci açısından da eleştiren Tanyol, "tarih mirasını" kavrayamadığımızı ve "tarih bilincine" varamadığımızın altını, mevcut tarih anlayışını da eleştirerek söyler.

²² Cahit TANYOL, "Atatürk ve Gençlik", Mart 1983, 9.

"Bizde Batılı yoktur "Batıcı" vardır. Hatta bunları sağ Batıcı, sol Batıcı diye ikiye ayırmakta mümkündür. Sağ Batıcılar Batı taraftarıdır, sol Batıcılar ise Batı düşmanıdır ve Batının evrim şemasında varolan çelişkiler açısından Türkiye'yi görürler. Toplumla aydın kadrolar arasındaki uçurum ve çelişki bu türden bir Batıcılık yüzündendir. Bu Batıcılar tarafından tarihimizin son yarım yüzyılı fazla abartıldığı için genç kuşaklar, üstünde oturdukları büyük tarih mirasının farkında olmadan büyüdüler; yarım yüzyıllık bir devletin yurttaşı olarak yetiştiler. Tanzimattan beri, "Batılılaşma" ve "yabancılaşmanın" iç içe yürüdüğü, uygarlıkla batı arasında özdeşlik kurulduğu bir ülkede yeni kuşaklar, "tarihi bilinçten" yoksun olmaları nedeniyle, batının kendi içindeki çelişkiden doğan değerleri ve ideolojileri ortak ve doğal bir miras olarak kabul ettiler. Türk aydınları, Yeniçağ uygarlığının bilimsel metodu ile, Batı emperyalizminin sınırlarını ayırmakta güçlük çektiler ve hala da bu sorun, çözümlenebilmiş değildir."²³

Tanyol'a göre, Ziya Gökalp, içimizdeki bu çelişkiyi kaldırmak için, "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, garp medeniyetindenim" demesine rağmen, içimizdeki Doğu-Batı çelişkisine ışık tutacak yerde, "olanı" ifade eden "millet" ve "ümme" kavramları ile "olması gerekeni" ifade eden "uygarlık" kavramını birlikte kullanarak, bu ikiliği daha da bulandırdı. Tanyol, Gökalp'in, olması gerekeni, batıda arayacak yerde "Turan ideolojisinde" aramak gibi bir çelişkinin içine düşmüş olduğunu ve bu durumun Ziya Gökalp'te yanlış bir millet tanımı, yetersiz bir ümmet tanımında kendini gösterdiğini belirtir. Bu yüzden, Ziya Gökalp, 1071'den bu yana Anadolu'da meydana gelen büyük sentezi görememiş, milleti başka bir tarih

²³ Cahit TANYOL, "Yaşadığımız Çelişkilerin Düğüm Noktası", 5 Ocak 1973.

çizgisinde gelişmiş Türk uluslarının içinde arayarak, Doğu-Batı çelişkisini, Osmanlı-Türk çelişkisine dönüştürmüştür.

Batıda sosyolojinin, pratik felsefenin toplum sorunlarına eğilmesinden doğduğunu söyleyen Tanyol'a göre, bizde kültür ve düşüncenin dalı olarak batıdaki gibi felsefe ve geleneği yerine, tarih ve geleneği olduğu için, bizim sosyolojinin temelinde felsefe değil tarih rol oynar. Bu bağlamda kaynağı felsefeye dayanan "sosyal doktrinler" olanı değil, olması gerekeni araştırır ve geleceğe ait şemalar çizerken ve ideolojiler kurarken, tarih olması gereken ile uğraşmaz, olanı araştırır. Bu nedenle, tarihin pratiği, teori ve ideoloji değil, hukuktur ve İslam ve Türk hukukçularının, tarih temelli bir yöneme sahip olmaları nedeniyle, sosyal sorunları çözümlemede izledikleri yol da, tam da Tanyol'un belirttiği nedenle pratiğe yönelmiştir. Tanyol, felsefe ve tarih temelli iki farklı temele dayanan sosyoloji anlayışlarının aynı zamanda Doğu-Batı arasındaki farklılığı da gösterdiğini belirtir. Buradan hareketle Tanyol, aynı zamanda bizde sosyolojinin sınırlarının ne olması gerektiğine de ulaşır.

"Batıdaki sosyal doktrinlerle sosyoloji ve felsefe nasıl iç içe ise bizde de sosyal tarih, hukuk ve devlet iç içe bütündür. Bu bize sosyolojinin alan sınırlarının ne olması gerektiğini açıklar ve sosyal teorinin de sosyal tarih temeline dayanması gerektiğini gösterir. İşte Doğu ile Batı arasındaki ana çelişkinin ve birbirine asla benzemeyen iki ayrı evrim şemasının köklerini burada aramak gerekir."²⁴

²⁴ A.g.m.

Sosyal tarihe dayalı, hukuk ve devlet bütünlüğü içinde pratik alana yönelmiş sosyoloji anlayışı, Tanyol'un Türkiye koşullarına yönelik dönüşmüş bir Marksist sosyoloji ile bütünleşerek Tanyol'un bugün savunduğu sosyoloji anlayışını bize verir. Bunun yanında Tanyol'un Marksist sosyolojiyi benimsemeden önce de sosyal tarihe dayalı olarak olaylara baktığını ve sosyolojisini bu yönde oluşturduğunu da görmekteyiz.

3. CAHİT TANYOL'UN HAYATI

1914 Gaziantep-Nizipte doğan Tanyol'un, babasının adı Mahmut, annesinin adı Refika'dır. Babası Çanakkale Savaşında Gazi, Kırmanşah'ta şehit olmuştur. Nizip'in en eski ailelerinden birine mensuptur. Babasını küçük yaşta kaybedince üç kardeşi ile beraber annesinin yanında ve büyükbabasının gözetiminde büyür. Dedesi cerrah ve eczacılığı kamu hizmeti olarak yapmıştır. İlk öğretimini Nizip'te tamamlar. Adana Erkek okulunu ve 1935'de de Gazi Eğitim Enstitüsünü bitiren Tanyol, Yozgat, Çorum ve İzmir'de öğretmenlikler yaptıktan sonra 1940 yılında İstanbul'a gelir ve aynı yıl İstanbul Üniversitesi Felsefe bölümüne girer.

Tanyol, İzmir'de öğretmenlik yaparken, 1939'da arkadaşları Kemal Bilbaşar, Nurettin Ardıçoğlu ve Şair İlhan İleri ile birlikte edebiyat dergisi Aramak'ı çıkarır. İstanbul'a geldiğinde ise bu dönemde, İstanbul'da genç sanatçı kuşağı ile birlikte "Yenilik", "Sokak" ve "Değirmen" dergilerini çıkarır. 1949'da doktorasını, 1952'de de doçentlik tezini vererek 1953'te doçent olur. Tanyol, 1961'de profesör olur. 1961 yılında Sosyoloji Enstitüsü müdürlüğüne geçen Tanyol, 1970 yılından sonra hem Sosyoloji bölüm başkanlığını hem de Sosyoloji Enstitüsü müdürlüğünü 1982 yılına emekli oluncaya dek sürdürür. Tanyol, 1991-2003 yılları arasında da Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinde derslerine devam eder.

1931 yılında Adana merkezde 1 Ay kadar öğretmenlik yaparak hizmete başlayan Tanyol, daha sonra Gazi Eğitimi Enstitüsü sınavlarını kazanarak Ankara'ya gider ve edebiyat bölümünden mezun olur.

3.1. Cahit Tanyol'un Eğitim Aldığı ve Hizmet Ettiği Kurumlar

KURUM	GİRİŞ	ÇIKIŞ
Adana Erkek Öğretmen Okulu	1926	1931
Gazi Eğitim Enstitüsü	1931	1935
İhtiyat Zabit Nakliye Yedek Subay Okulu Talebeliği	1/11/1935	30/04/1936
Zabit Vekilliği (Yar. Subay)	01/05/1936	31/10/1936
Yozgat Lisesi (Türkçe Öğretmeni -1 yılı stajyerlik-)	01/11/1936	22/03/1938
Çorum Ortaokulu (Türkçe Öğretmeni)	23/03/1938	11/10/1938
Karataş Ortaokulu -İzmir- (Türkçe Öğretmeni)	15/10/1938	15/03/1939
Amir Tilkilik Ortaokulu -İzmir- (Türkçe Öğretmeni)	16/03/1939	17/09/1940
Eyüp Ortaokulu (Türkçe Öğretmeni)	20/09/1940	25/10/1944
İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü (Öğrenci)		
Taksim Lisesi (Felsefe Öğretmenliği)	26/10/1944	02/10/1945
Haydarpaşa Lisesi (Felsefe Öğretmenliği)	03/10/1945	23/10/1945
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Kürsüsü (Asistan Adayı)	24/12/1945	31/01/1947
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Kürsüsü (Asil Asistan)	01/02/1947	31/01/1951
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji	01/02/1951	31/01/1954

Kürsüsü (Asistan)		
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsü (Doçent)	01/02/1954	27/04/1962
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsü (Profesör)	28/04/1962	01/08/1982
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (Misafir Profesör)	1991 Güz Yarıyılı	2002 Bahar Yarıyılı

3.2. Cahit Tanyol'un, Çeşitli Dönem ve Yıllarda Farklı Üniversitelerde Verdiği Dersler

İstanbul Üniversitesi: (Dersler ve Seminerler)

- İslam Felsefesi
- Levy-Bruhl'e göre adetler
- Adetler Sosyolojisi
- Sosyal Ahlak
- Örf ve Adetler Sosyolojisi
- Örf ve Adet Araştırmaları
- İçtimai Ahlak
- Elemanter Sosyoloji
- Sanat Sosyolojisi
- Sosyolojiye Giriş
- Sosyal Problemler
- Türkiye'de Sosyoloji Problemleri
- Günümüz Sanat Problemleri
- Dini Hayatın İptidai Şekilleri
- Dini Hayatın İktisadi Teşekkülleri
- Ahlak Terbiyesi
- Eski Türkçe Metinler (Osmanlıca)
- Tecrübi Sosyoloji
- Ana Sosyoloji Eserleri

Bursa Üniversitesi (Uludağ Üniversitesi)

- Sosyal Çevre ve İnsan
- Medikal Sosyoloji

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

- ... Sosyolojide Düşünce Analizi
- ... İslam ve Çağdaşlaşma
- ... Selçuklu ve Osmanlı Toplum Yapısı
- ... İnsan ve Ulus Hakları ve Koruması

Bunun yanında Tanyol, Gazetecilik Yüksek Okulunda ve Yüksek Öğretmen Okulu Eğitim Enstitüsünde de dersler verir.

4. CAHİT TANYOL'U OKUMA DENEMESİ

Cahit Tanyol'u incelerken öncelikle onun "Aramak"la yola çıktığını bilmek gerekir. Aramak, her eşiği aştığında karşısına çıkan ilk kapı olacaktır. Tanyol'un tüm hayatı boyunca yanından hiç eksik etmeyeceği tek sırdaşı "Aramak" kalacaktır. Tanyol, Gazi Eğitimi Enstitüsünü bitirir. Genç bir öğretmen olarak önce Sivas'ta ve Yozgat'ta öğretmenlik yaptıktan sonra öğretmen olarak tayini İzmir'e atanır. Burada öğretmenlik yaparken 1939 yılında döneminin dergilerine göre oldukça uzun ömürlü ve ses getiren dergisi olacak "Aramak"ı çıkarır. Aramak, Tanyol'un 1939 yılında İzmir'de iken arkadaşlarıyla birlikte İstanbul'a geldiği döneme kadar 16 sayı olarak çıkardığı edebiyat dergisidir. Bu derginin her sayısı edebiyat dünyasında yankı bulur, eleştirilir, övülür, yerilir, ama hepsinden önemlisi edebiyata katkısıyla anılır. Tanyol, 1940'ta artık çok eleştirdiği ve İstanbul dışı edebiyatı ve düşünceyi küçümseyen İstanbul'da, bir anlamda Bab-ı Ali'dedir.

Tanyol'un düşünce dünyasını, çalışmalarını, tüm üretimlerini incelerken düşünce gelişimini temel olarak iki bölümde ele almak gerekir. 1960'lara kadar sürecek olan mistik dünya görüşünün olduğu, liberal, muhafazakar ama yeniliğe açık, demokrasiye inanan, bu dönemin ilk yıllarında milliyetçilik duygusu ağır basan, şair, edebiyatçı, felsefeci ve sosyolog bir aydın kimliği vardır. Bu dönemde Tanyol aynı zamanda cumhuriyet devrimlerini "ıslahat" hareketi olarak görmektedir. Tanyol, 1950'lilerin ikinci dönemiyle beraber, özellikle Demokrat Parti'nin ikinci iktidar dönemi uygulamalarıyla sistemi, dünya görüşünü, inançlarını, düşüncelerini, yaşamı sorgulamaya başlar. Bu döneme kadar üniversitede doktorasını vermiş, doçent olmuş ve ahlak konusunda akademik ve sosyal alanda geniş ve etkili bir yer edinmiştir. Laik ahlakı savunmaktadır ve bu ahlakın koşullarının oluşması için makaleleriyle, konferanslarıyla, dersleriyle yoğun bir şekilde çalışmaktadır. Bu dönemde özellikle üniversitelerdeki düşünce akımlarına karşı kayıtsız da kalmaz. Kendi dünya görüşüne yakın olanları desteklerken, karşısında olduklarını da eleştirir. 1955 sonrası makalelerinde Marksist ve sosyalist terminolojiye daha fazla yer vermeye başlar.

Marksist ve sosyalist terminolojiyi daha fazla kullanmakla beraber halen eski dünya görüşünü değiştirmiş değildir.

1960'lara doğru dünya görüşünün değişikliğinin sinyallerini daha yoğun bir şekilde veriyorken, 1960 darbesi ile beraber, ülkenin tüm aydınlarının yaşadığı gibi Cahit Tanyol da bir süre darbenin çevresinde kalan fikir gelişiminin/bunalımının etkisinde kalır. Dönemin özgürlükçü ortamı ile beraber yoğun bir fikir paylaşımı olmaya başlar. Ve bu etki tüm düşünce dünyasında ve yazın hayatında hemen kendisini gösterir. Tanyol, anayasa tartışmalarına katılır, düşünce dünyasına ilişkin değişen görüşlerinin temelini aktarmaya ve savunmaya başlar. Dönemin lider düşünce merkezi YÖN dergisinde değişen görüşlerini ve düşüncelerini geniş olarak aktarma imkanı bulur. 1960'lı yıllarla beraber içindeki değişimin "maddi ve manevi" şüphelerinden tamamen arınan Tanyol, Marksist düşünceyi benimser ve Sosyalist bir devlet denemesinin gerçekleşmesini isteyen görüşleri kesin olarak benimser. Tanyol, 1960'larda birlikte artık, mistik dünya görüşünü, liberal, muhafazakar, demokrasiye inanan düşüncelerinden ayrılmış, Marksist metodoloji ile olayları değerlendiren, mistik her türlü düşünceyi reddeden, on yıllık başarısız demokrasi denemesinden sonra demokratik sistemi de reddeden, sosyalist bir devlet denemesinin olabirliğini araştıran bir anlayışla kendini ifade eden aydın kimliğine bürünmüştür. Bu düşüncelerini, çeşitli sapmalarla beraber 2000'li yıllar itibarıyla bugünlere kadar devam ettirecektir. Liberal ve bir dereceye kadar muhafazakarlıkla beraber mistik dünya görüşünü de içeren düşünceleriyle şekillenen dönem ve Marksist-sosyalist dünya görüşü çerçevesinde şekillenen düşüncelerinin dönemi olmak üzere Tanyol'daki düşünsel çizginin iki ana dönemini böyle tanımlayabiliriz. Bununla beraber, özellikle Marksist ve sosyalist dünya görüşü çerçevesinde, mevcut koşullar içinde farklı arayışlarından da bahsedebiliriz.

1960'lı yıllar itibarıyla Sosyalist bir devletin olabirliğini araştıran Tanyol, özellikle Marksist metodoloji ve diyalektik materyalizm açısından Osmanlı toplum yapısına yönelir. Osmanlıdan günümüze burjuva sınıfının koşulları ve varlığı üzerine

tartışmalara girerek, Marx'ın belirlediği koşulların bizde olmadığını ama devlet felsefemizin getirdiği doğal koşullarla diyalektik oluşun götürdüğü sonucun doğal olarak Sosyalizm olduğunu savunur. 1960-1970 yılları arası Tanyol'un Marksist metodolojiyi kullanarak, Atatürk devrimlerinden temel almak ve onlarla hesaplaşmak suretiyle Kemalist ve Sosyalist fikirleri bağdaştırarak Sosyalist devlete ulaşma çabasıyla geçirdiği dönemdir. Tanyol, Türkiye'de 1960'ların sonlarına doğru, başarısız geçen TİP'in demokrasiye ekleme süreci, Kemalist ve Sosyalist fikirlerin bir türlü birleşmezliği nedeniyle Atatürk devrimlerinden destek alınarak Sosyalist bir devlete ulaşamayacağı düşüncesine varır. Bu süreçte düşünsel olarak çıkmaza giren Tanyol, 12 Mart darbesi ile Kemalist düşünce çizgisine yaklaşır. Tanyol, 1970-1980 arası dönemde Kemalist merkezli bir yaklaşımı benimser.

12 Eylül darbesi Tanyol'un düşünce hayatında sapmaya neden olacak bir diğer etken olacaktır. 12 Eylül'le beraber düşünce çizgisi bir kez daha saparak Marksist metodolojiyi önceleyen, Sosyalist bir devlet anlayışını daha fazla dile getiren, partisiz parlamento fikri ile düşüncelerini, kurucu meclise bağlayan bir döneme girer. Bu bir anlamda Kemalizmin Tanyol'un görüşlerinde arka plana itilmesidir. Böylece 1980'ler Tanyol'un Kemalizme daha yoğun eleştiriler getirdiği bir dönem olacaktır. 1980'lerle başlayan dönemde, Tanyol, temel olarak devletin varlığına tehdit oluşturacak unsurların karşısında olmuştur.

Genel olarak Tanyol'u, 1960 sonrasında "devleti önceleyen" felsefesi çerçevesinde ise şöyle ortaya koyabiliriz. Tanyol, 1960-1970 arasında, önceleri gerçekleştirilebilir görünen ve gerçekleşmesinin devletin kuruluş felsefesi ile çatışmayacağını düşündüğü Sosyalist fikirlerinin, devletin felsefesi ile çatıştığını gördüğünde bu fikirlerinden uzaklaşır. 1970 sonrası dönemde düşüncesinin merkezine oturan Kemalist düşüncelerine karşı dönemin koşulları içinde "devletin varlığı"na tehlikeye atan "sağ-sol" ve onların anarşist uzantılarını oluşturacak tüm doktrinlere ve düşüncelere karşı cephe alır. 1980 darbesi ise devletin varlığını tehlikeye atan, dünyanın genel koşulları bağlamında da ele alınmak suretiyle iki

unsuru öne çıkarır. Bunlar Kürt sorunu ve laiklik, daha geniş olarak "irtica" kaynağı olan İslamcılık ve din merkezli akımlardır. Bu yıllarda fikir çizgisi tekrar sosyalist devlet isteği merkezine oturan Tanyol, bu "devlet varlığı"na yönelen tehditlere Marksist bakışla çözümler üretmek istese de "laiklik" bağlamında savunduğu ilkeler çerçevesinde Kemalizmi temel alan yaklaşımları benimser.

Bu değerlendirmemiz çerçevesinde Tanyol'un düşünsel gelişimini şu dönemlerde ele almamız ve ortaya koymamız mümkündür;

1940-1960 : Tanyol bu dönemde öncelikli olarak Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin sosyolojilerini temel almaktadır. Bunun yanında Tanyol, 1950'lerde dünyada etkili olduğu gibi Türk sosyolojisinde de etkili olmaya başlayan Amerikan sosyolojisine bağlı olarak "gelenek" içindeki ilk köy monografisine katıldığı gibi bu sürecin başlıca devamcısı olur. Bu dönemde etkilendiği önemli bir kişilik ise Yahya Kemal'dir ve tarihe bakışı konusunda da Ziya Gökalp'i değil Yahya Kemal'i temel alır. Tanyol, bu dönemde, zaman zaman milliyetçilik ve Türkçülük akımlarına kaymakla beraber milliyetçiliğin ve Türkçülüğün aşırı yorumlarına karşı çıkar. Liberal ve demokratik felsefeyi temel alan bir sistem görüşüne sahiptir. Mistik inanca sahip, laik ahlakı benimseyen, 1950'lerde gündeme gelen ilk türban tartışmalarında türbanın moda olduğunu savunan ve fakat din derslerinin okullarda verilmesini ahlakı oluşturmada olumlu etken olarak kabul eden bir çizgidedir. Burada önemli bir noktayı daha dile getirmekte büyük fayda var. Cahit Tanyol, "laik ahlak" üzerine özellikle 1950'lerde çalışırken Kemalist devrimlerin ortaya koyduğu "laisizm" anlayışına birçok noktada karşıdır ve fakat yine devrimleri dini açıdan ele aldığı devrimlerin "dine mugayir" olmadığını söyleyerek de bir anlamda resmi "laisizm" politikasını onaylar pozisyonundadır. Bir diğer alt çizilmesi gereken nokta Tanyol "laik ahlak" üzerine çalışırken "mistik inanca" sahip bir bireydir. Yani Tanyol, dine karşı bir tavır, dini yok sayan, dine yabancılaşmış bir tavır sergilemez. Onun amacı devlet-toplum ilişkisinde çatışma ve ayrıklığa neden olan din sorununa çözüm getirebilmektir. Tanyol, aynı zamanda Atatürk'ü objektif değerlendirme

çabasındadır, fakat Cumhuriyet devrimlerini de Tanzimat'ın devamı olarak görme eğiliminde olan bir anlayıştadır. Bu dönemin, 1950'li yıllarının ortalarından sonra ise Marksist terminolojiyi makalelerinde yoğun olarak kullanmaya ve eleştirmeye başlar. Demokrat Parti'nin uygulamaları çerçevesinde tüm değerlerini sorgular. Dönemin sonlarına doğru "partisiz parlamento"yu öneren Hoca Kadri Efendi'nin görüşlerini ortaya koymakla birlikte, daha tam olarak demokratik sistemden umudunu kesmemiştir. Tanyol, bu yıllarda hemen hemen her konuda diğer dönemlerde de olacağı gibi görüşlerini açıklamış ve çalışmalar vermiştir. Tanyol'da dönemin konuları, 1940'lı yıllarda şiir merkezli sanat ve edebiyat olarak görülürken, 1950'lerde örf ve adetler, ahlak, din ve ilişkili konular, demokrasi ve ilgili açılımları, memur sorunları, medeniyet ve Batılılaşma çerçevesinde modernleşme eleştirisi, kültür ve medeniyet ilişkisi bağlamında toplumsal sorunlar ve milliyetçilik ön planda yer alır.

1960 ve sonrası : 1960'lı yıllarla başlayan bu dönemde Marksist düşüncüyü benimseyen ve Marksist metodolojiyi sosyolojide kullanmaya yönelen Tanyol, aslında bu dönemin ilk bir iki yılında mevcut "düşünsel kaos" ortamında kendine bir yön bulma "arayış"ındadır. Gelişmeler ve arayışları onu "sosyalizm"le buluşmaya götürür. Marksist sosyolojiyi günümüze kadar getirecek olan bu sürecin üç dönemde ele alınması gerekir.

1960-1970 dönemi: Bu dönemde Kemalizmin sosyalist bir devlete temel olabileceği görüşünü benimseyen Tanyol, görüşlerini ve çalışmalarını bu yönde yoğunlaştırır. Türkiye'deki burjuva demokrasisi ve Sosyalizm koşullarını araştırır. Marksist metodu kullanmaya yönelik eleştirilerde bulunur. Gökalp milliyetçiliğini ve Kemalizmi bir potada eriterek Sosyalizm çerçevesinde birleştirmek ister. Bu anlamda İslam sosyalizmini de ele alır. Gençlik hareketleri de dönemin diğer önemli konusudur.

1970-1980 dönemi: 1971 darbesine yakın dönemde cumhuriyet devrimleri ile sosyalizmin bağdaşamayacağı düşüncesine varan Tanyol, Kemalist çizgiye daha da yaklaşmaya ve Kemalist düşüncüyü merkeze alarak görüşlerini açıklamaya ve savunmaya başlar. Terör ve anarşiye karşı durur. Batı ve Doğu Marksizmlerini Rusya ve Çin çerçevesinde karşılaştırır. 1960'larla birlikte savunmaya başladığı "partisiz parlamento" görüşünü de dile getirmeye devam eder.

1980'den günümüze gelen dönem: Tanyol, 1980 darbesi sonrası bir kez daha Kemalist çizgiden sosyalist çizgiye kayar. Fakat bu kayma "laiklik" ilkesi çerçevesinde "laik - anti laik" çatışmasında Kemalist bir "laiklik" savunucusu olan Tanyol'un bu konudaki görüşleri nedeniyle görünürde pek hissedilmez. Oysa onun Niyazi Berkes için "tipik Kemalist" demesi, "Kemalizm yoktur, Kemalistler vardır" söylemini dile getirmesi 1970'lerdeki gibi bir Kemalist ve Kemalizm savunucusu olmadığını açıkça gösterir. Bunun yanında onun Kemalizme ve Kemalizmi savunanlara getirdiği eleştiriler de Kemalizmi dışardan bir bakışla eleştirme çabalarının göstergesidir. Bu dönemde öne çıkan konuların temeli devlete karşı tehlike oluşturan unsurlardır. Dönemi ve dönemin tüm çatışmaları, konuları da bu merkezdedir. Bu bağlamda Tanyol, Kürt sorunu ve irtica meselesini merkeze alır. Tanyol, bu dönemde yoğun bir demokrasi eleştirisine de yönelir. Özal dönemi ve sonrasında devlet bilincinin yok olduğu düşüncesini sıkça dile getirir. Buna yönelik olarak da bu yıllarda devlet felsefesi üzerine çalışır. Dönemin bir diğer sorunu Alevilik ve Alevi-Sünni çatışması da ilgilendiği bir diğer mesele olacaktır. Bir diğer önemli düşünce alanı da modernleşme çerçevesinde Batılılaşma eleştirisidir. Bu dönemde Tanyol'un geldiği çizgi, "Ulusal sol" kavramının çerçevesinde olup, bu bağlamda "Kuvay-ı Milliye" ruhunun Marksist gözle yorumlanmasına katılır.

Burada şu soru akla gelmektedir? Bir düşün adamının düşünce üretimini bu şekilde yıllara ve dönemlere ayırmak mümkün müdür, mümkünse bu ne kadar doğru bir yöntemdir? Bu soruya cevap vermek için, öncelikle bu dönemlendirmeleri daha iyi tanımlamamıza ve ortaya koymamıza yardımcı olacak, Türkiye'nin modernleşme

sürecini, siyasi tarihini ve böylelikle aynı zamanda sosyal ve toplumsal tarihini inceleyen yazarların çalışmalarında ele aldıkları tarihsel dönemlendirmeleri görmemiz gerekir.

Çok bilinen yazarlardan Feroz Ahmad "Demokrasi Sürecindeki Türkiye" adlı çalışmasında şu dönemleri kullanır:

1945-1950 DP'nin kurulması ile ilk gerçek seçimler arası dönem

1950-1960 Menderes (DP) dönemi

1960-1980 dönemi. Ahmad, bu son 20 yıllık dönemde de 12 Mart 1971 darbesini merkeze alan bir yaklaşım sergiliyor.²⁵

Türkiye'nin demokrasi tarihini inceleyen Tefik Çandar'da da aynı dönemlendirmeyi görürüz. Başlangıç olarak 1839 yılını alan ilk kitabındaki demokrasi sürecini 1950 yılında tamamlayan Çandar, ikinci kitabında da 1950'den günümüze demokrasi sürecini inceler.²⁶ İlk kitabında tek parti iktidarının sonu olacak 1950 seçimini sınır olarak alır. Tefik Çandar'ın ikinci eserinde 1950'den günümüze Türkiye'yi incelerken ele aldığı dönemler ise şöyledir;

1950-1960 Demokrat Parti dönemi

1960-1971 arası 27 Mayıs ile başlayan ve 12 Mart ile biten dönem

1971-1980 arası 12 Mart ile başlayan ve 12 Eylül ile biten dönem

1980'den 1990'lı ve 2000'li yıllara gelen 12 Eylül ile başlayan dönem²⁷

²⁵ Feroz AHMAD, Demokrasi Sürecindeki Türkiye (1945-1980), 1996.

²⁶ Tefik ÇANDAR, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950 Arası), 2004.

²⁷ Tefik ÇANDAR, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze), 2004.

Bu çalışmalarının yanında Çandar'ın Türk ekonomi tarihi üzerine yaptığı çalışmasında da 1900'den başlayan dönemi 1960'ta sonlandırdığı görülmektedir. Doğal olarak bu dönemlendirmenin de 27 Mayıs darbesi ile sonlandığı açıktır.²⁸

Bu örneklerin yanında daha dar kapsamlı çalışmalarda da aynı dönemlendirmeleri görmekteyiz. Tanel Demirel'in çalışması "Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika" eserinde incelenen yıllar 1960-1980 arasındır.²⁹ Bu çalışmada Demirel, Adalet Partisini merkeze almış ve 1960-1980 arası dönemi farklı yönlerden ortaya koymuştur. Bu çalışmaların yanında "Kemalizm" üzerine kapsamlı bir derleme olan İletişim yayınlarının aynı başlıklı eserinde geçen çalışmalar incelendiğinde Türk siyasi ve toplumsal tarihinin ana hatlarının yine bu dönemlendirmeler esasına göre incelendiği görülecektir.³⁰ Sosyolog Emre Kongar'ın "21. Yüzyılda Türkiye" isimli toplumsal ve ekonomik olarak kapsamlı bir Türkiye incelemesini ortaya koyan çalışmanın da aynı ana çizgilerden Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal süreçlerini ortaya koyduğunu görmekteyiz.³¹ Son olarak yabancı bir gözle ve Türkiye'in modernleşmesi üzerine kapsamlı bir çalışma yapmış olan Erik Jan Zürcher'in çalışmasına baktığımızda, onun da dönemlendirmeler esasına göre Türkiye'nin modernleşmesini incelediğini görmekteyiz;

1925-1945 Kemalist Tek Parti dönemi

1945-1950 Demokrasiye Geçiş

1950-1960 Demokrat Parti İktidarı

1960-1980 İkinci Türkiye Cumhuriyeti

1980'den günümüze Üçüncü Türkiye Cumhuriyeti³²

²⁸ Tefik ÇANDAR, Türkiye'nin Ekonomi Tarihi (1900-1960), 2003.

²⁹ Tanel Demirel, Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika, 2004.

³⁰ Kemalizm, Derleme, 2001.

³¹ Emre KONGAR, 21. Yüzyılda Türkiye, 2004.

³² Erik Jan ZÜRCHER, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 2004.

Türkiye'nin toplumsal, ekonomik, sosyal ve siyasi tarihlerini inceleyen diğer çalışmalara da baktığımızda aynı dönemsel süreçleri görmek büyük bir olasılıktır. Dolayısıyla bundan şunu açık bir şekilde anlamaktayız. Türkiye'nin tarihsel süreci incelenirken, 1946 DP'nin kurulması, 1950 gizli oy açık sayımlı ilk seçim, 27 Mayıs 1960 darbesi, 12 Mart 1970 darbesi ve 12 Eylül 1980 darbesini esas alan bir dönemlendirme yapılması ve her dönemin kendi içinde özel koşullarının ve süreçlerinin olduğu genel kabul görmüştür.

Türk Sosyolojisi üzerine yapılan çalışmalarda da aynı tarihsel yaklaşımı görürüz. Türk toplumbilimcileri üzerine arkadaşları ile bir çalışma yapan Emre Kongar, çalışmasında Türk sosyolojisinin dönemlerini şöyle ortaya koyar: 1923-1938 dönemi, 1938-1950 dönemi, 1950-1960 dönemi, 1960-1970 dönemi 1970-1980 dönemi ve 1980 sonrası olmak üzere altı döneme ayırır.³³ Türk sosyolojisi üzerine kapsamlı çalışmaları bulunan H. Bayram Kaçmazoğlu'nun yaptığı ve aynı zamanda başlıca çalışmalarını içeren dönemlendirmeler de şöyledir: 1940-1950 arası, 1950-1960 arası, 1960-1980 arası, 1980'den günümüze Türk sosyolojisi³⁴

"Sosyoloji Bölümünün Tarihine Dair" isimli Türkiye'de Sosyolojinin 75. yılı üzerine yapılan konferansta sunduğu çalışmasında İsmail Coşkun da onar yıllık aynı dönemlendirmeleri temel almaktadır.³⁵ Türk Düşünce Dünyası üzerine eleştirel çalışmalar yapan Kurtuluş Kayalı'nın çalışmalarında bu tarihsel dönemleri temel aldığı ve değerlendirmelerini bu çerçevelerde yaptığını görmekteyiz.³⁶ Türk Sosyolojisi üzerine bir çalışma yapan Doğan Ergun da aynı şekilde sosyolojinin 1970'lere gelişini benzer dönemlendirmeler çerçevesinde ele almıştır.³⁷ Türk sosyolojisinin doğuşunu ve 1980'lere doğru gelişimini orataya koyan Aynur İlyasoğlu da 1940'lı, 1950'li, 1960'lı ve 1970'li yılları temel alan dönemsel

³³ Bkz. (13), KONGAR, 15-24.

³⁴ Bkz. (14), KAÇMAZOĞLU.

³⁵ Bkz. (12), COŞKUN, 13-23.

³⁶ Bkz. (11), KAYALI; Kurtuluş KAYALI, Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı, 2002.

³⁷ Bkz. (5), ERGUN, 2160-2163.

değerlendirmelerde bulunmuştur. Bütün bu çalışmalara baktığımızda, baştan beri ortaya koymaya çalıştığımız hem siyasi tarihin hem de sosyoloji tarihinin ve toplamda Türkiye'nin ekonomik, politik, siyasal ve toplumsal tarihinin birbiriyle örtüşen tarihsel dönemlendirmeler merkezinde ele alındığını görmekteyiz.³⁸ Bu noktada Emre Kongar'ın saptamasını da dile getirebiliriz. "Tarihsel süreç içinde Türk toplumbiliminin gelişmesi büyük ölçüde siyasal dalgalanmalara bağlı olmuştur."³⁹

Burada incelediğimiz ve ele aldığımız siyaset merkezli ve sosyoloji merkezli çalışmalarda ortak yön, Türkiye'nin siyasi, politik, ekonomik ve toplumsal çerçevedeki farklı tarihsel boyutları incelenirken benzer dönem ve süreçlerin temel alınmasıdır. Bu bağlamda başta sorduğumuz soruyu yineleyebiliriz: "Bir düşün adamının düşünce üretimini bu şekilde yıllara ve dönemlere ayırmak mümkün müdür, mümkünse bu ne kadar doğru bir yöntemdir?"

Bu soruya, bizim, Cahit Tanyol açısından vereceğimiz cevap "evet" olacaktır. 1946 yılında önce felsefe sonra sosyoloji bölümünde asistanlık yapan ve aynı bölümde profesörlük ile 1982 yılına kadar bilfiil 36 yıl kesintisiz bulunan Cahit Tanyol'u incelemek, bize tam da üzerinde önemle durduğumuz bu tarihsel süreci kapsamlı olarak vermektedir. Tanyol, sürekli yazması nedeniyle düşüncesinde geçirdiği değişimleri düşünsel ve tarihsel olarak açıkça ortaya koymuştur. Bu aynı zaman da onun üslubuyla da ilintili bir sonuçtur. Düşündüğünü ve değişeni hemen ortaya koyan üslubu, onun tepkilerini ve dolayısıyla değişimini yakalayabilmemizi sağlamıştır.

Bu çalışmada öncelikli olarak bu dönemlerin içeriklerini doldurmaya, dönemin genel siyasi, politik ve sosyolojik eğilimleriyle paralel giden Tanyol'un görüşlerini ortaya koymayı hedefledik. Tanyol'un, Türkiye'nin düşünce dünyasını ve

³⁸ Bkz. (6), İLYASOĞLU, 2164-2174.

³⁹ Bkz. (13), KONGAR, 15.

genel olarak politikalarını belirlemede etkili olan sosyoloji bölümünde bulunması onun düşüncelerini ayrıca önemli kılmaktadır. Önceleri dergilerde ve edebiyat merkezli olan yazın hayatının, sürekli makale yazarlığıyla gazetelerde devam etmesi, Türkiye'nin en büyük değişimi yaşadığı 1950'li ve 1960'lı yıllarda yazdıklarıyla ve düşünceleriyle günlük politikanın içinde birebir bir aktör olarak bulunması ve etkili olması da Tanyol incelenirken göz önünde bulundurulması gereken bir diğer faktördür.

Cahit Tanyol'un 65 yıllık yazın hayatını ortaya koyan makalelerini ve kitaplarını incelemek, bu dönemlendirmeleri bize verecek "nesnel" verilere ulaşmamızı sağlamıştır. Öncelikli olarak amacımız, dönemlere göre Tanyol'u incelemek değil, Tanyol merkezli bir dönemlendirmeydi. Fakat araştırmamız derinleştikçe ve incelemelerimizde ayrıntılara indikçe Türkiye'nin tarihsel süreçleri ile Tanyol'un düşünce üretim sürecinin birebir örtüştüğünü gördük. Bu durum, bizim Tanyol'un düşünsel üretim sürecini Türkiye'nin ana dönemlerine göre ayırmamızda temel etken olmuştur. Tanyol gibi dünyanın ikinci sosyoloji kürsüsü ile yaşıt bir sosyologu incelerken onun farklı dönemsel süreçlerde verdiği üretimler aynı zamanda tarihsel bir değer de kazanır. Bu anlamda Tanyol'un ürettiklerinin, sadece "ne söylediği" çerçevesinde değil, "neyi ne zaman söylediği" çerçevesinde ele alınması tarih ve sosyoloji ilişkisi bağlamında Türk sosyolojisi ve tarihi için önemli bir kazanım olacaktır.

5. CAHİT TANYOL SOSYOLOJİSİNDE TOPLUMSAL KAVRAMLAR

Toplumsal kavramlar başlığı altında, Tanyol'un sosyolojide ilgilendiği temel konuları merkez aldık. Hilmi Ziya Ülken'in isteğiyle sosyolojiye asistan olan Tanyol, sosyolojisini de onun izinden giderek kurar. Öncelikle örf ve adetler sosyolojisi ve ahlak sosyolojisi üzerine çalışan Tanyol'un, 1960'lı yıllara kadar örf ve adetler, ahlak, ahlakın kaynağı, laik ahlak, din ve kavramları üzerine temel olarak çalıştığını görürüz. Bu çerçevede Tanyol'un birey toplum ilişkisine bakışından başlayarak kurduğu toplumsalın öğelerini inceleyeceğiz.

5.1. Toplum ve Birey

Tanyol'a göre, toplum, bireylerin yaratıcısı değil, fakat oluşum ve gelişim şartı iken birey, kendi oluşum şartı olan toplumu değiştirme gücüne sahiptir. Bu anlamda birey ve toplum ilişkilerinde karşılıklı bir oluş ve bir diyalektik akış vardır. Bireyin kişisel yaratımının toplum tarafından benimsenmesi ile bu yaratış toplum değeri olur. Doğumuyla birlikte birey, birtakım değerler ve kurallar sistemi olan topluma katılır. Bu süreçte birey, toplumdaki bir takım değerleri zorunlu olarak alıp kabul ederken, buna karşılık bir takım değerleri de topluma kazandırır. "Toplum hiçbir zaman kendisini teşkil eden kişilerin matematik toplamı değildir. Fertleri aşan bir değerler sistemidir."⁴⁰

Toplum olaylarında tekrar ise, oluşun durması anlamına gelir ki bu "toplumun ölümü"dür. "Toplum değerleri dışarıya kapalı olması bakımından özel, içeride

⁴⁰ Cahit TANYOL, Sosyolojik Açılan, Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, 1970, 28.

yaygın olması bakımından geneldir."⁴¹ Fakat bu kapalılık ve dış etkiye toplumun kendini kapatması muhafazakarlığı da beraberinde getirir. "Bir toplum dış etkilere kapılarını kapar ve kendi töre ve adetleri arasında tutuklu kalırsa o toplumda oluş zinciri kopar ve toplum dejenere olur. İşte muhafazakarlık dediğimiz tutucu, frenleyici durum ve zihniyet böyle ortaya çıkar."⁴²

Tanyol, birey ile kişilik arasındaki farka da değinir. Birey olmak doğuştan sahip olunan bir şey iken kişilik toplumda kazanılır. Toplum bireysel içgüdülerin, eğilimlerin ve hazların yok edilmesini değil, kontrol edilmesini ve yönlendirilmesini ister. "İnsan içinde yaşadığı toplumun ortak kurallarını hareketlerinde gerçekleştirmeye çalıştıkça kişilik kazanır...Fert toplumun değerlerinin sadece alıcısı olarak kalmaz, onları işleyerek, değerlendirerek, kendi varlığında bir yaşantı haline getirir."⁴³ "Birey mi toplumu yaratmıştır, toplum mu bireyi yaratmıştır" bunu anlamsız bir soru olarak gören Tanyol, toplum kuralları ile uzlaşan bireylerin, kendilerini daha mutlu ve özgür hissedeceklerini savunur. İnsan ve toplum birbirinin zorunlu halkasıdır. "Her şey zıddını içinde taşır. Ama hepsi aynı "oluş" zincirinin birer halkasıdır. Halkalardan biri koptu mu "oluş" durur. İnsanlarda da toplumlarda da buna benzer bir zorunluluk vardır."⁴⁴

5.2. Örf ve Adetler

Örf ve adetler sosyolojisi Tanyol'un temel uğraş alanı olmuştur. Gerek ahlak ve gerekse örf ve adet çalışmaları Tanyol'un sosyoloji düşüncesinin de temelini oluşturur. Örf ve adetler, toplumsal varlığı oluşturan değerlerden biri olması ve ahlakı oluşturmadaki etkisi yönüyle her anlamda incelenmesi gereken bir konudur.

⁴¹ A.g.k., 26.

⁴² A.g.k., 22-28.

⁴³ A.g.k., 128-129.

⁴⁴ A.g.k., 170.

Tanyol' göre örf ve adetlerin en karakteristik özelliği değişir olmalarıdır.⁴⁵ Örf ve adetler birtakım donmuş ve sabit kalıplar değildir. Yeni bir dünya ve medeniyet anlayışı, yeni bir takım kıymetlerin ve adetlerin doğmasını hazırlar. Tanyol, örf ve adetler değiştikçe, hukuki, iktisadi, siyasi ve estetik değerlerin değişmediğini, tam tersine, hukuki, iktisadi, siyasi ve estetik değerler değiştiği zaman, örf ve adetlerin yeni bir genişleme imkanına sahip olduklarını belirtir. Ona göre, örf ve adetler modaya göre ağır, geleneğe göre daha hızlı olarak değişirler. Ama bu değişimin bireysel müdahaleleri hiçbir zaman kabul etmediğini belirten Tanyol, adetlerin karakterinin değişme olduğu halde, gelişmiş müdahalelerin onu dejenere ettiğini savunur. Tanyol için, örf ve adetler, toplumsal ilişkiler sisteminin bütününe tabidir.

Örf ve adetlerin ilk özelliği devamlılıktır. Tanyol, devamlılık ilkesinde "eskilik" ve "yaygınlık" gören, aynı zamanda "örf" ve "adet"i birbirinden ayıran Ziya Gökalp'in görüşünü benimser. Örf ve adetlerin ikinci özelliği, külli olmayı böylece örf ve adetleri sorgulamadan kabulünü içeren "irrasyonellik"tir. Örf ve adetlerin üçüncü özelliği "otorite"dir. Örf ve adetler hem hukuka hem de ahlaka kaynaklık etmesi bakımından, her ikisinin müeyyidesini de içermesine rağmen daha çok ahlak müeyyidesini içerir. Hukuk ve adet müeyyideleri ise şu yönleriyle ayrılır. Hukuku bozmak suç olurken, adetlerin müeyyidesi yaygın ve onları bozmak bireyi ayıplanmaya uğratar. Hukuki müeyyide bir hakim ve polis kuvvetini gerektirirken, adetlerin müeyyidesinin böyle bir teşkilatı yoktur. Hukuk ilkelerinin bir kişi veya zümre tarafından ilan ve tebliğ edilmesi gerekirken, adetlerin böyle bir şeye ihtiyacı yoktur ve ilan edildiklerinde de zaten hukuk ilkesi haline gelirler. Hukukun müeyyidesi "menfi", adetlerin müeyyidesi "müspet"tir. Bu son özelliği nedeniyle adetler ahlaka daha yakındır.⁴⁶

Örf ve adetler kolay kaybolmazlar. Örf ve adetler o kadar zor kaybolur ki dinlerin bile ret ettiği bazı örf ve adetler, İslam dinin de bugün gördüğümüz gibi,

⁴⁵ Cahit TANYOL, "Örf ve Adet Değişmeleri", 10 Temmuz 1953.

⁴⁶ Cahit TANYOL, Sanat ve Ahlak, 1954, 13-17.

İslam öncesi bazı örf ve adetlerin şekil değiştirerek, halen devam etmesi gibi dönüşümlerle varlıklarını sürdürürler. Bu konuda özellikle Tanyol'un düşüncesi Şamanizm etkisinin bugün halen İslami kurallar içerisinde kendisini gösterdiğidir. Tanyol bu nedenle Alevi Müslümanlığına Türk Müslümanlığı der.⁴⁷ Dolayısıyla örf ve adetlerde mutlak bir kesinti yapmak mümkün değildir ve bir şekilde varlıklarını göstereceklerdir. Örf ve adetler bir toplumda donmuş ise orada hiçbir yeni yaratımın olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü örf ve adetler toplumun değişimi ile değişim gösterirler. Yani toplumun değişimi örf ve adetlerin değişiminden izlenebilir. Örf, adet ve törelerin değişmediği toplum ise ölüdür. "Törelerin değişmediği bir toplum gerek toplum içi yaratımlara ve gerekse toplum dışı ilişkilere sırtını çevirmiş demektir. Bu bir ölümdür. Çünkü o toplumda hiçbir değer yaratmasının olmadığını gösterir...Bir toplum kendisini töre, adet ve gelenekler içinde tutsak yaparsa er geç çürümeye ve ortadan kalkmaya mahkum olur."⁴⁸ Örf ve adetlerin değişimi yeni değerlerin yaratılması anlamına gelir. "Eğer bir cemiyette örf ve adetler donmuş ve kalıplaşmışsa, bu demektir ki, orada hiçbir yeni yaratma mevcut değildir. Örf ve adetler kıymetleri dondurmaz, kıymetler örf ve adetleri dondurur."⁴⁹ Dolayısıyla töre ve adetlerin doğal değişimi içinde onlara bağlı olarak ahlak da değişir ve biz bu değişimi "doğal" bir süreçte yürüdüğü için fark etmeyiz. Eski ve yeni kuşaklar arasındaki çatışma ise töre ve adetlerin değiştiğinin göstergesidir. Tanyol'a göre, ilkellerden modern toplumlara gelirken bireysel yaratımlar artmakta, örf ve adetler ise çözülmektedir. Fakat bireysel yaratımlar toplumda kabul gördükçe, bu yaratımlar tekrar örf ve adetlerin içine yerleşmektedir. "Bir toplumun töre ve adeti olduğu yerde saymaz. Fert ve toplum çatışması, ferdi yaratımlar toplumların birbirleriyle münasebetleri, töre ve adetlerin yumuşamasına, kaynaşmasına ve gelişmesine sebep olur. Töre ve adetler kendiliğinden değişmezler, kültürel ekonomik ve teknik değerlerdeki değişimler onları farkında olmadan kendiliğinden değiştirir."⁵⁰

⁴⁷ Cahit TANYOL, "Aydın Din Adamı Sorunu", Ağustos 1966, s.10-11.

⁴⁸ Bkz. (40), TANYOL, 62.

⁴⁹ Bkz. (45), TANYOL.

⁵⁰ Bkz. (40), TANYOL, 61-62.

Tanyol'a göre, bir cemiyetin manevi çatısını kurarken, örf ve adetlere omuz silkmek ve onu bir takım geri kıymetlerin taşıyıcısı gibi görmek yanlıştır. Toplum hayatının ortak kıymetlerini kuran ve onlara kaynak vazifesini gören örf ve adetler olmadan bir millet tarif olunamaz. Örf ve adetler bir cemiyetin "toplumsal hissiyatı" ve temayüllerinin/eğilimlerin biriktiği bir hazinedir.⁵¹ Tanyol, bugün toplumsal hayatın ve gündelik ilişkilerin düzenlenmesinde bir yığın zorluklara uğruyorsak, bunun sebebi olarak, "ıslahat hareketlerine" girildiği zaman, ana kaynak olan örf ve adetlere karşı almış olduğumuz olumsuz tavrı görür. Tanyol'un "ıslahat hareketleri" olarak gördüğü hareketler, dünya görüşü çerçevesinde daha sonra "inkılap" olarak kabul edeceği Cumhuriyet devrimleridir.

Tanyol bu noktada bir anlayışı eleştirir. Bu anlayışta, örf ve adetlerin, geleneklerin inkılaplarla çatışmasının nedeni olan, Cumhuriyetle birlikte yapılan devrimlerde bir prensip olarak benimsenen "Bizim geleneğimiz, örf ve adetimiz Cumhuriyetle başlamıştır" anlayışdır. Tanyol, örf ve adetlerin toplumsal yapının ve toplumsal ilişkilerin parçası olması nedeniyle onun kesintiye uğratılmasının mümkün olmadığı düşüncesindedir. Dolayısıyla Tanyol, "Bizim geleneğimiz, örf ve adetimiz Cumhuriyetle başlamıştır" düşüncesine karşı çıkarak, bu anlayışın örf ve adetlerin toplumsal yapıdaki işlevine aykırı bir anlayış olduğunu ve bu anlayışla çatışmaların doğmasının, toplumsal gerçek açısından kaçınılmaz olduğunu belirtir. "İçimizdeki eski örf ve adetler, ister taklit, ister zaruret olarak almaya mecbur olduğumuz Avrupa örf ve adeti ile çatışmaktadır"⁵² diyen Tanyol, bu düşüncesini özellikle Kemalist düşüncüyü içselleştirmediği dönemlerdeki makalelerinde sıkça dile getirir. Çünkü Tanyol'a göre, yapılan devrimler, sadece üst yapının yaptığı ıslahat hareketleridir. Ve Tanyol Cumhuriyet devrimlerini alt yapının katkıda bulunduğu devrimler olarak görmediğinden, devrimlerin örf ve adetini kendisinden başlatma amacını toplumsal gerçekliğe aykırı bulur. Tanyol'un bu görüşü, Kemalist düşüncüyü de içselleştirerek değişen görüşleri çerçevesinde, temelde örf ve adetlerin kolay değişmemesi

⁵¹ Cahit TANYOL, "İçtimai Hayatta Örf ve Adetlerin Ruhu", 29 Şubat 1952.

⁵² Cahit TANYOL, "Cinayetlerin İçtimai Sebepleri", 14 Mart 1952.

noktasında değişmemekle beraber, artık devrimleri "ıslahat" olarak tanımlamayacak, onları "inkılap" olarak görecektir.

Bu bağlamda Cumhuriyet devrimleri, sosyolojik açıdan incelendiğinde, etkisi bakımından, örf, adet ve geleneklerin doğal akışını kesmek istemiş, doğal akışın dışında değişim için baskı unsuru olmuştur. Bu yönüyle Tanyol, oluşan ve oluşacak çatışmaların, örf ve adetlerdeki bu ani değişim baskısından kaynaklandığını ve çatışmanın, bu durumun, bu arzunun karşısında doğan, doğal bir tepki olduğunu ortaya koyar.

Tanyol'a göre, örf ve adetler sosyolojisi, dini, hukuki ve siyasi değerlerin örf ve adetlerle ilişkisi, teknik değerlerin değişmesindeki kanunlar, kültür ve medeniyet değişmesi gibi meseleleri incelemektedir.⁵³ Tanyol örf ve adetler sosyolojisini ilk olarak İslam hukukçularında görür. İslamiyet, Avrupa hukukundan önce örf ve adetleri hukuka kaynak olarak almıştır. Bu anlamda Tanyol'a göre İslam hukukçuları, örf ve adetler sosyolojisi ile hukuk sosyolojisinin kurucuları sayılabilir. Ona göre, örf ve adetlerin özü, dokuması ve değişmesi, İslam hukukunda inceden inceye tahlil edilmek suretiyle, bugün sosyal psikoloji ve sosyal antropolojinin uğraşma alanına giren bu değerler, çok daha önce ve fakat sadece hukuk alanında kalmak şartıyla, İslam hukukçuları tarafından ele alınmıştır.⁵⁴

Tanyol, ilkellerden günümüze örf ve adetlerin iki yönde yöneldiğini saptar. Birincisi "akıl ve müspet düşüce" ile laik bir karakter kazanmış. İkincisi büyük dinlerin gelmesi ile tüm varlığını dinlerin tefsir anlayışına bırakmıştır. İnsan zekasının, tabiat karşısında kalma, onu izah etme, ona hakim olma endişesi müspet ilimleri doğurmuş ve bugünkü medeniyet kurulmuştur. Alemi değil de, mukaddes kitabı tefsirden ise hadis, fıkıh, kelim gibi söz ilimleri doğmuştur. Tanyol'a göre,

⁵³ Bkz. (45), TANYOL.

⁵⁴ Cahit TANYOL, "Devlet Dini-Millet Dini", 9 Ağustos 1960.

Doğu medeniyeti ile Batı medeniyeti arasındaki fark bu esasa ve dünya görüşüne dayanır. Örf ve adetlerin etki alanının tarihsel değişimini ise şöyledir: Zamanla örf ve adetler müspet ilimlerin kapsamından çıkıyor ve pratik ahlakın kaidelerini oluşturan ve toplumsal düzeni oluşturan kanunlara temel oluyor. Zamanla, örf ve adet, kanunların oluşturulması ile de tamamen daralan bir etki alanında kalıyor.⁵⁵

Bu bağlamda örf ve adetlerin bugün gelinen noktada hukukla ilişkisinin incelenmesi önem taşır. Tanyol, örf ve adetlerle hukuk kaideleri arasında çok sıkı bir ilişki olduğunu belirtir. Fakat bu ilişki ters orantılıdır. Yani biri azalınca, diğeri çoğalır. Tanyol için, burada temenni edilecek durum, hukuk kaidelerinin azalmasıdır. Çünkü örf ve adetlerin baskısı ve tanzim kabiliyeti çoğaldıkça, hukuki mevzuatın işleri kolaylaşır ve miktarı azalır. Nerede ki örf ve adetler çözülmüş ve artık etkisini kaybetmiştir, orada, hukuki mevzuat çok kabarık ve karmakarışık bir toplam tutar ve işlemez hale gelir. Tanyol'a göre bugünkü hukukun işleyiş sıkıntısı örf ve adetlerin yetersizliğine dayandırılmak isteniyorsa da bu yanlıştır. Örf ve adetlerin gelişmesi ne kadar iyi ise, çözülmesi de o kadar tehlikelidir. Örf ve adetler donmuş olarak ele alınırsa dejenere olur. Örf ve adetler hareket halinde olan toplum içerisinde değişime uğrar. Bu açıdan, örf ve adetler "hukuka" ve "ahlaka" kaynaklık ederek toplumsal ilişkiyi düzenlemede katkıda bulunur. Örf ve adetlerin etkisinin azalması ahlakın da hukuk tarafından tanzimini getiri ki bu bireysel ahlakın oluşumunda büyük bir eksiklik getirir.⁵⁶

Tanyol'a göre, hukuk her toplumsal ilişkiyi çözümleyemez. Bu nedenle örf ve adetlerle hukukun ilişkisinde, hukukun, örf ve adetlerin yerine kendisini koyması toplum açısından yanlış sonuçlar doğurur. Buna Tanyol'un verdiği örnek İngiltere'dir. İngilizlerin çok sağlıklı bir millet olarak kalmasında, ona göre aklın gülünç bulduğu birtakım örf ve adetlere İngilizlerin derin saygı göstermelerinin payı vardır.

⁵⁵ Cahit TANYOL, "Örf, Adet, Sanat", Ekim 1952.

⁵⁶ Bkz. (51), TANYOL.

Normlar açısından da hukuk ile örf ve adetler arasındaki farka değinen Tanyol, örf ve adetler ile hukuk normlarının birbirinden farklılığını ortaya koyar. Hukuku, örf ve adetlere yapışık şekilde düşünenlerin, ulusal bir hukukun mümkün olduğunu ileri sürmekte olduklarını belirtir. Hukukun, bir takım külli ve adalet kavramını gerçekleştirecek bir istikamete yönelmesi gerektiğini söyleyenler ise, evrensel bir hukuk sistemine inanmaktadırlar. Bunlardan birincisine realist, ikincisine ideal hukuk anlayışı da diyebiliriz. Tanyol, hukukun tamamen örf ve adetlere dayanmasını düşünürsek hukuk kaidelerine gerek olmadığı sonucuna ulaşacağımızı belirterek, hukuk kaidelerinde dikkat edilecek noktanın, örf ve adetlerin müeyyidesinden faydalanmak değil, hukuki müeyyide ile örf ve adet müeyyidesini çatışan hale sokmamaktır.⁵⁷

Örf ve adetler, günümüz hukukundaki etkilerine gelmeden önce de farklı boyutlarda hukuka kaynaklık etmiştir. Tanyol, örf ve adetlerin, Roma hukukunda yardımcı ve hatta daha az dikkate alınan bir kaynak, İslam hukukunda ise temel kaynak olarak ele alındığını belirtir. Daha önce de dile getirdiğimiz gibi örf ve adetler Avrupa hukukundan önce İslam hukukunda kullanılmaya başlanmıştır. Bu bakımdan, İslam hukuku toplumsal realiteleri hesaba katan bir hukuk sistemidir. Bu durum İslam hukukunda toplumsal değişmelerin hukuka yansıtılmasını sağlamaktadır. Bu açıdan Tanyol, "içtihat kapısı"nın önemi üzerinde durur. Tanyol'a göre, Osmanlı son döneminde "Mecelle Kanunu" hazırlanırken de "Zamanın değişmesiyle hükümlerin değişeceğini" belirten düşünce, "Örf ile tayin, nas ile tayin gibidir" anlayışını benimseyen düstur, "adetin delaleti ile hakiki mana terk olunur", "adetin menettiği şey, hakikatte memnudur" kaideleri, berber ele alınmıştır. Bunlar beraber ele alındığında, örf ve adetlerin değişmesi ile beraber oluşan hallerin de hukuka kaynaklık etmesinin esas alındığı görülür. İslam hukuku bu yönleriyle toplumu öne alan bir hukuktur. Tanyol'a göre, İslam hukuku, iptidai bir hukuk olduğu için değil, bir ortaçağ hukuku olduğu için, bünyesinde toplumsal gerçekliğe

⁵⁷ Cahit TANYOL, "Hukuk ve İctimai Realite", Nisan 1955.

cevap vermesine rağmen, geri kalmış, çağdaş insanın ve çağdaş devletin ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaklaşmıştır. Bu hukuk, sosyolojik realitelere değer vermesi bakımından, bugün sırf metot olarak, bir değere sahiptir. Örf ve adetlerin kanunlara kaynaklık etmesi önemlidir ve fakat unutmamak gerekir ki kanunların hedefi, "örf ve adetle" değil, "adalet hisleriyle" uzlaşmaktır. Kanun örf ve adete ne kadar uyarsa, ya da örf ve adetten ne kadar faydalanırsa mükemmelliğe ulaşır denilemez. Bazen çatışma olabilir. Tanyol'a göre, örf ve adetler değişir ama, geç ve güç değişir; bundan başka, örf ve adetlerde daima bir miktar "mahallilik" vardır. Kanunun ruhu ise külliliktir. Kanun, idealisttir, örf ve adetler ise realisttir. Bu bakımdan, hukuku örf ve adetlere bağlamak onun idealizmini yıkar, hukuku parçalar.⁵⁸ Bu bakımdan Tanyol, hukukun değişim hızının, adalet duygusuna bağlı olarak değişmesi gerektiğini, fakat toplumsal değişimin her noktasında hukuku değiştirmenin, hukukun idealistliğini de ortadan kaldıracağını savunur.

Bu konu özellikle bugün, birçok kanunun hazırlanmasında bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak, namus cinayetleri, "töre" olarak adlandırılan kurallar içinde değerlendirilir. Bu konuda evrensel hukuk kaidelerinin uygulanıp uygulanmayacağı tartışma konusudur. Tanyol'un da belirttiği gibi hukukun toplumu şekillendirmemesi ve örf ve adetlerin etkisi göz önüne alındığında "töreyi" geçersiz saymak zorlaşmaktadır. Ama diğer taraftan hukukun toplumsal düzeni sağlama görevi ve adalet duygusu göz önüne alındığında ise hukukun her olaya eşit olarak uygulanması gerekir. Yani öldürmenin "töre" olarak değil öldürme olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu durumda da örf ve adetlere dayandırılan "törenin" göz ardı edilmesi gerekir. Hangi anlayış ağır basarsa bassın, sonuçta ortaya çıkan gerçek, örf ve adetlerin, toplumsal düzen ve ilişkideki etkisinin hukukun dışında da geniş bir alanda sürdürdüğüdür.

⁵⁸ Cahit TANYOL, "Örf ve Adet ve İslam Hukuku", Şubat 1955.

Tanyol'a göre, bu konulardaki sıkıntıyı, her meselenin kanunla çözülebileceği düşüncesi ile hareket ederek çözemeyiz. Bu düşünce bizi başarısız sonuçlara sürükler. Çünkü kanun, ancak toplumsal realitenin zoru altında ve onu düzenlemek gayesi ile çıkarsa faydalı olur. Her sorunumuzu kanunla çözmeye çalışmamız ve bunun sonucunda da "Kanun çıkarma hastalığı" olarak ifade edebileceğimiz bir anlayışı benimsememiz, toplumsal sorunlarımızın çözülmesini sağlamaz.⁵⁹ Bu görüş, Tanyol'un hukuka genel bakış açısıdır ve hukukla ilgili tüm değerlendirmelerinde de bu görüş, hep ön planda olacaktır.

Sonuç olarak, örf ve adetler toplumsal ilişkilerin bütününde etkilidir. Örf ve adetler, ekonomi, iktisat, bilim ve teknoloji gibi faktörlerin değişimiyle değişir. Örf ve adetler sosyolojisi ve hukuk sosyolojisi ilk olarak İslam hukukunda görülür, bu anlamda örf ve adetler İslam hukukunda temel alınmıştır. Örf ve adetler, hukuka kaynaklık eder ama hukukla çatışma içinde de olabilir. Toplumsal ilişkilerin bütününde etkili olan örf ve adetleri, hukuk ile düzenlemek anlayışı hem toplumsal gerçeğe aykırı sonuçlar hem de hukukun evrenselliğine aykırı sonuçlar doğurabilir.

5.3. Ahlak

Tanyol'un doktora tezi "Haz ve Elemin Ahlakta Yeri" ve doçentlik tezi "Adetler Sosyolojisi Bakımından Sanat ve Ahlak"tır. Ahlak üzerine çalışmalarını daha sonra İstanbul Üniversitesi tarafından yayınlanan "Sanat ve Ahlak" (1954) ve "Sosyal Ahlak: Laik Ahlak Giriş" (1960) eserlerinde toplamıştır. Tanyol, bu eserlerinde ahlakın İlkçağdan günümüze gelişimini ele almakta ve bugün gelinen noktada "laik ahlak"a ulaşıldığını savunmaktadır.

⁵⁹ Cahit TANYOL, "Kanun Çıkarma Hastalığı", 22 Ağustos 1952.

Tanyol, sosyolojideki ilk yıllarından itibaren hocası Hilmi Ziya Ülken'in etkisiyle ahlak üzerinde çalışmış, devletin bünyesinden çıkardığı dinin, toplumsal alandaki varlığını ve etkilerini ortaya koymuştur. Resmi ideolojinin görüşleri doğrultusunda dinin toplumsal hayattan çekilmesi, birey ile Tanrı arasında kalması, din politikaları ve uygulamaları sosyologların ilgi alanlarına girmiştir. Bu bağlamda ilk çalışmalarından itibaren ortak ve evrensel bir ahlak anlayışı gütmeye başlayan Tanyol, ahlak anlayışını "laik ahlak" merkezinde ve çerçevesinde biçimlendirerek, ahlakı her yönüyle incelemiştir.

Ahlak farklı açılardan değerlendirilmeye açık, çok karmaşık ve kapsamlı bir olgudur. Tanyol, ahlakı öncelikli olarak toplumu ve toplum terbiyesini etkileyen bir değer olarak ele alır. Tanyola göre, her toplumu etkileyen temel faktörler farklıdır. Öyle ki, bir toplumda etkili faktör din olurken diğerinde iktisat daha etkin bir faktör olabilir.⁶⁰ Tanyol, "Hiçbir cemiyet ne tamamıyla yeni ne de tamamıyla eski olabilir" diyerek toplum terbiyesinin hangi esaslara göre verileceğinin önem taşıdığını belirtir.

Tanyol'a göre, bu bakımdan öncelikle ahlakın oluşumunu sağlayan terbiye sistemi ve toplumun ilişkisini ele almalıyız. Çünkü, toplumlar kapalı olamazlar. Kapalılık topluma değil, cemaate ait bir terimdir. Toplum değerleri dışarıdan etkiyle, toplumların yapısına göre değişmekle beraber az veya çok etki altındadır. Bir toplum kendi değerlerini olduğu gibi yeni nesillere aktarmak imkanına sahip değildir. Tanyol, her terbiye ilkesinin toplumun gerçek eğilimine göre bir geriliği ifade ettiğini belirtir. Bu nedenle her nesil telkin edilenle "olan" karşısında bir çatışmanın içine düşer. Tanyol'a göre bu durum, genç nesil ile ergin nesil arasında çatışmaya neden olur. Fakat bunun sebebi yaş farkı değil "toplumsal değişimin" etkisidir.

⁶⁰ Cahit TANYOL, "Ahlak Terbiyesinin Şartları", 12 Şubat 1954.

Tanyol'a göre, maddi veya manevi değerlere aşırı değer vermek anlayışına dayalı her iki ahlak sistemi de yıkıcıdır. Bu bağlamda ne sadece dine dayalı ne de sadece materyalist bir ahlak gerçek ahlak anlayışını vermez. Ahlakın sadece maddi veya manevi değerlerden örüldü olarak sunulmasının doğru olmadığı fikrini savunan Tanyol'a göre, ahlak "bütün manevi ve maddi kıymetlerin dışında (din, teknik, iktisat vb.) onlara hakim olan" kuvvettir.⁶¹ Dinin asıl hedefi iman ve ibadet iken, maddi değerlerin asıl hedefi refah ve saadettir. Tanyol'un bu tanımlamasında dinin emirlerini üç alana ayırmasının etkisini görürüz. Tanyola göre, din, inanca ait emirler, ibadete ait emirler ve muamelata (yaşayışa) ait emirler olmak üzere üçe ayrılır. Ve dinin asıl gayesi inanç ve ibadet olunca, yaşayışa ait alan doğrudan doğruya din dışı bir alan, ya da dini değerden daha etkin değerlerin geçerli olabileceği bir alan olarak tanımlanabilir.

Buradan din, tek başına bir ahlak normu olarak değil, ahlaki kıymetleri daha etkili bir hale getirdiği için onunla iç içe girmiş ve ayrılmaz bir hale gelmiş olarak değerlendirilir. Dolayısıyla, din ahlakı da, hayat için "amaç kuvvet" değil, "araç kuvvettir" sonucuna ulaşan Tanyol'a göre; "..ahlak terbiyesi, bütün içtimai kıymetlerin tesiri dışında, kendi kendine tabi (muhtar), tesir ve nüfuzunu onlara yaymaya kadir bir ahlak imanına dayanırsa, kıymet değişmelerinden doğan nesil buhranı ortadan kalkar"⁶²

Böylece Tanyol, bütün toplumsal değerlerin dışında, kendi kendisine tabi, yani sadece kendi değerleri ile tanımlanabilen, özerk, kendi başına bir değer olan, tesir ve gücünü yeni nesillere yaymaya kadir bir ahlak imanına dayanan "ahlak terbiyesi" ile sağlanacak eğitimin aracılığıyla, değerlerin değişiminden doğan toplumsal çatışmaların ortadan kalkacağını savunur. Bunun başarılması en zor iş olduğunu belirten Tanyol'a göre, yeni nesillere verilecek olan ahlak prensiplerinin saygın ve yaygın değerlerin dışında, kendi normlarını kurabilir olmasıyla ancak bu

⁶¹ A.g.m..

⁶² A.g.m.

sağlanabilecektir. Tanyol burada, mevcut değerlerden bağımsız bir ahlak tanımına ulaşma çabası ile "evrensel ve laik" karakterli bir ahlak tanımını ortaya koymaya çalışır. Böyle bir şeyin olabilmesi için de "saf ahlak idealizmi"nin gerekli olduğunun altını çizer. Sonuçta Tanyol'un ısrarla üzerinde durduğu şey, ahlakın gerçekleşmesi için, ahlakın kendine ait değişmez ve laik değerleri, evrenseli kapsayan bir anlayışla, ahlak idealizmini oluşturacak koşullarının olması gerektiğidir.

Tanyol, ahlak idealini kurarken, onun dinle ilişkisini Hilmi Ziya Ülken'in "fertlerin vicdanları ile ahenktar, genel bir din ahlakı kurmanın hemen hemen imkansız olduğu" fikrini temel alır. Çünkü, laik ahlak ile dini ahlak arasında ilişkiyi kuracak ilkelere ulaşmamız mümkün olmamaktadır. Bu bakımdan, bizim gibi dini "cemaat ahlakı"ndan, laik ahlaka geçen milletlerde görülen manevi çöküntülerin sebebini, dini inançların çözülmesinde aramak ve ona yine dini inançlar alanında çareler araştırmak, her şeyden evvel "ilme ve realiteye" aykırı hareket etmek olur.⁶³ Tanyol'a göre bir şeye ahlakidir diyebilmek için, onun bütün insanlığı kuşatması, ortak ve beşeri bir vicdanın ruhlara hakim olması gerekir. Farklı dini ahklar arasında tam bir ortaklık kurmak bile mümkün değilken ve her dini ahlak, sadece içinden çıktığı dinin mensuplarına hitap ederken, laik ahlak tüm inanan ve inanmayan farklı dinin üyelerini de birleştiren ortak bir ahlak anlayışı sunar. Sadece dine dayanan bir ahlakın "kapsayıcı" değil "daraltıcı" olması nedeniyle, dinin bu özeliği sadece dine bağlı bir ahlakı genelleştirmemizi olanaksız kılar. Sonuç olarak, laik ahlak, dini ahaktan daha üstün ve kapsayıcıdır.

5.4. Laik Ahlak

Laik ahlak Tanyol'un düşüncesinde merkeze oturur. Bu açıdan onun bütün boyutlarıyla ele alınması Tanyol'un düşünce örgüsünü de ortaya koyar. İlkellerden

⁶³ Cahit TANYOL, "Din ve Ahlak Meseleleri ve bir Ahlak Kitabı", Şubat 1947.

günümüze gelen süreçte laik ahlakın son noktayı oluşturduğunu savunan Tanyol, neden "laik ahlak" üzerinde durduğunu da açıklar. Cumhuriyet sonrasında, din ve devlet işleri inkılaplarla ayrılırken, din ve ahlakın ayrılıp ayrılmayacağını ortaya konmadığını belirten Tanyol, bu alanda bir boşluk oluştuğunu ve fakat bu durumda dini eğitime dönmenin de mümkün olmadığını belirtir. Laik öğretimin, laik ahlak terbiyesine ve bir ahlak idealine gereksinimi vardır. Tanyol'a göre, cumhuriyetin getirdiği rejime uygun ahlaki şahsiyetler yetiştirilemediği için bugün ahlak sorunu yaşanmaktadır. Batı zihniyetine ve Batı medeniyetine geçmek için üzerinde durulacak en önemli mesele "şahsiyet terbiyesi"dir. Çünkü ahlakta esas olan tavrıdır ve tavır kişisel bir harekettir. Bu nedenle "şahsiyet terbiyesi" ahlak için öncelikli önem taşır. Tanyol'un Sokrates'e çok fazla yer vermesinin nedeni de "şahsiyet yoksulluğu"muza, onu örnek almakla giderebileceğimizi düşünmesidir. Rejimde inkılap yapılmışken ahlakta bir inkılap gerçekleşmemiştir. Batı medeniyetinin temelinde "insanın hürlüğü" ve "medenî cesareti" gören Tanyol, ahlakı "medenî cesaret" normu çerçevesinde tanımlayarak Batı medeniyetine girişin bir gereği olarak görür.⁶⁴ Tanyol'a göre laik ahlakın temel niteliği, onun dışardan gelen baskıyla değil bireyin içinden doğan bir ahlak olmasıdır. "Ahlakın, ahlak olması için, bağımsız olarak müeyyideli olması lazım. Ne Tanrı korkusu ve ne de cemiyet baskısı gerçek ahlaki tavrı yaratmak kabiliyetindedir."⁶⁵ Bu aynı zamanda bizim ulaşmak istediğimiz ahlakıdır.

Tanyol'un yetiştirilmesi gerektiğini savunduğu ahlaki şahsiyetler şu özelliklere sahip olmalıdır; "Medeni cesaret", "İnsanın kendi kendisini hareketlerinden sorumlu tutması", "Kendi kendisiyle tutarlı olmak ve bunu gerek ferdi ve gerekse devlet hayatında gerçekleştirmek", son olarak da "Sosyal faydayı ferdi faydadan üstün tutmak"⁶⁶

⁶⁴ Cahit TANYOL, Sosyal Ahlak: Laik Ahlaka Giriş, 1960, XI-XIV.

⁶⁵ A.g.k., XIV.

⁶⁶ A.g.k., XIV.

Ahlak, toplum tarafından verilmesine rağmen birey onu kendi düşüncesi ve davranışı gibi kabul ederek onları bir yaşantı haline getirerek benimser. Tanyol'a göre bireyin toplumun ahlak kurallarını kabul etmesi onun "özgürlük alanını" genişleten bir unsur olur. "Ahlaki kişilik dediğimiz şey de ferdin böyle bir özgürlüğe, böyle bir yaşantı aşamasına ulaşmasıdır."⁶⁷ Ahlaki şahsiyet, kollektif sorumluluktan, laik karakterli bireysel sorumluluğa gelişmiştir. Bu bağlamda Tanyol'a göre, laik ahlak toplumsal gerçeğin doğal bir görünüşüdür.⁶⁸

Türkiye'deki eksikliğin "ahlaki şahsiyet" olduğuna vurgu yapan Tanyol'a göre ahlaki şahsiyet, "töre" (kaide-emredilen- ve otorite) ile "ben"in birleşiminden oluşur. Bu unsurlardan biri eksik olduğunda ise birey ya "otomat" ya da "anarşist" olur. Fakat töre unsuru "ben"i aşarsa görev ahlakı, "ben" töreyi aşarsa idealist ahlak anlayışı oluşur. "Ahlaki şahsiyet, cemiyette mevcut hareket kaidelerini yaşamak suretiyle onları aşma çabasıdır."⁶⁹ İnsanın kendi kendini sorumlu kılması ahlaki hürlüğü sağladığı için bu ahlaki "şahsiyetin tamlığı" nı sağlar. Bu kendi kendine sorumluluk, "hürriyeti" öne alması bakımından modern ahlakı da "hürriyet ahlakı" olarak oluşturur. Bu bağlamda Tanyol'a göre, ahlaki şahsiyetin ilkel toplumdan çağdaş topluma doğru bir gelişimi vardır. Korku ile başlayan, saygı ile devam eden ahlaki şahsiyet, kendi kendine sorumluluk ve özgürlük ile modern ahlaki şahsiyetin, bir diğer deyişle "laik ahlakın" iki temeli olur.⁷⁰

"(Laik ahlak), tanrısız bir ahlak olması bakımından, gerek iptidai ahlaktan ve gerekse büyük dinlerin teklif ettiği mükafat ve mücazat ahlakından kesin olarak ayrılır."⁷¹ Ahlaki şahsiyetin çağımıza gelen iki çizgisi olan laik ahlakın ve dini ahlakın aynı kaynaktan beslendiğini belirten Tanyol'a göre, laik ahlak, toplumsal törelerle bireyin tabiatında bulunan "rasyonel yeti" sayesinde evrensel ahlak

⁶⁷ A.g.k., 120.

⁶⁸ A.g.k., 185.

⁶⁹ A.g.k., 81.

⁷⁰ A.g.k., 85-90.

⁷¹ A.g.k., 91.

ilkelerine yönelirken, dini ahlak törelerde mevcut otoriteleri birleştirerek tek Tanrı kavramına ulaşmıştır.

Tanyol, laik ahlakı seçme özgürlüğü ve sorumluluk bağlamında da ele alır. Seçme özgürlüğü beraberinde sorumluluğu da getirdiği için ahlakın gereğidir. Özgürlük, seçme ile sorumluluk ölçüsüne bağlı olarak gelişir. Çünkü insan seçebildiği ölçüde özgürdür. Fakat mutlak bir seçme özgürlüğü, bizzat özgürlüğü tahrip ettiği gibi sorumluluğu da ortadan kaldıracığından "mutlak özgürlük" yoktur. Özgürlüğün, toplumsal sınırlamalardan kurtularak seçilen evrensel ve insani normlara yaklaştıkça ahlaki şahsiyetin tamliğe ulaşacağını savunan Tanyol, bunun da, ancak her türlü dini ve mistik otorite ve sorumluluklardan uzak olan "laik ahlak" da bulmanın mümkün olduğunu söyler. Tanyol'a göre laik ahlak aynı zamanda özgürlük ahlakının da karşılığıdır.⁷²

Tanyol, mistik ahlakı ve laik ahlakı da karşılaştırır. Mistik ahlak olarak tasavvuf ahlakını inceleyen Tanyol, tasavvuf ahlakını sevgiye dayalı bir şekilde Allah'a ulaşmak isteyen bir ahlak olarak "laik ahlak" açısından ele alır. Mistik ahlakı Tasavvuf ahlakında örnekletirerek, tasavvuf ahlakı ile laik ahlakı ve uygulayıcılarını karşılaştıran Tanyol, şu sonuçlara varır; "Tasavvuf, yaşanmış bir ahlak teklif eder. Bu ahlakta insanın kendi kendisini aşması, tanrısal bir hüviyet kazanması esastır. Yaşanmış bir ahlak teklif etmesi, bu bakımdan mutasavvıf, laik ahlak kahramanlarına benzer. Fakat laik ahlak kahramanları insana yöneldiği halde, mutasavvıf Allah'a yönelmiştir. Birinin metodu sezgi, diğerinin metodu akıldır."⁷³

Mistik ahlakın "cüzi" iradeyi ortadan kaldırması, böylece bireyin sorumluluğu ve özgürlüğü fikrinin ortadan kalkarak yerine Tanrısal otoritenin geçtiğini belirten Tanyol, burada da laik ahlaktaki gibi bireyin kendi kendisine karşı sorumlu kılan

⁷² A.g.k., 93-97.

⁷³ A.g.k., 103.

ahlaki tamliğa ve irade özgürlüğüne rastlamadığımızı savunur. Bu anlamda mistik ve laik ahlak birbirinden farklıdır. "Laik ahlak, dine dayanmayan, emir ve otoritesini dinden almayan ahiretsiz bir ahlak demektir. Laik ahlak, ferdin cemiyette mevcut töreleri bir malzeme olarak kullanması ve onları aşması suretiyle, objektif değerlerden başlayarak subjektif bir tavırda devam eden bir aksiyon zinciridir."⁷⁴ Tanyol, laik ahlakı aynı zamanda modern vatandaş ahlakının da temeli olarak görür ve bu ahlakta insanın "merkezi bir varlık" olduğunu söyler.⁷⁵

Tanyol, laik ahlak ve dinsizliğin eş anlama gelmediğini ortaya koyar. Laik ahlakla, dine karşı olumsuz tavır alan "dinsizler" ahlakı karıştırılmamalıdır. "Dinsiz ahlakla (laik ahlak), dinsizler ahlakını birbirine karıştırmamak lazım. Dinsizlik, doğrudan doğruya dine karşı alınmış menfi bir tavidir. Dinsiz ahlak (laik ahlak) ise dine karşı değil, doğrudan doğruya, ahlaki otoriteyi Tanrı'dan vicdana nakleden, normların kaynağını Tanrısal bir varlıktan almayan ahlak demektir."⁷⁶

Tanyol, laik ahlakın din karşıtı olmadığını, laik ahlakın "peygamberi" Sokrates'in dini inanca sahip olmasıyla açık olduğunu belirtir. "Sokrates, dine ve tanrılara karşı cephe almadan, dini ve tanrıları işe karıştırmadan, otoritesini vicdandan, ölçüsünü akıldan alan bir ahlak anlayışına sahipti. Zaten laik ahlak da dinsiz, din düşmanı bir ahlak demek değildir. Dinin sahası başka, ahlakın sahası başkadır."⁷⁷ Tanyol'a göre, din ve ahlakın ayrımını Sokrates bugünden bile daha net bir şekilde ortaya koymuş ve ahlaka her türlü dini ve mistik unsurlar dışında, aklık ölçüsüyle hareket eden vicdanın sesini koymuştur.⁷⁸

⁷⁴ A.g.k., 104.

⁷⁵ A.g.k., 105.

⁷⁶ A.g.k., 153.

⁷⁷ A.g.k., 153.

⁷⁸ A.g.k., 155.

Dolayısıyla Tanyol, laik ahlak ve dini ahlak çerçevesinde laik ahlakın dini ahlakı kapsadığı görüşüne ulaşır. Laik ahlakın ve dini ahlakın anlayış farkı vardır. Laik ahlakta, ahlaki otorite, bağımsız olarak bireye kendini kabul ettirdiği zaman, bireyin dindar veya dinsiz olup olmadığını hesaba katmıyorken, din, ahlaklılığı dindar olmak şartına bağliyerek, dindar kimseyi aynı zamanda ahlaklı olarak kabul eder. Oysa laik ahlak Tanrının mükafatını hesaba katmayan bir ahlakır.⁷⁹ Bunun yanında ahlaklılık ahlaksızlık, dinlilik dinsizlik ayrımının da iyi yapılması laik ahlakın daha iyi anlaşılmasını ortaya koyacaktır.

"Ahlaksızlığın ahlaksızlığına müdahale etmemek nasıl bir suç ise, dinsizin de dinsizliğine karışmak o kadar suçtur. Aynı şeyi dindar adam için de söyleyebiliriz. Yani dindar adamın tavrını inkılap veya medeniyet namına küçümsemek veya ona müdahale etmek ahlaksızlığın ta kendisidir. Ne dinsizlik ve ne de dindarlık ferdi vicdanın dışına çıkarak bir tecavüz unsuru olmak hakkına sahiptir."⁸⁰

Tanyol, laik ahlakın bugüne kadar kurulamamsında, sadece ahlak felsefesi olarak kalmasında ve filozofların "dinin" gücünü aşan bir ahlak sistemini ortaya koyamamalarında neden olarak dini görür. Çünkü din insanoğlunun aklı ile çözmediklerini vermektedir. "Din, inanç gözüyle, aklın ulaşamadığı alanlarda, insan oğullarına teselli aramaktadır. İnanç, akla karşı güvensizliğin yerini doldurmaktadır."⁸¹

⁷⁹ A.g.k., 179-188.

⁸⁰ A.g.k., 190.

⁸¹ A.g.k., 206.

Laik ahlakı dini ahlaktan üstte gören Tanyol'a göre, eğer dinler, ahlakın içinde düşünülebilirse "evrensel ahlaka" ulaşmak mümkün olacaktır. "Ahlakı din içinde değil, dini ahlakın içinde düşünmek, riyadan uzak saf bir inanca ulaşmanın en kestirme yoludur. Dinler birbirine sınır çizdikleri halde, laik ahlak sınırları ortadan kaldırır. Ümmet kavramı yerine, insanlık kavramını getirir."⁸² Tanyol 1990'larda da laik ahlak ve din arasındaki ilişkiyi net bir şekilde ortaya koyacaktır.

"(Dini ahlakta) İyi hareket cennetle mükafatlanır. Kötü hareket cehennemle cezalandırılır. Bu ise bir tür alışveriş oluyor. Oysa laik ahlak yani Ahiret korkusuna dayanmayan ahlak, kendi içinde tutarlı ve şartsız geçerlidir. Laik ahlak, ahlaki otoritenin toplumun bireysel vicdanında yansımadır. Din ile ahlakın, bazı kuralları ortak olsa bile, uyuşmasına en büyük engel zamanın ve mekanın değişmesidir. Dinin ahlakla ilgili emirleri nastır, dogmadır, yani değişmezdir. Zaman ve mekan içinde değişikliğe uğramaz. Oysa ahlakın emirleri zaman ve mekan içinde sürekli değişir. Bir toplumda ahlakın iyi saydığı bir hareket bir başka toplumda kötü olarak telakki edilebilir."⁸³

Tanyol, Marksist sosyolojiyi benimsemeden önce Marksist bir ahlakın geçerliliğini görmez. Her çağda bir değer lider değer olduğunu ve fakat bu lider değer diğer değerleri ortadan kaldırmadığını savunan Tanyol, bu bağlamda Marx'ın "iktisadi değeri" bütün diğer değerlerin nedeni olarak ileri sürmesini toplumsal realite ile uzlaşmaz bulur. "Çünkü bir değer, ne diğer bir değeri doğurur ve ne de ortadan kaldırır. Sadece, değerler arasında sıralar değişir ve bir değer, çağın lider

⁸² A.g.k., 207.

⁸³ Metin SEZGİN, Cahit Tanyol: Önemli Olan Demokrasiyi Değil, Devleti Kurtarmak", 10 Kasım 1993.

değeri olur."⁸⁴ Yeni çağın lider değeri ise laik karakterli "ilim ve teknik" olduğu için, bu çağdaki ahlak anlayışı, "materyalist ahlak" değil, "laik ahlak" olacaktır. "Tam tersine insanlık, materyalizm ile egoizmin el ele verdiği bir ahlak buhranı içindedir. Onu buradan, hareketlerin sorumluluğunu ve hesabını dünyada duyan bir ahlak kurtaracaktır."⁸⁵

Marksist sosyolojiyi benimsemeyen Tanyol'a göre laik ahlakın temel kavramı ise "insanlığın mutluluğu" olacaktır. Tanyol, insanlığın mutluluğunu amaçlayan "saadet anlayışını", laik ve dünyevi bir saadet arayışı olarak gördüğü İlkçağ ahlakında bulur. Fakat bunu da, tüm İlkçağda Sokrates'i yanlış yorumlayan devamcılarında değil Sokrates'te görür. Tanyol, insanın mutluluğunun, İngiliz filozofları aracılığıyla, "bireysel mutluluk" yerine "toplumsal mutluluk", "bireysel fayda" yerine "toplumsal faydanın" geçirilmesiyle anlamını bulduğunu söyler ve ahlaki aksiyonun yönünü bu anlayışla çizer.⁸⁶

Tanyol, İngiltere'yi buna iyi bir örnek olarak verir. Tanyol'a göre, İngiltere bireysel faydanın toplumsal faydanın üzerinde tutulduğu öyle önemli bir ülkedir ki, hatta Sokrates'in hayal ettiği vatandaş ahlakı, devlet ve kanun şuuru İngiltere'de görülmektedir. Tanyol, bunu da özellikle toplumsal mutluluğu ve toplumsal faydayı hedefleyen toplumsal yapılarından dolayı düşünür. "İnsan hürlüğü'nün ve ferdi değerlerin en kuvvetli şekilde gelişmiş olduğu bu memlekette sosyal saadet ahlakı, bir doktrin olarak değil, bir hayat ve yaşama felsefesi olarak fertlerde bir nevi içgüdü haline gelmiş bulunuyor. Böylece başkasının saadetinin bir parçası ise, bir başkasının hürriyeti de aynı şekilde düşünülmüştür."⁸⁷ Bunun yanında bütün mükemmelliğine rağmen İngiliz ahlakı bir cemaat ahlakıdır.

⁸⁴ Bkz. (64), TANYOL, 193.

⁸⁵ Bkz. (64), TANYOL, 194.

⁸⁶ Bkz. (64), TANYOL, 197-199.

⁸⁷ Bkz. (64), TANYOL, 202.

İlkçağ'da insanın mutluluğu aranırken, çağımızda insanlığın mutluluğu aranmaktadır. "İnsanlığın saadeti, milli saadetlerin, milli saadet ise ferdi saadetin bir parçasıdır."⁸⁸ Bu bağlamda sosyal faydayı Tanyol, bir toplumun ve bütün insanlığın mutluluğu için çok önemli görür.

"Sosyal faydayı, kendi özel faydasına feda edenlerin bir toplumda yaşama hakkına sahip olması ve hele bu suçundan dolayı toplumun şiddetli nefret ve tepkisine uğramaması egoizmi teşvik eder. Bu tipler, yalnız cemiyete zarar vermekle kalmazlar, aynı zamanda ahlaksızlığı ahlak haline getirirler...Sosyal faydaya, ahlakın ön planında, sarsılmaz bir kutsallık verildiği gün, o cemiyet her türlü manevi sarsıntı ve buhrandan kendisini kurtarır."⁸⁹

Tanyol, Marksist sosyolojiyi benimsedikten sonra laik ahlak ve dini ahlak ilişkisine daha farklı bakacak, insanlığın mutluluğunu "Marksist ahlak"ta bulacaktır. Tanyol, önceki dönemdeki gibi laik ahlakı da savunmaya devam eder. Fakat, burada değişen şey, önceleri okullarda din eğitimini onaylayan Tanyol, artık din derslerini onaylamaz. Laik ahlakı, sadece maddeye veya sadece maneviyata önem veren ahlaklardan üstün tutarken, Marksist görüşleri çerçevesinde "laik ahlakın" sosyalist bir toplumda gerçekleşeceğini savunmaya başlar. Bu nedenle Tanyol, laik ahlak idealinin önceki döneme göre evrenselleştiğini ileri sürse de, Marksist sosyoloji çerçevesinde laik ahlakın daha dar bir anlamla yüklendiğini görürüz. Çünkü Tanyol, laik ahlakı bir ideoloji çerçevesinde tanımlamak istemektedir. Her ne kadar Tanyol, bu ahlak anlayışının dine karşı olmadığını ve "toplum mutlu olmadan birey mutlu olamaz" ilkesi çerçevesinde evrensel olduğunu belirtiyor olsa da, sonuçta onu bir ideoloji ile doğrudan bağlantılı hale getirmesi, önceki dönemlerdeki din, kanun,

⁸⁸ Bkz. (64), TANYOL, 202.

⁸⁹ Bkz. (64), TANYOL, 203.

ideoloji vb. her türlü baskıdan ayrı bireyin içinden doğan bir ahlak olarak tanımladığı "laik ahlak" kavramını ister istemez sınırlayacaktır.

Marksist sosyolojiyle beraber Tanyol, her çağın etkin değeri olduğuna daha fazla vurgu yapmaya başlar ve laik ahlaka böyle ulaşır. Ona göre, bugün tüm değerlere yön verecek olan değer, Ortaçağın lider değeri "din" yerine geçen "bilim ve teknik"tir. "Bilim ve teknik laiktir. Ne bir dine bağlı ve ne de karşıdır. Tümünü dini değerlerin dışındadır. Bilim ve tekniğin diğer biz özelliği de, dönüşsüz oluşudur. Yani bir kere girdiği yerden, bir daha çıkmaz ve her yeni teknik, daha önceki tekniği ortadan kaldırır."⁹⁰ Bu bağlamda Tanyol, çağın lider değeri olan bilim ve tekniğin özelliklerinin kendisini her değerinde göstereceğini savunur. Tanyol, gelen bu yeni değerle çağın getirdiği sarsıntıların, sosyal, ekonomik ve kültürel bunalımların eski değerlere dönmekle çözülemeyeceğini söyler. Bu eski değerlerin başında da "din" gelir. Bütün değerler gibi ahlak da bilim ve teknikten etkilenecek ve onun gibi "laik" karakter kazanacaktır. Bu ortak ve laik ahlak değerinin ülküsü ise "insanın mutluluğu" olacaktır. Buradaki insanın mutluluğu "Birey mutlu olduğu zaman toplum mutludur" anlayışını değil, "Toplum mutlu olduğu zaman birey mutlu olur" anlayışını içerir. Böylece laik ahlakın toplumun mutluluğunu arayan bir ülkü olması sağlanır ve bireyin değil, toplumun mutluluğu öncelikli olarak aranır. Bugün çağın gelişen koşulları içinde bir toplumun tek başına mutlu olamayacağı göz önüne alındığında "insanın mutluluğunu" aramak "insanlığın mutluluğunu" aramaya dönüşmüştür. Böylece bugün gelinen aşamada insanlığın mutluluğu milli mutlulukların, milli mutluluklar da bireylerin mutluluklarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.⁹¹ Tanyol, Batının "Birey mutlu olmadan toplum mutlu olamaz" anlayışını, Sovyetler Birliği bağlamında Doğu bloğunun da "Toplum mutlu olmadan birey mutlu olamaz" anlayışını yansıttığını belirtirken, sonuçta her ikisinin de "insanlığın mutluluğunu" amaçladığını söyler. Fakat burada önemli olan nokta, Tanyol'un "Toplum mutlu olmadan birey mutlu olamaz" ilkesini "laik ahlakı" tanımlamakta kullandığını göz önüne alırsak "sosyalist bir toplum" anlayışı ile

⁹⁰ Bkz. (40), TANYOL, 194.

⁹¹ Bkz. (40), TANYOL, 200-203.

hareket ettiğini görürüz. Dolayısıyla Tanyol, ideal ahlak "laik ahlakın" sosyalist toplumda gerçekleştiğini savunmaktadır. Burada bir diğer nokta, bu "insanlığın mutluluğu" anlayışı, Tanyol'un önceki anlayışı ile örtüşür ve fakat orada Tanyol laik ahlakı Marksist ahlaktan ayrı olarak değerlendirirken, burada laik ahlakın Marksist ahlaka bağlandığını görürüz.

Tanyol'a göre, din, laik ahlakı ortadan kaldıran değil aksine onu destekleyen bir ahlaktır. "İnsanları iyiliğe, doğruluğa ve toplumun mutluluğuna götüren her düşünce ahlaka en büyük yardımcıdır. Toplum hayatında din kadar ahlak üzerinde etkili başka bir kurum yoktur."⁹² Dini ahlakın etkisinin sınırlı olması ve çağımızın laik ahlakı zorunlu kılması, dini ahlakı, laik ahlakın bir aşaması yapar. Laik ahlakı, dini ahlakın ahiret inancından ayıran Tanyol, laik ahlakın dünya ahlakı olduğunu ve fakat bunun "materyalist bir ahlak" anlamına gelmediğini ve dine karşı olmadığını söyler. Laik ahlakın müeyyidesi, sorumluluğu ve cezası, dünya ait bir gerçeklik olan toplumda olduğu için onun otoritesi de niteliği de dünyaya aittir.

Tanyol dini ahlakı tanımlayarak laik ahlaktan farkını ortaya koyar. Dini ahlak, korkuya dayanan şartlı bir ahlaktır. Dini ahlak bir başka dinin sınırında evrensellik hedefine ulaşmazken, laik ahlak bütün töreleri aşarak evrensel bir ahlak oluşturur. Dinde ahlaki aksiyon kitaptan çıkarken, ahlak kahramanının kitabı yoktur ve fikri eylemden çıkar. Burada vicdan düşünce ve hareket arasındaki bağlantıda hem otorite ve hem de hakem rolündedir. Günah ve sevap, mükafat ve ceza, vicdan mahkemesinde görülürken dini ahlakta cennet ve cehennem anlayışı vardır.⁹³ Laik ahlak ise korkuya ve mükafata dayanan bir ahlak değildir. Tanyol, bunun örneğini yine Sokrates olarak verir.

⁹² Bkz. (40), TANYOL, 206.

⁹³ Bkz. (40), TANYOL, 212-213.

1980'li yıllarda da Marksist sosyoloji bağlamında ahlaka bakan Tanyol, laik ahlakı Marx'ın ahlak anlayışında görür. "...dinle politika, dinle ahlak arasında bağlantı kurmak isteyenler Marx'ın insancıl ahlak anlayışına dikkat etmelidirler. Çünkü çağdaş laik ahlakın koşullarını ancak onun toplum ve devlet felsefesinde bulabilirler."⁹⁴ Bugün, laik ahlak, bulanık bir vicdan kavramı öne süren, ekonomik özgürlük merkezine oturmuş, toplumsal vicdanı belirsiz, bireysel mutluluğu hedef alan, mülkiyet kutsallığına inanan kapitalist ahlakta değil, emeğin evrensel niteliğinde kendini tanımlayan, toplumsal mutluluğu hedef alan, kapitalizm gibi sıkıştığında dinsel ahlaka başvurmayan, toplumun bütünlüğünü kuşatan insanlığa karşı bir sorumluluk duygusuna sahip Marx'cı ahlakta gerçekleşebilir.

"Marxçı ya da sosyalist ahlakta topluma ve toplumun bütününe kuşatan insanlığa karşı bir sorumluluk duygusu söz konusudur. Burada "topluma karşı sorumlu olmak" başka, "insanın, kendisini topluma karşı sorumlu" sayması yine başkadır. Birincisinde otorite dışarıdan baskı yapar ve bu toplumdan topluma değişir. İkincisinde ise otorite insanı kendi içinden sorumlu kılar ve bu sorumluluk bütün bir insanlığı kuşatır. Çünkü hangi üretim biçiminde olursa olsun, insan emeği ortak ve evrensel bir nitelik gösterir. Marx için önemli olan, nesnelere sinmiş olan her türlü emek ürününü sömürülmesini önleyecek bir ahlak ve hukuk düzeninin kurulmasıdır. Bu nedenle yalnız sosyalist bir yaşam biçiminde hukukla ahlak özdeşleşir, bir başka deyimle ahlak hukukun içeriği olur."⁹⁵

Tanyol'a göre, ahlak, hukuk ve din arasındaki ilişki ve çelişkiler Marx'cı ahlakta ancak, insanın mutluluğunda ve emeğin özgürlüğünde bir ve aynı şey olur.

⁹⁴ Cahit TANYOL, "Karl Marx ve Hümanizm", 15 Mayıs 1988.

⁹⁵ A.g.m.

Marx'cı ahlak, laik ahlakın evrensel niteliği ile örtüşerek birlikte varolmanın koşullarını yaratabilirler.

Son olarak Tanyol'un Marksist sosyoloji çerçevesinde ahlakı değerlendirdiği 1990'lardaki görüşlerini inceleyerek, laik ahlak üzerine geldiği son noktayı ortaya koyalım. Laik eğitimin sağladığı değerlerin önemine değinen ve Batıda ortaya çıkan "insanın özgürlüğü" sorununun, insanın özgürlüğünün dokunulmazlığının "laik bir ahlakla" gerçekleşebilir olduğunun öğrenilmesiyle çözüldüğünü söyleyen Tanyol, bu "laik ahlakın" dinlerin getirmiş olduğu hem değişmez ve hem de birbirini sınırlayan ahlak anlayışını, evrensel bir alana "hümanizme" ulaştırdığını söyler. Laik ahlak dine karşı değildir. Dine karşı olmayan laik ahlak dinlerin ulaşamadığı sınırsızlığa bir çözüm getirmek amacını taşır. Tanyol, "laik ahlakı" hem demokrasiye hem de sosyalizme bir yol olarak görür. "...Laik ahlak özgürlüğü savunması bakımından demokrasiye, insanın mutluluğunu amaçlaması bakımından, sosyalizme ve insan sevgisini içermesi bakımından, bize evrensel ve insancıl ahlakın kapısını açar"⁹⁶ Tanyol'un laik ahlaktan hem sosyalizme hem de demokrasiye ulaşıyor olması, onun Marksist sosyolojiyi benimsemekle laik ahlakı sınırladığını, laik ahlakı bu şekilde hümanizm bağlamında açılıma götürmesiyle açık bir şekilde görülmektedir. Tanyol'un laik ahlakı bu şekilde genişletme ihtiyacı duymasında ise Sovyetlerin yıkılmasının etkisinin olduğu açıktır.

Sonuç olarak, Tanyol, laik eğitimi, bireyle Tanrı arasına çekilmiş bir din anlayışı olarak tanımlarken, bir yandan da laik ahlak anlayışı için de zemin hazırlar. Din sosyal hayatı oluşturan bir değer olarak ne kadar etkisini azaltırsa, laik ahlakın koşulları ve etkinliği o oranda artacaktır. Dolayısıyla laik ahlak, dini ahlakı kapsamasına rağmen, dini ahlakın kuralları sadece kendi üyeleri için evrensel nitelik gösterdiğinden, din nedeniyle "laik ahlakı" oluşturmakta ortaya çıkan sorunlar, dinin sosyal hayattan çekilmesi ile son bulacaktır.

⁹⁶ Cahit TANYOL, "Sevgi Ahlakı ve Laiklik", Nisan 1992.

5.5. Laiklik

Tanyol'da laiklik kavramı başta ahlak olmak üzere, birçok görüşünün temelinde oturması açısından büyük önem taşır. Bu açıdan bu kavramın iyi anlaşılması Tanyol'un düşüncesini anlamamız açısından önemlidir. Tanyol, düşünsel üretiminin ilk döneminde dini toplumsal alanda, din dersleri, din eğitimi, giyim kuşam gibi konularda daha serbest kılan ve birey devlet ilişkisinde dine daha az sınır koyan bir laiklik kavramını benimserken, bu anlayışı süreç içinde Marksist sosyolojiyi benimseyerek değişen dünya görüşüyle beraber daha sert bir anlayışa yaklaşmıştır. Bu süreçte Tanyol, dinden kopmamakla ve onu tamamen yok sayarak toplumsal olaylara bakmamakla beraber savunduğu laiklik anlayışı ile Kemalist ve devletçi bir çizgiye bağlanmaktadır.

Tanyol'a göre laiklik, ne dinsizlik, ne de devletin dine karışmasıdır; ne dine karşı bir küçümsemeyi ifade eder. Laiklik sadece dinle devletin sınırlarını ayırır. Eskiden dinin devleti yönetmesi kabul ediliyorken, buna karşılık bugün de devletin dini yönetebileceğinin anlaşıldığını söyleyen Tanyol, bunun ise modern devlet anlayışının dine el atması sonucu oluşan bir yanlış olduğunu savunur. Cumhuriyet devrimleri dinle değil, "din istismarcıları" ile mücadele etmek istedi. Fakat dönemin inkılapçı aydınları bunu göz ardı ederek, din istismarı ile değil, din ile mücadele etme yanlışlığına düştüler.⁹⁷ Tanyol'un, devletin çok partili döneme kadar dinle ilgili konularda gösterdiği tavırlara getirdiği eleştirilerini bu bağlamda değerlendirmeliyiz.

Tanyol'un, laiklik konusundaki temel anlayışı, laikliği aldığımız Avrupa'daki uygulamalarıyla değil, uygulamaya çalıştığımız ülkemizin koşullarında göz önüne almamız gerektirir. Bu anlamda, İslamiyet'te Avrupai anlamda bir laikliğin mümkün olup olmadığını inceleyen Tanyol, İslamiyette, Avrupai anlamda bir laiklik

⁹⁷ Cahit TANYOL, "İki Müslüman Cenazesi", 23 Nisan 1948.

mümkün değildir sonucuna ulaşır ve nedenlerini şöyle sıralar: Birincisi, her iki dinin (Hıristiyanlık ve Müslümanlık) doğuşunu hazırlayan sosyal şartlar. İkincisi, her iki dinin insana getirdiği yeni hükümler. Tanyol, bunların farklılığı nedeniyle laikliğin Avrupadaki gibi uygulanamaz olduğunu savunur. Öncelikle Hıristiyanlığa bakacak olursak, İsa'nın getirdiği "Bir yanına tokat vurularsa öteki yanağını uzat" ve "ekmeğini yakınlarıyla paylaş" felsefeleri, Roma'daki sefalet içindeki halka yeni bir ahlakı müjdeliyordu. Kısa sürede Hıristiyanlık yayıldı, kiliseler vasıtasıyla organize oldu ve Papalık ile kralları dahi yöneten bir yönetim gücü haline geldi. Din tüm devlet teşkilatlarına girdi ve onlara kendi damgasını vurdu. Halbuki, İsa Peygamber, "Kayzerin hakkını Kayzere veriniz" sözüyle kesin olarak dünya ve ahiret saltanatını birbirinden ayırmış bulunuyordu. Tanyol'a göre, Avrupa milletleri din ve devlet işlerini birbirinden ayırdıkları zaman, İsa'nın bu sözünü yerine getirmekten başka bir şey yapmış değillerdi. Bu nedenle, Avrupalılar, laiklik prensibini kabul etmekle dinin hükümlerine aykırı bir tavır takınmış sayılmazlar. Zira Hıristiyanlığın hedefi bireye, bireyin vicdanına seslenmektir. Hıristiyanlık, prensipleri icabı, siyasi olmaktan ziyade ahlaki bir gaye takip eder. Tanyol, bu yüzden Avrupa milletlerinde bireysel ahlak ve şahsiyetin sınırsız bir gelişmeye sahip olduğunu belirtir. Onlarda din ve devlet vazifelerinin birbirinden ayrılması devletin lehine olduğu kadar, dinin de lehine olmuştur.⁹⁸

Tanyol, İslamiyet'i, Mekke ve Medine olarak da inceleyerek, laikliğin her iki şehirdeki İslamiyet'in uygulamaları açısından koşullarını ortaya koyar. Mekke'de İslam peygamberi, vaiz ve nasih iken, Mekke'deki İslam peygamberi, devlet kuran, kanun koyan, devlet yöneticisi ve teşkilatçıdır. İslamiyet, Hıristiyanlık gibi mevcut yönetime pasif direniş hareketi değil, mevcut sistemi değiştirme yönünde aktif hareket etmiştir. Medine vasıtası ile Mekke alındığı zaman, Medine ayetleri de, Mekke ayetlerini hükmü altına almıştır. Bu suretle Tanyol'a göre, İslamiyet tam bir sosyal din olmuştur. Tanyol, İslamiyetin sosyal bir gaye takip etmesine karşılık ise, Hıristiyanlığın, bireysel amaçlara doğru yöneldiğini ve bundan ötürü Hıristiyanlıkta

⁹⁸ Cahit TANYOL, "İslamiyet'te Laiklik Mümkün müdür?", 4 Temmuz 1948.

vicdan ahlakı geliştigi halde, İslamiyet'te hukukun; bireysel ve sosyal ilişkilerin temelini teşkil etmekte olduğunun üstünde durur. İslam peygamberi, dünya düzenine yeni bir yön vermekle yükümlüdür. Hz. İsa dünya saltanatına, dünya tahakkümüne karşı bir teslimiyet ahlakını ortaya koyarken, İslamiyet ise tahakküme karşı Cihadı esas alır. Onda teslimiyet yalnız Allah'a karşıdır. Hıristiyanlık bireyle ilgilenirken, İslamiyet hukuki bir dindir ve toplumla ilgilenir. Bundan dolayı İslam Ahlakı, Hıristiyan ahlaki gibi yumuşak değildir ve kalbe seslenmez, akla hitap eder. Bunun nedeni ise onun hukuki karakteridir. Hukuk ise devletten ayrılmaz. Bundan dolayı biz, tıpkı Avrupalıların anladığı manada laikliği kabul etmemiz için, ancak Hıristiyan olmamız lazımdır. Tanyol'un saydığı bu nedenlerden ötürü biz laikliği Avrupa'dan aynen alamayız. Laiklik ilkesini, Avrupalı anlamında aldıkça da bu sözde kaldı. Çünkü Tanyol'a göre, Avrupa'dan aynen alınan laiklik anlayışının bizim dini anlayışımız ve gerçeklerimiz ile örtüşmediğini için, uygulaması da bizim yapımızla uyuşmadı ve olumsuz sonuçlara neden oldu.⁹⁹

"Laiklik, tamamen ahlaki ve ferdi karaktere sahip olan Hıristiyanlığın devlete el atmasını önlemek hareketidir. Halbuki İslamiyet, başlangıcından itibaren , dini bir devlet olarak gelişmekte, Kuran'da dünyayı tanzim edici ayetler büyük bir yekun tutmaktadır. Devletin bünyesine girmiş ve devleti teşkil etmiş bir dinde, dini unsurları devletten nasıl ayırabiliriz? Bu demektir ki, İslam dininin hükümlerinden işimize geleni alacağız; işimize gelemeyeni almayacağız...Böyle bir hareket umumiyetle dinin mahiyetine aykırıdır. Çelişiklik, hukukun, devletin iskeleti olmasından ve ondan ayrılmamasından ileri gelmektedir. İslamiyette ise hukuk ve din birbirine bağlıdır. Hıristiyanlıkta ise böyle bir bağ

⁹⁹ A.g.m.

mevcut değildir. İşte Avrupai manada laikliğin İslamiyette mümkün olamamasının en göze görünür sebebi budur."¹⁰⁰

Tanyol, bu durumda "Acaba hem dine hem de devlete zarar vermeyen bir laiklik mümkün müdür?" sorusunu sorarak hem toplumun hem de devletin yapısını bir arada zarar vermeden nasıl sürdürebiliriz onu araştırır.

Bu amaçla Tanyol, İslamiyeti ve kurallarını inceler. İslamiyetin sosyal bir din olmasından ve ilerlemeye açık olmasından dolayı diğer dinlerdeki değişmez katılık onda mevcut değildir. Bizzat Peygamber, Kuran'ın ayetlerinde, hükümlerin zamana ve mekana tabi olarak değişebileceğine cevaz vermiştir. Tanyol'a göre bu durum, İslam dininde yumuşaklık ve gelişmeye açık kapı bırakıştır ki, az bir zaman içinde serbest içtihadı yol açmış ve birçok felsefi meseleler hiçbir zorluğa uğramadan gelişmek imkanına sahip olmuştur. Ve bu nedenle de İslamiyette Engizisyon mahkemeleri de olmamıştır. Tanyol, önce gelen bir ayetin hükümlerini sonraki ayetin değiştirmesi ve bazen tamamıyla kaldırması ile, İslam hukukunda "tebeddül-i ezmanla, tagayyür-i ahkam caizdir (Zamanın değişmesiyle hükümlerin de değişmesi caizdir)" şeklinde külli bir düsturun oluştuğunu belirtir. İşte ona göre, İslamiyette laiklik ve her türlü reform, bu prensibe dayanılarak yapılabilir. Fakat Tanyol, inkılapla getirilen laiklik anlayışı Avrupai laiklik anlayışı ile yapılanın, İslamiyetin bu reformist tarafının göz önüne alınmaması olduğunu belirtir. Bu nedenle Tanyol'a göre, laiklik prensibi bizde kuru ve köksüz bir laf olarak kalmıştır.¹⁰¹

Tanyol, mecelle yerine İsviçre medeni hukukunun alınmasını da inceler. Tanyol, din unsurunun, bizi oluşturan değerlerden ayrı düşünülmemeyeceğini belirterek, dine göre Şer'i hukukun yerine medeni hukukun geçmesinin sorun olmadığını, ancak bu değişikliğin toplumsal hukuk anlayışı açısından yanlış

¹⁰⁰ Cahit TANYOL, "İslamiyette Laiklik Nasıl Düşünülmelidir?", 18 Temmuz 1948.

¹⁰¹ A.g.m.

olduğunu belirtir. Çünkü hukuk, ilim ve teknik prensipler gibi, yabancı bir toplumdaki aynen alınmaz. Tanyol, hukukun toplumu şekillendirmesini değil, toplumun hukuku şekillendirmesi gerektiğini savunur. Buna göre kanunlar örf ve adetin formüle edilmiş şeklidir. Fakat, Türk örf ve adeti ile, bir İsviçre örf ve adeti arasında çok az ilişki vardır. Tanyol'a göre bu uygulama hukuk toplumu şekillendirir anlayışıyla, İslam dinin etkisinden kaçınmak için yapılmıştır. Ancak İslam hukukunun, ilahi ve sosyal olmak üzere iki kaynağı vardı ve sosyal kaynağı toplumun değişmesi ile yeni hükümleri konulmasına olanak sağlıyordu. Böylece İslam dini farklı toplumların kendi örf ve adetlerini dini hükümler içine sokabiliyorlardı. Bu bakımdan, "Zamanın değişmesi ile hükümlerin değişmesi caizdir" önermesi bu hukuk sistemine tam bir esneklik veriyordu. "İslamiyet katılaşmış, donmuş hükümler içinde mahpus bir din değildir. Onun hariçten ithal edilmiş bir laikliğe ne ihtiyacı vardır, ne de ilgisi."¹⁰² Bu dönemde Tanyol, İslamiyet'in esnek yönünü değerlendirmeyen bir laiklik kavramının Türkiye'de geçerli olamayacağını savunur.

1940'ların sonlarına doğru laiklik kavramını bu şekilde ele alan Tanyol, daha sonra toplumsal din olma özelliği ile İslamiyeti sorgular. "Toplumsal bir din olabilir mi? Toplumsal olmak iddiasındaki bir din, hayatı durdurmaz mı?"¹⁰³ Tanyol, bu soruya "Hıristiyanlık için evet, Müslümanlık için hayır" cevabını verir. Tanyol'un buradaki temel çıkış noktası İslamiyet'teki emirlerin yapısı ve yukarıda ele aldığımız İslamiyet'in toplumsal değişime uygulanabilmesidir. Tanyol, din konusundaki tüm değerlendirmelerine temel olacak İslam emirlerinin ayrımını ortaya koyar. İslam emirleri üçe ayrılır. İtikada (inanca), ibadete ve muamelata ait emirler.

"İtikada ait hükümlerle insan Müslüman olur. Bu da "Kelime-i Şahadet" ve "Amentü billahi"yi, dil ile ikrar, kalp ile tasdikten ibarettir. İbadete ait hükümler, dini

¹⁰² Ag.m.

¹⁰³ Cahit TANYOL, "Hayat ve Laiklik Karşısında İslamiyet", 30 Kasım 1951.

vazifeleri, emir ve nehileri ihtiva eder. Muamelata ait kısımlar ise, dünyaya ait siyasi, içtimai, iktisadi ve hukuki meseleleri içine alır. İbadete ait hükümler asla değişmezler; ne artar ne eksilirler. Buna karşılık muamelata ait hükümler zaman, mekan ve örfe göre daima değişebilir."¹⁰⁴

"Zamanın değişmesiyle hükümlerin değişmesi de caizdir" ve "Örf ile tayin nas ile tayin gibidir" prensipleri muamelata ait emirlerin değişiminde esas olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle İslamiyet hayatı hiçbir zaman durdurmamıştır.

"Dünya işlerini, adaleti, ilmi, fazileti ve ahlakı tanzime etmek şartıyla, hür bırakan ve her türlü inkılaplara yol açan, yol açan değil, teşvik eden, teşvik eden değil, "ümmetin ittifak ettiği şeylerde dalalet olmaz, onlar hak üzerine olurlar" diye "icma"yı ve "içtihad"ı emreden bir din, nasıl olur da Hıristiyanlığa benzetilmek özentiyle İslamiyet'in ruhuna aykırı bir laisizmle açıklanmaya çalışılır? Bu Hıristiyanlıktan muktebes yanlış bir taklitten başka bir şey değildir. Çünkü Fransız ihtilali, dinle devleti ayırırken, İsa'nın: "Kayzerin hakkını Kayzere, Allah'ın hakkını Allah'a veriniz" emrini yerine getirmek suretiyle, onun devlete müdahalesini bertaraf etmiştir. Çünkü Hıristiyanlık, devlete haksız olarak müdahale etmiş ve onu, kendi değişmez nasları ile idare etmeye, engizisyon mahkemeleriyle, yürüten ve değişen dünyayı durdurmaya çalışmıştır. Halbuki İslamiyet, hiçbir devirde, engizisyon kurmamış, dünyayı durdurmak istememiştir. Tam tersine

¹⁰⁴ A.g.m.

dünyayı ve devleti hayra teşvik eden bir ışık olmuştur. Laisizm, ancak hayata müdahale eden dinler için düşünülebilir."¹⁰⁵

İslamiyet bağlamında Laisizmin düşünülmemeyeceğini söyleyen Tanyol, Cumhuriyet inkılaplarının, din konusunda sadece "muamelata" ait kısımlarda değişiklikler yaptığını söyler. Devrimler, "ibadete" ait kısımlarla ilgili herhangi bir düzenleme yapmamıştır. Dolayısıyla, inkılaplar, İslamiyet'n ilerlemeye açık olan kısmında değişiklikler yaptığı için devrimler "dine mugayir" değildir. Daha önce devrimleri, İslamın reformist özelliğini göz ardı ederek din konularını ele aldıkları gerekçesiyle olumsuz olarak eleştiren Tanyol'un, İslamın emirlerini üçe ayırarak ve devrimlerin sadece "muamelata" ait emirleri değiştirdiğini söyleyerek "dine mugayir" bir durumun olmadığını söylemesi, bu yıllarda onun devrimler karşısında, devrimleri daha fazla olumlar ve onaylar bir çizgiye geldiğini göstermektedir.

Tanyol, din ve devlet çatışmasını Avrupa ile karşılaştırır. İslam ortaçağında, din ve devlet birbirinden ayrı iki müessese olmayıp, iç içe kaynaşmış kuvvetler halinde görüldüğü için, Batı dünyasında görülen çatışma İslam dünyasında görülmez. Çünkü, İslamiyette din, devletle rakip bir kurum değildi. Kilise ile devlet ayrı iki otorite iken, İslamiyet devlet otoritesine sahipti ve devlet başkanı aynı zamanda din başkanı idi. Bu bakımdan Tanyol, Hıristiyanlıkta, dinle devlet çatışmasının sosyal ve hukuki bir problem olarak ortaya çıktığını belirtir. Fakat Tanyol'a göre, İslamiyette din, "ulu-l emre itaati vacip" kıldığı için dinin, siyasi otorite ile karşı karşıya gelmesi de önlenmişti.¹⁰⁶ Tanyol'a göre laiklik kavramı Batıda Hıristiyanlık bağlamında normal bir durumdur ve olması gerekeni yani din ve devletin ayrılmasını sağlamıştır.

¹⁰⁵ A.g.m.

¹⁰⁶ Cahit TANYOL, "Din ve Devlet", 10 Eylül 1955.

Din dersleri konusunda laikliğe değinen Tanyol, din derslerinin laiklik ilkesini ortadan kaldırmadığını savunurken bugün bu görüşünün aksini savunacaktır. Bu dönemde Tanyol, din eğitimi konusunda Atatürk'e olumsuz eleştiriler de yöneltir. Bu çerçevede Tanyol, Atatürk'ün din ıslahatı yaparken din adamlarından yararlanmamasını (Protestanlık ve Kalvanizm örnekleri gibi din adamlarının yaptığı ıslahatlara değinerek) ve dinin sosyal ve ahlaki bir değer olmasına rağmen din adamlarının yetişmesi için gereken koşulların sağlanmamasını eleştirir.¹⁰⁷

Birçok görüşünü temelden değiştirecek olan Marksist sosyolojiyi benimsedikten sonra Tanyol'un laiklik ve din konularındaki görüşleri de değişecektir. Tanyol, Marksist sosyoloji ile birlikte aydın din adamının gereksiz olduğunu ve yanlış bir tanım olduğunu, din eğitiminin okullarda verilmesinin laiklikle bağdaşmadığını söyleyecektir. İslam enstitülerinin, İlahiyat fakültelerinin ve imam hatiplerin irtica merkezi olacakları nedeniyle açılmalarına karşı olacaktır. Eskisinin aksine Diyanet İşleri'nin görev ve yetkilerinin azaltılmasını ve bazen de kapatılması gerektiğini savunacaktır.

1960'lı yıllarla beraber Tanyol, Atatürk devrimlerinin, gerçekleştirildiği gibi olmasını savunan çizgiye gelir. Tanyol'un daha önce ise reformist bir anlayışla hareket ettiğini görmekteyiz. Bu bağlamda Tanyol, inkılapları da ıslahat hareketleri olarak değil, devrim olarak görmeye başlar. Bu açıdan 1960'lı yıllarla birlikte, devrimler ve dolayısıyla laikliğin uygulanması konusunda reformist bir anlayışı değil devrimci bir anlayışı benimseyecektir. Fakat burada bizim için önemli olan nokta, Tanyol'un, laikliğin İslamın kendi koşulları içinde de dışarıdan dayatılmayan bir anlayışla gerçekleştirilebileceğini savunmuş olmasıdır. Buna Tanyol'un, yeni hukuk oluşturulurken Mecelle'nin değerlendirilmiş olmasının faydalı olacağı görüşünü de eklersek, eskiyi bir anda silip atmanın aslında bugünkü toplumsal sorunlarımızın bir nedeni olduğu görüşünü bir dönem şiddetle savunan Tanyol'u daha anlaşılır kılar.

¹⁰⁷ Cahit TANYOL, "Din Dersleri ve Layiklik", 13 Mart 1953.

1960'lı yıllarla birlikte Tanyol "laik ahlakı" daha yoğun olarak savunacak ve laiklik anlayışı Kemalist ve devletçi çizgiye oturacaktır. Bu yıllarda Tanyol'un laiklik noktasında önemle üzerinde durduğu nokta din ve devlet ayrımı, "laik devlet ilkesi" olacaktır. Laiklik açısından devlet ne dindar ne de din düşmanı olabilir.

Laiklik ve din düşmanlığı ayrı ayrı şeylerdir. İnsanlar din düşmanı veya dinsiz olabilirler ama, devlet dindar veya din düşmanı olamaz. "Devletin herhangi bir dini olmaz. Ancak fertlerin ve toplumun dini olur. Devletin din olmayınca, dine veya dinsizliğe veya başka başka dinlere mensup olan kimselere aynı gözle bakmak durumunda olur."¹⁰⁸ Bu da bize "laik devlet ilkesini" verir. Fakat devletin görevi sadece bununla sınırlı değildir."Devlet dine saygı göstermek zorundadır. Çünkü her devlet bir toplumun devletidir. Ve toplumun saygıdeğer inançlarına karşı olması o toplumun devleti olması demektir. Bu yüzden devlet dine saygı göstermezse hem laik olmak niteliğini yitirir ve hem de zulmetmiş olur."¹⁰⁹

Tanyol'a göre, bireylerin bireysel inançları doğrultusunda devleti yönetmesi devleti "despotimze" götürür. Kimsenin kendi dinsel inançlarını topluma zorla kabul ettirmeye hakkı yoktur. Tanyol, inançlı veya inançsız tavrını ortaya koyan devlet yöneticilerinin her iki durumda da "laik devlet ilkesini" bozduklarını savunur. Dolayısıyla devlet inançlı ve inançsız olana aynı tavrı gösterdiği gibi bunlardan bir tarafı da tutarsa kesinlikle "laik" olamaz. Tanyol, devleti idare edenler eğer peygamberin üstün özelliklerine sahip olsalardı, dini yönetimin sorun olmayacağı kanısındadır. Fakat bugün böyle bir şey kesinlikle söz konusu değildir. Burada Tanyol, dinin ölüm ötesine, devletin ise dünya işlerine baktığı ayrımını yineler ve bu bağlamda devletin din dışı bir kuruluş olduğunu ve laik olması gerektiğini savunur.¹¹⁰

¹⁰⁸ Bkz. (40), TANYOL, 182.

¹⁰⁹ Bkz. (40), TANYOL, 183.

¹¹⁰ Bkz. (40), TANYOL, 184.

Burada Tanyol'un dile getirdiği bir diğer nokta, devletin "dünya işlerine" karışma, emir ve kanunları düzenleme hakkıdır. Tanyol, din ve devleti birbirinden ayırırken, devletin aynı zamanda "tamamlanmamış" olarak tanımladığı dinin muamelata ait emirlerine karışarak, adalet duygusuyla "dünya işlerine" ait emirleri ve kanunları düzenlemesini doğal ve dine aykırı bulmaz.¹¹¹

Tanyol, İslamiyet'in ilerlemeye engel olmadığı görüşündedir. Ancak bunu için "laik devlet ilkesi"nin gerçekleştirilmesi şarttır. "Müslüman bir toplum, dini yaralamadan ancak laik bir devlet anlayışı ile çağdaş uygarlığa ulaşabilir. Din, toplumsal işlevini unutup, bireyin vicdanına yerleştidiği ölçüde ilerlemeye engel olmaz."¹¹² Tanyol, 1980'lerden sonra da, Kemalizme ve devrimlere çeşitli eleştiriler yöneltse de Kemalist çizgideki laiklik anlayışını sürdürür.

Sonuç olarak, Tanyol 1960'lara kadar benimsediği ve savunduğu "laik ahlak" çerçevesinde bir laiklik ilkesi tanımını ortaya koyar. Dinin emirlerini üçe ayırarak devletin bu emirlerden muamelata ait olanlarına karışabilmesini ve değiştirebilmesini savunan Tanyol, İslamiyetin de buna izin veren bir anlayışa sahip olduğunu belirtir. Dolayısıyla her ne kadar bir dönem devrimleri İslamın reformist yanını göz önüne almamakla eleştirse de, sonuçta devrimler dine ve İslama aykırı değildir. 1960'lardan günümüze de Tanyol'un laiklik konusunda Kemalist ve devletçi bir anlayışı benimsediğini ise açık bir şekilde görürüz.

¹¹¹ Bkz. (40), TANYOL, 191.

¹¹² Cahit TANYOL, "Atatürk Mucizesi: Laiklik", 18 Mayıs 1989.

5.6. Din, Dinde Reform, İrtica, Din Adamı ve Gericiler

Din, irtica, din adamı, dinde reform, aydın din adamı, din terbiyesi, gericiler (yobaz, softa) gibi kavramlar iç içe olduğu ve Tanyol tarafından da birlikte ele alındığı için bu kavramları aynı başlıkta değerlendirmek daha uygun olacaktır.

Tanyol, ahlak konusunda, nasıl ilk sorunun "ahlak terbiyesi" noktasında ortaya çıktığını belirttiyse, din konusunda da ilk sorun "din terbiyesi" noktasında ortaya çıkar. Bu bağlamda din terbiyesi bize dini sorunların başlangıcına götürecektir. Din terbiyesi, cumhuriyetin ilk yıllarında devletin görevleri dışında bırakılarak, çocuklara nasıl din terbiyesi verileceği belirlenmemiştir. Tanyol'a göre, Atatürk'ün inkılapları din temelli değil devlet temelli olup, dine karşı değil inkılapların gerçekleşmesini engelleyebilecek irticai unsurlara karşıdır. Fakat bu gözden kaçtığı için Atatürk dinsizlikle suçlanmıştır.¹¹³

Tanyol, çok partili döneme kadar din konusunda devletin ihmali olduğunu düşünür. Tanyol'a göre, bu hata yerine çağdaş ilim ve felsefe kültürü ile yoğrulmuş ve aynı zamanda fıkıh, kelam ve hadis ilimlerine vakıf, olgun, imanlı ve içtihat yapabilecek kabiliyette aydın din adamları yetiştirilmiş olsaydı, camilerimiz birer halk mektebi haline gelir ve irtica bir daha doğmamak üzere ortadan kalkardı. Tanyol'un bu düşüncesindeki amacı, Doğu-Batı düşüncesine sahip din adamlarının yetiştirilmesi ile dinde reform imkanlarının genişletilmesi ve kolaylaştırılması gerçekleştirilerek Cumhuriyetin, laik devlet bağlamında din ile daha uyumlu işleyişinin sağlanabileceğini düşünmesidir.¹¹⁴ Tanyol'un bu düşüncesi daha sonra değişecek ve din meselesinin aydın din adamı sorunu olmadığını belirtecektir.

¹¹³ Cahit TANYOL, "Kur'an ve İbadet", 11 Ekim 1958.

¹¹⁴ Cahit TANYOL, "Türkçe İbadet ve Din Terbiyesi", 20 Ekim 1958.

Tanyol, 1950'lerde irticanın kısmen de olsa sorumluluğunu, dinle ilgisi olmayan aydınların irtica ile mücadelelerinde, bilerek veya bilmeyerek, samimi din duygusunu incitmelerinde, din duygusunu modası geçmiş bir ortaçağ kalıntısı sanarak ona uluorta "dil uzatmalarında" bulur. Bu durum yobazların ve din istismarcılarının dini istismar etmelerine yol açmıştır. Tanyol, irticain oluşmasında suçu sadece dini istismar edenlerde değil, dine müdahale eden ama dinle ilişkisi olmayan aydınlarda da bulur.

Tanyol, 1960'lara kadar din terbiyesinin devlet tarafından verilmesini isterken ve savunurken şu nedenleri sıralar; Birincisi, din doğal bir müessesedir, ikincisi, Türk milleti Müslümandır, üçüncüsü Türk halkına din terbiyesi vermek lazımdır. Materyalistler hariç bir çok düşündürün de din terbiyesi verilmesi konusunda birleştiğini belirten Tanyol'a göre, İslamiyette, ruhban sınıfı olmadığı için din terbiyesini teşkilatlandırmak ve din terbiyesini vermek devlete düşen bir görevdir. Fakat Tanyol burada her zaman, bugün de dahi dile gelen bir tartışmayı ortaya koyar. Bu tartışma, devletin din eğitimi verip vermemesi, halkın kendi din eğitimini kendi yapıp yapmaması tartışmasıdır. Tanyol, halkın din eğitimini kendisinin vermeye çalışmasının "irtica", devletin din terbiyesini vermesinin "laik devlet anlayışına aykırılık" olarak nitelendirilmesinin demagoji olacağını belirtir.¹¹⁵ Dolayısıyla Tanyol için önemli olan din terbiyesinin, laik devlete aykırı olmadığı ve devlet tarafından verilmesinin devletin görevi olduğudur. Çünkü Tanyol, din terbiyesinin devlet kontrolünde devlet okullarında verilmesinin dini istismar edenlerin önüne geçilmesini sağlayacağını savunur.

Tanyol bir dönemde okullarda din terbiyesinin devlet tarafından verilmesinin, dinin toplumsal bir kurum olması nedeniyle gerekli olduğunu¹¹⁶ ve laikliğe aykırı olmadığını savunurken¹¹⁷, daha sonra bu düşüncesini değiştirecektir. Tanyol, bu

¹¹⁵ Cahit TANYOL, "Din ve Mektep", Ocak 1956.

¹¹⁶ Cahit TANYOL, "Din Terbiyesi ve Devlet", 23 Kasım 1956.

¹¹⁷ Cahit TANYOL, "Din Terbiyesi ve Laik Öğretim", 24 Kasım 1956.

dönemlerde din dersini, normal diğer dersler gibi görürken, bugün bu derslerin "dini ahlakı" vermesi nedeniyle "laik devlet" ve "laik ahlak" anlayışına uymadığı düşüncesindedir.

Tanyol, din derslerinin laik devlet ilkesine ve laik ahlak ilkesine aykırı olmadığını düşündüğü dönemlerde, dinin okullarda daha iyi öğretilmesi için öğretmen okullarında da din ve ahlak dersi konulması taraftarıdır.¹¹⁸ Tanyol, sadece bununla kalmaz, Avrupalı manada ilim adamı yetiştirecek ilahiyat fakültelerinin de açılmasını ister. Çünkü Tanyol'a göre irtica ve din istismarcılığı ile gerçek din adamı mücadele edebileceğinden gerçek din adamları yetiştirilmelidir. Fakat dile getirdiğimiz gibi Tanyol bu düşüncesinden daha sonra vazgeçecektir.

Tanyol için, din adamı halkın bir parçasıdır. Yobaz ve softa ise dinin çevresindeki "düşünce ve kültürden" kaynağını alarak, dinle ilgisi olmayan "sivil yobaz ve softa" konumundadırlar. Softa, din adına dini düşünceyi savunur. Yobazın ise, sosyal bir fonksiyonu yoktur, halkın bir parçası değildir ve sömürücüdür ve sömürücülerle her zaman birleşebilen bir zümredir. Tanyol, sivil yobazı sarıksız, din adamı olarak değil kendilerini aydın olarak tanımlayan kişileri görür ve irticanın onların içinde aranması gerektiğini belirtir. 31 Mart Vakası'ndan günümüze, toplumun hiçbir zaman irticacı desteklemediğini söylemekle, bu anlamda toplum ve aydını ayıran Tanyol, eğer toplum irticacı destekleseydi, Cumhuriyetin kurulamamış olacağını savunur.¹¹⁹

Tanyol'a göre, din adamlığı toplumun dini ihtiyaçlarını karşıladığı gibi, irticanın da önüne geçebilecek kurumdur. İrticanın sürekli olarak kendini göstermesi, irtica ile mücadelenin, ancak din adamları vasıtasıyla yapılacağını fark etmeyişimiz

¹¹⁸ Cahit TANYOL, "Din ve Ahlak Dersi", 27 Kasım 1956.

¹¹⁹ Cahit TANYOL, "Sivil Yobazlar", 21 Kasım 1959.

olmuştur.¹²⁰ İrtica ile mücadeleyi dinle ilgisi olmayanlar değil ancak din adamları yapabilir. Bunun dışındaki yollar dine ve devlete zarar verecektir. Tanyol, irtica ile mücadeleyi, dinde reformu, halkın dini ihtiyaçlarını karşılamayı din adamlarının görevi olarak görür. Eğer dinle ilişkisi olmayan kişi ve kurumlar, dini alana karışırsa irtica, bu yanlış din anlayışının tabii neticesi olur. Bundan dolayı Tanyol'a göre, irticayı dinin içinde ve üzerinde değil, din dışı nedenlerde aramak gerekir.

Bu bağlamda Tanyol, dinde reform adına, Türkçe ezan okunmasının Ebu Hanefi'ye göre caiz iken, ezanın Türkçe okunması hata olmadığını, hatanın, Türkçe ezanın arkasında fetva yerine, kanunun bulunması olduğunu belirtir. Tanyol, dine yasağın ancak din tarafından konulması gerektiğini ısrarla savunur.

Tanyol için, din sosyal bir gerçektir ve toplum buldukça din de olacaktır. Akla, gereğinden çok önem veren ve her şeyin akıl ile çözümlenebileceğine inanan rasyonalist görüş, dinin bir Ortaçağ kurumu olduğunu ileri sürmekte ve onu çağımız için devresini kapamış bir kalıntı olarak düşünmektedir. Fakat bu, tamamıyla yanlıştır. Çünkü din, tabii bir kurumdur.¹²¹ Daha önce de vurguladığımız gibi Tanyol, Marksist sosyolojiyi benimsedikten ve dünya görüşünü değiştirdikten sonra dinin toplum yapısındaki etkisini bu kadar açık ve net belirtmeyecektir. Tanyol, din konusundaki yanılgılarımızın onun tabii bir kurum olduğunu, dinsizliğin, bireye ait özel bir tavır olduğunu ve fakat toplumun dinsiz olamayacağını kabul etmeyişimizden kaynaklandığını belirtir. Tanyol'a göre, bizim yanıldığımız bir diğer nokta ise, din karşısında bireysel olan tavrımızı sosyal bir gerçek sanmamız ve değerlendirmelerimizi buna göre yapmamızdır.

Tanyol bu açıdan, dini reddeden Aydınlanma devri anlayışını, "akıl dinini" yaratmakla, dini de akıl ile tanrının emri arasında tutarlılık bulma çabasından dolayı

¹²⁰ Cahit TANYOL, "Nizip Müftüsü", 27 Temmuz 1951.

¹²¹ Bkz. (54), TANYOL.

eleştirir. Ona göre hem materyalizme saplanan rasyonalist görüş, hem de dinin sadece kutsal kitaplara dayalı olarak dünyayı tanımlama amacıyla kurduğu Ortaçağ düşünce sistemine saplanan dini görüş yanlıştır.¹²² Tanyol, ne sadece dini bir kaynakla dünyayı açıklayan sistemleri, ne de sadece akla dayalı kaynakla dünyayı açıklayan sistemlerini kabul eder. Fakat Tanyol'un bu tavrı 1960'larla beraber Marksist görüşleri benimsemesi süreciyle birlikte değişecektir.

Tanyol'un Diyanet İşlerinin işlevi konusundaki olumlu fikirleri değişmeden önceki düşüncesi, din konusunda, Diyanet İşleri'nin görevi açısından, bütün aydın vatandaşların iştirak etmesi gereken hususun, milli terbiyeyi sağlam esaslara dayandırmak için Diyanet İşleri tarafından Türk çocuklarına din ve vicdan terbiyesi vermenin gerekli olduğudur.¹²³

Tanyol, din terbiyesinin verilmesini savunduğu dönemlerde ise iki konuya dikkat edilmesi gerektiğini belirtir. Bunlar; "1- Din terbiyesi verirken bundan irticacı faydalanmasını önlemek 2- İrticacı kalkan ederek din terbiyesini baltalamak isteyenlerle şuurlu bir mücadele yapmak."¹²⁴ Tanyol bu sayede, her iki zümrenin istismarından halkın dini duygularının korunmasının sağlanmış olacağını belirtir. Ona göre, bunu yaparken öncelikle, Doğu-Batı kültürünü bilen, içtihad kabiliyetli, imanı vicdanı hür, iyi vasıfta din adamı yetiştirmek ve bu din adamları ile dinde reform hareketlerini gerçekleştirerek, İslamın bayraktarlığını yaptığımız gibi, "dinde reform" konusunda da İslam dünyasına örnek olmalıyız. Tanyol, dinde reform konusunda örnek bir ülke olabileceğimizi savunur. Tanyol, dinde reformun ise içtihat kapısı üzerinden yapılmasını savunur.¹²⁵ Yani dinde reform Kuran ve sünnetin yeniden yorumlanması ile yapılabilir. Tanyol'un bu değişen görüşlerini bugün içinde geçerli olan din eğitimi konusundaki tartışmalara katkı amacıyla değerlendirmek faydalı olacaktır.

¹²² Bkz. (54), TANYOL.

¹²³ Cahit TANYOL, "Dinde Reform", 4 Mart 1957.

¹²⁴ A.g.m.

¹²⁵ Cahit TANYOL, "Bir Zihniyete Cevap", 11 Nisan 1957.

Dinde reform konusunda örnek ülke olabileceğimizi söyleyen Tanyol'un, dinde reform konusunda özellikle üstünde durduğu konu ise din adamı olmayanların dine müdahalesidir. Tanyol'a göre, dinde reformu sadece din adamları yapabilir.¹²⁶ Dinde reform konusunda Tanyol'un tavrı her zaman net olmuştur. Dinde reform yapılması gerekiyorsa bu din adamlarının işidir. Tanyol, dinin, zorlamalarla toplumsal alandaki etkisini yitirmediğinin altını çizer.

Tanyol, Türkçe ibadet konusunda ise, Hanefi mezhebinin kurucusu Ebu Hanefi tarafından Arap dili dışında da ibadetin caiz kabul edildiğini söyleyen görüşü çerçevesinde, Diyanet İşlerinin vereceği fetva ile, ibadet ve Kuran dilinin Türkçe olması taraftardır.¹²⁷

Şimdi din, devlet ve toplum ilişkilerini karmaşık hale getiren din istismarcılarına değinmemiz gerekiyor. Tanyol'a göre yobazlığın tarihi Batıya dönüş hareketinden çok önce başlar, medreselerin kapanması ile de yok olmamıştır. Çünkü yobazlık her düşünceye girerek karşımıza çıkan bir zihniyettir. Her dönemde de dönemin koşulları içinde yobazlar kendilerini göstermişlerdir. Tanyol'a göre yobazlık sadece dini düşüncenin altında değil, her türlü düşünceyi kendisine araç ve kalkan olarak kullanabilecek bir düşünce şeklidir.¹²⁸

Tanyol, imanın bozulmuş katlaşmış, müsamahasız şeklini "softalık" olarak tanımlar. Tanyol'a göre, softalığın birçok şekilleri vardır: Bazen dine düşman

¹²⁶ Bkz. (54), TANYOL.

¹²⁷ Bkz. (113), TANYOL.

¹²⁸ Cahit TANYOL, "Yobaz Ahlakı", 23 Nisan 1959.

akımlarda bazen de geleneklere ve toplumsal değerlere karşı çevrilmiş inkılapçı fikirlerin içinde görülür. Softa, herkesi kendi gibi düşünmeye zorlayan kişidir.¹²⁹

Tanyol'a göre, fikir tartışmalarının softalıkla veya yobazlıkla önlenmesi, fikir tartışma alanında fikrini beyan edenlere hemen "yobaz" damgasının vurulmasına, fikir geleneğinin oluşmasına ve düşünce üretimine engel olmaktadır. Fikir üretiminin karşısına, her türlü düşüncenin karşısında olan "yobaz damgası" vurularak, fikir üretilmesinin önü kesilmektedir.¹³⁰

Tanyol'a göre, bir insan dinsiz olabilir, bir insan din düşmanı olabilir, fakat bunlar, hiçbir zaman o kimseye: "Ben dinsizim, din bir irtica alametidir, ahlaksızlık yuvasıdır; o halde onun kökünü kazımak lazımdır" diye, başkalarının inançlarına tecavüz etme hakkını vermez.¹³¹ Böyle bir kanaate sahip olanlar, Tanyol'a göre, bahsettikleri irticanın tam içindedirler. "Softalık ve yobazlık, fikir ve fikrin sahtelerini gerçek gibi savunmaktır. Softa, inanç sahibi değildir, o bir inanç paraziti, daha doğru deyimle inanç istismarcısıdır. Hüneri inanmak değil, inanmış görünmek suretiyle menfaat temin etmektir."¹³²

Tanyol yobaz düşüncenin, softa düşüncenin ve gerici düşüncenin din üzerinde, düşünme üzerinde, inkılaplar üzerindeki ve her fikir üzerindeki olumsuz etkisini belirtirken bu kavramları sadece din açısından ele almaz. Tanyol'a göre baştan beri dile getirdiğimiz gibi her düşüncenin yobazı vardır. Örneğin din konusunda, birincisi "din yobazı", diğeri "geri kalmamızın nedeni dindir" şeklinde düşünen "din düşmanı" olmak üzere iki çeşit yobaz vardır.¹³³ Din yobazı, "Avrupa medeniyetinden olan her şeye düşman", alafranga yobaz da "bizden olan her şeye

¹²⁹ Cahit TANYOL, "Softalık Nedir?", 3 Temmuz 1953.

¹³⁰ Cahit TANYOL, "Yobaz Damgası", 31 Aralık 1956.

¹³¹ Bkz. (115), TANYOL.

¹³² Cahit TANYOL, "Sahte Milliyetçilik ve Sahte Dindarlık", 10 Mart 1955.

¹³³ Cahit TANYOL, "İki Tip Çıban", 29 Kasım 1956.

düşman" bir tavır içersindedir. Tanyol, yazılarıyla bu her iki tip yobazı ve genel anlamda bu açıdan her şeyi toptancı bir anlayışla değerlendiren düşüncüyü de eleştirmiştir. Tanyol ne Batıya düşman bir tavrın takınılmasının, ne de kendi değerlerini yok saymanın taraftardır.

Tanyol softalık/yobazlık tanımını yaparken sadece dini softalık ve yobazlığı değil, inkılap adına da softalık ve yobazlık gerçekleştirildiğini belirtir.¹³⁴ Tanyol, İnkılap adına softalık yapanları, "inkılap elden gidiyor", "irtica hortluyor" gibi sloganlarla halkı baskı altına almakla, irtica softaları da "din elden gidiyor" diyerek halkı kışkırtmakla ve el birliğiyle irticanın gelişmesine zemin hazırlamakla suçlar. Buna örnek olarak, Demokrat Parti'nin ilk yıllarını gösterebiliriz. Tanyol, bu yıllarda yazdığı makalelerinde bu konuya sık sık değinir. Bu bağlamda Tanyol, "İnkıplar elden gidiyor" diye slogan atanlara ve yazı yazanlara, "Türkçe ezan Arapça olmakla, radyoda Kuran okunmakla, birkaç vatandaşın sarık sarmasıyla inkılap elden gitmez" diyerek karşı çıkar. Bu dönemde Tanyol, iktidarın dine yakın tavrı nedeniyle "irtica geliyor", "inkıplar elden gidiyor" gibi iddialara da kulak asmaz.¹³⁵

Bu bağlamda irticaya değinirsek, irtica tartışmalarının yoğun olduğu 1950'lerin ilk yıllarında Tanyol açısından, din, eğer kendi imkan ve hudutlarını aşar ve müdahale kudreti haline gelirse, ancak o zaman "kara kuvvet/irtica" olur. Bu dönemde irtica göstergesi olarak özellikle örf ve adetler söz konusu edilir. Fakat Tanyol'a göre, din ile örf ve adetleri karıştırarak hepsini birlikte yobazlık olarak, "kara kuvvet" olarak değerlendirmek, hata yapmak ve gerçek irticaya sebebiyet vermektir.¹³⁶

¹³⁴ Cahit TANYOL, "Din Bezirganları", 16 Kasım 1951.

¹³⁵ Cahit TANYOL, "Atatürk", 9 Kasım 1951.

¹³⁶ Cahit TANYOL, "Gerçek İnkılap", 17 Ekim 1953.

Tanyol'a göre, irtica bağlamında, din düşmanı ve mürteci tanımını yapmak da bizi aydınlatacaktır. Bir insan din düşmanı olabilir, bir insan dini kanaatlerinde aşırıya da varabilir, fakat bunlar şahsi kalmak şartıyla saygıya layıktırlar. Fakat, mürteci ve din düşmanı kendi düşüncelerini yegane hakikat bilerek bunu başkalarına kabul ettirmeyi "dindarlıya" veya "dine" karşı düşmanlık beslemeyi bir medeniyet vazifesi sayarsa bu bir tecavüz olur. Dini zorla kabul ettirmek veya din düşmanlığını yayma çabası içinde olmak, her ikisi de Tanyol'a göre irticai bir düşüncedir.¹³⁷

Tanyol'a göre, Osmanlıda irticanın başlangıcı olarak görülen, matbaanın gelmesini engellemek gibi bir gerilik hareketini yapan ve fakat aslında din kisvesi altında kendi çıkarlarını korumak isteyen çevrelerin bir hareketi olan bu durum, din ve irticanın aynı anlama gelmediğini ve irticanın sadece din alanında olmadığını bir göstergesidir.¹³⁸ Tanyol'a göre irtica, softalık, yobazlık ve gerilik sadece dine özgü bir tanım değil, düşüncenin katılaştığı her alanda geçerlidir. Tanyol, Atatürk'ün tabu haline getirilerek onun düşüncenin konusu yapılamamasını, Atatürk devrimlerinin katılarak oluşlarının durdurulmasını da bu bağlamda eleştirir.

Tanyol'a göre, din karşısında bireylerin üç tavrı vardır. Birincisi "dindar adam", ikincisi "din istismarcısı" bir anlamda "yobaz", üçüncüsü "dinsiz"dir. En tehlikelisi ise yobazdır. Tanyol'a göre yobaz, dini inançta mübalağlı ve katı olmaktadır. Yobazlık, yukarıda da dile getirdiğimiz gibi bireysel bir tavır olarak kaldığı zaman topluma karşı tehlikesizdir. Fakat o bir kanaat, toplumsal bir değer haline gelince zararlı olur. Bu zararı ise doğrudan doğruya değil, din istismarcılarına alet olmak suretiyledir.¹³⁹

¹³⁷ Cahit TANYOL, "Din Terbiyesi", 22 Kasım 1956.

¹³⁸ Cahit TANYOL, "İrtica ve Halk", 28 Kasım 1956.

¹³⁹ Cahit TANYOL, "Çarşafa Dair...", 17 Mart 1956.

Tanyol irticaın din ile doğrudan ilişkisi olmadığı konusunda en iyi örnek olarak İngiltere'yi verir. İngiliz cemiyeti, devlet bünyesi bakımından teokratik, terbiye sistemi bakımından bizdeki kanaatlerin tam zıddına bireyci değil toplumcu, laik değil dini vasıf gösterir.¹⁴⁰ Fakat buna rağmen İngiltere'de irtica görülmez. Tanyol buradan, geriliği, dinin olmasında aramamak gerektiği sonucuna ulaşır. Gerçekte gerilik zihniyettir, düşüncedir. İngiliz toplumunda dinin her alanda bulunmasını, bizim, Fransız toplumuyla karşılaştırarak, Fransız toplumuna göre, İngiliz toplumuna geri dememiz doğru ve gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır.

Tanyol, din adamı ve gerici arasındaki farkın da anlaşılması gerektiğini vurgular. Tanyol, şunun altını çizer ki, din kalkmadan din adamına duyulan ihtiyaçta ortadan kalkmaz. Dini kaldırmak mümkün değil, o doğal bir sosyal kurumdur, fakat zamanla etki alanı azaltılabilir. Bunu da ancak zorlama ve baskı değil, hayata hakim diğer sosyal değerler yapabilir.¹⁴¹

Tanyol, dinde geriliğin önlenmesi ve irticaın olmaması için aydın din adamı yetiştirilmesi gerektiği yönündeki düşüncesini önceleri sıkça dile getirmiştir. Fakat daha sonra başlarda değindiğimiz gibi değişen dünya ve sosyoloji görüşleri çerçevesinde bu görüşü de değiştirecek ve aydın din adamının gereksiz olduğu sonucuna varacaktır.

Din adamı konusunda geldiği son noktada Tanyol, geriliğimizin sebebi, din adamlarının, zamanın ihtiyaçlarına göre yetiştirilememesi veya aydın din adamı tipi gibi hayali bir din adamının olmaması değildir. Tanyol'a göre din adamı inanç adamı demektir. Tanyol, daha önce Batı ve Doğu bilimlerinde yetkin eğitim alan, içtihat yapabilecek dini bilgiye sahip olan din adamı olarak tanımladığı aydın din adamını, değişen görüşlerinde, "inancıyla aksiyonu arasında tutarlılık" bulunan kimse olarak

¹⁴⁰ Cahit TANYOL, "İleri-Geri-2", 1 Mart 1957.

¹⁴¹ Bkz. (47), TANYOL.

tanımlar. Din adamı inançla ilgili konuları, öğreten, inançla ilgili ibadeti yerine getiren, halkın inançla ilgili sıkıntılarını çözen ve bu alanda yol gösteren, vazife gören insandır. Bu nedenle Tanyol'a göre, din adamı için, ileri-geri ölçüsü vurulamadığı gibi, ona yobaz, softa demeye hakkımız yoktur.¹⁴²

Tanyol, devrimci ve ileri düşüncenin, din adamı ile yobaz ve softa sıfatları arasındaki farka dikkat etmeyecek olursa, sosyal gerçeğin bir unsuru olan din kavramını hiçbir suretle çözümleyemeyeceğini belirtir. Ona göre, softa ve yobaz varlığını dinden değil "dini düşünceden" alır. Her din bir inanç sistemidir ve fakat her din aynı zamanda, çevresinde bir düşünce sistemi kurar. O halde bir din olarak Müslümanlık vardır, bir de düşünce sistemi olarak Müslümanlık vardır. Din olarak Müslümanlık, sadece bir inanç konusudur. Düşünce olarak Müslümanlık, bir kültür ve medeniyet çevresidir. Tanyol'a göre, biz kültür ve medeniyet çevresini değiştirebiliriz. Nitekim Hıristiyan Avrupa, ortaçağ skolastik düşünceden, çağdaş düşünceye geçmek suretiyle, dini kültürü, dini düşünceyi reddetmiş ama dini reddetmemiştir.

Din ve irtica bağlamında son olarak örtünme konusuna değinmek hem konunun bugünkü yansımalarını hem de Tanyol'un din konusundaki düşüncelerini tamamlamak açısından uygun olacaktır. Tanyol'a göre bu konuda ilk olarak görüşlerini ortaya koyduğunda, çarşafın, başörtüsünün veya türbanın giyilmesinin moda ile ilgisi yoktur.¹⁴³ Bu yazısında çarşafı, "kadına alınan yanlış bir tavrın" eseri olarak gören Tanyol aynı zamanda onu "yobaz geleneği" olarak da görür. Bununla beraber Tanyol, çarşafın bir "sosyal hadise" olduğunu ve geleneğinin oluştuğunu söyler. Tanyol'a göre, çarşafın önlenmesi, Cumhuriyet inkılaplarının kadına getirdiği hakların verilmesi anlamında da önem taşır. Tanyol, çarşafın moda ile ilgili/İlgisiz olması konusunda kısa bir tereddüt yaşasa da, daha sonraki düşüncelerinde başörtüsünü, türbanı ve çarşafı modaya bağlayacaktır. Çarşaf, bugün örtünmeyi

¹⁴² Cahit TANYOL, "Din Adamı ve Yobaz", Cumhuriyet, Sayı:13760, 23 Kasım 1962.

¹⁴³ Bkz. (139), TANYOL.

sağlayan türban ve başörtüsü, geleneğe, örf ve adetlere girmez, moda konusuna girer.¹⁴⁴ Moda ise, bireye dışarıdan baskı yapan bir kuvvettir. Bazen bir moda kökleşerek toplumun örf ve adetlerini içine alır. Fakat Tanyol'a göre şunu asla unutmamak gerekir ki, gerek anane, gerek örf ve adetler ve gerekse moda sabit ve donmuş kıymetler değildir. Bunlar toplumun yürüyüşüne tabidir. Tanyol'a göre ise, onları sabit kıymetler halinde düşünmek irticayı doğurur. Tanyol'a göre, türbanın değişmemesini ve kalmasını savunmak irticai bir düşüncedir. İrticaya yönelik bu bakış açısını 1980'lerden sonrada sürdüreceği olan Tanyol, bu yıllarda da din ve devlet ayırımına vurgu yaparak, devletin olduğu yerde devletin emirleri geçer anlayışı çerçevesinde türban ve diğer din konularını ele alır.

Tanyol'a göre din sosyal alandan çekilmiş ve birey ile Tanrı arasına geçmiştir. Bu açıdan Tanyol, din sorununu bireysel olarak görmekle beraber, "bireyin dini olmayabilir ama toplumun dini vardır" düşüncesiyle de dinin toplumsal bir işlevi olduğunu da belirtir. Dolayısıyla salt din dışı bir anlayışla hareket edilemez. Bu bağlamda daha önceleri "din terbiyesi" ve din ihtiyaçları için gerekli gördüğü Diyanet İşlerinin lav edilmesini savunurken de din işlerinin, nasıl tek parti döneminde halkın kendisi karşılıyorsa, bu günde halkın kendi ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini düşünür. Fakat burada altını çizdiği nokta, halk tarafından ilgilenecek din konularının laik devlet ilkesiyle çatışmamasıdır.

5.7. Milliyetçilik

Tanyol, yazın hayatına başladığı ilk yıllardan itibaren milliyetçilik üzerine görüşlerini ortaya koymaya başlamıştır. Tanyol'un milliyetçilik tanımında, milliyetin oluşumunda önceleri daha fazla etkisi olduğunu söylediği dinin, milliyetçilikteki rolü ve önemi üzerindeki düşünce süreci de çok yoğun olmuştur. 1942 yılındaki bu

¹⁴⁴ Cahit TANYOL, "Çarşaf", 15 Nisan 1957.

konuyla ilgili ilk makalesinde, "Bizim milliyet tarifimizde Müslümanlık, bir din olarak değil, asırlarca ananemizin tesisinde rol oynamış müessese olmak sıfatı ile tetkike değer bir ehemmiyete haizdir"¹⁴⁵ diyerek din ve milliyet ilişkisini ortaya koyar. Milliyeti ise şöyledir; "Milliyet bir ırkın gayri şuurunu besleyen kollektif ve dinamik bir hayat anlayışıdır. Her millette, milliyet tarifi ayrı bir hususiyet gösterir. Çünkü onun tarifine dahil unsurlar milletlere göre değişir."¹⁴⁶ Tanyol'un, milliyet ve din ilişkisi konusunda yukarıda ortaya koyduğu bu ilk görüş daha sonraki dönemlerinde de değişmeyecek ve dine toplumsal bir öge olarak bakacaktır. Fakat Tanyol, ileriki dönemlerde dinin milliyetimizi oluşturmadaki etkisinin daha az olduğunu savunacaktır. Tanyol, dini, geleneklerimizin oluşmasında bir temel olmaktan ayıracak ve milliyetin oluşumuna sadece tesir eden bir etken olarak değerlendirecektir. Tanyol, 1940'larda dinden ayrı bir milliyet tanımını ise kesinlikle mümkün görmemektedir. "...hatta dini unsurlardan arınmış bir milliyet tasavvur etmek mümkün değildir. Nasıl mümkün olabilir ki, din, yüz yıllarca, bütün hayatımıza nüfus etmiş, kültürümüzü, şahsiyetimizi, medeniyetimizi ve devletimizi onun getirdiği iman içinde yapmışız. Din bizi manen teşkil, maddeten teçhiz etmiştir."¹⁴⁷ Dinden ayrı bir milliyet tanımının olamayacağını söyleyen Tanyol, faşizme ve ırkçılığa yönelebilecek bir milliyetçilik anlayışını da reddeder. Faşizm ve ırkçılık milletin bir özelliği öne çıkartılarak oluşturulur.

Tanyol, "milliyet" kavramının aşırıya götürülüp, ırkçılığa dönüştürülmesinin nedeni olarak ise, milliyetin doktrin haline getirilmesinde görür. "Milliyet'in bütün unsurları ile her milli topluluğu kapsayacak genel bir tanımı yoktur. Milletlere göre milliyet tarifinin unsurları değişir. Buna sebep de, milletin içtimai bir realite olmasıdır. Milliyet bir doktrin değil, bir vakiadır. Doktrin

¹⁴⁵ Cahit TANYOL, "Milliyet ve San'at", Birinci Kanun 1942.

¹⁴⁶ A.g.m.

¹⁴⁷ Bkz. (100), TANYOL.

halini alan milliyetçilik daima içtimai realitelerin dışına çıkmak tehlikesine maruzdur."¹⁴⁸

Her millet kendi milliyetinin unsurlarını kendi içinde bulabilir ve tanımlayabilir. Çünkü milliyet tanımı her millet için farklı olacaktır. Bu bağlamda Tanyol, Türk milliyetinin oluşumunda etkili olan İslam dinini ise şöyle değerlendirir; "İslamiyetin beraberinde getirmiş olduğu kıymetleri toptan inkar suretiyle, milli şuura kavuşacağımızı sanmak büyük bir hatadır. Bununla beraber İslamiyet, milli mizacımızın şartlarına göre hayli değişmelere uğramış, bazen kökü hiçte İslami olmayan bir takım itikatlar kılık değiştirmek suretiyle milliyetimizin teşekkülünde rol oynamıştır."¹⁴⁹

Tanyol, eskiden dine dayalı olarak oluşturulan milliyet tanımı ile bugünkü milliyet tanımının farkını ortaya koyarken eski din unsurunu merkeze alan milliyet anlayışına göre modern milliyet anlayışını daha birleştirici görür.

"Dünün millet anlayışı, müşterek ve külli bir takım dini kıymetlere dayanıyordu. Bugünün millet anlayışı, dil, din, toprak, kültür ve tarih birliğine dayanmaktadır. İlk bakışta, birincisi birleştirici, ikincisi bölücü, parçalayıcı gibi görünüyor. Fakat biraz dikkat edilirse, birincisinin tam bir birleştirici olmadığını, ikincisinin ise, parçalayıcı görünüşünün altında, bir "bütün"e doğru gittiğini görürüz."¹⁵⁰

Tanyol dinin milliyet tanımındaki ayrılmaz niteliğini dile getirirken İslamiyet öncesi Şamanizm etkilerinin de milliyetimizin oluşumundaki etkisine dikkati çeker.

¹⁴⁸ Cahit TANYOL, "Din ve Milliyet", 30 Ocak 1953.

¹⁴⁹ A.g.m.

¹⁵⁰ Cahit TANYOL, "Tarih Terbiyesi", 13 Haziran 1952.

1950'lerdeki makalelerinde milliyetin üzerinde sıkça duran Tanyol, İslamiyet ile oluşturduğumuz, mimari, musiki, şiir, edebiyat ve her türlü değerlerin dinle yoğrulduğuna ve dinin milliyetimizin mayası olduğuna dikkati çeker ve "Türk tarihinden ve milliyetinin oluşumunda rol oynamış din unsurunu çıkarmamız mümkün değildir" diyerek te dinin milliyetten ayrılmaz varlığını ortaya koyar.

Tanyol, milliyetin içindeki bütün diğer unsurlarını silerek milliyetçiliğimizin temelini sadece dine bağlamanın, milliyetçilik değil, şeriatçılık olacağını da üzerinde durur.¹⁵¹ Tanyol, ırkçılığa götürülen milliyet anlayışı kadar şeriatçılığa götürülen bir milliyet anlayışına da karşıdır. Tanyol'a göre, İslamiyet ile ırkçılık da bağdaşmaz. "Irkçılığın, ister İslamiyet yönünden, isterse milliyet yönünden düşünelim, bunun Türk cemiyeti için hiçbir gerçekliği yoktur. Bir insanın hem ırkçı, hem de dindar olması, bizim cemiyetimiz için mümkün değildir. Çünkü din ve ırk mefhumu İslamiyet açısından birbirini reddederler."¹⁵²

Tanyol bu noktada, Ziya Gökalp'in Turan idealine, siyasal ideal olarak bakarken, Anadolu Türkleri ile Türkiye dışındaki Türklerin arasındaki bağın, Anadolu Türklüğünün, dönüşmüş olan değerlerini inkar etmek suretiyle oluşamayacağını savunur. Tanyol'un cevaplamak istediği şey, "Farklı tarihi oluşlardan gelen Türk ırklarının, ortak bir ırki düşünce ideali Turancılık, etrafında birleşmesi ne kadar mümkündür?" sorusudur.

Tanyol'a göre, Ziya Gökalp'te, Türkçülükle milliyetçiliği aynileştirmek endişesi kendisini ön planda hissettiren bir meseledir ve Gökalp de ifadelerinde "Milliyetçilik, yani Türkçülük" diyerek bu iki kavramın arasında bağlantı ve berberlik kurmak istiyordu.¹⁵³ Fakat Tanyol, tüm Türk dünyasında Türkçülük anlayışının aynı

¹⁵¹ Cahit TANYOL, "Milliyetçilik ve Faşizm", 5 Şubat 1954.

¹⁵² Cahit TANYOL, "Irk ve Milliyet", 13 Şubat 1953.

¹⁵³ Cahit TANYOL, "Türk Milliyetçiliğinin Gerçekleri ve Türkçülük", Haziran 1955.

boyutta olmaması nedeniyle, Türkçülük idealini bir kavramda toplamanın kolay olmadığını dile getirir.

Türkçülük bir idealizm, milliyet bir realite olduğu için, tüm Türklük dünyasında milliyetçilik realitesinin aynı boyutlarda olmadığı gerçeği nedeniyle bu kavramları bir ideal anlayışı ile birleştirmek kolay değildir. Bu yönüyle Tanyol, milliyetçiliğin unsurları aranırken elimizde en sağlam ölçünün, onu "duyulur kıymetlere" dayandırmak olduğunu ve bu duyulur kıymetlerin, bize o milletin gerçeklerini vereceğini savunur; "Duyulur kıymetlerle, duyulması gerekli kıymetleri birbirinden ayırmak lazımdır. Bize göre: milliyetçilik, "Duyulur kıymet"tir. Türkçülük de "duyulması gereken kıymet"tir. Birisi realite, birisi idealdir."¹⁵⁴

Buna göre Türk cemiyetinin duyulur değerleri; dil şuuru, tarih şuuru, devlet şuuru ve toprak şuurudur. Dini şuuru ayrı tutan Tanyol, dini "milletimizin mayasını, çatısını ve medeniyetini kuran kuvvet" olarak tanımladığı ve dinin Türk milliyetinin unsuru değil de milliyetin oluşumunda rolü olan bir değer olarak algıladığı için onu ayırır. Tanyol, aslında bir anlamda din etkenini bir şekilde ayrı tanımlayarak, onun milliyeti tanımlamakta yarattığı zorluklardan kaçınmak istemektedir. Bu aynı zamanda Tanyol'un milliyetçilik anlayışında ilk yıllara göre bir değişimi de gösterir. Tanyol, Gökalp'in Osmanlılık dışında bir milliyetçilik tanımı yapmaya çalıştığını ve bunun sonucunda çıkan milliyetçilik anlayışının ise daha sonra saptırılıp ırkçılığa çevrildiğini belirtir. Bununla beraber Tanyol, bu milliyetçilik anlayışının Osmanlılığa karşı bir tepki gibi Türkçülüğe de dönüştüğünü söyler. "Türkçülük, bu (Osmanlı tarihi, kültür ve medeniyetini) kültür ve medeniyeti kendi tarihinin bir safhası olarak düşünseydi ve onu inkara kalkmasaydı elbette ki milliyetçiliğimizin muhtevası daha derin ve daha gerçek olacaktı. Halbuki Ziya Gökalp, Türkçülüğü bir nevi Osmanlıdan kurtuluş ve kaçış şekline dönüştürdü"¹⁵⁵

¹⁵⁴ A.g.m.

¹⁵⁵ A.g.m.

Tanyol, milliyetçilik ile Osmanlılık arasındaki bağı objektif olarak değerlendirilmesi ve Türk milliyetinin "aktüel ve reel" unsurlarının da esaslı bir ayırımı tabi tutulmasıyla, Türkçülüğün ideallerinin doğal olarak oluşacağını söyler. Tanyol, tarih şuuru ve devlet şuurunda temel aldığı 1000 yıllık Anadolu'da yerleşen ve gelişen devlet geleneğinin Gökaltın tarafından atlanarak bir tarih anlayışı ve milliyetçilik oluşturulmasını eksiklik olarak görür. Tanyol, 1950'lerde milliyetçiliği şöyle görür;

"Milliyet, içinde yaşanan cemiyetin insanlarını sevmek ve korumaktır...Devletin menfaatlerini, ferdin menfaatleri üzerinde görmek ve halkı sevmektir...Milliyet, ferdin içinde yaşadığı cemiyetle olan münasebetidir. Bu münasebette, herşeyden önce, aranan ne milletin unsurları ve ne de dinin felsefesidir; aranan, insanın düşüncesiyle hareketleri arasındaki uygunluk ve samimiyettir. Cemiyetin dertlerini kendi derdin gibi duyuyor musun, halkın ve memleketin menfaatini, kendi menfaatin gibi koruyor musun, milletin bir kuruşuna kendi bin kuruşundan daha fazla değer veriyor musun, işte gerçek milliyetçilik ve hatta gerçek dindarlık..."¹⁵⁶

Tanyol, 1960'larla beraber benimseyeceği sosyalizm çerçevesinde milliyetçiliğe bakışını değiştirecek ve Marksizm eksenli bir milliyetçilik anlayışı ortaya koyacaktır. Tanyol'un sosyalist dünya görüşü çerçevesinde yaptığı ilk milliyetçilik tanımı ise şöyle olacaktır;

¹⁵⁶ Bkz. (132), TANYOL.

"Gerçek milliyetçilik, gerçek yurtseverlik, bu memleket halkının kıtlığına birkaç zeytin tanesi eklemek, herkesin dünya nimetlerinden hakça faydalanmasını sağlamak, üretimi arttırmak, işsizliği işe çevirmek, herkese insanca yaşama imkanları sağlamak, çoğunluğun faydasını azınlığın faydası üstünde tutmak, kimsenin inancını karıştırmamak, her türlü sömürücülüğü ortadan kaldırmaktır."¹⁵⁷

Milliyetçilik tanımını yukarıda veren Tanyol'un, aslında ulaşmak istediği milliyetçilik, milliyetçiliği de kapsayan halkçılıktır. "Halkçılık kavramına tamamen sosyal bir anlam verdiğimiz zaman milliyetçilik prensibi lüzumsuz kalır. Çünkü milliyetçilik halkçılığın içinde bir unsurdur. Hatta halkçılığın ta kendisidir. Halkın dışında, halkı düşünmeyen, halkın faydasını korumayan hiçbir kavram milliyetçiliğe giremez."¹⁵⁸ Bu nedenle de mevcut milliyetçilik anlayışı kesinlikle değiştirilmelidir. "Milletimizin, sadece tarihi vasıflarını belirten, Meşrutiyet devri milliyetçiliği yerine, dinamik, ilerici, halka giden, halkla beraber elele çalışan, halka önderlik eden, yeni bir milliyetçilik anlayışını getirmek zorundayız."¹⁵⁹ Tanyol, bu çerçevede, 1960'lı yıllarda Ziya Gökalp milliyetçiliğini, devrimlerle birlikte birleştirerek sosyalizme kaynak olarak dönüştürme çabasındadır. Tanyol, bu dönemde her yönüyle karşılaştığı gibi milliyetçilik bağlamında da burjuva ve Marksist anlayışları karşılaştıracaktır. Marksist milliyetçilik ile enternasyonalizm arasında hiçbir çelişki görmeyen Tanyol, çelişkinin burjuva milliyetçiliği ile enternasyonalizm arasında olduğunu düşünür; "Burjuvanın milliyetçiliği ne kadar bölücü ise Marksist milliyetçilik o kadar birleştiricidir. Hangi uygarlık aşamasında olursa olsun, sınıf çatışmalarının kalktığı veya bulunmadığı toplumların birbiri ile olan içten bağlılığı, sınıf çatışmalarının olduğu toplumlara nazaran daha ileri ve daha insani bir aşamadır.

¹⁵⁷ Cahit TANYOL, "Bunalım", 5 Ekim 1962.

¹⁵⁸ Cahit TANYOL, "Atatürk İlkeleri", 10 Kasım 1962.

¹⁵⁹ Cahit TANYOL, "Fikir ve Aksiyon", Cumhuriyet, Sayı:13823, 25 Ocak 1963, s.2.

Marksist milliyetçiliğin kaynağı millet denilen ve daha açık bir deyimle halk denilen kavrama dayanır."¹⁶⁰

1960'larda özellikle "halkçılık" merkezine oturan ve sosyalizm çerçevesinde bir milliyetçilik anlayışını savunan Tanyol'un 1970'li yıllardaki milliyetçilik yaklaşımı ise Kemalist merkezli olacaktır. Tanyol'a göre, 1970'lerin koşullarında tutarlı olan milliyetçilik, emperyalizm tehlikesini göremeyen Ziya Gökalp'in "kara ve kızıl tehlike" anlayışına dayanan eksik ve 19. yüzyılda Avrupada ortaya çıkmış "burjuva milliyetçiliği" değil, emperyalizme karşı bağımsızlık savaşı yapan "Kemalist Milliyetçilik"tir.¹⁶¹ Bu yıllarda Tanyol'un milliyetçilik anlayışının sınırlarını Kemalist ideoloji belirler. "Türkiye koşullarında asıl tutarlı olan milliyetçilik ise, emperyalizme karşı bağımsızlık savaşı yapan Kemalist milliyetçiliktir...Kemalizm'in milliyetçilik anlayışı, burjuva milliyetçiliğinde olduğu gibi, üst yapı değerlerini değil, altyapıda bütünleşmeyi amaç edinmiştir. Kemalizm bu sınırlar içinde anlaşılması gereken bir olgudur."¹⁶² Cumhuriyetle birlikte, milliyetçiliğin "burjuva milliyetçiliği" etkisinde kalmış olmasına rağmen Tanyol, Türkiye cumhuriyetinin temelinde bu Kurtuluş savaşı milliyetçiliğinin hiçbir zaman silinmediğini savunur. 1970'li yıllarda Kemalist bir merkeze oturan milliyetçiliği savunan Tanyol'un milliyetçilik anlayışının, düşüncesinde Kemalist ideolojinin tamamen kopmamakla birlikte arka plana düşüp tekrar Marksist ideolojinin öne çıktığı 1980'lerle beraber değiştiğini ve Marksist ideoloji ile beslenen "Ulusalçılık" çizgisindeki bir anlayışla günümüze kadar geldiğini görürüz.

Tanyol, ilk yıllarında "muhafazakar milliyetçilik" çizgisinde iken, bu görüşü 1960'larda "Marksist milliyetçilik" eksenine kaymış, 1970'lerde "Kemalist milliyetçilik"i savunurken, 1980'lerde ulusalçılık çerçevesine gelmiştir. Tanyol'un milliyetçilik anlayışındaki temel değişim ise, din ağırlıklı bir tanımdan, seküler bir

¹⁶⁰ Bkz. (40), TANYOL, s.192-293.

¹⁶¹ Cahit TANYOL, "Örgütlü Terör, Partiler ve Çözüm Yolu", 29 Temmuz 1979.

¹⁶² Cahit TANYOL, "Terörün Gerçek Kökleri ve Çözüm Yolları", 15 Ekim 1978.

milliyetçilik anlayışına geçiştir. Bununla beraber farklı görüşleri benimsediği her dönemde milliyetçiliğin aşırı yorumlarına karşı çıkan Tanyol, hangi dünya görüşüne sahip olursa olsun herkesin, milliyetçiliği, bireyin sahip olması ve sahip çıkması gereken değerler olduğunun bilincinde olması gerektiğini özellikle vurgular.

6. CAHİT TANYOL'DA ZİYA GÖKALP VE PRENS SABAHATTİN SOSYOLOJİSİ DÖNEMİ (1940 - 1960)

Tanyol'u okuma denemesi adlı bölümde belirttiğimiz gibi Tanyol'un düşünsel hayatı temel olarak iki döneme ayrılır. Bu bağlamda Tanyol'un 1960'ların ilk yıllarına kadar düşüncesinde temel aldığı Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin sosyolojisi bağlamında ele aldığı "medeniyet", "demokrasi" ve "partisiz parlamento" başlıkları altında sınıflandırılabilir görüşlerini ele alacağız.

6.1. Medeniyet

Tanyol'un medeniyet konusundaki görüşleri ilk dönemlerinde Ziya Gökalp'in görüşleri ile beslenen ve örtüşen bir çizgide olmakla beraber farklı değerlendirmeleri de olmuştur. Tanyol, Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımına önceleri katılırken, daha sonra Marksist metodoloji ve sosyolojiyi temel aldığı dönemde bu görüşünü değiştirerek, medeniyet ve kültürün Ziya Gökalp'in belirttiği gibi birbirinden kolayca ayrılamayacağı görüşünü savunacaktır. Bu bakımdan Tanyol'un medeniyet konusundaki görüşlerini bu iki farklı sosyoloji anlayışı çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Biz bu bölümde Ziya Gökalp sosyolojisi bağlamında Tanyol'un medeniyet görüşlerini ele alacağız.

Tanyol'a göre, medeniyet değiştirmek konusunda ilerleyen milletimiz bu değişimin doğal bir yolla olmasından ancak kendi özgünlüğü içinde bir medeniyete sahip olabilir, onun dışında montaj/ekleme bir medeniyet hiçbir millette uygulanamaz. Çünkü Avrupalı olmanın tek şartı yerli bir öze dayanmaktır. Tanyol, medeniyet dönüşümünün suni olmaması için Mecelle gibi eski değerler olarak ifade edilen değerlerin ve eski kurumların değerlendirilmesi gerektiğini ve eskinin bu değerlendirme ile bir dönüşüm içinde ilerlemenin sağlanması gerektiğini savunur.

Çünkü Tanyol'un görüşüne göre, eski değerler, artık geçersizdir diyerek, toplumu ani olarak bir başka medeniyete geçirmek mümkün değildir. Tanyol burada bir noktaya daha işaret eder, bu da Ziya Gökalp sosyolojisinin ortaya koyduğu "kültür ve medeniyet" ayrımı ile Cumhuriyet inkılapları arasındaki tezada dikkat etmediğimizdir. Çünkü Cumhuriyet inkılapları ile kültür ve medeniyet ayrımı yapılmadan her anlamda Batı medeniyetine katılma çabası vardır.¹⁶³ Tanyol, daha sonra Cumhuriyet inkılaplarının sahip olduğu anlayışı, Marksist sosyoloji bağlamında da eleştirse sonuç olarak kabul edecektir.

Tanyol'un Ziya Gökalp sosyolojisinin etkisinde olduğu dönemde "Türk Medeniyeti" ve tarih anlayışı çerçevesindeki görüşleri bazı yönleri ile Ziya Gökalp'ten farklıdır. Mehmet Akif'in Türk medeniyetini Arap medeniyetinden ayırmayan anlayışına da karşı çıkan Tanyol'a göre, geniş bağlamda, tarihsel, sosyal ve kültürel açıdan incelersek, Türk medeniyeti, 1071 Malazgirt muharebesinden bu yana işleyen bir oluşun günümüze kadar gelen kesintisiz akışıdır.¹⁶⁴ Fakat Gökalp, bu akışı yeterli görmez ve bütün bir Orta Asya'yı içine katan bir Türk Medeniyeti düşünür. Bu idealine de "Turan" adı verir. Turan düşüncesine katılmayan Tanyol, Ziya Gökalp sosyolojisini benimsediği bu dönemde Ziya Gökalp'in birçok fikrine katılmasına karşın, onun Turan ideali, Türk medeniyeti ve tarih tezlerine karşı, bir dönem her yönüyle etkisi altında kaldığı Yahya Kemal'in "tarih" ve "Türk medeniyeti" tezlerini daha fazla savunur.

Tanyol'a göre medeniyetimizdeki sıkıntı, Batı medeniyetine geçmek endişesinin, milli kültürümüzü büyük bir paniğe uğratmasıdır. Çünkü, biz Batı medeniyetini, milli kültürümüzü teşkil için bir araç yapacak yerde, onu tahrip için kullandık. Biz, Batı medeniyetini kendimize ekleme ve katma düşüncesini değil, kendi kıymetlerimizi söküp atmadan Avrupalı olamayacağımıza inanan bir anlayışla

¹⁶³ Cahit TANYOL, "Fikir An'anesi", 16 Mart 1951.

¹⁶⁴ Cahit TANYOL, "Beş Şehir", Ocak 1947.

hareket ettik.¹⁶⁵ Tanyol bu eleştirisini özellikle devrimlerin toplum üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi dile getirmek için yapar. Tanyol'un bunu savunurken öne sürdüğü şey, Avrupa kültürünü oluşturan milletlerin her birinin kendi kültürleri ile o medeniyetin içinde bulduklarıdır. Dolayısıyla Tanyol Ziya Gökalp sosyolojisi çerçevesinde kültür ve medeniyet ayrımı anlayışıyla, bizim de kendi kültürümüz ile Avrupa medeniyetine katılabileceğimizi düşünür. Tanyol, kendi kültürümüzü bugüne kadar koruduğumuzu ve diğer medeniyetlerin içinde kaybolmadığımızı da dile getirir. Bu bağlamda, İran, Arap ve Bizans gibi üç büyük kültürün ortasında, milli şahsiyetimizi kaybetmeden, kendimizi toprağa, coğrafyaya, mermere, sese ve söze kazınmasını bildiğimizi belirtir. Fakat, Tanyol Tanzimat'tan sonra bunu başarılı bir şekilde sürdüremediğimizi ve başarılı şekilde değerleri alıp bünyemize adapte etmeyi yapamadığımızı dile getirerek, bunu başaramamamızın sonucunun, bizim "aşağılık duygusu" ile dolmamız olduğunun farkına varılması gerektiğinin üzerinde durur.

6.1.1. Batı Medeniyeti ve Aşağılık Duygusu

Batı medeniyetine geçmek özellikle son 200 yılımızın değiştirmedığımız bir gerçeği olması yönüyle toplumsal ve de dolayısıyla bireysel her sorunumuzun da temeline oturmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak Tanyol'un da Batı medeniyetini ve onun bizde doğurduğu sonuçları incelediğini görüyoruz. Tanyol'un göre, Tanzimattan beri, aslında, biz Avrupalı olmayı değil, Avrupalı görünmek telaşının "reklamında" hareket ettik. Oysa, bunun yerine, Avrupalı olmanın, siyasi ve coğrafi şartlardan ziyade, bir kültür ve anlayış meselesi olduğunu görmemiz gerekiyordu. Bu yanlış "Avrupalı görünmek" anlayışı ise bizi taklide götürmektedir. Halbuki bir medeniyet, diğer bir medeniyeti taklit suretiyle elde edemez, çünkü medeniyetler birbirini emer. Fakat Tanyol'a göre, taklidin nedeni "aşağılık duygusudur." Buna karşı bizim yapmamız gereken kendi değerlerimizi tanıyarak ve bu değerlerin üzerinden giderek bu medeniyete katılmaktır. Tanyol burada bir noktanın altını çizer.

¹⁶⁵ Cahit TANYOL, "Milli Terbiyenin Şartları", 22 Eylül 1950.

O da, bizim bugün içine girmek için son 200 yıldır uğraştığımız Batı medeniyeti ile gerçek anlamda tanışmamızın hep süngü ucunda olduğudur. Yani yenilgiler sonrası bir tehdit olarak Batıyla karşılaştığımız için, onu düşünme fırsatı bulamadığımızdır.¹⁶⁶

Batı medeniyeti ile karşılaşmamızı ve bizde yarattığı etkileri açmak, bizim Batı medeniyeti karşımızdaki tavrımızı ortaya daha net çıkaracaktır. Tanyol'a göre, aşağılık duygusu, "insanların milli ve manevi değerlerini başka milletlerin manevi değerleri karşısında zelil ve aşağı olarak"¹⁶⁷ hissetmesidir. Tanzimat aydınları Avrupa'ya karşı bir hayret duygusu hissederken, Serveti Fünun aydınlarında bu duygu hayranlığa dönüşmüş ve günümüze aşağılık duygusu olarak etki etmiştir. Tanyol'a göre, Türk kültürü eskiden zaferlerle temas ettiği Avrupa kültürü ile bu sefer çeşitli mağlubiyetler sonucu temas etmekte ve bunun sonucu olarak ta mağlubiyetlerin verdiği eziklik ile kendisinde "aşağılık duygusunu" bulmaktadır. Halbuki imparatorluğun çöküşünü, Avrupa kültürünün üstünlüğü hazırlamadı. Bu, daha fazla, siyasi ve askeri teşkilatın bozukluğundan ileri geliyordu. Tanyol, Avrupa'nın bizi teknik üstünlüğü ile ezdiğini ve hatamızın, bu teknik üstünlüğün karşısındaki hezimetimizin nedenini kendi manevi değerlerimizin yetersizliğinde aramak olduğunu belirtir. Halbuki "kültür" ve "medeniyet" Gökalp'in düşüncesi gibi ayrı ayrı şeylerdi. Tanyol, bu ayrımı desteklemek ve her kültürün mutlaka eşit bir medeniyete dönüşmediğini göstermek amacıyla, Eski Yunan kültürünün üstünlüğüne karşın teknikte geri olmasını örnek verir. Fakat Tanyol'a göre, Üçüncü Selim'den bu yana önce siyasi alanda gerçekleşen "-siyasi-aşağılık duygusu", Tanzimat'la beraber tüm kültürel değerlerimize, yaşamımıza girmeye başladı. Mağlubiyetlerimizin nedenini hayat tarzımızda ve kültürel değerlerimizde aramaya başladık. Bunun sonucu Alafranga hayat tarzı ile devleti kurtaracağımızı zannederken, imparatorluk çöktü ve karşımıza Kurtuluş Savaşı ile bu aşağılık duygusunu yenme fırsatı çıktı. Tanyol'a göre, Kurtuluş Savaşı ile siyaseten bu aşağılık duygusunu yenmeyi başardık ama Cumhuriyetten bugüne kadar bilinçli ve doğru bir tarih anlayışı okutulmadığı

¹⁶⁶ Cahit TANYOL, "Avrupa Dilenciliği", 22 Haziran 1951.

¹⁶⁷ Cahit TANYOL, "Milli Terbiye ve Aşağılık Duygusu", 29 Eylül 1950.

için içimizdeki değerlere karşı olan aşağılık duygumuzu maalesef tam anlamıyla bitiremedik.¹⁶⁸

İnkılapların temel düşüncesi, "yeni bir kültür çevresine girebilmek için, eski kültürü tamamıyla ortadan kaldırmak lazımdır" olmuştur. Cumhuriyet sonrası aşağılık duygusunun nedeni olarak da Tanyol bu düşüncüyü görür. Çünkü bu düşünce ile bize ait olan her şey geriliğin damgasını taşır. Bir medeniyetten diğer bir medeniyete geçiş her şeyin tamamıyla yok olup yeni medeniyetin değerlerinin alınması ile olmaz. Tanyol'a göre, iki ayrı kültür arasında önce bir çatışma, sonra bir karışma ve birleşme göze çarpar. Bu çarpışma maddi alemde olduğu gibi değildir. Manevi alanda zıtlar birleşerek, Hegel'in tabiriyle "oluş"u yaratırlar. Tanyol'a göre bu bağlamda, Batı, İlkçağ ile Ortaçağın değerleri çatışma, karışma ve kaynaşmasından "oluş" sürecine girerken ve Rönesans'ı başlatırken, bizde Rönesans'ın, maalesef "aşağılık duygusu" nedeniyle taklitle gerçekleştirilebileceği sanılmıştır. Fakat bu tamamen yanlış ve gerçekleşmesi de mümkün değildi. Bu noktada Tanyol, bugünkü Avrupa medeniyetinin arkasında "Ortaçağın" birikiminin ve medeniyetinin olduğunun da altını özellikle çizer ve karanlık diye tabir edilen "Ortaçağ" olmasaydı bugünkü Avrupa medeniyetinden de söz edemeyeceğimizi vurgulayarak dile getirir.¹⁶⁹

Tanyol' göre aşağılık duygusunun oluşmasında bir diğer neden milliyetçilikte oluşan çözümlerdir. Türk milliyetçiliğinin temeli olan değerler, dil, tarih, din, toprak ve düşünce şuuru olduğundan, "aşağılık duygusu" da bu değerlerden bir veya birkaçının çözülmesiyle ortaya çıkar.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Cahit TANYOL, "Aşağılık Duygusunun Sebepleri", 6 Ekim 1950

¹⁶⁹ Cahit TANYOL, "Kültür Münasebeti", 13 Ekim 1950

¹⁷⁰ Cahit TANYOL, "Yarım Aydın ve Aşağılık Duygusu", Ekim 1955

Biz, Avrupadan "bir şeyi almakla", "taklidi" karıştırdık. Çünkü, Avrupa kültürüne daima kendimizden bir şeyler kaybetmek suretiyle girmek istemiştik.¹⁷¹ Doğrusu ise kendimizi zenginleştirmek, kendi değerlerimize, Avrupa değerlerini katmaktır. Bu bağlamda Tanyol'un kullanmak istediği yöntem, "kendi değerlerimizi atarak, bunun karşılığında tamamen Avrupa değerlerini almak değil, hem kendi değerlerimize sahip çıkmayı hem de Avrupa değerleri ile kendimizi zenginleştirmeyi hedef alan bir yöntem" anlayışıdır.

Tanyol'un aşağılık duygusu ve taklit konusunda ulaştığı sonuç, Batı kültürüyle münasebetimizin, aşağılık duygusuna dayanan, bir köle-efendi münasebeti şeklinde olmaması gerektiğidir.¹⁷² Ve şunu da bilmemiz gerekir ki Batı kültür ve medeniyeti bir üründür: Bu ürünün nasıl, ne şekilde ve hangi şartlar altında meydana geldiğini bilmeden, doğrudan doğruya eserleriyle temasa etmek bizi sürekli bir taklide sürükleyecektir.¹⁷³ Tanyol, taklitten yaratıcılığa da ulaşabileceğini ama bunun koşulu olduğunu söyler. "Taklit, bir kopyacılık şeklinde alındığı zaman fenadır, fakat bir örnek olarak ele alındığı zaman o, yeni bir yaratmanın başlangıcıdır."¹⁷⁴

Tanyol, Avrupa'yı değerlendirirken "aşağılık duygusu" dışında yaptığımız ve algıladığımız bir yanlışa daha değinir. Tanyol'a göre, Avrupa ile konumumuzu "Hıristiyan kültür çevresi" ve "Müslüman kültür çevresi" olarak belirlersek medeniyetlere inançları noktasından, "Doğu" ve "Batı" olarak incelersek laik bir düşünce sisteminin gözünden bakmış oluruz.¹⁷⁵ Bunun için cevaplamamız gereken soru "Biz ne olmak istiyoruz?" sorusudur. Tanyol bunu şöyle cevaplar; "Kendi medeniyet çevremizin ıstırabını duyduğumuz tarihten bugüne kadar, olmak

¹⁷¹ Cahit TANYOL, "İçtimai Şahsiyet", Haziran 1952.

¹⁷² Cahit TANYOL, "Dergilerin Mühim Vazifeleri", 28 Kasım 1952.

¹⁷³ Cahit TANYOL, "İngiltere'de Üniversitelerin Bize Verdikleri Ders", 6 Haziran 1958.

¹⁷⁴ Cahit TANYOL, "Zihniyet İnkılabı", 2 Ocak 1957.

¹⁷⁵ Cahit TANYOL, "Hatalarımızın Uçurumu", 29 Haziran 1951.

istediğimiz şey, şüphesiz ki "Hıristiyan medeniyet çevresi" değil, "Batı medeniyet çevresi"dir."¹⁷⁶

Fakat, biz Avrupa'yı böyle algılamayarak, "Batı kültür ve medeniyeti" derken, bundan, Hıristiyan kültürünü, Hıristiyan örf ve adetini anlamışız. Bu nedenle bu medeniyete laik bir anlayıştan ziyade, bir inanç zaviyesinden bakmışız. Bu suretle elde etmek istediğimiz şey, asıl hedef, ortadan kalkmış. Tanyol'a göre, bu açıdan Batının medeniyetinin gelişimine baktığımızda, bizim içinde bulunduğumuz İslam kültür çevresi ile Antik çağa geri dönüp Rönesans hareketini oluşturmamız gerekir. fakat böyle bir hareketten yeni bir medeniyetle Avrupa medeniyetinin karşısına çıkmamız mümkün değildir. Bu neredeyse imkansızdır. Çünkü bunun için Avrupa Ortaçağını yaşamamız gerekirdi.

Tanyol, Batının teknik ürünleri gibi eğer Batının kültür değerlerini hiçbir değişikliğe uğratmadan aynen alırsak, Batı medeniyeti seviyesine çıkacağımızı düşünmek yanlısına da Tanzimat'tan beridir düşmüş olduğumuzu söyler.¹⁷⁷ Oysa ki yapılması gereken şey "o medeniyetin şuurunu görmek, dayandığı kıymetleri kendi kıymetlerimiz içinde" yaratmaktır.

Tanyol, Batının sadece teknik olarak değil kültürel olarak da bir üstünlüğe ulaştığını kabul etmemiz gerektiği sonucuna da ulaşır. Bu anlamda burada dikkati çeken nokta Tanyol'un kültür ve medeniyet ayrımını savunmakla beraber kültürümüzü de incelememiz gerektiğini düşünmesidir. Tanyol, eğer Osmanlı İmparatorluğunu yıkan nedenlere realist bir gözle bakabilmiş olsaydık, imparatorluğu yıkan yıkıcı kuvvet ile milli mücadeleyi yapan yapıcı kuvvetin, iki yönünü oluşturduğu bu dönemin değerlendirmesinde, imparatorluğun yıkılış sebebinin sadece teknik yetersizlikten değil Batının kültürel olarak üstünlüğünün de etkisiyle

¹⁷⁶ A.g.m.

¹⁷⁷ Cahit TANYOL, "Batı Medeniyeti ve Kapıkulu Zihniyeti", 27 Haziran 1952.

olduğunu göreceğimizi, bunun sonucunda da bizi yıktığı sanılan bazı özelliklerimizin yeni bir ülke kurmaktaki olumlu etkisini daha iyi kavrayarak, yaptığımız "inkılap hareketleri"nden çok daha iyi sonuçlar elde edebilmeyi sağlayabileceğimiz düşüncesindedir. Burada Tanyol, kültür ve medeniyet ayrımını yinelerken, Batının kültürel bir üstünlüğe de ulaştığının göz ardı edilmemesi gerektiğinin ayrımına değinir. Tanyol, böyle bir değerlendirme yapmadığımız için inkılaplarda sıkıntılar yaşadığımız düşüncesindedir. Burada Tanyol'un temel çıkış noktası ve üstünde önemle durduğu nokta, Batının üstünlüğünü sadece teknik üstünlüğüne bağlamamız nedeniyle Batı medeniyetini oluşturan unsurları da kavrayamadığımız yönündedir. Batıyı her yönüyle ele almalıydık.

6.1.2. Medeniyet Dramı ve Biz

Batıya geçişi her yönüyle ele almaya çalışan Tanyol, Doğu-Batı dramının yaşanmadan Batının anlaşılamayacağı düşüncesindedir. Tanyol, 1950'li yılların sonlarına doğru kültür ve medeniyet ayrımından uzaklaşır. Bu dönemde, Batıdan sadece bilim ve tekniğin alınmasının Batıya ulaşmak için yeterli olmadığını, net bir tanım olarak ortaya koymasa da bazı yönlerden belirgin olarak savunmaya başlar.

Anlayamadığımız ve kavrayamadığımız bunun sonucu da "Doğu-Batı" dramını yaşamadığımızı iki kültür arasındaki anlayış farkının en keskin şekilde ilmi düşüncede belli olacağını savunan Tanyol'a göre, teknik konusunda onu kavramdan da öğrenmek ve kullanmak mümkündür. Fakat tekniğin temeli, "objektif ilim zihniyetine" dayandığı için, bu sahadaki başarımız ilim konusundaki başarımıza bağlıdır.¹⁷⁸ Bu görüş, Batıdan sadece bilim ve tekniğin alınmasının yeterli olduğunu savunan görüşün üstüne çıkıyordu. Tanyol Doğu-Batı dramı çizgisinde bilim ve tekniğe, laik ahlakın oluşumunda dile getirdiği gibi, yine öncelikli bir önem atfeder. Bu

¹⁷⁸ Cahit TANYOL, "Batı-Doğu Dramı", Temmuz 1953.

bağlamda Tanyol, bilim ve tekniğin arkasındaki ilmi metottan ve onu oluşturan Yeni Çağ düşüncesinden haberdardır. Bilim ve tekniğin üstünlüğünü kastederken, arka plandaki düşünüş ve duyuş sisteminin de üstünlüğünden bahseder. Tanyol, "Önce teknik gelişme, sonra toplumsal değişim oldu" düşüncesinde değildir. Tanyol'a göre, medeniyet dramı her noktada yaşanır.

Bizde, Batıya dönüş hareketinin başarısızlığının bir diğer nedeni, Batı dünyasına dönüş hareketini gerisinde "bir devlet çöküşü", onun da gerisinde "geniş bir Türk cemiyeti"nin olması ve fakat o dönem aydınlarının öncelikli meselesi devleti kurtarmak iken, milletin ikinci planda kalmasıydı.¹⁷⁹ Bu anlayış aydınları Batı dünyasının sosyal yapısını görececek yerde, devlet yapısını görmeye zorladı ve bunun sonucu da aydınlar bütün dikkatini rejim meselelerine yöneltti. Oysaki mesele toplumsal sorunların çözümü ve toplumsal gelişme temeline dayanıyordu. Bu noktada Batıda rejimin de değişimi toplumsal nedenlere dayanıyordu.

Tanyol'a göre, Batı ve Doğu medeniyetlerinin Ortaçağdan itibaren, bir anlamda Rönesans'la beraber başlayan ve farklı yönde ilerleyen medeniyet yolculukları sonucu oluşmuş Batı ile Doğu arasındaki duvar yıkılabilir, fakat Tanyol'un korkusu bu duvarın üstümüze yıkılmasıdır.¹⁸⁰

Tanzimat'ın, Avrupa kültürünü şekil değişimi olarak algılandığını ve Tanzimatçıların, Batı kültürüne İslami görüş içinde baktığını belirten Tanyol'a göre, Tanzimat aydınları, önce edebiyat ve sanatla ilgilendiler, ancak bundan sonra iktisadi, hukuki, siyasi ve müspet ilim düşüncesine hakim olan zihniyetin kavranabileceğini düşündüler ki, bu anlayış doğrudur.

¹⁷⁹ Cahit TANYOL, "Değişmeyen Derdler", 31 Mart 1955.

¹⁸⁰ Bkz. (178), TANYOL.

Tanzimat aydınlarının İslami görüş içinden Avrupa kültürüne bakan görüşlerinin aksine davranan Serveti Fünuncular yerli değerlere sırtını çevirdi. Serveti Fünun, Tanzimattan gelen bir takım kopuk fikirlerle hareket ettiğinden "ne Avrupalı ne de yerli" olmayı başarabildi. Tanzimatçılar ve ondan sonraki nesiller, Avrupa medeniyeti ile aramızdaki tezadı gördüler ve onu komprime haline getirilmiş bir takım fikirlerle halletmeye uğraştılar. Bu bağlamda Tanyol düşünürlerimizi eleştirir ve ne Ziya Paşada ne Namık Kemal'de ve hatta ne Gökâlî ve Sabahattin Bey'de Avrupa kültürünün dramatik bir karakter kazandığını belirterek, her birisinin bir fikre inanmak suretiyle meselenin içinden kolayca sıyrılmak yolunu bulduğunu belirtir. Tanyol, sadece Yahya Kemal'in Avrupa medeniyetini bir huzursuzluk olarak gördüğünü dile getirir. Yahya Kemal'de bunu şöyle dile getirir; "Avrupalı olmadan yaşamaya imkan yoktur. Bu da; üstünkörü ve hali hazırda inhisar eden meselelerin üstüne eğilmekle olmaz, Türk milletinin ebediyetini kuşatan ve koruyan ana meseleleri kavramak için Avrupa medeniyetinin özüne inmek gerekir."¹⁸¹

Tanyol, bunu "iç dram" olarak tanımlayarak, Doğu-Batı dramı ve ikililiği ve bu dram yaşanmadan ne bir medeniyet kavranabilir ve ne de bir medeniyet kurmak mümkün olur düşüncesine ulaşır. Tanyol'a göre, Yahya Kemal'in şiirlerinde bu iç dramdan meydana gelen Avrupa Kültürünü anlama ve kavrama bilincini, bilgi veya ideoloji telkin etme şeklinde değil, şiirinde ve fikirlerinde bir düşünce dünyası olarak karşımızda buluruz. Tanyol'un Yahya Kemal'i Türk Rönesansı'nı başlatabilecek kişi olarak düşünmesini de bu bağlamda değerlendirmeliyiz. Bu bakış açısından Tanyol'un ulaştığı sonuç, Yahya Kemal'e kadarki süreçteki aydınlar, bir çelişkide kalan ve belirli ilerlemeleri sağlayabilen bir dramı yaşarken, Yahya Kemal, yaşadığı dramla, içinde bulunduğu medeniyet dramını aşma çabasını birleştirebilmiş ve düşünceleriyle bu dramı oluşturma çevirebilmiştir.

¹⁸¹ Cahit TANYOL, "Yahya Kemal ve Kocamustafapaşa", 7 Ağustos 1953.

"Batı medeniyeti, bir iman konusu değil, bir şuur ve kavrayış davasıdır. Onun özüne ancak anlamakla varılır. Bizi biz yapan değerlerin üzerine eğildiğimiz zaman da, eğer onları bir şuur tasfiyesinden geçirmesek, eğer onları peşinen bir iman konusu haline getirirsek, çoğu zaman, bizim olmayan, asıl milli varlığımızı boğan değerleri, gerçek değerlerle karıştırmış oluruz. Kendi kendimizin, kendi varlığımızın şuuruna varmadıkça, Batı medeniyetini, Batı kültürünü kavrayamayız. Onlar, bize daima tozlu bir aynadan görünecek ve bir takım şahsi düşüncelerin mübalağasını o sanacağız. Bu da, kendi hayatımızı, kendi düşüncemizi, kendi zevkimizi yaşamakla mümkündür. Yalnız cemiyet olarak değil, ferdi hayatımızda da bu hakikate inandığımız zaman Batı medeniyetinin özü olan "yaratıcılık"ın içindeyiz demektir. Biz ise ya bir taklit ve özentî kasırgası içinde yaşıyor veya kaskatî bir takım kalıplara bürünerek aydınlığı yitirmiş bir mahkum gibi kendi karanlığımızda dolaşıyoruz. Bu yüzden kendi kendimizle, başkalarıyla devamlı bir kavga halindeyiz."¹⁸²

Bugünkü yanlışlığımızı ele aldığımızda Batı medeniyetine yaklaşımımızın nasıl olması gerektiği çok açıktır: Batı medeniyetine girmek arzusu "bir dram"dır ve bu dramı göze almadan ona girmek mümkün değildir. Önce kendimizin "şuuruna" varacak, daha sonra Batı medeniyetinin "şuuruna" varacak ve en nihayetinde yaşamayı göze aldığımız "dram" ile bu iki "şuuru" birleştirerek Batı medeniyetine katılacağız.

¹⁸² Cahit TANYOL, "Biz Bize Benzeriz", 31 Mart 1957.

6.2. Demokrasi

Tanyol, demokrasiyi desteklediği Demokrat Parti döneminde sayısı yüzlere ulaşan makaleler yazmıştır. Bu makaleleri de diğer birçok konudaki makaleleri gibi gazete sütunlarında kalmıştır. Bu bölümde demokrasiyi kapsamlı olarak inceleyen Tanyol'un görüşlerini ortaya koyacağız. Tanyol, demokrasiyi ele alırken, demokrasiyi bir hükümet şekli olarak incelemenin, insanı birçok yanlış tefsirlere götürdüğü gibi, onun özünün yakalanmasına da mani olacağını belirtir. Tanyol da demokrasinin, Eflatun ve Aristo'nun belirttiği gibi demagojiye elverişli olduğu düşüncesindedir. Tanyol, demokrasinin gerçekleşebilmesi için, hem demagojinin oluşmasına engel olacak, hem de demokrasinin işlemlerini sağlayacak unsur olarak "demokrasi ahlakını" görür. Demokrasi ahlakı da, özgürlük ve adalete dayanır. Fakat Tanyol'a göre burada mesele, bu iki temel karakterin gerek "metafizik kökte" gerekse de "sosyal alanda" zıt özellikler göstermesidir; özgürlük: yayılcı; adalet: düzenleyici ve dizginleyicidir. Adaletin dizginleyemediği özgürlük, bir ihtiras kasırgasıdır ve durdurulmazsa bütün özgürlükleri boğar, sonra da tam zıttına dönüşür. Özgürlük; ulaşılması istenen bir gaye değil, adaleti gerçekleştirmek için bir vasıta olduğu zaman, ancak ahlaki bir değer kazanır. Adaletin; gaye, hürriyetin; vasıta olduğu şaşmaz delili onun tek manalı oluşu ve hiçbir demagojiye müsaade etmeyişidir.¹⁸³

Tanyol'a göre özgürlük, metafizik kaynağından koparak (akılcılığın öne geçmesi, aydınlanma süreci) hayat alanına atıldığı gündün beri, özgürlük ve adalet çatışması sosyal bir mücadele halini almıştır. Ahlak ise bu iki temel uzlaşmasına dayandığından, bugünkü özgürlük ve adalet anlayışı, bu uzlaşmayı fiilen ortadan kaldırmış bulunmaktadır.

¹⁸³ Cahit TANYOL, "Demokrasinin Ahlak Temelleri", 1 Nisan 1948.

Tanyol, özgürlüğün ahlaka ihanetinin, adaletin sosyal sahaya sokulmasına sebep olduğunu belirtir. Ve bunun sonucunda, iki tip Demokrasi anlayışı ortaya çıktı; Birisi demokrasilerin temeline eşitlik (sosyalist); diğeri özgürlük (kapitalist) koydu. Bu iki kelime, II. Dünya Savaşı sonrası dünyayı iki kutba ayırmıştır. Tanyol, Fransız ihtilali ile sonlanan sanayi devrimi incelendiğinde, Rousseau'nun fikirlerinin nasıl sosyalist ve liberalist iki tefsire tabi tutulduğunu açıkça görüleceğini belirtir. Bu bağlamda Tanyol'a göre, Batı demokrasilerinin ana kitabı olan "Sosyal Mukavele"de Rousseau, aynı zamanda, özgürlük ve adalet arasına ilk kundağı da sokmuştur. İslam devletlerinde ise özgürlük, külli ve cüzi irade meseleleri dışına çıkmamıştır.

Tanyol demokrasiyi insanın özgürlüğü ve ortaya çıkışı açısından da inceler. Demokrasinin insanın özgürlüğünü sağlayan en iyi sistem olduğunu ve insanın özgürlüğünü sağlamanın devleti ortadan kaldırmakla mümkün olmadığını savunan Tanyol, toplumun menfaatlerini en iyi şekilde demokrasinin sağladığını ve demokrasinin bu nedenle doğduğunu söyler. "Anarşistlerin hayal ettiği gibi, devletsiz cemiyet, hükümsüz devlet olsaydı, yapılacak en doğru hareket, şüphesiz ki onun vücudunu ortadan kaldırmaktı. Bu mümkün olamadığına göre, idareci zümreyi, halkın hürriyetleri ve menfaatleri aleyhine hareketten alıkoyacak tedbirleri düşünmek gerekmiştir; ve işte demokrasi, böyle bir zaruretten doğmuştur."¹⁸⁴

Demokrasinin sadece bir hükümet şekli olmadığı, II. Dünya savaşına sebebiyet veren demokrasi ile yönetilen ve fakat diktatörlüğe dönen Almanya ve İtalya gibi devlet örneklerinden anlaşılmıştır. Tanyol'a göre, bu bize bir kere daha göstermiştir ki demokrasi ahlaka dayanır.¹⁸⁵ Burada şunu vurgulamak gerekir ki Tanyol'un demokrasinin temeline koyduğu ahlak anlayışı "laik ahlak"tır.

¹⁸⁴ Bkz. (64), TANYOL, 214.

¹⁸⁵ Cahit TANYOL, "Demokrasi ve Ahlak", 28 Nisan 1950.

Ahlak ise özgürlük, vazife ve mesuliyet duygusu prensiplerine dayanır ve bunlar, bireyin içinde "vicdan" denilen sesi yaratır. Vicdan doğuştan değildir, sonradan kazanılır. O, bireyin kendisinin de katıldığı kolektif bir inanış tarzının eseridir. Bundan dolayı Tanyol'a göre, psikolojik manada, bireysel vicdan diye bir şey yoktur ve vicdan sadece toplumsal vicdandır. Dolayısıyla demokrasi ile vicdan birlikte gelişir. Tanyol'a göre, gerçek demokraside özgürlük, başkaları için istenen bir nimettir. Demokrasi böyle bir ahlaki temele dayanınca, tabiatıyla, onun "inkılap ve irtica" ile, doğrudan doğruya bir alakası kalmayacaktır. Tanyol, buna örnek olarak da İngiltere demokrasisini verir. Çünkü İngiliz Demokrasisi kilise desteği ile kurulmuştur. Demokrasi ahlaki bir müessese olarak görüldüğü anda, ona haksız olarak yükletilen demagojik kusur da ortadan kalkmış olur. Bunun tersi durumda ise Tanyol demokrasinin varlığını şüpheyle karşılar. "Bir memlekette eğer demokrasi ve seçim mücadelesi bir demagoji makinesi olmakta devam ediyorsa bilelim ki, orada vatandaşın hürriyeti garanti altında değildir ve yapılan sadece bir demokrasi oyunudur."¹⁸⁶ Bu nokta çok önemlidir ki, demagojik tartışmalar ve atışmalar içinde demokrasinin sağlıklı işlemesi ve halkın isteklerini karşılayan bir mekanizmaya dönüşmesi mümkün değildir.

Tanyol demokrasiyi savunduğu dönemde sınıfsız toplum idealini de imkansız görür. Çünkü ona göre, hiçbir toplumu tek bir sınıfa irca etmeye imkan olmadığından, her toplulukta bir "idare edenler" ve bir de "idare edilenler" diye en az iki sınıf kendiliğinden mevcuttur. Bu suretle Tanyol için, sınıfların varlığı ne kadar doğal ise, onların bağlanacakları ideallerin de ayrı ayrı oluşu o kadar doğaldır. Tanyol, farklı sınıfların bir arada yaşayabileceği en iyi sistemin demokrasi olduğunu savunur. İdeal çatışmalarından doğan ahenk, demokrasinin ruhudur. Tanyol, demokrasinin, toplumsal sınıflara en çok imkanı verdiği için, aynı zamanda bir takım buhran ve tehlikeleri de beraberinde getirdiğinin altını çizer.¹⁸⁷

¹⁸⁶ A.g.m.

¹⁸⁷ Cahit TANYOL, "Hakimiyet ve İctimai Sınıflar", 11 Mayıs 1951.

1. Bu buhran ve tehlikelerin ilki, hükümet şekilleri içinde toplumun mahiyetini aksettirmeye en uygun olan sistem demokrasi olsa da, demokrasi hükümet şekli olmuştur, ama toplum şekli (toplumsal anlayışta yerleşen bir değer) olmamıştır.
2. Bu tehlikelerin ikincisi, demokrasinin, demagojiye izin veren ve meselelerin bu yöne kaydırılmasına olanak veren yapısıdır.
3. Bu tehlikelerden üçüncüsü ise, sayı açısından hakim, kalabalık sınıfların diğer azınlığı hükmü altına alması ve toplumsal düzeni kendi sınıf idealine göre düzenleme gücüne sahip olmasıdır.

Bu bağlamda Tanyol'a göre, geniş manada olmak üzere kalabalık sınıfların diğer azınlığı hükmü altına almasını "işçi", toplumsal düzeni kendi sınıf idealine göre düzenlemeyi ise "sanatkar, alim ve filozof" yapar. Tanyol, her iki sınıfında tek başına hakimiyet kurması durumunda ise kesinlikle demokrasinin oluşmayacağını savunur. Tanyol, hakimiyet mutlak surette düşüncenin eline geçerse, Eflatun'un ütopyasına, işçinin eline geçerse Marx'ın ütopyasına düşeceğimizi belirtir. Dünyanın düzelmesi ise, bu iki sınıfın el ele olması ile mümkündür. Tanyol'a göre, bu bağlamda Türkiye'deki demokrasiye bakarsak sınıfsız bir millet olduğumuz masalından vazgeçmeliyiz ve hala daha bir iktidar mücadelesi olarak görülen demokrasiyi geliştirmeliyiz. Sonuç olarak, "demokrasi ahlakı" ile desteklenecek bir demokrasi, yaşam biçimi haline gelebilirse, "gerçek demokrasi" gerçekleşebilir.

6.2.1. Demokrasi ve Tek Parti Dönemi

Tanyol, çok partili demokrasiye geçişle birlikte "tek parti dönemi"ni de incelemiş ve eleştirmiştir. Tanyol, tek parti döneminde CHP'nin "memur aristokrasisi" kurduğunu, "aydınlar partisi" olmak isterken "zümre ve memur partisine" döndüğünü savunur. Hükümet anlayışı da inkılapçı ve devletçi olmasına rağmen toplumsal olmaktan ziyade siyasi olmuştur. Tanyol, Fransa devrimini taklit etmemize rağmen Fransa'daki gibi kültürlü ve müreffeh bir burjuva sınıfı olmadığı

için bizde onun yerine "burjuva taklidi memur tipi" geçtiğini ve bunun sonucu da hükümet anlayışının memur zihniyetinde dönüştüğünü söyler. Tanyol'a göre CHP, tek parti döneminde kurduğu "memurlar hiyerarşisi" yanında, "ağalar hiyerarşisi" de kurmuştu. Ve köylüye değil "köy ağasına", kasabalıya değil "kasaba mütegalibesine" dayanan bir anlayış ve siyaset güdüyordu.¹⁸⁸

Bunun yanında dönemin aydınlarını da değerlendiren Tanyol, tek parti döneminde hükümetin, halkın bir çeşit "vasisi" sayıldığını ve halkın ondan bir çeşit "şefkati pederane" beklediğini belirtir. Bunun nedeni de tek parti dönemi aydınlarının, Osmanlının yıkılışına neden olan II. Meşrutiyet dönemi aydınının zihniyetini tekrar diriltmiş olmalarıydı.¹⁸⁹

Tanyol'a göre, Atatürk'ün meclisin karşısında başka örgütlerin kurulmasına ve başka siyasi partilerin açılmasına birkaç deneme dışında izin vermemesi günün koşulları içinde doğrudu ama, onun ölümünden sonra bu durum Halk Partisince kötü kullanılmıştır. Tanyol, Atatürk'ün ölümünden sonra, Türk milletinin irade sembolü olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir parti şekline dönüşerek, meşrutiyet aydınlarının tipik zihniyeti olan zümre diktatörlüğünün yeniden oluştuğunu belirtir. Bu şekilde de Tanyol, yıllarca Atatürk'ün adının ve mirasının partizan bir zümre tarafından kalkan olarak istismar edildiğini savunur.¹⁹⁰ Burada şunu da vurgulamak gerekir ki Atatürk, demokrasiyi kontrol edecek ve bir anlamda da modernleşmenin hızlanmasını sağlayacak örgütleri kurmamış olmasına rağmen devrimlerle modernleşmeyi belirli koşullarda sağlayabilmiştir. Ama Atatürk sonrasında CHP'nin tüm kuvvetleri kendinde toplaması modernleşmeyi aslında sekteye uğratan bir dönemin çelişkisini de beraberinde getiriyordu. Çünkü geleneği olmayan bir süreçte modernleşmenin nasıl olacağı da açık değildi. Kendini

¹⁸⁸ Cahit TANYOL, "Siyasi Partilerimizin Tahlil ve Tenkidi", 7 Mayıs 1954.

¹⁸⁹ Cahit TANYOL, "Siyasi Partilerimizin Tahlil ve Tenkidi II", 21 Mayıs 1954.

¹⁹⁰ Cahit TANYOL, "Siyasi Partilerimizin Tahlil ve Tenkidi III", 18 Haziran 1954.

modernleştirememiş kurumların yıkılmasıyla oluşan boşluğu modernleşme anlamında Cumhuriyet de dolduramamıştı.

"Halk partisinin bütün kuvvetleri ve müesseseleri kendisinde toplaması hakikatte bir yenilik değil, Sultan Mahmut'tan itibaren teşekkül eden monarşik ve merkeziyetçi sistemin isim değiştirmiş bir devamı idi. Avrupada, kuvvetlerin bölünmesi esasına dayanan devlet sistemi modern müesseselerle kendisini beslediği bir çağda, bizde tam tersine bir hareket oluyordu. Siyasi otoritenin çevresindeki müesseseler çözülme ve dağılma devresinde idi ve onların yerine ikame edecek modern müesseseler mevcut değildi."¹⁹¹

Osmanlının çökmesine neden olan modernleşememe CHP döneminde de kendini tekrar etmeye başlamıştı. Bu bir anlamda modernleşmenin sadece görünüşte kalmasının da bir nedeniydi. Sonuç olarak, 1950'li yıllara kadar gelen devlet yönetimi anlayışımızı incelersek, 1950'ye kadar devletimizde Osmanlıdan itibaren gelen hükümet anlayışı Osmanlıda "Kapı kulu", Cumhuriyette ise "memur zihniyeti" olmuştur.¹⁹² Sürekli yapılan ıslahat ve inkılap hareketlerinin geniş halk kitlelerine yayılmamasının nedeni de bu iki zümrenin sahip olduğu özel zihniyetten ileri gelmektedir ki bu; "Halk idare edilmek içindir" zihniyettir.

¹⁹¹ Cahit TANYOL, "Cemiyet ve Cemaat", 18 Mayıs, 1955.

¹⁹² Cahit TANYOL, "Siyasi Partilerimiz ve Demokrat Parti IV", 25 Haziran 1954.

6.2.2. 1950-1960: 10 Yıllık Demokrasi Deneyimi

Tanyol, 10 yıllık Demokrat Parti dönemi demokrasi denemesinin sonucunda gelinen noktanın, "hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" ilkesinin, "hakimiyet kayıtsız şartsız partilerindir" şekline dönüştürülmesi olduğunu savunur. 27 Mayıs darbesi sonrası Tanyol, bu demokrasi denemesinin getirdiği sıkıntılar ve sonuç sonrasında çeşitli çözüm arayışlarına girer. Başta anayasa tartışmalarına katılarak, seçim sistemleri önerir, milletvekillerinin parti liderlerince seçilmesinin sakıncalarını vurgular, bağımsız adayların çoğaltılmasının ve halkın seçme özgürlüğünün artırılmasının gerekliliğine değinir, fakat günün koşullarında bu yönde herhangi bir çıkış ve çözüme ulaşamaz. Tanyol, mevcut yapıya "demokrasi" değil, "demokrasi oyunu" diyerek, köye kadar uzanan hiyerarşik menfaat sistemi ile oluşacak parlamento sisteminin, ihtirastan başka bir gaye gütmeyeceği için, devlet yönetiminde "zümre diktatörlüğünü" doğuracağı sonucuna, yaşanan 10 yıllık demokrasi deneyiminden ulaşır.

Tanyol, 27 Mayıs darbesi sonrasında, yapılacak yeni Anayasa ile sağlıklı bir demokrasi anlayışının kurulabileceği inancına halen sahiptir ve demokrasiye inancını daha tam olarak yitirmemiştir. Zümre diktatörlüğünün yerini millet idaresine bırakmasını savunur. "Yeni anayasa ile bu halkın hür iradesini gerçekleştirebilmesi ve millet hakimiyetinin gerçekleşebilmesi sağlanmalıdır."¹⁹³ diyerek bu düşüncesini halen korur.

¹⁹³ Cahit TANYOL, "Parti Teşkilatı ve Halk Hakimiyeti", 16 Temmuz 1960.

6.2.3. Hoca Kadri Efendi ve Partisiz Parlamento

Tanyol Hoca Kadri efendi hakkındaki ilk makaleyi¹⁹⁴ 1956 yılında yayınlar. Bu makalede Hoca Kadri Efendi'nin kitabında "pervasız bir hürriyet rüzgarı" estiğini söyleyen Tanyol, "insan hürlüğü'nün" önemini Paris'te basılan Türkçe bir kitapta bütün genişliğiyle kavradığını belirtiyor. Hoca Kadri Efendi'nin kitabı "Sarayih"ten (Açıklıklar) Tanyol, onu, "Hoca Kadri, pratik bir politikacı değil, hürriyet ve demokrasinin şuuruna sahip ve ona iman etmiş, sarih düşünce ve kanaatleri olan bir insan pratik bir mütefekkir" olarak tanımlamaktadır. Tanyol, onun "iktidar ve mevki hareketi" olarak gördüğü Jön Türklere karışmadığını söyler.

"O, hürriyet ve meşrutiyeti menfaatsiz olarak istiyor, bu uğurdaki mücadelesini milletine pahalıya satmayı düşünmüyordu. Hürriyet ve siyasi mücadeleyi fert ve zümre ihtiraslarının dışında, iktidara tırmanmayan bir ahlaki düşünce ve fazilet olarak gördüğü için, daima yalnız kalmış, ne kimseye intisah etmiş ve ne de kendisine intisah eden olmuştur."¹⁹⁵

Onun hakkındaki ilk makalede Hoca Kadri Efendi'nin aydın yönünün tanınmasını amaçlayan Tanyol, daha sonraki makalelerinde onun görüşlerini öne çıkaracaktır. Çok partili demokrasinin yerine "partisiz parlamentoyu" temel alan bir sistemi öneren Hoca Kadri Efendi'nin görüşlerini ele alan makaleleri Tanyol seri halinde yayınladığında ise, Demokrat Parti halen iktidardadır. Fakat demokrasi tartışmaları yoğun bir şekilde devam etmekte, rejim sıkıntısı hükümet, ordu, aydınlar

¹⁹⁴ Cahit TANYOL, "Tanımadığımız Bir Türk İdealisti, Hoca Kadri Efendi", 26 Mayıs 1956.

¹⁹⁵ A.g.m.

arasında her yönüyle hissedilmekte, üniversiteler ile hükümet arasında sorunlar devam etmekte, basına sansür uygulanmakta ve benzeri baskılarla demokratik sisteme uymayan koşullar, anlayışlar ve uygulamalar gerçekleşmektedir. Tanyol, demokrasiden tam olarak umudunu kesmiş olmasa da, demokrasinin çok partili olma felsefesine alternatif olacak bir öneri sunan Hoca Kadri Efendi'nin parlamento anlayışını ortaya koyar.

Tanyol'un değineceğimiz Hoca Kadri Efendi'den aldığı "partisiz parlamento" fikri, dönemin sert partizanlık anlayışının, siyasi parti uygulamalarının, demokrasinin olumsuz ve beklenmeyen sonuçlarının Tanyol üzerindeki olumsuz etkisinin bir sonucu olarak görülürse, daha doğru bir yere oturtulabilir düşüncesindeyiz. Çünkü mevcut sisteme alternatifler üretme çabası, o sistemden memnun olunmadığının göstergesidir.

Tanyol'a göre parlamento demokrasinin temelidir. Parlamento, halkı temsil ettiğinden, siyasi otoriteye karşı halkı savunur. Fakat parlamento ve seçim sisteminin olması demokrasinin gerçekleşeceği anlamına gelemmez. Demokrasi, Hitler, Mussolini vb. örneklerde olduğu gibi parlamentosu da olsa demokratik bir rejim olarak varlığını devam ettirmeyebilir. Bu açıdan Tanyol'a göre, iyi bir demokratik sistem için, mesele parlamento üyelerinin nasıl seçildiğidir. Bundan dolayı Tanyol, memleketimizde öyle bir parlamento gereklidir ki, onu teşkil eden üyeler bir siyasi partinin üyesi olmasın, görüşünü savunur. Milletvekili maaşlarını ele aldığı bu makalesinde Tanyol, üstü kapalı olarak "partisiz parlamento" anlayışına işaret eder. Tanyol'a göre, Meşrutiyet ve Demokrat Parti iktidarının tecrübeleri göstermiştir ki, Türk cemiyetinin kaderi siyasi partilerin elinde olduğunda, onların alternatifi "üçüncü bir hal" çaresi düşünülmedikçe, yaşanmakta olan dönem gibi (Demokrat Parti iktidarının son yılları), İkinci Meşrutiyet dramı her zaman tekrarlanabilir. Tanyol, bu üçüncü hal çaresi olarak, siyasi partilerle hiçbir ilişkisi

olmayan tarafsız geniş halk kütlelerinin iradesiyle kurulacak parlamentoyu görür.¹⁹⁶
Bu bağlamda Hoca Kadri Efendi'nin görüşleri, onun için temel kaynak olur.

Tanyol'a göre, geniş tarafsız, partizan olmayan halk kütlesi, seçim sistemi içerisinde bulunan partilerden birini seçmeye zorlanarak "seçme hürriyeti" elinden alınmış ve sadece "tercih hürriyeti" sunulmuş bir kütledir. Tanyol, bu geniş halk kitlesini ümitsizliğe düşürenin siyasi partilerin iktidardan başka bir şey düşünmeyen varlıkları olduğunu savunur. Bu durumun olması ihtimaline karşı, Rousseau da demokrasiye düşman olarak siyasi partileri görmüştür. Çünkü siyasi partiler genelin menfaati yerine, özel zümre menfaatlerini ikame eden teşkilatlardır. Montesquieu ise bireyin siyasi otorite karşısında özgürlüğünü korumak için "kuvvetler ayrılığı" prensibini teklif eder. Tanyol, Avrupa'da siyasi partilerin, kuvvetler ayrılığı olduğu için, Türkiye'de olduğundan daha güçlü sosyal ve organize örgütlerce kontrol edilmekte olduğunu ve böylelikle parti programlarının uygulanmasından dolayı halk kitleleri tarafından sürekli baskı altında tutulmakta olduklarını belirtir. Ancak, Türkiye'de 1959 yılından baktığımızda, demokrasinin, dolayısıyla partilerin, kontrol ve denetim altında tutulduğu bir sistem yapısı olmadığından, demokrasinin sağlıklı işlemesi söz konusu değildir.

Tanyol, Hoca Kadri Efendi'in, 1911 yılında "Sarayih" isimli bir kitap yayınladığını ve bu kitabında "partisiz parlamento" fikrinden ve yapılması gereken, siyasal ve toplumsal reformlardan bahsettiğini söyler. Tanyol, bu eserde, parlamento konusundaki görüşlerin kısmen de olsa I. ve II. Cumhuriyet meclislerinde gerçekleştiğini söyler.

"Sarayih" in, birinci kısmının eleştiri ve ikinci kısmı tekliften olmak üzere iki bölümden oluştuğunu belirten¹⁹⁷ Tanyol, "Sarayih" in temel olarak, "sosyal

¹⁹⁶ Cahit TANYOL, "Mebus Maaşları", 14 Şubat 1959.

kurumların ve zihniyetin ıslahı" ve "siyasi ıslahat" olmak üzere temelde iki konu üzerinde durduğunu söyler. Hoca Kadri Efendi, kadınlara haklarının verilmesi gibi sosyal alanda yapılması gerekenleri sıraladıktan sonra, siyasi alanda parlamento konusundaki fikirlerini açıklıyor. Tanyol, Hoca Kadri Efendi'nin, Avrupa parlamentolarını taklit suretiyle bizde meydana gelecek mebusan meclisinin tehlikeli olduğunu, her meseleyi yalnız ve yalnız Türklük ve Osmanlılık zaviyesinden düşünmek gerektiğini ileri sürerek, kötü ahlakımızla ve ihtiraslarımızla birleşecek bir Avrupa taklitçiliğinin bizim için büyük felaket olacağını belirtir. Tanyol'a göre, Ziya Gökalp ve Sabahattin Bey Avrupa kaynaklı iki okulun fikirleri ile, Türkiye'nin kurtulmasına ve Türk milliyetçiliğinin unsurlarına yönelen "nazariyatçı" kimlikle fikirlerini söylerken, Hoca Kadri Efendi sağduyu ve cemiyetin realitesi ile hürriyet ve adalet mefhumlarının sarsılmaz şekilde kuvvetlendirilmesini savunuyordu.¹⁹⁸

Tanyol, İngiliz parlamento, hükümet ve krallık ilişkilerini inceleyen ve örnek alan Hoca Kadri Efendi'nin, milletvekilinin çalışma şeklinin nasıl olması gerektiğini, milletvekillerinin özgür olabilmeleri ve seçmenlerinin isteklerini daha iyi yerine getirebilmeleri için maaşlarının halk tarafından ödenmesi gerektiğini, meclis yönetiminin kura ile belirlenmesi gerektiğini, milletvekillerinin mümkün olduğunca halka yakın olmasını sağlayacak anlayışla hareket etmeleri gerektiğinin ısrarla üzerinde durarak söylediğini belirtir.¹⁹⁹ Hoca Kadri Efendi, siyasi partiler ve parlamento için ise farklı partilerin bulunarak, gereksiz yere parlamentonun meşgul edilmediği bir parlamento yapısı olması gerektiğini belirtiyor. Sonuç olarak Tanyol'a göre, Hoca Kadri Efendi, partisiz, milletvekillerinin halk tarafından doğrudan seçildiği ve milletvekili maaşlarının onu seçenler tarafından ödendiği bir meclis yapısı önermektedir.

¹⁹⁷ Bkz. (194), TANYOL.

¹⁹⁸ Cahit TANYOL, "Hoca Kadri Efendinin Parlamentosu III", Cumhuriyet, 3 Mart 1959.

¹⁹⁹ Cahit TANYOL, "Hoca Kadri Efendinin Parlamentosu IV", Cumhuriyet, 4 Mart 1959.

Parlamento yapısı konusunda fikirlerini böyle ortaya koyan Hoca Kadri Efendi, mevcut rejime ve yönetime karşı bir rejim değişikliği ve reaksiyonla ortaya çıkan hürriyet anlayışının dışında, sistemi değiştiren bir çözüm anlayışıyla fikirlerini ortaya koymuştur. Hoca Kadri'nin fikirlerinin özü şudur: "Türkiye'de hasta olan millet değil devlettir. Devleti ıslah etmek lazımdır. Bunun için parlamento şarttır. Bu da, padişahın hükümetin ve milletin hukukunu tayin eden ve hiçbir kuvvet tarafından sarsılmayan bir Kanuni Esasi ile mümkündür. Aksi halde devlet de millet de batacaktır."²⁰⁰

Hoca Kadri Efendi, dinin devlet işlerine müdahalesinin olmaması gerektiğini ve din ile devlet işlerinin de ayrılması gerektiği yönünde fikirlerini de açık bir dille ifade etmiştir. Milletvekilinin halk tarafından seçilmesi gibi Şeyhülislam'ın da Müslümanlar tarafından seçilmesinin daha uygun olacağını da dile getirdiğini belirtmeliyiz.

Tanyol, Hoca Kadri Efendi ve eseri "Sarayih" hakkında yazdığı bu yazı dizisiyle, parlamento yapısına ve toplumsal sorunlara çözüm önerileri sunar. Tanyol, Hoca Kadri Efendi'nin görüşlerini "Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu"²⁰¹ isimli eserinde toplar. Bu kitabında Tanyol, 1959 yılında yazdıklarını genişleterek vermektedir. Bu kitapta, makalelerinde dile getirmediği şey, Hoca Kadri Efendi ile Mustafa Kemal'in tanışmış olma ihtimalidir. Burada Tanyol, Hoca Kadri Efendi için sorunun "istibdadı" kişiye yani Sultan Abdülhamit'e indirgemenen nasıl çözebiliriz, olduğunu ve Hoca Kadri Efendi'nin bu anlayışla çözüm önerileri ürettiğini söyler. Hoca Kadri Efendi'nin parlamentosunda, milletvekillerinin üzerinde ne padişahın, ne hükümet başkanının ve ne de parti başkanının etkisi olmayacak ve "seçenle seçilen arasına" üçünü bir etken girmeyecekti. Hoca Kadri Efendi'nin anlayışı "parlamentoların her türlü baskıyı ortadan kaldıracak bir yapıya sahip olması

²⁰⁰ A.g.m.

²⁰¹ Cahit TANYOL, Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu, 2003.

temeline" dayanıyordu.²⁰² Tanyol, Atatürk'ün yaptığı devrimlerin ve hatta eylemlerinin bir çeşit plan ver programının bulunduğunu belirttiği "Sarayih"te belli başlı şu konuların ele alındığını söyler;

1. Hilafetin kaldırılması
2. Saltanatın meşru olması
3. Gericiliği ve tutuculuğu kökünden tasfiye, medreselerin ıslahı ve tekkelerin kapatılması
4. Kılık kıyafet devrimi
5. Kadınların seçme hakkı
6. Efendi, bey, paşa, ağa unvanlarının kaldırılması
7. Şeyhülislamlık makamının yetkilerinin sadece dinsel alanla sınırlandırılması
8. Vakıfların kaldırılması ve gelirlerinin Milli Eğitim Bakanlığına verilmesi
9. Partisiz Parlamento
10. Ayan Meclisinin (senato) kaldırılması
11. Milletvekillerinin maaşlarının seçildikleri bölge tarafından ödenmesi
12. Meclis başkanlığının kaldırılarak yerine "sıra usulü"nün konulması
13. Almanya'nın çıkarları uğruna savaşa sürüklenme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan devletin, ittihatçıların elinden kurtarılması için Sultan Reşat'a yazmış olduğu layiha. Bu layihada padişahın Arnavutluk veya Anadolu'ya kaçarak ve halkı etrafında toplayarak isyan bayrağı açmasının örgütlenmesi
14. Doğu ahlaksızlığının kaynağı olan eski edebiyatın okutulmasının yasaklanması
15. Ehlisünnet ulemasının eleştirisi

²⁰² A.g.k., s.42.

16. İbadetlerde kaza ve kaderle ilgili duaların yasaklanması
17. Boşanmanın mahkeme kararıyla olması ve tek kadınla evlenme vb. konular.²⁰³

Tanyol, demokrasiye inandığı dönemde ortaya koymaya başladığı bu "partisiz parlamento" görüşlerini, demokrasi sürecinin 27 Mayıs darbesi ile kesilmesiyle beraber hem demokrasiyi hem de onun alternatiflerini sorgulamaya başlar. Darbe sonrası, Anayasa çalışmalarının uzaması, kanunların beklentiler doğrultusunda çıkmaması, ortaya çıkan yeni durumun önceki durumdan farklı olmaması ve 27 Mayıs hareketinin amaçları ile sonuçları arasındaki farklar, Tanyol'un demokrasiye karşı olan güvenini ve beklentilerini tamamen ortadan kaldırır. Bu dönemin arayışları içinde Tanyol, kendisini Marksist ve Sosyalist görüşleri çerçevesinde tanımlamaya ve Marksist sosyoloji ve metodoloji içinde, tarihsel sosyolojiyi temel alarak bilimsel sosyalizmle çözüm üretme arayışlarına girer.

²⁰³ A.g.k. 47-48.

7. CAHİT TANYOL'DA MARKSİST SOSYOLOJİ VE METODOLOJİ DÖNEMİ (1960 - ...)

1960 yılında gerçekleşen 27 Mayıs öncesi yıllarda başlayan Tanyol'daki dönüşüm süreci darbenin getirdiği koşullarda netleşmeye başlamıştır. Öncelikle doğrudan Anayasa tartışmalarına katılan Tanyol, 27 Mayıs sonrası birkaç yılda meydana gelen olaylardan ve gelişen süreçten sonra, çok partili anlayışa dayalı demokratik bir sistemin olabirliğine olan inancını yitirdiği gibi, ideolojik görüşlerini değiştirir, Marksist dünya görüşünü benimser, sosyolojik görüşlerinde temel aldığı Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in görüşlerinden uzaklaşarak Marksist sosyolojiyi temel alan tarihsel materyalizm ve bilimsel sosyalizmi savunan bir çizgiye geçer. Bu dönemin 1960'lı ilk yılları aynı zamanda Tanyol için Sosyalist görüşleri, Kemalist devrimle örtüştürme çabalarının da olduğu yıllardır.

1960'lı yıllarla birlikte Marksist sosyolojiyi benimseyen Tanyol'un 2000'li yıllara gelen süreçteki düşüncesinin gelişimini üç döneme ayırmak gerekir. Birinci dönem: Marksist sosyoloji merkezli olarak sosyalist devlete Atatürk devrimleri ve Gökalp milliyetçiliğinden destek alarak ulaşma çabasını kapsayan ve fakat her halükarda sosyalizmi merkeze alan 1960-1970 arası dönem. İkinci dönem: 1971 darbesi öncesinde devrimlerin sosyalizme kaynaklık edemeyeceği görüşüne ulaşarak bilimsel sosyalizmi Marksist sosyoloji çerçevesinde kullanmakla beraber Kemalizmin ve Kemalist görüşün merkeze oturduğu 1970-1980 arası dönem. Üçüncü dönem: 1980 darbesi ile üçüncü kez diyalektik oluşu değiştirilen Türkiye'nin, devlete karşı tehlike oluşturan unsurlar bağlamında Tanyol'un tekrar Marksist metodoloji ve sosyoloji merkeze alarak Kemalist çizgiye mesafeli durduğu ve onu eleştirdiği 1980'den günümüze gelen dönem.

Tanyol'da, bu sürecin ilk on yıllık döneminde "sosyalizm", ikinci on yıllık döneminde "Kemalizm" merkezde iken, son dönemde merkeze "ulusalcılık" ve

"Kuvay-ı Milliye" ruhu çerçevesinde Marksist merkezli "Kemalizm ve Sosyalizm" kavramlarını kapsayan bir yaklaşım oturmaktadır.

7.1. Cahit Tanyol'da 1960-1970 Arası Dönem

Bu on yıllık dönem, "bir taraf"tan "bir taraf"a geçen Tanyol'un düşüncesini ve sosyolojisini bu anlamda da tüm "varoluşunu" yeniden yarattığı bir dönemdir. Öncelikli olarak geçmişe ait tüm görüşlerini, başta izlediği sosyologlar ve sosyolojileri olmak üzere tüm kişisel değerlerini yeniden oluşturur. Bu dönemin ilk yılları Tanyol için yoğun bir düşünme, araştırma, deneyimleme ve öğrenme süreci olmuştur. Yönetimde/iktidarda ve toplumda meydana gelen değişimler, yeni ideolojik/düşünsel arayışlarla birlikte yeni bir yön kazanmaya başlamıştır. Cumhuriyet tarihinde ilk defa düşünce bu kadar serbest kendisini ortaya koyabilmektedir. Tanyol çerçevesinden 27 Mayıs'a baktığımızda, bu süreç onun hayatının en önemli dönüm noktasıdır. 45 yıl içinde bulunduğu ve değerlerini savunduğu bir çizgiden öncekine göre "zıt" konumlanabilecek bir çevreden kendisine yeniden bir düşünce çizgisi kurması kolay olmayacaktır.

7.1.1. Cahit Tanyol'da İlk Düşünsel Dönüşüm: Toplumsal Hareketler ve Teori: 27 Mayıs Öncesi Ve Sonrası

Tanyol'un 27 Mayıs darbesini nasıl karşıladığını, nasıl sonuçlanması gerektiğini açıklayan düşüncelerini, 27 Mayıs'ın sonuçlarını, beklentileri olmayınca nasıl bir düşünce dönüşümü ile "sosyalizm"e yöneldiğini ve koşullarını aradığına değinerek, Tanyol'daki bu, tüm düşünsel hayatının temel paradigmasını yeniden kurmasına neden olan değişimi ortaya koymaya çalışacağız.

27 Mayıs darbesi olmuştur ve Tanyol bugüne gelen süreci, modernleşmedeki başarısızlığımızı ortaya koymak suretiyle açıklar. Bu çerçevede Tanyol, bugüne gelen yönetim sürecini ve bu yaşananların nedenlerini bize veren sonuçları üzerinde durur. Bu sürecin sonu ise askeri darbe ile biten "demokrasi zaafı" bir anlamda da "rejim zaafı"dır. Osmanlı'da, otoriteyi kontrol ederek siyasi dengeyi sağlayan ve aynı zamanda toplumsal denge unsuru da olan medrese, esnaf ve lonca teşkilatları, tarikatlar yerine Cumhuriyetin kurulması ile üniversite, sendikalar vb. modern kurumlar kurulmuştur. Fakat bu kurumların hepsi devlet eliyle kurulmuş olmaları ve gelenekten yoksun olmaları nedeniyle devletin kontrolünde kalmıştır. Cumhuriyet döneminde basın da kontrol altındaydı. Çok partili hayat ile umut bağlanan siyasi partilerin sorunlara çözüm arama yeteneklerinin olmaması, bunun yanında siyasi ve toplumsal dengeyi sağlayan örgütlerin olmaması, ülkenin zümre diktatörlüğü altına girmesine neden olmuştur. Tanyol, zümre diktatörlüğüne dönüşen demokrasi karşısında ordunun bu darbeye kadar gelen sürecini de ortaya koyar. Bizde ordu her zaman iç denge ve kontrol kuvveti olmuş ve her zaman ilimle hareket etmiş, iç politikaya karışıp başka memleketler gibi diktatörlük kurmamış, fakat bir kere bunu İttihat ve Terakki döneminde deneyerek imparatorluğun sonunu getirmiştir. Bu bağlamda Tanyol, II. Meşrutiyet'in faciası olarak ordunun kontrol kuvveti olmaktan çıkarak politikaya girmiş olmasını gösterir. Fakat bizde ordu dün padişaha, bugün halka ait olan "hükümlerlik hakkını" hiçbir zaman üstüne almayı düşünmemiştir. Ülkenin "zümre diktatörlüğüne" girmesi karşısında 27 Mayıs darbesinin koşulları ortaya çıkmıştır. Böylece bugüne kadar, ordu, siyasi otorite karşısında tarafsız ve halka dayanan bir kontrol kuvveti olmasına rağmen darbe yaparak "zümre diktatörlüğünü" ortadan kaldırmak için politikaya karışmış ve müdahale etmiştir. Tanyol, 27 Mayıs darbesinde şu saptamayı da yapar: 27 Mayıs darbesinde ordu ve aydın birlikte hareket etmiştir.²⁰⁴ 27 Mayıs hareketinin teorik bir temeli ise yoktur.

Tanyol, Türk milletinin önce hareketi yapma daha sonra onun üzerine düşünme şeklinde bir anlayışa sahip olduğunu belirtir. Batı toplumlarındaki siyasi ve

²⁰⁴ Cahit TANYOL, "Ordu-Gençlik ve Üniversite", 25 Haziran 1960. (Bu makale ilk kez Türk kökenli bir yazarın makalesi olarak NATO'nun resmi dergisinde yayınlanıyor.)

toplumsal hareketler düşünceden harekete giderken, bizde durum hareketten düşünceye şeklinde olmaktadır.²⁰⁵ Tanyol, bir aksiyonun teorisini oluşturmadaki sıkıntısını ortaya koyarken bu eleştirisini, Kemalizm bağlamında da dile getirecektir. Fakat önce hareketin, daha sonra düşüncenin üretilmesi anlayışının yanlışlığı nedeniyle sonuç, yapılan hareketin doğru değerlendirilemeyerek hep saptırılması olmuştur; "Düşünce kendisine dönemiyor, kendi içinde derinleşemiyor; hep iğreti, yabancı ve taklit fikirlere saplanıyor. Atatürk inkılaplarının çevresindeki fikir kısırlığı bunun en güzel delilidir."²⁰⁶

Tanyol, bu tavrımızı, sadece Atatürk devrimlerinde değil, çok partili hayata geçişle siyasi partilerin devlet içinde devlet olmasında ve TBMM'nin vasfının saptırılmasında, hareketini idealist bir düşünceyle tanımlamakta zorlanan 27 Mayıs Darbesinde de görür. Tanyol, toplumsal hareket ve teori bağlamında 27 Mayıs'ın yöntemini ise şöyle ortaya koyar; "Gerçek düşünce, pratik ile teorinin senteze kavuşmasından ortaya çıkacaktır. 27 Mayısın izlemesi gerektiği yöntem budur. Ne hazır bir teorik anlayış vardır ne de hazır bir uygulama, her şey tamamen bizim sosyal bünyemize uygun olarak yeniden düzenlenecektir."²⁰⁷ Evet 27 Mayıs darbesi de hazır bir teoriye bağlı olarak gerçekleşmemiştir, ama Tanyol, aksiyonun teorisini süreç içinde üreteceğine inanır.

Bu nedenle Tanyol, hazır kanunların, düzenleme ve uygulamaların karşısında olarak, her hareketin teori ve pratiğini birlikte üreteceğini savunur. Bu yönüyle Tanyol, 27 Mayıs sonrası Anayasa tartışmalarının fazlasıyla yıpratıcı olduğu, hukukun anlam ve toplumsal değerinin saptırılmış olduğu, bu suretle de teori ile pratiğin 27 Mayıs açısından aksadığı düşüncesindedir. Fakat 27 Mayıs'a teorik bir yön mutlaka verilmelidir. Tanyol, Cumhuriyet döneminin ilk askeri darbesi olan 27

²⁰⁵ Cahit TANYOL, "Uyanık Olalım", Cumhuriyet, Sayı:12880, 13 Haziran 1960

²⁰⁶ A.g.m.

²⁰⁷ Cahit TANYOL, "27 Mayıs'tan Beklediğimiz", 30 Temmuz 1960

Mayıs'a teorik anlam kazandırma çabasıyla 27 Mayıs'a gelen süreci şöyle ortaya koyar;

"Cumhuriyeti kurduk, fakat rejimin temeli olan demokratik ahlakı, şuurlara işleyemedik, Osmanlı devletini yıkan entrika ve saltanat sürme hastalığını ortadan kaldırmanın çarelerini araştırmadık; siyasi terbiyeyi ihmal ettik. Cumhuriyeti bir takım klişe ve naslara teslim ettik. Batı memleketlerine uyar şekilde üniversiteler kurduk. Onları eski medrese entrikalarından kurtaramadık."²⁰⁸

Tanyol, Cumhuriyetin ilk yıllarında yarına güvenle bakan ve yukarıdaki süreçte kaybolan idealist ruhu geri kazanmak için 27 Mayıs'ın gerçekleştiğini ileri sürerek 27 Mayıs sürecine içsel bir anlam verme çabasındadır. Tanyol'un bu umutlu bekleyiş süreci iki yıl sürer. Yıllar geçmektedir ama ortada ne bir sağlıklı yönetim ne de sağlıklı bir düzen vardır. Her şey eskisi kadar kötü gözükmektedir. 27 Mayısın üzerinden iki yıl geçmiştir. Tüm denemelere ve zamanın hızla geçmesine rağmen yapılan hiç bir şey 27 Mayıs'ın kendisinden beklenen umudu gösteremez.

"Bu meclis toplanmaları, bu seçim kavgaları, bu boş kalıplar ne işe yarardı. 27 Mayıs hareketi halk için, halkın saadeti için yapıldı diyorduk. Halbuki bazı kararlar halka giden yolları tıkıyordu. Muhterisler, faydacı ve çıkarıcılar, hak, adalet, hürriyet, insan hakkı gibi kavramların eteğine sarılarak kendi zümre menfaatlerini, kendi iktidar hırslarını garanti edecek yolları arıyordu.

²⁰⁸ A.g.m.

Halkın iradesinden bahsediliyor; ve fakat halkın, onun nasıl yaşadığından, kaygı ve sefaletten söz açan olmuyordu. 'Hukuk devleti', 'Anayasa', 'Üniversite muhtariyeti', halk demek bunlar demekti onlarca."²⁰⁹

Yapılan hiçbir şey, 27 Mayıs'ın amaçları ile örtüşmez. Ortada ne bir sonuç ne de bir olumlu gidiş vardır. "Biz ummuştuk ki 27 Mayıs bir kadro getirecek. Biz ummuştuk ki 27 Mayıs, memleketin sosyal gerçeklerinden hareket edecek, kendisine yeni çıkış yolları arayacak. 27 Mayıs'ı savunmak neye yarar?"²¹⁰ Ne beklenen bir kadro gelmiştir, ne de beklenen bir düzen. Her şey hayal edilenin aksine gelişmiştir. Tanyol, 27 Mayıs'ı desteklemiş ve başlangıçta ne kadar umutlu bir hareket olarak görmüş olsa da, hareketin kendi içinde taşıdığı, yapıma amacı ile yaptıkları arasındaki çelişkiden dolayı, 27 Mayıs, onun için hayal kırıklıklarıyla sonuçlanan bir hareket olacaktır. 27 Mayıs'ın bu umutsuzluk ortamında Tanyol, bu dönemde "gerçek" olanı aradığını söyleyerek her düşünceyi her fikri değerlendirir. "Sağ-sol ayrımı yapmadan memleket gerçekleri üzerine düşünüyorum. Yanlış teklifleri tenkit ediyor, önce kendim inanacağım bir gerçeği arıyorum"²¹¹

Her düşünceyi ele almasına karşın Tanyol, sosyalist devletin koşullarını aradığını ve bu anlayışa yöneldiğini açıkça ortaya koyar. Böylece yoğun bir düşünsel değişime giren Tanyol, 27 Mayıs, kendi oluş amacı ile çatışan hareketlere dönüşünce ve beklentileri karşılamayınca, birçok aydın gibi, cumhuriyet devrimlerinden destek ve kaynak olarak sınıfsız toplum olma idealinin, ulaşılması gerektiğini ve bunun, halkçılık en temel ilke alınarak yapılması gerektiğini, "genç kuşaklara" ve "gerçekçi aydınlara" düşen "büyük vazife" olarak gösterir. Fakat Tanyol, hiçbir düşünceyi ve ideali kalıp olarak almayı değil, onun metodolojisini uygulayarak kendi

²⁰⁹ Cahit TANYOL, "Halka Doğru...", Cumhuriyet, Sayı:13578, 25 Mayıs 1962.

²¹⁰ Bkz. (157), TANYOL.

²¹¹ Cahit TANYOL, "Bir Cevap", 10 Ağustos 1962.

çözümlerimizle almamızı savunduğu için, sosyalist fikirlerinde de bu felsefesini baştan itibaren savunacaktır

"Sosyal olaylarda, Ortaçağ metotlarını kullanıyoruz. Topluma bir eşya muamelesi yapıyoruz. Çünkü toplumu rasyonel bir varlık sanıyoruz. Oysaki toplum düşünmez, düşünen yalnız insandır. Toplumun kendisine ait bir takım vasıfları, karakterleri vardır. Onları bulmak onları araştırmak ve ancak bu yoldan topluma yön vermenin mümkün olduğuna inanmak gerekir. Biz toplum kanunlarını hiçe sayarak başka toplumlarda, başka şartlar içinde meydana gelen fikirleri ve sonuçları, bilmek lüzumunu duymadığımız, kendi toplumumuza tatbik etmek istiyoruz."²¹²

Tanyol, Sosyalizm'in ise kendi koşullarımızda yönünü bulacağını belirtir; "Sosyalizm, önce bir plan ve program, sonra kadrodur. Ve bu kadro Türk içtimai gerçeklerini araştırarak, istihsal, istihlak imkanlarını ölçerek, kendisine uygun sisteme gidecektir."²¹³ 27 Mayıs sonrası, sürecin gidişinden tamamen memnunsuzluk duyan Tanyol, sosyalizmi hedef alarak yeniden başka yollar aramaya, başka fikirler bulmaya artık her anlamda yönelmiştir. Çünkü, çözümler geciktikçe, mevcut umutlarda yok olur. Tanyol, düşüncelerimizin, toplumun sosyal ve ekonomik temellerine yönelmesiyle, sorunlarımızın çözüleceğini dile getirir. Biz düşüncemizi hep yanlış yerlere yönlendirerek yanlış sonuçlara ulaştığımız ve bugüne kadar önceki dönemleri tekrar etmekten öteye geçmemişizdir.

²¹² Cahit TANYOL, "Gerçek Üstüne", 2 Mart 1962.

²¹³ A.g.m.

"Birbuçuk asra yakın bir zamandan beri, yıkılışımızın asıl nedenleri dışında, bir takım çarelere başvurmuşuz. Fakat bu çareler, çoğu zaman, hastalığı iyileştirmekten çok, onu saklamak, onu parlak ve temiz sargılar içine almaktan öteye geçememiş. Kimse yaranın alttan alta işlediğine, cerahatlendiğine dikkat etmemiş; sadece yargı bezlerini değiştirmeyi bir yenilik, bir reform olarak görmüşüz."²¹⁴

27 Mayıs sonrası gelişen süreç başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Fakat 27 Mayıs'ın politik yönü ne kadar başarısız olursa olsun, aydınlara bir "fikir sancısı" düşürmüştür. Böylece, ilk defa aydınlara halk, maskelerini çıkararak yüz yüze gelmiştir. Tanyol, 27 Mayıs sonrası süreçte, başlayan fikir hareketlerini "aydınlanma devri" olarak görür.

"Bu güne kadar Türk aydınının düşüncesine giydirilen medrese kalıplarıyla, Batı kalıpları arasında kavga vardı. Yenilik hareketimiz bir kalıplar kavgası idi. Fakat artık kendi kalıbımızı, kendi özümüzü arıyoruz; elbette bulacağız. Elbette kalıp kıyafeti, şekil ve tavır değiştirmiş yabancı ve eğreti kalıpları tasfiye edeceğiz...Aksiyona yol gösteren teoriyi kendi gerçeklerimizden bulacağız."²¹⁵

Bu süreçte Tanyol, eskiye ait hiçbirşeye bağlı kalmayarak, tamamen kendimize ve sürecin getirdiği koşullara uygun bir çözüm bulunmasını ister. 27

²¹⁴ Cahit TANYOL, "Hürriyet Kalıbı", 23 Mart 1962.

²¹⁵ Cahit TANYOL, "Neyi Kurtarmak İstiyoruz", 7 Aralık 1962.

Mayıs sonrası başarısız geçen süreçte gerçeklere ulaşmak için de nasıl bir yolu benimsemek gerektiğini Tanyol, her yönüyle geniş bir düzlemde ifade edecektir.

"...bütün bilgilerden soyunacağız. Bildiklerimizi gerçeğe olan bağlantıları yönünden kontrol edeceğiz. Peşin yargıları, peşin kanaatleri bir yana iteceğiz. En kutsal saydığımız şeyler üzerine yeniden eğileceğiz. İnsanları, eserleri, gerçeğe bağlantıları açısından değerlendireceğiz. Bu bizi hiçbir zaman som gerçek yığınları içinde boğmaz. Tam tersine, gerçeklerin oluş bağlantılarına götürür. Doktrin dediğimiz de başka türlü bir araştırma değildir. Gerçek tutkusu olmazsa, çoğu zaman hazır doktrinler bizi aldatır. Gerçeğe varayım derken spekülasyon düşünce alanına sürükler. Doktrinlerin, hazır kalıpların savunuculuğunu yapmak bir nevi zihni tembelliktir...Başkalarının düşüncesi içinde oturmak, düşünmek değildir. Düşünmek başkalarının düşüncesini gerçeğe kontrol etmek demektir."²¹⁶

27 Mayıs'tan bugüne gelen süreci böyle özetleyen Tanyol, bugüne kadar ki tüm çözüm önerilerinin başarısızlığını vurgulayarak, yeni çözüm önerilerine yönelmemiz gerektiğini özellikle vurgular. Bu görüşleri de şüphesiz, sosyalist çözüm önerileridir. Tanyol, 27 Mayıs sonrası dönemde "..birinci Büyük Millet Meclisi tipinde partisiz bir demokrasinin düşünülmesi"²¹⁷ gerektiğine de işaret etmiştir. Son nokta da Tanyol'un geldiği yer, artık çok partili ve Demokrat Parti dönemi gibi bir demokratik rejimin olamayacağıdır. 27 Mayıs'ın köpüklü hayalleri de yok olmuştur. "Her ihtilal, bizi bir müddet idealizme, daha doğru bir deyimle, hayal kurmaya sürüklüyor. Kısa bir zamanda olsa içimiz ihtilal hareketinin getirdiği inanç ve

²¹⁶ A.g.m.

²¹⁷ Cahit TANYOL, "Demokrasi Kalıbı", 13 Nisan 1962.

güvenle yıkıyor. Dünyayı toz pembe görüyoruz. Şüphesiz bu ihtilalin fikirle beslenemeyişinin bir sonucudur."²¹⁸ Artık, cumhuriyet devrimleri ve ilkeleri, milliyetçilik ve halkçılık yeniden ele alınacak, yeni bir çözüm etrafında değerlendirilecektir.

"Bu memlekette, Atatürk'ün emanet ettiği "halkçılık" kavramı, halkı sevmek, halkın mutluluk yollarını araştırmak anlamında, genç kuşakların şuuruna işlemektedir. Milletimizin, sadece tarihi vasıflarını belirten, Meşrutiyet devri milliyetçiliği yerine, dinamik, ilerici, halka giden, halkla beraber elele çalışan, halka önderlik eden, yeni bir milliyetçilik anlayışını getirmek zorundayız. Halka gitmek, halkı sevmek, sınıfsız bir millet olmak ideali, Mustafa Kemal'in yeni kuşaklara emanetidir. Türkiye Cumhuriyetinin temellerine konan devrimleri yeniden gözden geçirmek, onları, Osmanlılaşmış unsurlardan temizlemek, milliyetçiliği, devletçiliği, çıkarıcı düşüncelere alet olmaktan kurtarmak, halkçılığı temel prensip olarak ele almak; arkasında halkla beraber yapılmış Kurtuluş Savaşı bulunan halk hakimiyetini tam manasıyla gerçekleştirecek düşünce ve prensiplere yönelmek, işte bugünün genç kuşaklarına, bugünün gerçekçi aydınlarına düşen büyük vazife"²¹⁹

Devrimlerle hesaplaşarak, sosyalist bir çözüme ulaşılabilecektir. Tanyol'un hedefinde şimdi sosyalist bir devlete götüreceği yolları, bilimsel sosyalizm metodu çerçevesinde topluma uygulayarak bulmak vardır. Fakat onun için, bir doktrini veya bir düşünceyi aynen alıp hazır olarak uygulamak kesinlikle söz konusu değildir. Bu

²¹⁸ Bkz. (159), TANYOL.

²¹⁹ Bkz. (159), TANYOL.

bağlamda cumhuriyet devrimlerinden destek ve kaynak bulmak için onlarla hesaplaşmak kaçınılmazdır. Burada Tanyol açısından düşünsel dönüşümü daha net anlamamızı sağlayacak bir noktanın daha altını çizmemiz gerekiyor. Tanyol'un, tecrübe edilen gibi bir demokratik sistemden vazgeçip sosyalizmi kabul ettiği dönemlerde, çok öncelerden başlayan bir sorgulamayla mistik inancında da dönüşüm geçirdiğini ve materyalist felsefeyi benimsediğini belirtmemiz, onun bu arayışlarının çok derinlerden gelen bir süreçle birlikte geliştiğini anlamamız açısından önemlidir.

7.1.2. Burjuva Demokrasisi ve Türkiye Koşulları

Sosyalaist bir sistem anlayışına yönelen Tanyol tüm değerleri sorgulamaya başlar. Tanyol'un bur çerçevede kapsamlı olarak değerlendireceği konu "demokrasi" anlayışımız ve uyguladığımız demokrasinin koşullarıdır. Bu bağlamda, demokrasimizi ve toplumsal yapımızı ele alarak düşüncelerine temel bulma arayışına girer. Tanyol, demokrasi ve halk hakimiyetine ulaşma konusunda, Batıdan farklı bir yol izlememize rağmen, Batı burjuva demokrasilerini taklit etmenin yanlışlığına düştüğümüzü savunur. "Batıda demokrasi, bir takım sosyal, ekonomik, ve fikri mücadelelerin tabii bir neticesi olarak doğmuştur. Bir sınıf mücadelesi ve sınıf hakkı olarak ortaya çıkmıştır. Bizde böyle bir şey yok. Bizde halk hakimiyeti tarihi bir zaruretin tabii neticesidir."²²⁰

Tanyol, bizde Batıdakine benzer sosyal sınıfların olmadığını, Batıdaki patron-işçi ayrımının, bizdeki ağa-ırgat, zengin-fakir ayrımı ile benzetilemeyeceğini belirterek sınıf mücadelelerinin de bu anlamda olamayacağını, Batının yaşadığı tarihi koşullardan geçmeyen toplumun da sosyalizmi aynen alamayacağını belirtir. Bununla beraber, Tanyol'a göre, Batının koşulları bizde olmasa da "sosyalizm" in temeli atılmıştır.

²²⁰ Bkz. (217), TANYOL.

"Batı demokrasilerinin bünyesinden doğan ve ekonomik temellere dayanan sosyalizm de bir kalıp olarak bünyemize uymaz. Hakikatte ise, sosyalizm, Milli Mücadele Anayasa'mızın temel prensibinde vardır. "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" düsturunda, aynı zamanda, milletin hakimiyetine engel olan bütün unsurlar ve sınıflar reddedilmiştir." ²²¹

Dolayısıyla Tanyol, sosyalizmin bizde zaten temel olarak kabul edildiğini ve fakat Batıdan farklı olarak uygulanması gerektiğini savunduğu gibi, sosyalizmin devletin kuruluş felsefesine ve bir anlamda da Kemalizme aykırı olmadığını söyler. Bugün ise, Türk toplumunda uygulamaya çalıştığımız demokrasi "burjuva demokrasisidir", fakat bizde endüstri çağı başlamamış, şahsi teşebbüs gelişmemiş ve bunu sonucu da "burjuva sınıfı" oluşmamıştır. Şahsi teşebbüsleri yapacak kimse olmadığı için, devlet teşebbüsü ile yatırımlar yapılmış ve bunun sonucu da Batıdaki anlamında, organize olmuş bir işçi sınıfından söz etmekte mümkün değildir. Burjuvası olmayan bir "burjuva demokrasisini" uygulamaya koyma çabamızdayız ve doğal olarak başarısızlıkla sonuçlanan denemeler yapmaktayız. ²²²

Burada bir önemli noktayı daha dile getirmek gerekir. Tanyol, Türkiye'de Batılı anlamda bir burjuva sınıfının olmadığını, Marksist sosyolojiyi benimsemeden önce de dile getirmiştir. "Bizdeki zengin tipi ile Avrupada burjuva adı verilen tipin hiçbir münasebeti yoktur. Avrupada burjuva denilen zümre, Ortaçağ "komisyon ticareti"nin yerine endüstriyi ikame etmiş, müteşebbis, atılgan bir insan tipi yaratmıştır..Bizde ise dinamik, yaratıcı ticaretin yerine, komisyon ticareti

²²¹ Bkz. (217), TANYOL.

²²² Cahit TANYOL, "Batı Demokrasileri ve Biz", 15 Haziran 1962.

geçmiş..."²²³ Dolayısıyla bizdeki ticareti de komisyon ticareti olarak tanımlayan Tanyol, Marksist sosyolojiyi benimsemeden önce de bizde üretim gücüyle oluşmuş bir burjuva sınıfının olmadığını farkındadır.

Bizdeki zengin-fakir ayrımını da, belirttiğimiz gibi burjuva-işçi ayrımı olarak görebilecek hiçbir ilişki de yoktur. Batı demokrasileri üretimin iki unsuru olan patron ve işçi sınıflarının uzlaşmasına dayalı olarak varlığını sürdürmektedir. Tanyol'a göre, bizde patron-işçi, ağa-ırgat çatışması, dar görüşlü, şekilci, her şeyi basite ve kolaya icra eden Marx'cıların zoraki uydurduğu bir şeydir. Bizde burjuva yoktur, zengin vardır, işçi yoktur, fakir vardır ve gerçek olan zengin ile fakir arasındaki çatışmadır. Tanyol, işçi ile fakiri karıştırmamak gerektiğini savunur. Bir insanın fakir olması, işçi olması demek değildir. İşçi, günlük geçimini aşan bir kıymet fazlasına sahiptir, fakir ise, günlük emeğiyle geçimini sağlayamayan kimsedir. Dolayısıyla, emeğiyle, değeri arasında fark olan endüstri işçisi ile, emeğiyle geçimini sağlayamayan fakirin aynı anlamda değerlendirilmesi mümkün değildir. Patron konusunda da farklı düşünen Tanyol, bizdeki zenginlerin üretim alanından elde edilen karla değil, tüketime aracılık etmek yoluyla zengin olan kimseler olduğunu söyler.²²⁴

Tanyol, burjuva-işçi ayrımının bizde Batıdaki gibi olmadığını belirttikten sonra toprak yapısının da bizde hiçbir zaman feodal yapıya oturmadığını savunur. Tanyol'a göre, Osmanlı'da mülkiyet yapısı Batıdan farklıdır. Batıda, mülkiyet meselesi, toprak sahipliği temelinde "senyör-serf" yani "toprak köleliği" ilişkisinde iken, bizde, "toprak hakimiyeti" temelinde "toprak köleliğine" bezemeyen "devlet-köylü" ilişkisinde, toprakta devletin hakimiyet köylünün emek hakkı vardır. Tanyol, bu noktalara dikkat edildiğinde, bazı feodal dış görünüşler olsa dahi, Selçuklu devletinde de benzer olmakla beraber, Osmanlı İmparatorluğunun örgüsünde, Batı feodal sisteminden tamamen farklı bir olayın gerçekleştiğini söyler.²²⁵

²²³ Cahit TANYOL, "Komisyon Ticareti", 10 Mart 1957.

²²⁴ Cahit TANYOL, "Zengin-Fakir", 29 Haziran 1962.

²²⁵ Cahit TANYOL, "Türkiye'de Mülkiyet Meselesi", 31 Eylül 1962.

Batı Ortaçağ feodal sisteminde, toprak kölesi olduğu halde, bizde toprak kölesi yoktur, köylü vardır. Köylü, Batıda, Batı Ortaçağ feodal sistemi çatladıktan sonra, meydana çıkan yeni bir hal, yeni bir sınıf olup, bizde tabii haldir, çobanlıktan toprağa yerleşmek anlamına gelir ve nitekim burjuvalaşmaya doğru gelişmesi de bunun göstergesidir. Tanyol, Batıdaki yeni mülkiyet anlayışının, senyor-serf çatışmasından doğmadığını, yani toprak köleleri senyörlere karşı ayaklanarak yeni çağın sosyal, ekonomik ve politik kuruluşunda lider sınıf rolünü oynamadığını belirtir. Batıdaki lider sınıf, endüstri devrimi ile sermaye birikmesini sağlayarak servetin ana kaynağının, toprak sahiplerinden, endüstri sahiplerine geçmesi ile ortaya çıkan, "burjuva" sınıfıdır.²²⁶

Tanyol'a göre, Batıda sosyal bir sınıf, üretim araçlarına ve üretim kaynaklarına sahip iken bizde toprak Allah'ındır ve toprağın işletilmesi köylünün devletle ortaklığı esasına dayanır. Tanyol, İmparatorluk içinde çeşitli dönemlerde ve özellikle çökme sürecinde çeşitli toprak sahiplenmeleri görülse de bu hareketlerin, mülkiyet bilincine ulaşmanın doğal sonucu olarak gerçekleşmediğini, talan niteliği taşıdığı ve sonucunda da burjuva sınıfı veya toprak ağalığı oluşturmadığını söyler.²²⁷

Batıda toprak sahibi feodallere dayalı, bir feodal sistem varken, doğu İslam Ortaçağında mülkün ve toprağın Allah'a ait olduğu bir sistem olduğundan bizde "feodal yapı" kurulmamıştır. Yeni çağla birlikte Batıda, mülkiyet temelli bir değişim yaşanıyor; yani servet kaynağının tarzı değişiyor ve servet zirai üretim alanından, endüstri üretimi alanına geçiyor. Dolayısıyla Tanyol, düşünce ve metot bakımından, gerek Hıristiyan Ortaçağının ve gerekse İslam Ortaçağının, bazı ortak noktalara sahip

²²⁶ A.g.m.

²²⁷ Cahit TANYOL, "Tehlike Çanı IV:Çıkar Yol Niçin Sosyalizm?", 17 Eylül 1965.

olmasına rağmen, mülkiyet ve onun neticesi oluşan sosyal yapı bakımından birbiriyle tamamen zıt konumda olduklarını savunur.²²⁸

Her yönüyle bakmaya çalıştığımız Osmanlıda, Batı tipi bir feodal sistemin olduğunu söyleyemeyiz. Aynı zaman da bugün, Türkiye koşullarında Batı burjuvası tipinde bir sınıfa da oluşmamıştır. Tanyol, Batının burjuva-işçi ayrımı, toprak ve mülkiyet yapısı bize nasıl uymuyorsa, Yeniçağla gelen siyasi yapının da bize uymadığı sonucuna ulaşır.

Tanyol'a göre, Yeniçağla birlikte ortaya çıkan burjuvanın kurduğu politik rejim genel halk oyuna ve iradesine dayanan demokrasi, işçinin kurmak istediği politik rejim insan emeğine dayanan demokrasi anlayışıdır. İşçi sınıfının, Fransız ihtilali ve sonrasında da burjuva demokrasisinde yönetime ortak olamaması ortaçağın "efendi-köle" ilişkisini yeni çağda başka bir görünümde ortaya çıkarmıştır.

Tanyol'a göre, bu yönleriyle incelendiğinde Batı demokrasileri, bir ucunda burjuva, diğer ucunda işçi bulunan iki sosyal sınıfa dayanıyor, bir tarafta burjuva, diğer tarafta sosyalist iki aydın sınıfın devamlı çatışması, sürekli kaynaşması neticesi diyalektik bir oluşla kendisine yol arıyor ve temelde değişmeyen ve sadece el değiştiren bir mülkiyet yapısına sahip bulunuyordu.²²⁹

Batı demokrasileri, üretim vasıtalarına sahip olanların, siyasi hakimiyete tırmanmalarının, manzarası ortaçağda senyör-serf, yeni çağda patron-işçi olanların bir hikayesidir. Tanyol, bizden tamamen farklı bir yönde gelişmiş olan bir kültür ve medeniyetin siyasi kalıplarını, temelde hiçbir değişiklik yapmadan alarak, kendi gerçeklerimizi görerek ve şartlarımızın gerektirdiği imkanları kontrol ederek bir çıkış

²²⁸ Cahit TANYOL, "Demokraside İki Yön", 22 Haziran 1962.

²²⁹ Bkz. (224), TANYOL.

yolu araştırmak dūřüncesinde olmadan, bünyemize uygulamaya çalışmakta olduğumuzu söyler. Bütün bu koşullarda Tanyol, Bilimsel Sosyalizm metodu ile burjuva demokrasileri incelendiğinde, Türkiye koşullarının, burjuva demokrasilerini uygulayacak özelliklere sahip olmadığı sonucuna varır.

7.1.3. Sosyalizm ve Türkiye Koşulları

Burjuva demokrasilerinin, toplumsal oluşumuza uymadığı dūřüncesine ulaşan Tanyol, sosyalizm ve koşullarını incelemeye başlar. Tanyol, öncelikle aydınların bu konuyu nasıl değerlendirmeleri gerektiğini söyler. Tanyol'a göre Sosyalist ve Marksist aydınlar, sosyalizmin Türkiye'deki koşullarını değerlendirmeden, onu kalıp halinde alma yanlışına dūřerlerse, Tanzimat ve sonraki dönemde, Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin gibi aydınlarımızın, Batının toplumsal ve siyasal gelişimini ve burjuva demokrasilerini doğru anlamalarına rağmen, kendi toplumlarının koşullarına uygun değerlendiremedikleri gibi, aynı hatayı tekrarlayabilirler. Tanyol, sosyalizmin bizim için olumsuz olmayacağı gibi Atatürk inkılaplarının da devamı olacağını savunur. "Sosyalizm bizde korkunç bir anlam ifade etmez. Millet in ve memleket in kalkınması, Atatürk inkılaplarının bir devamı olur."²³⁰ Tanyol, sosyalizmi şöyle tanımlar;

"Üretim araçlarını millete mal etmek, bütün araçları üretimde verimli bir unsur haline getirmek, üretim kaynaklarını ve insan emeğini azami randımanla çalıştırmak, bu alıştırma seyrinde insanın, insanı sömürmesini kesin olarak önlemek, bütün vatandaşlara emeğinin tam karşılığını sağlamak"²³¹

²³⁰ Bkz. (225), TANYOL.

²³¹ Bkz. (225), TANYOL.

Tanyol, Türkiye'nin koşullarını göz önüne almadan dogmatik Marx'cılık yapan aydın kesimin olduğunu belirtmişti. Dogmatik Marx'cılar, bizde Batıdaki anlamıyla burjuva-işçi sınıfı olduğunu, Osmanlıdan günümüze Batıdaki anlamıyla bir feodal yapı olduğunu savunarak Marx'ın görüşlerini aynen Türkiye'ye uygulamak isteyenlerdir.

Burada Tanyol'un YÖN dergisi çerçevesinde Behice Boran ile bu konu üzerine yaptığı tartışmaya değinmek faydalı olacaktır. Behice Boran, YÖN'deki yazısında Cahit Tanyol'un Türkiye'de burjuva olmadığı konusundaki fikirlerinin, sosyalistleri yanlış yöne götürebileceğini belirterek eleştiriyor. "Türkiye'de burjuva vardır veya en azından oluşmaktadır" diyen Behice Boran ile "Türkiye'de burjuva yoktur" diyen Cahit Tanyol ve Behice Boran bu konuda karşılıklı makalelerle görüşlerini dile getiriler.²³² Behice Boran açısından Türkiye'de burjuva meselesinin olup olmadığı tartışmasının endişesi şudur; "Eğer Türkiye'de batılı anlamda burjuva yoksa, burjuvanın karşı kutbunda bulunan işçi de yok demektir. İşçi olmayınca, sosyalizm mümkün değil." Boran'a göre, "Önce burjuva olacak, büyük kapitalizm teşekkül edecek, orta sınıflar tasfiye edilecek, böylece burjuva işçi çatışması, en keskin bir safhaya gelecek ve sosyalizm birinci merhalede, işçi sınıflarının diktatoryasına, ikinci merhalede komünizme inkılap edecek, Türkiye'de burjuva yok demek, sosyalizmi tutunduracak önder işçi yok demektir." "Burjuva yoktur" düşüncesinden böyle bir sonucun çıkarılmasının tehlikeli olduğunu belirten Behice Boran bu düşüncenin üstünde durmanın sadece yanlış değil, aynı zamanda zararlı olduğunu da savunur. Boran, burjuva yoktur demek yerine, "Batıdaki gibi bir burjuva yoktur, ama gelişmektedir, denilmeli" diyerek bu tartışmayı sonlandırmaktadır. Tanyol ve Boran Türkiye'deki burjuvanın varlığı konusunda uzlaşmamakla beraber, Marksist metodolojinin uygulanması üzerinde anlaşılırlar. Tanyol'a göre, Marx'cılıkta

²³² Behice BORAN, "Türkiyede Burjuvazi Yok mu?", 12 Eylül 1962; Behice BORAN, "Metot Açısından Feodalite ve Mülkiyet: Marksist Metot Nedir?", 28 Kasım 1962; Behice BORAN, "Metot Açısından Feodalite ve Mülkiyet: Osmanlılarda Mülkiyet Meselesi", 5 Aralık 1962.

önemli olan onun düşünce sistemi ile ulaştığı sonuçlar ve kehanetleri değil, siyasal, ekonomik ve toplumsal olaylara Marx'ın metoduyla bakabilmektir.

"Marx bu (ekonomik) gerçeği materyalist bir felsefeye dayandırıyor. O, bu gerçek açısından, içinde yaşadığı çağın sosyal buhranlarını inceliyor ve birtakım sonuçlara varıyor. Ne bu sonuçlar ne de bu sonuçlara dayanan kehanetler, Marx'cılıktır. Bunlar, ancak Marx'ın Marx'cılığa dayanarak yapmış olduğu yorumlardır...O halde, birinci planda, önemli olan ne Marx'ın kehanetleri ve ne de Marx'ın belli bir toplum için uygulanmasını savunduğu fikirlerdir. Önemli olan, Marx'cılık açısından gerçeklere bakmaktır."²³³

Marx'ın ulaştığı sonuçların, bir kalıp halinde alınmasının karşısında olan Tanyol, Marx'cı düşüncenin metodolojisinin uygulanmasının amaç olduğunu savunur. Bu bağlamda Tanyol'a göre, bizde burjuvanın var olup olmaması meselesi, sosyalizmi uygulamak için gerçeklerin bir kontrolü değerini taşır.

"Sosyalizm, bir metot olmaktan çıkar da bir kalıp haline gelirse, uygulanacağı her toplumda o kalıba uygun kuruluşlar aranacak, bulunmazsa, bir takım zorlamalarla, sanki varmış gibi gösterilecektir. Mesela, bizde burjuva olmadığı halde, mevcut olduğu ileri sürülecek, Türk toplumunda feodalizm olmadığı halde, feodal kalıntılardan bahsedilecek, sadece bununla kalınmayarak Osmanlı imparatorluğu, merkezi

²³³ Cahit TANYOL, "Türkiye'de Burjuva Meselesi", 17 Ekim 1962.

bir feodalizm tarzında yorumlanacaktır. Bırakalım bizim gerçeklerimizi, bizzat Marx'ın örnek olarak verdiği İngiltere, Fransa, Almanya gibi devletlerde dahi bugün, artık Marx'ın yaşamış olduğu devirdeki burjuva tipini bulmaya imkan yoktur. Ne burjuva ne de işçi değişmez bir tip değildir." ²³⁴

Tanyol'a göre, doktrin, gerçeklere ulaşmak için, bir araştırmadır. Fakat, doktrinlerin, hazır kalıpların savunuculuğunu yapmak bir çeşit zihni tembelliktir. Marx'ın düşüncelerini tüm toplumları kuşatan bir doktrin olarak almak da yanlıştır.

"Marx, sosyalizmde bir merhaledir; son sözü söyleyen düşünür değildir. Marx'ı bir ahir zaman peygamberi gibi görmek, kanaatimizce, bizzat sosyalizme ve hatta Marx'a aykırıdır. Oysa ki bizim için önemli olan şu veya bu doktrin değil, onların sosyal gerçeklerimiz açısından kontrolüdür. Bu kontrolü reddetmek, doktrini bir "Fetvane dogması" haline getirmektir." ²³⁵

Tanyol, Türkiye'de sosyalizmin gerçekleşmesi için koşulların uygun olduğunu, ama, burjuva sınıfına sahip olmayan Türkiyenin, Türkiye koşullarına uyguladığı bilimsel sosyalizm ile kendi çözüm ve sonuçları çerçevesinde sosyalist devlete ulaşacağını savunur. Bu amaçla Tanyol'un çözüm arayışları da hızlanmış Sosyalist Kültür Derneği çerçevesinde diğer sosyalistlerle bir çözüm için ortak hareket etmektedir.

²³⁴ A.g.m.

²³⁵ Bkz. (215), TANYOL.

Sosyalist bir çözüme kendi gerçeklerimiz çerçevesinde ulaşacağımıza inanan Tanyol, bu süreçte, Sosyalist Kültür Derneği İstanbul başkanı olarak Türk Sosyalistleri adına Amerikalı gazeteci John Rigos ile söyleşi yapar. Bu söyleşide mevcut durum ve Türk sosyalistlerinin yapmak istedikleri ele alınır. Tanyol'a göre, askeri darbe daha iyi bir düzen kurabilirdi, ama bunu başaramamıştır. Darbenin başarısız olduğunu söyleyen Tanyol, Türkiye'de Atatürk devrimlerinin de başarısız olduğu görüşündedir. "Cumhuriyetin kurucusu Atatürk'ün, Türkiye'yi modernleştirmek gayretleri başarı kazanamamıştır. Çünkü onların hiçbiri, Türk halk kitlelerine, yani köylüye ulaşmamıştır."²³⁶ Bunun yanında, Amerikan yardımı burjuva sınıfı değil, vurguncular sınıfı yaratmıştır. Tanyol, Türkiye için çözümün, Marksizmin metot olarak alınabileceği ve fakat temelde amacın sosyalist bir devlet anlayışına yönelmek olduğunu söyler. Bunun için ise sosyalistler şunların yapılması gerektiğine inanmaktadır. Birincisi, siyasi partilerin olmadığı demokratik bir sistemin kurulması, işgücünün ve mevcut kaynakların daha iyi işletilmesini sağlayacak bir ekonomik yapının düzenlenmesi ve son olarak da sosyal yapının yeniden organize edilmesi gerekir. John Rigos, sosyalistlerin, NATO'yu desteklediklerini, yabancı sermayenin yatırım yapmasına taraftar olduklarını, Amerikan yardımının da sadece ekonomik gelişme için kullanılmasını istediklerini belirtiyor.

Sonuç olarak Tanyol'a göre, sosyalist bir devlete ulaşmak için, başarısız olan Atatürk devrimleri bilimsel sosyalizm içinde yeniden ele alınarak, kendi toplumsal sürecimize uygulanacak Marksist metot ile bize ait çözüme ulaşılacaktır.

²³⁶ John RIGOS, "Turkish Socialists Organize", 1 Mayıs 1963.

7.1.4. Ziya Gökalp Milliyetçiliği, Atatürk Devrimleri ve Sosyalizm

Tanyol, sosyalist devletin koşullarını ararken, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş felsefesi ile sosyalizmin çatışmadığı gibi, sosyalizm için Atatürk devrimlerinden kaynak ve destek almanın gerekli olduğunu belirtmişti. Bunun için öncelikle devrimlerin katılaştırıldıkları durumdan kurtarılmaları gerekir. Tanyol, devrimlerin, tek parti döneminde "devrim nascılığı" yapan "ilerici ve devrimci" aydınlar tarafından, halka yayılamaz ve anlaşılamaz hale getirildiğini, katılaştırıldığını ve oluşlarının durdurulduğunu, devrimlerin dinamik temellerini geliştirecek koşulların araştırılmadığını söyler.²³⁷

Fakat, Tanyol'a göre, cumhuriyet devrimleri, memur aristokrasisine dayalı tek parti diktatoryası kuran tek parti döneminde katılmış ve "oluş" çizgisini kaybetmiş olmasına rağmen, yine de sonraki dönemde, çok partili hayata geçmeden önce, Türk toplumunun sosyal ve ekonomik dokusu ve Cumhuriyetin kuruluşundaki özel faktörler göz önüne alınarak, çok partili hayata geçmek yerine, halk hakimiyetinin, bir anlamda sosyalist toplumun, gerçekleştirilme yolları araştırılmış olsaydı, sosyal dokumuza uygun bir demokratik düzene kavuşmamız mümkün olur ve Cumhuriyet devrimleri kendi ifadesini daha sağlıklı bulabilirdi.²³⁸ Tanyol, bugün ise bunun, geçerli olduğunu savunur.

Devrimlere dayanan sosyalizm arayışlarını Tanyol, bir nevi "kendine dönüş", "kendini buluş" olarak tanımlar. Atatürk de "biz bize benzeriz" sözüyle bunu anlatmak istiyordu. Atatürk'ün sözü, "Kendi çözümlerimizi kendimiz bulabiliriz" şeklinde açıklanabilirdi. Tanyol, devrimci ruhun, devrimci anlayışın, Atatürk devrimlerini korumakla hedefine ulaşmış sayılamayacağını belirterek, onun yukarıda

²³⁷ Cahit TANYOL, "Bir Öğretmenin Mektubu", 15 Mart 1963.

²³⁸ Cahit TANYOL, "Mustafa Kemal'in Çocukları", 29 Mart 1963.

dile getirdiğimiz dinamik temellerinin geliştirilebileceğini savunur. "Toplumcu olduğu zaman güç kazanan bu millete en uygun olan sistem nedir? Bu sorunun cevabını ancak, toplumculukla, sosyalizm ve liberalizm arasındaki bağlantıları kendi gerçeklerimiz açısından, ele aldığımız zaman açıklayabiliriz."²³⁹ Tanyol, toplumcu yapımızı vurgulayarak, sosyalist bir çözüm için, Liberalizm ve toplumculuk bağlamında Kemalizm ile hesaplaşmanın gerekliliğine işaret etmektedir.

Böylelikle Tanyol'a göre, Atatürk devrimlerinin yanında, toplum değerlerinin diğer bir ayağına, toplumun birçok değerini ortaya koymuş olan Gökalp düşüncesinin tanımladığı değerlere yönelmek gerekecekti. Tanyol, bugünkü sosyalizmi sorgulayan ve inceleyen koşullardan önce eskiden, Batıda sosyalist düşüncenin geleneği varken, bizde sosyalizmin, bir fikir geleneğinin kurulmadığını ve 1960'lara kadar, bu görüşün taraftarlarının, bir şiir ve sanat akımının memleketimiz aydınları arasında bıraktığı etki şeklinde, bir düşünce özelliğini temsil etmekte olduklarını söyler.²⁴⁰ Bu bağlamda bize göre Tanyol, biraz sonra değineceğimiz, Gökalp düşüncesinin milliyetçilik geleneğini Atatürk devrimleri ile birlikte sosyalist düşüncelerine temel yapma, gelenek bulma ve onunla hesaplaşma çabasına girmektedir. Tanyol'un Gökalp milliyetçiliğine ve Atatürk devrimlerine yaklaşımını bu gözle ele almak gerekir.

Tanyol, Sosyalizmin, milliyetçiliğe karşı olmadığını, Ziya Gökalp'in, milliyeti "halkın mutluluğunu araştırma" şeklindeki yorumuyla sosyalizmin örtüştüğünü savunur. Tanyol, sadece Gökalp'in milliyetçilik anlayışını sosyalizmi örtüştürme çabasıyla kalmaz, Atatürk devrimlerinin "halkçılık" ilkesi bağlamında da, Atatürk devrimleri ile sosyalizmin birleşebileceğini savunur.²⁴¹ Böylece Tanyol, sosyalizmi mevcut yerleşik ve kabul edilmiş değerler olan ve aynı zamanda hem toplumsal hem de devlet felsefesi açısından ortak ve üst değerler olarak kabul edilen, "milliyetçilik"

²³⁹ Cahit TANYOL, "Türk Milleti ve Toplumculuk", 7 Eylül 1962.

²⁴⁰ Cahit TANYOL, "Sosyalizm ve Milliyetçilik", 15 Şubat 1963.

²⁴¹ A.g.m.

ve "halkçılık" değerlerini, "sosyalizm" ile birleştirerek sosyalist bir devlet için ortak bir değer yaratma isteğindedir. Sosyalizmin temel değerleri olarak, "emeğin sömürülmesini reddetme", "toplumun mutluluğunu ve faydasını fert ve zümre çıkarları üstünde tutma", "memleketin üretim gücünü arttırmak, insan emeğini son haddine kadar değerlendirmek, bir zümrenin refah ve saadeti yerine, bütün bir toplumun güven ve mutluluk içinde yaşamasını sağlamak, bunları gerçekleştirmek için iş alanlarını ve iş gücünü planlı ve programlı bir çabaya yöneltmek" olarak belirleyen Tanyol, bu üç anlayışın bizi Ziya Gökalp milliyetçiliğine götüreceğini savunur. Tanyol, milliyetçilik konusunda, Gökalp'in üzerinde durduğu değerlerin tarihten gelen bir takım özellikler olduğunu, fakat tarihten gelen özellikleri bulmanın milliyetçiliğin sadece statik bir takım unsurlarını tespit etmek olduğunu söyler.

"Sonraları, sanki hala ümmet uygarlığının içindeymişiz gibi, bu vasıfları savunmanın anlamına milliyetçilik denildi. Bu tarz bir savunma, sadece ümmetçiliğe karşı bir antitez olmak bakımından önemlidir. Çünkü bir milletin dil, din, tarih vb. temel unsurlarını biz ondan ne alabiliriz ve ne de kaldırabiliriz. Bunlar bize, kendi arzu ve irademiz dışında, tarihten miras kalmışlardır. Oluşu ve değişimi ayrı bir sosyal kanun içinde cereyan eder." ²⁴²

Tanyol'un değinmek istediği nokta şudur, milliyetçiliği de belirli kalıplar içinde dondurmak bizi katılaştıran ve yeni düşüncelere kapayan bir anlayıştır. Gökalp'in o günün koşullarında "Türk nedir?" sorusuna göre hareket etmesi dönemin koşullarının gereği idi. Bugünün aydınlarının sorması gereken soru ise "Halk nedir?" olmalıdır. Tanyol, bu şekilde bugünün çözümlerine ulaşılabileceğine ve milliyetçiliğin bugün bunu öğrenmek olduğunu savunur.

²⁴² A.g.m.

Tanyol, milliyetçiliği bu şekilde halkçılık ile birleştirdikten sonra, halkçılığı da sosyalizm ile birleştirmeye çalışır. Ziya Gökalp, "Türk nedir?" ve "Türkçülük nedir?" sorularıyla Türkün özünde bulunanla, Türk'e ekleneni ayırmak istemiş ve buna "milliyetçilik" demiştir. Ekleneni atmak ve özünde olanı geliştirmek, buna da "milliyetçilik ülküsü" demiştir. Gökalp, "Osmanlı kavramı" ile "Türklük kavramı" arasında hesaplaşma yapmıştı. Bu hesaplaşma Kurtuluş Savaşıyla sosyal ve politik sonuçlara ulaşmıştı.

Tanyol'a göre, Türkiye Cumhuriyeti, II. Meşrutiyetin gelişmesi olmadığı gibi, hakimiyetin halka geçmesi de tarihi gelişmenin bir aşaması olarak düşünülemez. Tanyol, bu dönüşümün devrimsel bir dönüşüm olduğunu söyler. Cumhuriyet şartlarını, Kurtuluş Savaşının koşulları yaratmış, Kuvay-ı milliye ruhu ile "halk meclisi" ve "halk ordusu" kurularak, bugünkü Cumhuriyetin temelleri atılmıştır. Tanyol'a göre, "Halk Cumhuriyeti" kavramında iki nokta öne çıkar:

"1- Hakimiyet hiçbir zaman bir zümrenin olamaz ve hiçbir zaman bir sınıfa devredilemez. Bu siyasi kuruluşun temeldir. 2- Hiçbir zümre, hiçbir sınıf halkın mutluluğu zararına hareket edemez. Ferdin refahı, toplum zararına işleyemez. Bu da ekonomik kuruluşun temelidir. Bu iki temelin birleşmesi "Halkçılık" kavramını oluşturur."²⁴³

Bu temelin, sosyalizm ile çatışmadığını dile getiren Tanyol, yukarıda dile getirdiğimiz, Ziya Gökalp'in Osmanlı kadrosu ve Osmanlı kuruluşu içinde sorduğu

²⁴³ Cahit TANYOL, "Ziya Gökalp ve Sosyalizm", 22 Şubat 1963.

"Türk nedir?" sorusunun bugün anlamı kalmadığını ve bugün artık "Halk nedir?" sorusunun cevabının önem taşıdığına ısrarla üstünde durur. Tanyol'a göre, halkçılık "halka gitmek" değil, "halkla beraber ve halka birlik" olmak anlamındadır. Bu bağlamda Tanyol, sosyalizm, Atatürk devrimleri ve Gökalp milliyetçiliğinin bir adım ileri götürülerek "Türk nedir?" sorusu yerine "Halk nedir?" sorusu ile değerlendirilerek birleştirilebilir olduğunu ve bu üç kavramın, ortak bir değeri ifade edebilir olduğunu savunarak, sosyalist görüşlerine temel yaratma amacındadır. "Halkçılık, milliyetçilik ve sosyalizm, halkı sevmeye, halka inanmaya, halka güvenmeye, halkın mutluluğunu araştırmaya yönelmiş bir "ülkü" anlamında birleşirler."²⁴⁴

7.1.5. Tanyol'da İkinci Dönüşüm: Sosyalizm ve Cumhuriyet Devrimleri Arasında Kısa Beraberlik: 12 Mart Öncesi ve Sonrası

Tanyol, yaklaşık 10 yıl boyunca dönemin aydınları gibi, sosyalizmi, Atatürk devrimleri ile, zaman zaman da Ziya Gökalp milliyetçiliği ve İslam değerleri ile bağdaştırmaya, birleştirmeye çalışmış, sosyalist bir devlet amacıyla kaynak ve destek bulmaya yönelmiştir. Fakat tüm düşünsel açılımlar, TİP gibi siyasi oluşumlar ve hatta dönemin yargılamalarla sonuçlanan oluşumlar, hiçbirisi bir çözüm üretmeyi başaramamıştı. Ve sonuçta, 1971 darbesi gerçekleşmişti. Bu Tanyol ve diğer aydınlarda büyük bir hayal kırıklığının bir kez daha yaşanmasıydı. Tanyol artık, bu hayal kırıklığının nedenlerini araştırıyor, bu araştırmada, düşünsel olarak da Marksist metodoloji ve sosyolojiyi savunsa da artık görüşlerinin merkezini sosyalizm değil Kemalizm dolduruyordu. Tanyol, bu konudaki düşüncelerini daha 1971 darbesi olmadan şekillendirmiştir.

²⁴⁴ Bkz. (240), TANYOL.

Tanyol'a göre, Mustafa Kemal, sezgisi ile büyük biriydi ama kültürü ile Osmanlı olduğu için, Kurtuluş Savaşı esnasında, destek aldığı Bolşevizm-Sosyalizmi değil, kendine daha yakın gördüğü, Tanzimattan beridir devlet olarak tanıdığımız, batı kurumlarını, toplumun boş bir levha yani "tabula rasa" olduğunu düşünerek, üst yapıya doğrudan almakla yeni bir devlet ve millet yaratmak isteğiyle, burjuva demokrasisini kurmayı denedi.²⁴⁵

Tanyol, Atatürk'ün, sosyalizmi almamasının nedeni olarak, sosyalizme alerjisi olduğundan değil, ülkede sosyalist bir düşünce geleneğinin olmamasına bağlar. Fakat Tanyol, farkındadır ki artık, henüz 1971 darbesi gerçekleşmemiş olsa da, sosyalizm ve Atatürk devrimleri bir araya gelememektedir.

Bunu Tanyol 1971 darbesi olmadan önceki bir yazısında, daha önce belirli yönleriyle de olsa olumladığı Maoizm ve halen de desteklediği Leninizm'i eleştirerek ortaya koyar. Tanyol' a göre, Maoculuk yanlış bir eğilimdi ve belirli şartlar altında yanlış olmayan Leninizmi doğrudan doğruya Türkiyede ve koşullarında görmek ise yanlış bir düşünceydi.²⁴⁶

Yukarıda değindiğimiz, bu 10 yıllık dönemde Atatürk devrimleri, sosyalist devlet koşulları için destek ve kaynak arayışlarında birlikte değerlendirmişti. Fakat geçen süre içinde, "hem pratik hem de teorik olarak sosyalizmin dışına çıkan"²⁴⁷ TİP'in burjuva demokrasisine eklenmedeki başarısız denemesi ve "şansız bir şekilde" işçiyi temsilen mecliste bulunması, rejimi değiştirmeye yönelik başarısızlıkla sonuçlanan diğer girişimler, Tanyol gibi birçok aydının devrimler ile sosyalist değerleri birleştirme çabalarını hayal kırıklıklarıyla sonuçsuz bırakmıştı. Bu gelinen noktayla Tanyol, Atatürk ilkelerinin, devrimci niteliği ağır basmadığı için, zamanla

²⁴⁵ Cahit TANYOL, "Gençlik İhtilalleri Çağı V", 6 Ocak 1970.

²⁴⁶ Cahit TANYOL, "Türk Toplumunu Silahlanıyor mu?", 19 Nisan 1970.

²⁴⁷ "Prof. Cahit Tanyol'la Bir Konuşma", Aralık 1966.

devrimsel ilkelerde kabul edilmeyecek biçimde katılaştıklarını ve yaratıcılığa dönüşemeyen birer taklit unsuruna dönüştüklerini söyleyerek cumhuriyet devrimlerinin sosyalist bir devlete dönüşmekte kaynak ve destek olamayacağı söyler.

"..Atatürk devrimlerini sosyalizm hesabına bir pratik ve tarihi bir veri olarak kullanmak şöyle dursun, taktik olarak bile ona başvurmak mümkün değil...Bilimsel sosyalizm bakımından bu devrimlerin safında bulunmak çok güçtür." ²⁴⁸

²⁴⁸ Bkz. (245), TANYOL.

6.2. Cahit Tanyol'da 1970 - 1980 Dönemi

Tanyol, 1970'li yıllar ile sosyalist devlet için destek ve kaynak olarak Atatürk devrimlerinin temel alınmayacağını tarihsel süreçte hem teorik hem de deneysel olarak gördüğü için, ikisinden birini tercih etmek ayırımında kalınca, bu süreçten sonra Kemalist çizgiye daha fazla yaklaştığını görmekteyiz. 1970'ten başlatıp 1980'lerin ilk yılları ile sınırlandırabileceğimiz bu dönemde Tanyol, Marksist metodoloji ve sosyolojiyi her zaman kullanır ve fakat görüşlerini Kemalist çizgiye daha yakın belirler. Öncelikli olarak, 1971 darbesinin nedenlerinden olan ve daha önce en büyük etken olarak "sosyal bunalımlara" bağladığı öğrenci hareketlerinin nedeni olarak Tanyol, bu dönemde "politik itilimi", yani "politik kışkırtmayı" daha ön planda görecektir.²⁴⁹ Bu dönem aynı Tanyol'un, marksizmi, sosyalizmi hem kendi içinde ve hem de Avrupa'da ve Asya'da gelişen koşulları içinde değerlendirdiği bir dönem olacaktır. Bu bağlamda Tanyol, Rus Komünizmini, amaçlarından sapan, Çin komünizmini de Doğu Marx'cılığının bir örneği ve Lenin çizgisiyle gevşeyen Batı dogmatik Marx'cılığının tamamen kırılarak Marx'cı metodolojinin Doğu uygulaması olarak görür. Tanyol, bu dönemde olaylara ve topluma bakarken Marksist sosyoloji ve metodolojiyi kullanmaktadır ve fakat bu dönemi sınırlamamıza temel olan ulaştığı sonuç bakımından "Kemalist bir yaklaşıma" yöneldiğini saptamak, Tanyol'u incelerken ele almamız gereken bir olgudur. Tanyol, 1970'te itibaren de Sosyoloji Bölüm başkanlığı yapmaya başlar.

6.2.1. Batı ve Doğu Marksizmi

1970'ler on yılı aşkın süredir Marksist sosyolojiyi benimseyen Tanyol için benimsediği sosyolojiyi her yönüyle tanımlama ve açıklama içinde olduğu yıllardır. Tanyol, tanımlamaya giriştiği "Marksist sosyolojiyi" bu dönemdeki uygulamaları

²⁴⁹ Bkz. (21), TANYOL.

açısından inceler ve görüşlerini açıklar. Öncelikle bu bağlamda "Doğu-Batı Marksizmi" ayrımına giden Tanyol, Doğu toplumlarında marksizmi, Batıdaki gibi bir bunalımdan çok, bir kurtuluş yöntemi ve devrimci gereksinimin bir ürünü olarak değerlendirilirken, marksizmin, doğu toplumlarına, Batıda 1950'ler sonrası oluşan "yeni sol" biçiminde ithal edildiğinde ise yepyeni bir sömürü aracı haline getirildiğini savunur.²⁵⁰

Tanyol'a göre, her ülkenin kendi tarihsel oluşu içerisinde, Lenin'in uygulaması gibi marksizmi değerlendirmesi söz konusudur. Bir ideoloji olarak marksizmin, başka bir ülkeye ithal edilmesi durumunda, onun bir tür inanç kalıbı durumuna gelmesi ve donup kalması tehlikesi, marksizmin diyalektik materyalizm anlayışının doğasına aykırıdır. Oysa ki, diyalektik durmaz yürür.

Tanyol, Batı ve Doğu marksizminin farklılıklarını ortaya koyarken, öncelikle bu ülkelerdeki Marksist birikimin farkına da değinerek, Batı ve Doğu marksizminin farklı olmasının temellerine iner. Tanyol'a göre, emperyalist ülkelerin komünistleri, sömüren bir ülkenin komünistleri olarak suça ya katılmış veya bilinçaltlarında sömürülen ülkeleri ikinci plana iterek içinde buldukları toplumun sınıf çatışmasını birinci plana geçirmişleridir. Bu durumda, Batı burjuvalarında ihtilal bile olsa bile önceki dönemin sömürgelerini devralacak bu yönetimlerin, sömürülen ülkeleri anlamalarının ve onların işçileri ile kendi ülkelerinin işçilerinin refah seviyesinin eşitlemenin bir Marksist ahlak temennisi olarak kalacağını söyleyen Tanyol, bu durumda da "liberal emperyalizmin" yerine "sosyalist emperyalizmin" geçeceğini savunur.

Çin'deki tüketim eşitliği, marksizmin ulaşmak istediği emekçi, halk ve millet kavramının bir ve aynı şey olduğu düzeye varma çabasıdır. Marksizm Batıda

²⁵⁰ Cahit TANYOL, "Uluslar arası Terörün Ardında Neler Var?", 26 Mart 1978.

reformcu, Doğuda ise ihtilalcidir. Bunun nedeni Batıdaki marksistler sömüren ülkelerin üyeleri iken ve burjuva eğitiminden geçiyorlarken, Doğu marksistleri sömürülen ülkelerin üyesidirler ve burjuva eğitiminden geçmezler. Bu bağlamda sömüren ülkeler ve sömürülen ülkelerdeki marksizm teorisi, pratiği ve taktiği ayrı olacaktır. Batıda sosyalist partilerin Marksizm adına savundukları sosyal adaletin marksizme kurulmuş bir burjuva tuzağı olduğunu savunan Tanyol, teorik olarak bu kavrama tepki olarak ortaya çıkan komünist partilerin, bu tepkisel anlayışları nedeniyle dogmatik bir nitelik kazanarak toplumun dışında düştüklerini söyler.²⁵¹ Batı ve Doğu marksizminin anlamı, koşulların ve oluşların farklılığından dolayı ister istemez Batıda ve Doğuda aynı olmayacaktır.

"Doğu toplumlarında Marksist düşünce ve metot, bir burjuva aşamasından geçmediği için Batıdaki yozlaşmalara değinmeden bir kurtarıcı metot niteliği kazanmaktadır. Karşısında da sömürünün dış örgütlenmesi şeklinde emperyalizm çıkmaktadır. Bu durum doğu toplumlarında kendiliğinden, emperyalizmle savaş ve kurtuluş savaşlarını bir ve aynı anlama getirmektedir."²⁵²

Tanyol, 1950'lerle başlayan "Marksizmin Doğu toplumlarını emperyalist amaçlar için kullanılması" sürecinin, 1970'lerde de devam ettiğini savunur. Tanyol, 1970 sonrası Avrupa'daki gelişmelerle beraber, Marx'cı düşüncenin geleceği, metodolojisi, Doğu ve Batı'daki uygulamalarının ortak ve farklılıkları üzerinde durur. Tanyol'a göre, Fransız komünist partisi de aralarında olmak üzere Batıdaki komünist partilerin ihtilalciler olmaktan çıkarak bir çeşit reformcu eğilim göstermesinin ana nedenlerinden birisi, esasen, Batının bütünüyle kapitalist ve emperyalist nitelik taşıyışıyla ilgilidir.

²⁵¹ Bkz. (40), 293-298

²⁵² Bkz. (40), 299

"Nitekim, batıda sosyalist partiler de, şimdiye kadar komünist partilerin karşısına çıkıyor ve bir nevi burjuva demokrasisi düzenini değiştirmeden bir takım "sosyalist reformlar" yapmak istiyorlardı. Batıda kapitalist ve burjuva sınıfların ana hedeflerinden birisi sadece ülke içinde sömürü değil, dışta da sömürgeler sağlamaktır. İçeride ve dışarıda olmak üzere iki biçimde sürmektedir, bu sömürü düzeni...Marx'ın batıda hayal ettiği işçi sınıfı, bu yüzden ister istemez, sosyalistlerin savunduğu "sosyal adalet" fikrine gelmişlerdir. Başka bir deyişle, yoksul ülkelerin sömürülmesinden elbette ki batıdaki işçi sınıfı da pay alıyordu. Batı toplumlarında Marx'ın hayal ettiği devrimci, ihtilalci bir hareketin olması, kendi kendini inkar gibi bir şey olacaktı. Çünkü, bununla dış sömürüden vazgeçerek yani fakirleşmeyi göze alacaktı. Bu ise ne Fransız, ne İtalyan ne de İngiliz toplumlarının fazla işlerine gelir. Çünkü, onları kendileriyle çelişki haline düşürür."²⁵³

Tanyol, "sosyal adalet" fikrinin komünist partilerin devrimci özelliğini ortadan kaldırdığını savunur. Bu şekilde Tanyol'a göre, komünist partilerin, varolan düzeni bozmamak koşuluyla burjuva demokrasisinin yelpazesinde yer aldıkları andan itibaren, kendiliklerinden ihtilalci olma niteliklerini kaybetmiş duruma geçtiklerini söyler. Batıdaki işçi sınıfı Marx'ın hayal ettiği işçi sınıfı olmadığı gibi, batıdaki işçi sınıfı ile doğudaki işçi sınıfı da birbirlerinden farklıdır. Tanyol'a göre

²⁵³ Cahit TANYOL, "İtalya ve Batı Avrupa Komünizmi", 27 Haziran 1976.

1970 sonrası devam eden süreçten anlaşılmaktadır ki, batıda Marx'cılık gittikçe eski durumunu ve gücünü kaybedecek, sosyalizmle aynı çizgiye gelecektir.

Tanyol açısından, Batıdaki bu değişimi değerlendirerek, Rus ve Çin gerçeklerine bakıldığında Marx'cı dünya görüşünün yanlış olduğu anlamına gelmediğini ve Batı marksizmi yanında Doğu marksizminin de olabileceğini, Rus ve Çin örneklerinin Marx'cı dünya görüşünün metodu açısından tamamıyla devrimci bir nitelik taşıyabileceğini göstermektedir. Tanyol, bu nedenle marksizmin Batıda ve Doğuda uygulamaları birbirinden farklı olduğunu ortaya koyar.

"Marksizm, bir yöntem olarak çağımızda toplumların objektif şartlarının araştırılması olarak düşünülebilir...Marx bir bakıma, sorunların değerlendirilme ya da açıklanmasına belli yöntem sınırları sağlamaktadır da denilebilir. Ama bu sınırlamalar, Marx'ın içinde yaşadığı Batı kapitalizminin ve ülkelerinin gerçekleri üstüne kurulmuştur." ²⁵⁴

Batı ve Doğu koşullarını değerlendirerek, Batı ve Doğunun farklı şartları olduğunun sonucuna varan Tanyol, Marx'ın düşüncelerinin Batı demokrasileri içinde tam olarak gerçekleşen hiçbir yönünün olmadığını savunur. Buna örnek olarak da Amerika'daki işçi sınıfının verir.

"Marx'ın Batı kapitalizmine ait şemasına göre, kapitalizm geliştikçe yoksullaşma artacak...Orta

²⁵⁴ A.g.m.

sınıflar bu yoksullaşma sonunda işçi sınıfına dönecek, yani proleterleşecekti. Oysa, özellikle ABD'deki gelişme şeması tam bunun tersi olmuştur. Orta tabakalar eriyip gidecekleri yerde, işçiler elde ettikleri maddi imkanlarla giderek birer küçük burjuvaya dönmüşleridir. Aynı şey, Batı Avrupadaki işçiler için de söz konusudur."²⁵⁵

Tanyol, Batı ile Doğuda uygulanacak Marksizmin farklılıklarının temel nedeni olarak Doğu ve Batı ekonomilerinin farklılıkları olduğunu belirtir;

"Batı, kapitalizme ve emperyalizme dayanır, yani ulusal düzeyde olduğu kadar, uluslar arası düzeyde de sömürüye dayanır sistem. Bu uluslar arası sömürünün ekonomik refahını kullandıkları, ondan pay aldıkları süreçte, Batı'nın işçi sınıfı, kendisini içinde yaşadığı, gelişmemiş ülkeleri sömüren düzenden, kolay kurtaramaz. Sömürüyü paylaşmaktadır çünkü."²⁵⁶

Tanyol'a göre, işte tam bu noktada Marx'cılık da bir yöntem olarak Batıda ve Doğuda farklı özellikler kazanmaktadır. Bu farklılıkların yanında, Batı koşullarındaki diğer değişiklikler de Marx'ın belirttiği koşulların dışına çıkmıştır. Bunları Tanyol, işçi sınıfının sendikalarda, sermaye kesimi de büyük şirketlerde bütünleşmiş olmalarını ve siyasi partilerin durumlarını gösterir. "Başka bir deyişle, Marx'ın önerdiğinin dışında, işçi sınıfı ve sermaye karşılıklı olarak örgütlenmiş birer güç olmuşlardır. Ayrıca Rousseau'nun dediğinin aksine, Batı'da siyasal partiler genel iradeye değil, kendi aralarındaki dengeye dayanır olmuşlardır."²⁵⁷

²⁵⁵ A.g.m.

²⁵⁶ A.g.m.

²⁵⁷ A.g.m.

Bunun yanında Tanyol, gittikçe derinleşen işbölümü anlayışının ve yönetici kadro kavramlarının da Batı kapitalizmine katıldığını belirtir. Dolayısıyla Tanyol'un ulaşmak istediği nokta, Marx'ın değerlendirdiği ve yöntemini kullanarak ulaştığı sonuçlar bugün Marx'ın koşulları değiştiği için, artık geçerli değildir. Ama biz Marx'ın metodolojisini ve sosyolojisini kullanarak çözümler üretebiliriz. Üzerinde durduğu diğer önemli nokta Batı kapitalizmlerinin hem iç bünyesinde hem de diğer ülkelerde emperyalist gelirlerinin olması ve bu gelirin içindeki işçilerle paylaşılması nedeniyle, bunun, Batı ve Doğu Marksizmi uygulamalarının ister istemez farklı olmasının, kaçınılmaz temeli olacaktır.

6.2.2. Türkiye'de Marksist Bir Çözüm

1970'li yılların terör ortamının temel nedeni olarak görülen, genel anlamda sağ-sol özelde milliyetçilik-komünizm çatışması bağlamında Tanyol, Kemalizm odaklı olmak koşuluyla Marksist sosyolojiye bağlı bir üretim sürecindedir. Tanyol, Türkiye'de Marksist bir çözümü de Kemalist çerçevede ele alır. Bu dönemde, Rus, Çin örnekleri bağlamında Doğu-Batı marksizmini ele alan, Türkiye'de anarşinin nedenleri ve süreçleri üzerine eğilen ve çoğulcu demokrasi bağlamında siyasi ve politik süreci inceleyen Tanyol'a göre, Türkiye'de Marksist bir çözümün gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin koşullarının belirlenmesi gereklidir. Tanyol'a göre, Türkiye'de doğan sorunların temel nedenlerinden biri, henüz bir Marksist entelektüel birikimin tam olarak oluşamayışıdır ki ancak bu birikim sağlandıktan sonra Türkiye de kendi yolunu bulacaktır.²⁵⁸

²⁵⁸ Bkz. (250), TANYOL.

Bu yıllarda Marksist bir çözümlü ele alırken, Tanyol'un, Türkiye'de Batılı anlamda bir burjuva sınıfının olmadığını savunduğunu göz önünde bulundurmalıyız. Burada Tanyol, farklı yönleriyle Marksist bir çözümün koşullarını aramaktadır. Tanyol, Türkiye'de, Doğucuların Doğuyu savunurken sadece geçmişe dönmekle, yani ölüyü kola almakla oluşan düşünceleriyle, Batıcıların, Türkiye'nin sürekli olarak Batıyı taklit etmek suretiyle çağdaş uygarlık düzeyine çıkacağını söyleyen düşüncelerinin Doğuculuk ve Batıcılık kavgasının içerisinde sıkışıp kalmış olduğunu ve "Batı nedir?", "Doğu nedir?", sorununun hep açıkta kaldığını savunur. Türkiye'nin yerini belirleme konusundaki başarısızlığı, onun Marksist metodolojiyi uygulamadaki başarısızlığının da nedeni olmaktadır. Marksist sosyolojinin başarısı için öncelikle "Biz" tanımlamasının doğru yapılması gerekmektedir.

"Gerçekte çatışma ya da diyalektik oluş, Doğucular ile Batıcılar arasında değil, Doğu ile Batı arasındadır. Dolayısıyla önce Türkiye'nin yerini belirlemek, Doğulu mu, Batılı mı olduğunu saptamak gerek. Kuşkusuz ki Batılı değiliz. Batılı olmak istesek de olamıyoruz. Çünkü Türkiye'nin diyalektik evrim şeması Batıdan ayrıdır."²⁵⁹

Doğu ve Batı sorunlarını çözmeden Marx'cılık üzerinde pratik bir görüşe varmamız mümkün değildir. Tanyol'a göre Doğu-Batı sorunu aynı zamanda Türkiye için bir yer belirleme sorunudur. Tanyol, "Doğu ve Batı nedir?" sorunu yerine, Tanzimattan beridir ise bizde yaşananın Doğuculuk-Batıcılıktır.

"Önemli olan bir taraftarlık sorunu değil, gerçekliği kavrama sorunudur...Doğuculuk-Batıcılık

²⁵⁹ Bkz. (253), TANYOL.

biçimine dönuşen bu sorun, devrin politikasına göre, değişen içerikler kazanmıştır. Bazen, irtica-inkılap, bazen ileri-geri, bazen sağ-sol ikilemi olarak sürüp gitmektedir. Diyalektik bir oluşa çevrilmesi mümkün olan Doğu-Batı sorunu böylece Doğucu-Batıcı kavramlarında donup kalıyor."²⁶⁰

Doğucu Batıcı çatışmasını aşıp Doğu Batı ekseninde olaylara bakmamız gerektiğini belirten Tanyol şöyle devam eder;

"Türkiye'de ancak doğucu olmanın değil, doğulu olmanın bilincine varırsak, yerimizi saptayabiliriz. Bu da Türk toplumunun diyalektik evrim şemasını kavramakla mümkündür. Ancak, o zaman batıcılığın gülünç, doğuculuğun gerçekten gericilik olduğunu anlayabiliriz. Bu bilince de, Marx'cı bir yöntemin, sosyolojiye kattığı yeni anlayışlarla varmak mümkündür."²⁶¹

Tanyol'a göre, Doğu değil ama doğuculuk gericiliktir. Tanyol'un yüzü Avrupa'ya dönüktür, fakat onun Avrupa'ya ulaşmak istediği yol Marksist sosyolojiyi ve metodolojiyi kullanarak kendimizi tanımlamakla olacaktır. Türkiye'de Marksist bir çözüm anlamında da Avrupayı değerlendiren Tanyol, Batıdaki "sosyal adalet" kavramının, emperyalist ülkelerdeki işçilerin ülkelerinin yaptığı emperyalist sömürüden daha fazla pay almak için başvurdukları bir yol olarak görür. Bu nedenle Tanyol, "sosyal adalet" fikrinin bizde karşılığı olmadığını da baştan beridir savunur. Dolayısıyla bizde "sosyal adalet" kavramı bir anlam ifade etmediği gibi bizdeki sosyal adalet isteği de emperyalizmin tuzağıdır.

²⁶⁰ Bkz. (253), TANYOL.

²⁶¹ Bkz. (253), TANYOL.

"Sosyal adaleti savunan bütün solcular gerçekte emperyalizmin ekmeğine yağ sürmekte birleşirler. Bu bakımdan bizde burjuva demokrasilerinin liberal kanadını temsil eden AP ile sol kanattaki TİP ve CHP sloganları ne olursa olsun, emperyalizme aynı ölçüde hizmet etmektedirler. Zaten bütün bu partiler sosyal adalet kavramında birleşirler. Sosyal adalet de tıpkı Tanzimat ve İkinci Meşrutiyet'in getirmiş olduğu hürriyet kavramı neyse o türden bir emperyalizm tuzağıdır."²⁶²

Bu nedenle Avrupa'daki Marksist uygulamaları da örnek almamızın mümkün olmadığını düşünen Tanyol'a göre, kendimize ait Marksist bir çözüm üretme sürecinde, Marx açısından milliyetçilikten bahsedilememekle beraber, milli olmak özelliğinden ve milli Marx'cı çözümlerin olmasından bahsedilebileceğini savunur. Bu açıdan Tanyol, Türkiye'nin "Sömüren ülkelerden miyiz, sömürülen ülkelerden miyiz?" sorusunun cevabını bularak kendi yerini belirlemesi ile ancak mevcut koşullardaki iç ve dış politikanın ne olması gerektiği ve en önemlisi "devletin yapısının" saptanabileceğini savunur.

"Türkiye'nin tarihsel misyonu, bir düzen değişikliği yapmasını gerekli kılmaktadır. Ortada bu düzen değişikliğinin ipuçları da vardır. Sağ ve sol uçlar dendiğinde bugün artık inkılap-irtica sorunu anlaşılmamaktadır. Yepyeni iki ideoloji, belki, toplumun rahatsızlığının anormal bir görüntüsünü iletmektedir. Ama, toplumla sağlıklı diyalog kurulursa, sağ ve sol

²⁶² Bkz. (40), TANYOL, 264

görüşlerin varlığına rağmen, çağın koşullarına uygun ve Türkiye'nin atılımını engellemeyen bir sistem ortaya çıkacaktır"²⁶³

"Kendimze özgü bir sistemi" savunan Tanyol, tam olarak ne sağ anlayışa ne de sol anlayışa dayalı bir "sistemin" tek başına yeterli bir çözüm veremeyeceğini açıkça dile getirirken ve her iki anlayıştan da farklı bir yönün bulunmasını vurgularken, bu dönemdeki görüşlerinin temelini oluşturduğunu söylediğimiz "Kemalist ideolojiyi" yansıttığını söylemek tam da yerinde bir tespit olacaktır.

²⁶³ Bkz. (162), TANYOL.

7.3. 1980'den Günümüze Tanyol

1981 yılında çıkan "Atatürk ve Halkçılık" eseri ile Atatürk, Kemalizm, devlet, devlet felsefesi, halk ve halkçılık gibi konuları kapsamlı olarak ele alan Tanyol, bu yıllarla birlikte serbest/liberal ekonomi çalışmalarını yakından izlemekte ve bu yeni dönemde takınacağı tavrı belirlemeye yönelmektedir. Dönemin yeni sorunları, serbest ekonomi bağlamında toplumda hızlanan sosyal değişmeler, devletin varlığına yönelen tehditler (Kürt sorunu, irtica) ve Tanyol'a göre en önemlisi Turgut Özal dönemi ile birlikte başlayacak olan "devlet geleneğinin" yok edilmesi sürecidir. Bu dönemde Tanyol, sırasıyla "Laiklik ve İrtica", "Çankaya Dramı", "Türkler ile Kürtler", "Neden Türban: Şeriat ve İrtica", "Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu" kitaplarını yayınlar. Kitap isimlerini ele aldığımızda da Tanyol'un 1980'li yıllardan 2000'li yıllara ilgilendiği ve ele aldığı konuları temel olarak görmekteyiz. Bu yılların başlarında Yazarlar Kooperatifine yönetim kurulu üyesi olarak katılan Tanyol'un bu dönemdeki eleştirileri, 1970'lerde bağlı kaldığı Kemalist çizginin dışına çıkarak Marksist düşünceye daha yakın olacak ve Marksist sosyolojiyi yine merkeze oturtacaktır. Tanyol, kendi ifadesi ile Niyazi Berkes gibi "tipik bir Kemalist" değildir. Tanyol, Kemalizmin dışından da Kemalizme bakabilmiştir. 1970'lerdeki Kemalist çizgisini değiştirdiğini belirlemekle beraber, 1980'lerden günümüze gelen süreçte Tanyol'un konumunu sabit bir yere oturtmanın zor olduğunu görmenin yanında, onun "sosyalist bir çözüm" ile "Kemalist çizgi" arasında olduğunu söylemek en sağlıklı yaklaşım olacaktır. Daha net bir ifade ile, Tanyol, 1980'lerden itibaren, 1960'larda savunduğu "Sosyalizm" ile 1970'lerde savunduğu "Kemalizm" görüşleri arasında bir yere oturmakta, irtica ve laiklik bağlamında devletin temel ilkelerini, liberal ekonomi ve Amerika destekli demokrasi anlayışı bakımından devlet geleneğini, Kürt sorunu bakımından devletin bütünlüğünü temel alan bir düşünce çizgisi sergileyerek "ulusalcılık" çerçevesinde "devletin varlığı ve bütünlüğü" meselesini ele almaktadır.

7.3.1. Kemalizm: Dün, Bugün, Yarın

1980'ler Atatürkçülüğün eleştirisinin yapıldığı yıllar olması nedeniyle, resmi ideolojinin de sorgulandığı bir süreç olmuştur. Tanyol'un bu süreçle gelen koşullarda "Kemalizm yoktur, Kemalistler vardır" diyerek, Kemalizm'in tamamlanmamış bir ideoloji olduğunu, savunduğunu görürüz. 1980 sonrası dönemde Tanyol'u sadece Atatürkçülük altında tanımlamak onun fikirlerini daraltmak ve Atatürkçülüğe getirdiği eleştirileri yok saymak olur. 1924 anayasasının, sistemin hem burjuva demokrasilerine hem de sosyalist demokrasilerine dönüşebilme ihtimalini barındırdığını savunan Tanyol için, Sovyetler Birliği yıkılmış ve komünizm çökmüş olsa dahi, 2000'li yıllarda da çözüm halen "sosyalist demokrasi"dir.

Tanyol, özellikle Marksist sosyolojiyi benimsediği 1960'lı yıllarla birlikte Atatürk'e ve Kemalizme ilişkin görüşlerini daha yoğun ortaya koyar. Bu açıdan 1960'larla Kemalizmi içselleştiren Tanyol'un öncelikle bu dönemdeki görüşlerini ele alırsak bugüne gelen süreç daha iyi anlaşılacaktır. Tanyol, 1960'larda, devrimlerin temelinde, devrimcilik ilkesi bağlamında sürekli oluş varken, zamanla bunların dondurulduğunu ve gelişmeye kapatıldığını söyler. Bu devrimlerden bir kısmı, Osmanlı'ya karşı antitez olarak konulmuş olan "laiklik ve milliyetçilik" başta olmak üzere, bir kısmı Osmanlı sistemiyle hesaplaşma, bir kısmı ise hedefleri gösteriyordu. Fakat, Atatürk'ün ölümünden sonra, hedefleri gösteren Atatürk ilkelerinin "oluş"u durdurulmuştur.

"Atatürk'ün ölümünden sonra bütün ilkeler dinamik yürüyüşünü tamamıyla kaybederek, birer etiket ve afiş haline getirilmiş; toplumda yürüyüşü durduran bir takım kutuplaşmalara sebep olmuştur.

İleri-geri çatışması bunun en tipik örneğidir. Özü "oluş"a yönelen ilkeler ise unutturulmuştur." ²⁶⁴

Tanyol, Atatürk devrimlerinin, tekrar "oluş"a sokulması ve bu özelliklerini yitirmemeleri gerektiği düşüncesini savunur. Tanyol bu bağlamda Kemalizm'i de sürekli "oluş" halinde tanımlar. Kemalizm, sürekli evrilen ve kendi içinde dönuşen bir idealdir. Sosyalist bir çözümü arzulayan Tanyol için devrimlerin evrilmesi ve "oluşa" sokulması özellikle 1960'lı yıllar bağlamında Türkiye'nin sosyalizme ulaşmasıydı. Tanyol'un sosyalizme uzanan cumhuriyet devrimleri anlayışından 1970'lerde ayrıldığını görürüz. "Kemalizm, bir doktrin değildir. O, ortaklaşa halk iradesinin ve halk özleminin devlet bilincinde ve devlet özleminde somutlaşması ve dile gelmesidir."²⁶⁵ Tanyol, 1970'lerde Kemalizmi böyle tanımlarken aynı zamanda Cumhuriyetin niteliğini de ortaya koyar. Türkiye Cumhuriyetini, çok partili demokrasilerin sosyal sınıflar dengesine dayanan cumhuriyetlerden ayrılan temel niteliği "devletin devamını sağlayan bütün ideolojilere açık, devleti çürüten her türlü kuruluşa kapalı" olmasıdır. Bu devletin var olmak için her türlü ideolojiyi kabul edebileceği, bir anlamda devletin, varoluşunu devam ettirmek için her türlü ideolojiyi kullanabileceği/yararlanabileceği/faydalanabileceği anlayışını benimsemesi, ama onun kuruluş felsefesini ve temel ilkelerini yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya bırakacak her türlü oluşuma da karşı olması anlamına geliyordu. 1970'lerde Tanyol'un Kemalizm ideolojisini düşüncesinde merkez olarak benimsediğini düşündüğümüzde, bu görüşüyle, bu dönemdeki her türlü sağ-sol ideolojiye de mesafeli bir tavır sergilediğini görürüz.

1980'lerde artık Kemalizm her yönüyle sorgulanmaya başlanmıştır. 1980'ler Tanyol'un da Atatürkçülüğü eleştirmeye başladığı, Atatürk'ü ve devrimleri yeniden ele aldığı bir dönem olacaktır. Tanyol'un 1980'lerdeki eleştirisinin temelinde ise, 1960'larda sosyalizme temel gördüğü Atatürk'ün "halkçılık" ilkesinin anlaşılmadığı

²⁶⁴ Bkz. (158). TANYOL.

²⁶⁵ Cahit TANYOL, "Atatürk'ün Büyük Millet Meclisi", 29 Ocak 1975.

görüşü vardır. Atatürk, bugün halen halka ulaşamamıştır. Tanyol'a göre, Halkçı Mustafa Kemal", halka giden yolları el yordamı ile yoklamış ve fakat bir türlü ona ulaşamamıştır. Bu nedenle de Tanyol, "Atatürk ve Halkçılık" kitabında halka gidemeyen/giderilmeyen Mustafa Kemal'i ortaya koymak istediğini söyler. "Biz bu kitapta, "Halkçı Mustafa Kemal'i, halka öderlik yapan kurtarıcıyı, halka giden yolları el yordamı ile yoklayan ve fakat bir türlü ona ulaşamayan Mustafa Kemal'i anlatmak istiyoruz."²⁶⁶ Çünkü ona göre, Atatürk'ün gösterdiği ilkeler içinde "lider ilke" halkın mutluluğunu temel alan halkçılıktır. Ve maalesef, Atatürk ilkelerini savunan çoğu aydınlar halka giden yolların nasıl ve niçin tıkanıp durduğunu konusunda sadece susmuşlardır. Tanyol, halkçılığı, ulusçuluğu kapsayan ilke olarak görürken, Atatürk'ün bu ilkeyi şövenist bir yaklaşımla değil, "ümmetçiliğe" karşı koyduğunu söyler.²⁶⁷

Tanyol'a göre, Atatürk, "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" sözüne, devrimci bir içerik vermiştir. Kayıtsız şartsız sözünde her türlü engeli kaldırmaya kararlı bir irade, bir devrimci atılım söz konusudur. Tanyol, bu atılımın sürekliliğinin sağlanabilmesi için "ulusun egemenliğine" devrimcilik ilkesi temel olarak konduğunu belirterek Atatürk devrimlerinin iki ögesi olduğunu söyler; "Birincisi, toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak için sürekli devrimci atılımlar, ikincisi, halk egemenliğine karşı gelebilecek her türlü tehlikeye set çekmek"²⁶⁸ Bu amaçla, saltanata karşı cumhuriyet, hilafet ve her türlü dinsel yönetime karşı laiklik bir baraj olarak konularak, laiklik halk egemenliğini değil, devletin niteliğini oluşturduğundan "Cumhuriyet ve laiklik" böylece geriye dönüşüm yolunu kapatan devrimler olarak değerlendirilmelidir. Tanyol, Atatürk'ün kurduğu devleti ise şöyle tanımlar;

"Atatürk'ün kurduğu devlet türüne "halkın halk için halk tarafından yönetimi" ve ne de "halka rağmen

²⁶⁶ Cahit TANYOL, Atatürk ve Halkçılık, XV.

²⁶⁷ A.g.k., 6-7.

²⁶⁸ Cahit TANYOL, "Cumhuriyet'in Gerisindeki Gerçek", 29 Ekim 1981.

halk için"dir. "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" sözünün içeriğinde "halkla beraber halk için", bir başka deyimle, halkla bütünleşmek anlamı vardır. Halkla bütünleşen bir devlet anlayışında toplumsal sınıflar yerine ortak bir sorumlulukta, hiyerarşik bir tabakalaşma söz konusudur. O'nun gerçekleştirmek istediği "halk devleti" totaliter değil otoriter bir özellik taşır. Hakimiyetin somut görünüşü olan Büyük Millet Meclisi ve onun otoritesi ne sosyal sınıfların, Batıda olduğu gibi, dengelendiği bir parlamento ve ne de çıkar gruplarının at koşturduğu bir meclis olabilir."²⁶⁹

Bu dönemde Tanyol'un düşüncelerini çevreleyen bir diğer kavram yukarıda geçen "ulusun egemenliği" kavramını içeren "ulusallık"tır. Kemalizmi ve devrimleri bu bağlamda değerlendirir. Bizim Cumhuriyetimizin en büyük farkını, Batıdaki gibi sosyal sınıfların çatışması ve bu çatışmaya dayalı sosyal bir dengeye değil de, bir bağımsızlık savaşı sonucu oluşmasını gösteren Tanyol'a göre, bu nedenle bizde "milli hakimiyet" ve "ulusal egemenlik" çok büyük önem kazanmıştır. "Ulus bilinci ancak devlet bilinci ile birleştiği zaman "ulusal devlet" söz konusudur. "Ulus devlet" ile "ulusçu devlet" birbirinden farklı kavramlardır. Nitekim Mustafa Kemal ulusal devletten halk devletini, Ziya Gökalp ise "ulusçu devlet" anlamıştır."²⁷⁰ Bağımsızlık savaşı ile "tebaa-devlet" ilişkisi "ulus-devlet" bilincine geçilmiştir. Aynı zamanda Cumhuriyetin kuruluşu ile "Devlet-ebed-müddet" ifadesini kutsal ve dokunulmaz bir anlam ile TBMM'de bulmuştur. Fakat biz devrimlerin "oluş"unu sağlayamamış, Atatürk'ü ve Kemalizmi dondurmuşuzdur.

"Biz, O'nun gösterdiği amaçlara bir vücut vererek,
onları korumayı Atatürkçülük sandık, Oysa, ancak duran,

²⁶⁹ A.g.m.

²⁷⁰ Bkz. (266), TANYOL, 20.

oluşu biten şeyler korunur. Atatürk'ün getirdiği ilkelerden biri devrimcilikti; devrim, "oluş"un bittiği yerde, bir başka oluşa atlamaktır. Oysa ki biz devrime, eski değerlerle bir hesaplaşma anlamını verdik. Bu hesaplaşma ancak yeni bir diyalektiğin başlangıcı idi. Biz ise hesaplaşmayı, bir kısır döngü içinde kavga etmek sandık. Onu, devrim ve gericilik çatışması haline getirdik."²⁷¹

Her toplumsal ve siyasal eğilim Atatürk'ü kendi yanında görmek ve göstermek kaygısındadır. Bu nedenle Pan-Kemalizm, devrimleri donduran bir anlayışa dönüşmüştür. Bu durumu Tanyol, Washington Irving'in Shakespeare için söylediği sözü Atatürk için kullanarak açıklar; "Tapınanları türbesine o kadar çok mum getirmişlerdir ki, dumandan tanınmaz hale gelmiş put..."²⁷² Atatürk'ün ilkeleri ve devrimleri sadece bir başlangıçtı ve biz onları sürdürmek ileri götürmekle yükümlüydük. Tanyol'a göre, Atatürk'e dönmek, bu ilkeleri yeniden değerlendirmektir. Bugüne kadar yapılan, Atatürk ilkelerinin, ölümünden sonra, Atatürk'ün içinde kımıldayamayacağı bir kabuk halinde getirilmesi olmuştur. Bugün her aydının yapması gereken ise devrimlerle hesaplaşmaktır. "Ülkemizde düşünen her insan, Atatürk'le ve O'nun devrimleriyle hesaplaşmak zorundadır. Oysa bugüne dek Atatürk'le hesaplaşma gereği duyulmadan onun devrimleri ya yerilmiş ya da övülmüştür."²⁷³

Bugüne kadar Atatürk'e yaklaşımımızı bu şekilde ortaya koyan Tanyol, bu noktada, 1980 öncesi Atatürk ve devrimlerini ele alan görüşleri eleştirir. Ona göre, sol akım uzun yıllar Atatürk devrimlerine "burjuva gözlüğüyle" bakmıştır. Atatürk'ün ve onun devrimleri Marksist çizgide değerlendirilmemiştir.

²⁷¹ Bkz. (266), TANYOL, 4.

²⁷² Bkz. (266), TANYOL, 28.

²⁷³ Bkz. (266), TANYOL, 28.

"Gerçekte Atatürk'ün yapmış olduğu devrimler Tanzimat eğitiminden geçmiş bir burjuva aydınına yatkın gelecek görüşleri yansıtıyordu. Bizdeki bu solcular devrimleri sosyalizm için bir aşama ve sola bir açılış olarak değerlendiriyorlardı. Bütün yanlışlık, Atatürk'ü ve devrimleri Marksist çizgide değerlendirecek yerde, sulandırılmış bir sosyalizm anlayışını, Marksist devrimcilikle karıştırmalarından ileri geliyordu. Onlar için Atatürk plan ve projeleri yarım kalmış bir Lenin'di. Devrimlerin doğal yürüyüşü bu nedenle sosyalizm olacaktı. Bu düşünce, Atatürk'ü olduğu yerden ayrı bir yerde düşlemekten başka bir şey değildi."²⁷⁴

Tanyol'un da 1960'larda devrimlerden kaynak alarak sosyalizme ulaşabileceğini savunduğunu göz önüne alırsak, onun bir yönüyle kendisini de eleştirdiğini görürüz. Oysa, Atatürk'e ve devrimlere Marksist açıdan yer belirlemek başka, Atatürk'ün yerini belirlemek ise yine başkaydı. Tanyol, bizdeki solcuları ise şöyle açıklar; "Bizdeki solcular Batıcı oldukları ölçüde Atatürk devrimleriyle aynı çizgideydiler ve kendilerini bu devrimlerin ileri karakolu olarak görüyorlardı."²⁷⁵ Fakat, Batılı toplum olmadığımız gerçeği ile Batılılaşmanın arkasındaki emperyalizmi gören bu sol aydınların bu sefer her yeniliğe karşı çıkarak, bunlara emperyalizmin tuzağı gözüyle bakma yanlışına girdiklerini belirten Tanyol, bütün yenilikleri burjuva ürünü olarak görmenin, devrimlere karşı Marksistlerin gericilerle aynı düşmanlık çizgisine gelmelerine neden olduğunu savunur. Bugün Tanyol'a göre, bir Marksiste düşen görev, tarihsel ve toplumsal bir olgu olan Atatürk'ü ve devrimlerini "diyalektik materyalizm" açısından değerlendirmektir.

²⁷⁴ Bkz. (266), TANYOL, 29.

²⁷⁵ Bkz. (266), TANYOL, 29-30.

1980'lerle birlikte, bugün halen, Kemalizm'in ilk kuramcısı M. E. Bozkurt'un Kemalizm üzerine düşüncelerini açacak bir düşünceye rastlanmadığını söyleyen Tanyol, bir diğer Kemalizm kuramcısı Niyazi Berkes'in ise yanlışları olduğunu vurgular. Niyazi Berkes'in Osmanlı İmparatorluğunda sömürgeleşeni sadece ekonomik olarak görmesinin yanlışlığına değinen Tanyol, Tanzimat Fermanı, I. ve II. Meşrutiyet'in Berkes gibi olumlu değerlendirilemeyeceğini söyler. Çünkü bu dönemde sömürgeleşme sadece "ekonomik" değil aynı zamanda "siyasal" olarak da gerçekleşmiştir. Olumlu olarak değerlendirilen Tanzimat Fermanı, I. ve II. Meşrutiyet'in karşısına da Berkes tarafından seçenek olarak hep "gericilik" konmaktadır. Berkes'in bu tavrı ise Tanyol'a göre, iki yüzyıldır aydınlarımızın düştüğü "çıkılmaz"dır.

"Zaten iki yüzyıldır Türk aydınlarının içine düşmüş oldukları bu çıkılmaz, bizi hiçbir sonuca götürmez. Bizi tarihsel oluşun dışına atar. Nitekim Atatürk devrimleri de aynı çıkılmazın tuzağına düşmüştür. Berkes, tipik bir Kemalist'tir. Yani ona göre, Türkiye'nin kurtuluşu için ne liberalizme, ne sosyalizme gerek vardır, Kemalizm'i uygulamak, Türk toplumunu uygar uluslar düzeyine çıkması için yeterlidir. Berkes'e göre bütün hata, Kemalizm ilkelerinin iyi uygulanmaması, yozlaştırılmasıdır."²⁷⁶

Toplumun sahip olduğu birikimin, Berkes'in savunduğu gibi son iki yüzyıldır topraklarımız kadar "kafalarımızın" da sömürgeleşmesinden olmadığını söyleyen Tanyol, bu zengin birikimimizin "Osmanlılıktan gelen ve bütünüyle Batı etkisi dışında kalan devlet bilinci" olduğunu vurgular. Atatürk'ün ulusal siyasetine geri

²⁷⁶ Bkz. (266), TANYOL, 32-34.

dönmemiz gerektiğini belirten Berkes'e, dış siyaset alanında katılan Tanyol'un Atatürk'e dönmekten anladığı ise Berkes'in düşüncesinden farklıdır. "Atatürk'e dönmek, Kurtuluş savaşı sıralarında Atatürk'ün Türk ulusunun yerini belirlediği noktaya dönmektir."²⁷⁷ Tanyol, Berkes'in Kemalizm'in sunduğu ve şaşmaz ilkesi olarak gördüğü devletçilik anlayışına da katılmaz ve Berkes'in bu konuda da yanıldığını savunur.

"Sosyalist ilkelerin ışığı ve yöntemi altında düşünülmeyen bir devletçilik, döner dolaşır yine devlet eliyle kişi zengin etmek mekanizmasına dönüşür...Oysa Osmanlı İmparatorluğundaki devletçilik, bir anlamda, Kemalizm'in savunduğu devletçilikten daha ileridedir. Kemalizm'in devletçiliği, Osmanlı devletçiliğine karşı liberalizmi savunan tohumları beraberinde getirmiştir."²⁷⁸

Kemalizmi ve kuramcılarını böyle değerlendirdikten sonra, 1980'lerle beraber Atatürk'ün sömürüldüğünü düşünen Tanyol, onun hakkında görüşlerini belirtenleri ve ilgilenenleri ise şöyle sınıflandırır.

1. Atatürk hakkında anılarını yazarak onu kişisel çıkarlarına kullanan "Atatürk'ü düşürenler"
2. Kendi siyasal tutumlarını desteklemek için ister inansınlar veya inanmasınlar Atatürk'ü kendilerine kalkan yaparak ona en çok kötülüğü yapan "Politikacılar"
3. Tutarlı bir şekilde fırsat buldukça Atatürk'e düşmanlıklarını açıkça ortaya koyan "Şeriatçılar", "Hilafetçiler" ve "Nurcular" ile Atatürk'e ve

²⁷⁷ Bkz. (266), TANYOL, 34.

²⁷⁸ Bkz. (266), TANYOL, 34.

devrimlerine karşı oldukları halde kendilerini gerçek Atatürkçü gibi gösteren "münafıklar"dan oluşan "Atatürk ve devrim düşmanları"

4. Son olarak da "İlericiler"i tanımlayan Tanyol, onları da ikiye ayırır. Birinciler, Kemalizm'in sosyalizm yönünde değil de "demokrasi" yönünde yani devrimlerin "burjuva demokrasilerine" gelişeceğine inanan, 1961 Anayasası bağlamında kuvvetler ayrılığını benimseyen bir anayasayı destekleyen Anayasalıcı, sağa kesin karşı olan "İlericilikle Atatürk'ü bir ve aynı şey olarak düşünüp savunanlar"dır. İkinciler, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşında söylediği sosyalist fikirleri savunur, onu kendi safında görür, onun emperyalizm ve savaş sloganını Kurtuluş Savaşının ana düşüncesi olarak kabul eder, Türk-Sovyet dostluğunun Atatürk ve Lenin ilişkileri çerçevesinde diriltmesini savunur ve Türk sosyalizminin Atatürk'le başlayacağına inanırlar. İkincilere göre, aynı zamanda, karma ekonominin temel olduğu Batı örneği bir sosyalizm gerçekleşecektir. Sosyalist ilericiler de Atatürk ilkelerini korumakla Batı uygarlığına ulaşılacağına inanalar ve Atatürk devrimlerinin doğal sonucunun sosyalizm olduğunu düşünenler olmak üzere ikiye ayırır.

Atatürk'e ve devrimlerine bu açıdan bakan Tanyol, bugün cevaplanması gereken sorunun, Atatürk devrimlerinin "Batı burjuva demokrasilerine" mi, yoksa "sosyalist demokrasilere" doğru mu gelişeceği sorusu olduğunu söyler. Bununla beraber "Kemalizm ilkeleri Türkiye'nin kurtuluşu için yeterli midir?"²⁷⁹ sorusunun da cevabının bulunması zorunludur.

"Tanzimat'tan beri gelen ve Batı uygarlığının Türk toplumu için ülkü olarak alan tüm ilerici aydınlar, Kemalizm ilkelerinin uygulanmasını Türk toplumunun çağdaş uygarlık düzeyine erişmesi için yeterli görmektedirler. Bilimsel sosyalizm yöntemi ile Türk

²⁷⁹ Bkz. (266), TANYOL, 36.

toplumunun gerçeklerini araştırmanın zorunluluğuna inanan Marksistler bu grupta değildir."²⁸⁰

Tanyol'un, bilimsel sosyalizmi uygulayarak Türk toplum gerçeklerine baktığını göz önüne alırsak, onun Kemalizm'in ilkelerini Türkiye'nin kurtuluşu için yeterli görmediğini açık bir şekilde saptamış oluruz. Dolayısıyla, başta belirttiğimiz gibi Tanyol'un sadece Kemalist bir çizgide olduğunu söylemek onun fikirlerini daraltmak ve onu anlamamak olacaktır.

İlerici olan Tanzimat aydınlarındaki amacın, Atatürk'ün çizdiği sınırlar içinde ılımlı bir devletçilik olduğunu ve bu aydınların halkın ise henüz çok partili siyasal yaşamı sürdürececek düzeyde olmadığını düşündüklerini belirten Tanyol, bu aydınlara göre, ordunun yardımcı olacağı sivil bir parti diktatörlüğü ile de yönetimin gerçekleştirilebileceğine inandıklarını söyler. Bu ilerici aydınların karşısında, halk çoğunluğuna inanan, genel iradeyi savunan, Atatürk devrimlerinin burjuva demokrasilerine gitmesi gerektiğini savunan aydınlar vardır. Serbest Cumhuriyet Fırkasını bu türden demokrasi anlayışı için kanıt gösteren aydınlar, Tanyol'a göre, Burjuva demokrasisi anlayışını savunan "gerici güçler" ile aynı saftadırlar ve devrimlerin amacının da bu olduğuna inanırlar. Tanyol, "partisiz parlamento" anlayışı ile Lenin'in parti iktidarı anlayışını benimsemekte olduğu için, ilerici aydınların kuracağı ve ordunun destekleyeceği "sivil parti diktatörlüğünü" desteklemekte ve fakat sadece "Kemalist ilkeleri" devletin kurtuluşu için yeterli olarak kabul etmediğini de ortaya koymaktadır.

Atatürk için "Batı sosyalizmi"nin asla örnek olmadığını savunan Tanyol, sosyalizm olarak onun, doğu Marksizm'inin örneği Rus devrimini gördüğünü söyler. Olaylar incelendiğinde ise, her ne kadar bir süre emperyalizme karşı Bolşevik

²⁸⁰ Bkz. (266), TANYOL, 36-37.

sloganlarını kullanmış olsa bile, Atatürk'ün ne Lenin'ci ve ne de Marks'çı bir sosyalizmi düşünmediğini görmekteyiz. Atatürk'ün sosyalist bir çözümü savunmadığı gibi onun dışarıdan da öyle algılanmadığı da ortaya konmuştur. Tanyol'a göre, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı sırasında söylediği sözlerden dolayı sosyalizme yakın olduğunu düşünmek veya devrimlerin gelişmesinin o yönde olduğunu yorumlamak, Atatürk'ün adını sosyalizm için "araç" olarak kullanmak söz konusu değilse, "akılsızca ve bilim dışı" bir davranıştır. Tanyol, Atatürk'ün bu dönemdeki Bolşevik sloganlarını kullanmasını "taktik" olarak değerlendirir. Bunun yanında Atatürk'ün, ne meclisin açılmasında önce Hacı Bayram camisine gitmesinin gerçiklerin yanında olduğunu ve ne de konuşmalarında Bolşevizmden bahsetmesi sosyalizmi istediğini gösterir. Tanyol, önemli olanın Atatürk'ün şu veya bu zamanda söylemiş olduğu şeylerin değil onun ulaşmak istediği amacın olduğunu söyler. Bu anlamda onun "sosyalizme" kapıları tamamen kapattığını da söylemek mümkün değildir. Tanyol için önemli olan, Atatürk'ü ve devrimlerini, "başarıya ulaşım ulaşmaması" ve "toplumun yararına olup olmaması" açısından eleştirmektir.²⁸¹ Tanyol'un bu görüşü aynı zamanda Atatürk ve devrimlerinin sürekli sorgulanmasını da içerdiğinden devrimlerin, başarıya ulaşması ve toplum yararını sağlaması için "değişmeye" açık olması anlamına da gelir. Bu noktada Tanyol'un Kemalizme yönelik görüşlerini toparlayabiliriz. Son noktada Tanyol, Kemalizm'in bir "oluş" içinde olduğu görüşünü ve Kemalizmin daha oluşunu tamamlamadığı görüşünü vurgular ve savunur.

"Atatürkçülük sözcüğü, eğer Kemalizm'in bir karşılığı olarak düşünülüyorsa, bilimsel anlamda bu tür bir kavramdan söz edilemez. Çünkü Atatürk bir eylem adamıdır ve eyleminin gerisinde kuramsal (teori) bir temel yoktur. Bugüne kadar da onun eylemini çıkış

²⁸¹ Bkz. (266), TANYOL, 38-43.

noktası yapan bir düşünce akımı da ortaya çıkmış
değildir...Kemalizm yoktur, Kemalistler vardır."²⁸²

Kemalizmin, doktrin olmadığını ve henüz böyle bir doktrininin tamamlanmış bir şekilde oluşmadığını açık bir şekilde söyleyen Tanyol, onun bugün "katılaştığını" da savunmaktadır.

"...bugün Atatürkçülük, teorik ve ideolojik anlamda değil, dinsel bir katılığı içermektedir. "Ben Atatürkçüyüm", "ben Atatürkçü değilim" türünden dinsel bir tutum, adeta "ben Müslümanım", "ben Müslüman değilim" lafını andıran bir kısır döngüye benzedi. Ve insanlar buna göre aforoz edilmeye başlandı."²⁸³

Kemalizmin bir teoriye dönüştürülmesi için "İnkılap dersleri" ve "Kadro Hareketi" ile olmak üzere iki kere uğraşıldığını ve fakat başarılı olunamadığını belirten Tanyol, Kemalizm ve Kemalist eylemin, bizden daha çok emperyalizme karşı bağımsızlık savaşı verenlerin gözünde değer kazanarak, II. Dünya Savaşı sonrası sömürü altındaki devletler için örnek olduğunu belirtir. Tanyol, Kemalist eylemin Kemalizm'e engel olmadığını da belirtir. Fakat, Tanyol'a göre, devrimler ve Kemalizm sürekli "oluş" içinde ve ileri doğru hareket ediyorlar. Çünkü hem devrimler hem de Kemalizm, devrimci nitelikleriyle her zaman "değişimi" taşıyorlar. Burada hem kendisi ve hem de tanımı "oluş" içinde olan bir Kemalizm kavramı ve tanımlaması ile Tanyol'un ulaşmak istediği noktanın "farklı denemelere" ve "farklı yaklaşımlara" izin veren bir Kemalizm kavramına yönelmek olduğunu görürüz. Böyle bir anlayış, Marksist tabanlı bir düşünceye de kendini açık bırakacaktır.

²⁸² Cahit TANYOL, "Kemalizm Yoktur, Kemalistler Vardır", 11 Kasım 1983.

²⁸³ A.g.m.

Tanyol, Kemalizmin oluşacaksa neyi temel alması gerektiğini ise şöyle dile getirmiştir. "Eğer Kemalizm bir akım, bir doktrini bir ideoloji biçimine dönüşecekse düşünce, "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" sözünden yola çıkmalıdır."²⁸⁴ Bu bağlamda Tanyol, devrimlerin "burjuva demokrasisi"ne mi, yoksa "sosyalist demokrasiye" mi doğru olacağını, cevabını da verir. Devrimlerin amacının "sosyalist" bir toplum mu yoksa "kapitalist" bir toplumu mu yaratmak istediğini, devrimlerin dış görünüşlerinden değil de amaçlarından çıkarmamız gerekir. Tanyol'a göre, devrim amaç değil araçtır ve değişmeyen tek amaç "halk egemenliğini" ve "halk devletini" kurmaktır. Çünkü, Batı burjuva demokrasilerinde "halk" kavramının içeriği, sosyal sınıflar yelpazesıyla kuşatılırken, Mustafa Kemal'e göre "halkçılık" toplumsal düzeni emeğe dayanan bir doktrin olduğundan, bunun Batı burjuva demokrasileriyle ve Batı parlamenterizmiyle ilişkisi de yoktur.²⁸⁵

Tanyol, 1980'lerden itibaren Kemalizme karşı aldığı eleştirel tavrı, 2000'li yıllarda da sürdürmektedir. Tanyol, "Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu" kitabının "Ahirette Atatürk'le söyleşi" bölümünde Ziya Gökalp'in ağzından konuşarak 2000'li yıllarda Kemalizmin dünden bugüne gelen süreçteki uygulamasına ve sonuçlarına ilişkin görüşlerini açıkça dile getirir. Tanyol'a göre, Mustafa Kemal'in "olması gerekeni" içeren ideali ile Türk toplum yapısındaki gerçek yani "olan"la arasında yapılan devrimlerin işaret ettikleri ile uyum sağlanamamıştır. Olanla olması gerekeni devrimler uyuşturamamıştır. Bu uyumu sağlayamadığımız sürece de "çağdaş uygarlığı" yakalamamız mümkün değildir.²⁸⁶ Tanyol, Kemalizmin günümüzdeki "olması gereken" ile "olan" arasındaki açıklığı kapatamadığını açıkça dile getirmiştir. Böylece Tanyol, toplum ile devrimlerin ülküsü arasındaki uyumsuzluktan bahsederken ve bu uyumun sağlanması gerektiğine işaret ederken Kemalizmi eleştirmekte ve açık bir şekilde ifade etmese de Kemalizmin de sorgulanması ve "olması gereken" ile "olan" arasındaki uyumsuzluğun giderilmesi gerektiğini ima etmektedir. Devrimlerin üzerinden 80 yıl geçmiştir ve bu "uyumsuzluk" halen devam

²⁸⁴ Cahit TANYOL, "Atatürk'ün Egemenlik Anlayışı ve Cumhuriyet", 29 Ekim 1980.

²⁸⁵ Bkz. (266), TANYOL, 65-71.

²⁸⁶ Bkz. (201), TANYOL, 144-145.

etmekte ise, bu uyumsuzluğun tek kaynağı olarak toplumu görmek nesnel olmayacaktır.

Sovyetler Birliği yıkılmış olsa da, Tanyol, devlet geleneğimizin doğal uzantısı olarak gördüğü Leninizm doğrultusunda bir devletin gerçekleşmesini ister. Onun bu arayışında Kemalizm bir süreçtir. Sonuç olarak Tanyol, Kemalizm'in üstüne bir şeylerin konulması gerektiğini savunurken, onun "katılaşmasını" engelleyerek ve "oluşunu" yitirmemesini sağlayarak "devlet bilinci" ile özdeşleştirdiği "Kemalizm"in, benimsediği "sosyalist demokrasi" doğrultusunda sürekliliğini sağlamak ister.

7.3.2. Demokrasi

Tanyol, 1960'larda Sosyalizm çerçevesinde "sosyalist demokrasiyi", 1970'lerde Kemalizm çerçevesinde savunmakta, dönemin anarşi ve terör ortamının düzelmesi için "geçici" çözüm bağlamında çoğulcu demokrasideki çözümleri desteklemektedir. Tanyol, 1980'lerden itibaren ise tekrar "sosyalist demokrasiyi" savunmaya başlar. Tanyol, bu yıllarda sosyalist demokrasiyi temel aldığı dönemlerde "partisiz parlamentoyu" da onunla birlikte savunur. Tanyol, partisiz parlamento ile sosyalist demokrasinin birlikte olabileceğini düşünmektedir. Partisiz parlamento çerçevesinde Leninist bir çözümü savunan Tanyol, bu bağlamda sosyalist demokrasiyle partisiz parlamentoyu da örtüştürmüş olur. Böylece, 1980 sonrası dönemde de, 1960'larla beraber benimsediği "partisiz parlamento" görüşü çerçevesinde demokrasiye karşı aldığı tavrı aynı şekilde sürdüren Tanyol, çok partili demokrasiye karşıtlığını, liberal ekonomiye geçişle beraber gelen yeni ekonomik sistem yönüyle de ele alarak çok yoğun ve sert eleştirileriyle devam ettirir. Tanyol, özellikle "devlet geleneğini" bozmakla suçladığı Özal yönetimlerine, demokrasinin, din ve vicdan özgürlüğü, insan hakları altında "irtica"yı destekler biçime sokulması, yolsuzluk ve benzeri çıkar amaçlarına hizmet edecek şekle dönüştürülmesi nedenleriyle ve bunun yanında serbest ekonominin getirdiği her türlü "iş görme

biçimine" karşıttır. Fakat bu dönemde Tanyol, her yönüyle benimsemese de mevcut sistemin ve dolayısıyla devletin hem irtica hem de Kürt sorunu bağlamında her türlü "zorlanmasına" ve "tehditle karşılaşmasına" karşılık da, cumhuriyet ilkelerini ve "demokrasinin" temeli olarak gördüğü "laiklik" ilkesini, her koşul ve şartta tavizsiz savunur.

Tanyol'a göre, özgürlükçü demokrasiler sermayenin özgürlüğünde yoğunlaşırken, sosyalist demokrasiler emeğin özgürlüğünü savunur.²⁸⁷ Emeğin özgürlüğünü, sermayenin özgürlüğünden üstün gören Tanyol için, bu sistemin kabul edilmesi de doğal olarak mümkün değildir. Bu temel farklılıkla beraber, demagoji ve demagojinin halk baskısını arttırmadaki gücü, halk kavramının bulanıklığı, demokraside toplumun güçlü olanlarının yönetimi ele geçirme ve çıkarlarını koruyan bir iktidara sahip olabilme imkanı, halk adına hareket etmenin getirdiği her türlü baskıda kendini haklı görme, halkın ve oyun niteliği ve niceliği sorunları da Tanyol'a göre demokrasinin diğer temel sorunlarıdır.²⁸⁸

Tanyol'a göre, hem bireyin hem de toplumun özgürlüğünün temelinde "ekonomik bağımsızlık" vardır.²⁸⁹ Böylece Tanyol'un "liberal düzeni" onayladığı düşüncesine kapılsak da, onun bu bağımsızlığı "parlamento merkezli" bir anlayışta temellendirmesi ve "sosyalist demokrasi"ye olan inancını dile getirmesi, liberal ekonomiyi onaylamadığını gösterir. Kaldı ki bulanık bir kavram olan "ekonomik özgürlük", Tanyol'a göre bizde ancak parlamento merkezli olabilir. Bugün, bizdeki demokrasi ise "esnaf demokrasisi"dir.²⁹⁰

1950'de bugüne gelen süreçte, Tanyol, bizde çok partili sistemde, sınıfsal bilinç yerine devlete karşı duyulan toplumsal tepki devleti belirlemede ön plana

²⁸⁷ Cahit TANYOL, "Devlet ve Otorite", 27 Nisan 1984.

²⁸⁸ Cahit TANYOL, "Demokrasi Gerçeği", Haziran 1984.

²⁸⁹ Cahit TANYOL, "Bağımsızlık Üzerine", Haziran 1984.

²⁹⁰ Cahit TANYOL, "Aristides sürgünde", 13 Mart 1988.

çıkıldığından, siyasi partilerin de bu "toplumsal tepkiyi" kullanarak iktidara gelmeyi hedef aldıklarını savunur.²⁹¹ Böylece Tanyol, geniş halk kitlelerinin, sınıfsal olarak değil de tepkisel olarak politize edilerek, siyasal partilerin, sağlıklı bir toplum için en tehlikeli "silah" olan "yığın psikolojisini" kışkırtmak suretiyle iktidara gelmeye örgütlendiklerini, gördüğümüzü söyler. Bu da Tanyol'un savunduğu sınıf bilincine dayalı bir demokrasinin tam tersidir. Yığın psikolojisiyle iktidara gelmenin bir "demokrasi geleneği" halini aldığını belirten Tanyol, toplumsal örgütler içinde sayılamayacak olan "yığın psikolojisi" temeline dayanan bir demokrasinin, anlamının ise toplumu toplum yapan değerlerin tasfiyesi demek olduğunu savunur.²⁹² Bu sürece 12 Eylül de eklenerek "bilinçsiz yığın demokrasisi" ortaya çıkmıştır.²⁹³ Bunu yanında, bizde parti programlarının halkı aldatmak ve "oy tuzağına" düşürmek için kullanıldığını savunan Tanyol'a göre, demokrasimizin Batı demokrasilerinden temel farkı bizde düşünce sisteminin demokrasiye temel olmamasıdır.²⁹⁴ Bu yüzden "kurtarıcı fikir" aramak yerine "kurtarıcı" aramak özelliğimiz vardır. Böylece parti liderlerinin tutumu ve onların kişiliğinde yansıyan ve iktidar muhalefeti demokrasiyi yönlendirir. Tanyol, halkın ise liderlere oy vererek ne onlarla gelen kadroya nede ne yapmak istediklerine baktığını belirtir. Milletvekillerinin parti değiştirmesini, lider sultasını, düşünceden yoksun bir demokrasi geleneğini Menderes'in "odunu koysam seçtiririm" sözlerinde gören Tanyol, bugüne kadar da bu anlayışın sürdüğünü savunur. Dolayısıyla demokrasimizin, ne geleneği ve ne de arkasında bir düşünce sistemi vardır.

1980'li yıllarda da Tanyol'un 1960'larla birlikte savunmaya başladığı "Bizdeki demokrasi, bizde Batılı anlamda bir burjuva sınıfı olmadığı için, ancak burjuva demokrasileri taklididir" şeklindeki görüşünü devam ettirdiğini ve mevcut demokrasiyi de iki binli yıllara doğru da "işbirlikçi kapitalizm" olarak tanımladığını görmekteyiz. Tanyol, burjuva demokrasilerinin, bizi "tamamen perişan" edeceği

²⁹¹ Cahit TANYOL, "Yanıtlar", Ekim 1984.

²⁹² Cahit TANYOL, "Köleleştirilmiş devlet", 26 Temmuz 1987.

²⁹³ Bkz. (83), TANYOL.

²⁹⁴ Cahit TANYOL, "Parti başkanlarının sorumluluğu", 4 Ekim 1987.

endişesini taşır.²⁹⁵ Burada Tanyol'un on yıllık Demokrat Parti iktidarı ile yaşanan demokrasi deneyimi sonrası sarsılan ve "partisiz parlamento" fikri ile yeniden şekillenen görüş değişikliğinin değişmeden sürdüğünü görürüz. Şurası açıktır ki, DP iktidarı döneminde Tanyol, demokrasiye olan "inancını" kaybetmiştir ve bu inancın "burjuva demokrasileri" ile geri gelmesi de mümkün değildir. Çünkü, "sınıfsal olmayan ve "işbölümüne" dayanmayan demokrasileri Patrona Halil, Kabakçı Mustafa demokrasisi"²⁹⁶ olarak gören Tanyol'un desteklediği ve istediği tek demokrasi "halk demokrasi"dir. Bunu farklı tanımlarla dile getirir. "Devletin biçimi ve yönetimin türü ne olursa olsun, her siyasi iktidarın ilk görevi toplumda güvenliği, düzen ve disiplini sağlamaktır. Toplum, işbölümü alanlarında bağlı olarak örgütlendiği ölçüde sağlıklı bir yönetime ve demokrasiye sahip olabilir."²⁹⁷ Bir başka makalesinde Tanyol işbölümünün önemine tekrar değinir. "Demokrasi, her beş yılda bir yinelenen milletvekili seçimleriyle değil, işbölümü alanlarına dayanan toplumsal örgütlerin sağlıklı gücüyle yaşar."²⁹⁸ Ve eğer Tanyol'un "sosyalist demokrasi" anlamında kullandığı, "demokratik halk demokrasisi" ya da "halk demokrasisi" olursa, ancak bu demokrasi bizi çağdaşlaşmaya götürebilir. Fakat böyle bir demokrasi için öncelikli olarak gerekli olan solun da bu demokraside kendisine yer bulabilmesidir. Bu anlamda, 1982 Anayasası ile sol düşüncenin ve çağdaş demokrasilerin "denge öğelerinden" biri ve en önemlisi olan "işçi sınıfının" önünün kesildiğini belirten Tanyol, bu şekilde "toplumsal dengenin" sağlanamayacağını savunur. Çünkü Tanyol, emekleriyle üretime doğrudan doğruya katkısı olmayan bütün diğer sınıfların, emekçi sınıfının onayı ölçüsünde "meşruluk" kazandıklarını savunur.²⁹⁹ "İşçi sınıfının ağırlığını koyamadığı ve sözünün geçmediği hiç bir yerde ne demokrasiden ve ne de demokratik halk devletinden bahsetmek mümkündür."³⁰⁰

Bunun yanında "burjuva taklidi" demokrasimizin, burjuva demokrasilerinin iki temel ilkesi olan "hukuk devleti" ve "açıklık" kavramına da sahip olmadığını

²⁹⁵ Canan BARLAS, "Cahit Tanyol: Bizde Doğu Batı Meselesi Çelişki Değil Kavga'dır", Şubat 1987.

²⁹⁶ Cahit TANYOL, "Orta oyuncuları", 6 Eylül 1987.

²⁹⁷ Cahit TANYOL, "Ne demeli..", 20 Mart 1989.

²⁹⁸ Cahit TANYOL, "Gerçek emekçiler", 6 Aralık 1987.

²⁹⁹ Cahit TANYOL, "Yanlış iktidar", Güneş, Sayı:4107, 4 Mayıs 1989.

³⁰⁰ Cahit TANYOL, "Dilenciler demokrasisi", 3 Ağustos 1987.

belirten Tanyol, "İrticain adı "inanç özgürlüğü", rüşvet, vurgunculuk ve dolandırıcılığın adı "ekonomik özgürlük", fikir özgürlüğünün adı "suç", eylem özgürlüğünün adı "işkence", parlamenter özgürlüğün adı "emret başbakanım" olan bir demokrasi"³⁰¹ yaşadığımızı savunur. Seçim özgürlüğünün ise "özgür iradeyi" hiç sayan "istediğini değil, istediğimi seçeceksin"e dönüşmüştür. Tanyol daha önce demokrasileri, "Burjuva demokrasileri", "Halk demokrasileri" ve "Sömürge demokrasileri" olarak ayırırken bugünkü demokrasiyi "Batı demokrasilerinde bulunan hiçbir şeyin onda bulunmadığı" biçiminde tanımlar ve böyle görür. Bu nedenle bugün öncelikle demokrasinin kurulması gerektiğini söyleyen Tanyol'a göre, çünkü bizde "demokrasi" yoktur. Ve bu demokrasi Tanyol'a göre tabi ki "sosyalist demokrasi" olmalıdır. Bu bağlamda "sosyalist demokrasiyi" isteyen Tanyol, Rousseau'nun ilkelerini sosyalist toplumda gerçekleşmiş ve John Stuart Mill'i de sosyalizme ulaştırmış olarak yorumlar.

"Rousseau'nun düşlediği "sınıfsız toplum" ancak halk kavramı içeriğinin değişmesi ile mümkündür. Nitekim sosyalist ülkelerde halk "işçi-emekçi" anlamında gelmektedir. Burada sosyal sınıfların yerini "sosyal tabakalar" almakta ve bütün bu tabakalar emek kavramının içeriğinde organik bir bütünlüğe kavuşmaktadır. Bireysel özgürlüğün aşırı savunucusu İngiliz Filozofu John Stuart Mill, "Özgürlük" adlı ünlü kitabında çoğunluğun ve hatta bütün bir toplumun birey üzerindeki baskısının ancak "toplumun mutluluğunun" gerçekleşmesiyle kalkacağını söyler ve bu onu, son hesaplaşmada, sosyalizme iter."³⁰²

³⁰¹ Cahit TANYOL, "Neyi kurtaracağız", 6 Şubat 1989.

³⁰² Bkz. (288), TANYOL,

Bu dönemde, hırsızlığın, rüşvetin, dolandırıcılığın, çıkar kavgalarının normal hale getirildiğini savunan Tanyol, "Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın", "İsıramadığın eli öp", "Köprüyü geçene kadar ayıya dayı de", "Bal tutan parmağını yalar" gibi hırsızlığı, ikiyüzlülüğü, üçkağıtçılığı hareketlerimizde bir ahlak ölçüsü olarak öneren atasözlerinin de şimdiki "demokratik ahlakın" içeriğinde kendisine en elverişli ortamı bulduğunu söyler.³⁰³

Bugünkü içeriği olmayan demokrasiyi de zaten, toplumumuzun bir parçası yapamadığımızıza değinen Tanyol, bugün de eskiden Demokrat Parti döneminde olduğu gibi, kötünden iyisini seçme ve tercih baskısının "özgür iradeyi" yok ettiğini söyler. "1950'den günümüze kadar gelen, çok partili parlamenter sistem, çoğunluk partisinin neden olduğu bir despotizmin acı serüvenidir."³⁰⁴ Tanyol, 12 Eylülün, sendikaları, melsek kuruluşlarını kapatması, üniversitenin özerkliğine son vermesi ile "çoğunluk partisi" ile oluşacak despotizme en elverişli ortamı hazırladığını söyler. Bunun yanında, 12 Eylül ile "Demokrasiye ve özgürlüğe en az olanak veren bir anayasa yapıldı."³⁰⁵

Tanyol, Adnan Menderes'in yaptıklarını Özal'ın yaptıkları yanında hiç olarak³⁰⁶ görürken, Demokrat Parti'nin de, TBMM'nin saygınlığı ve gücü açısından bu ülkeye zarar verdiğini savunur. "İktidara gelen, Demokrat Parti, hem devletin bütünlüğünü ve hem halkın genel iradesini yansıtmayı gereken TBMM'yi bir siyasi partinin meclisi haline sokarak onun dokunulmazlığını "dokunulabilir" hale getirdi. DP'ni bu memlekete yapmış olduğu en büyük kötülük budur."³⁰⁷ Tanyol'a göre de bu durum bugün de aynı şekilde Özal hükümetlerinde "çoğunluk partisinin sultanı" biçiminde görülmektedir. Bununla beraber, Demokrat Parti dönemi ile başlayan ordunun da politikaya "demokratik alternatif" haline getirilmesinin ise ordunun

³⁰³ Cahit TANYOL, "Vurdumduymazlık mantığı", 9 Ağustos 1987.

³⁰⁴ Cahit TANYOL, "Özgür irade ve seçim", 8 Kasım 1987.

³⁰⁵ A.k.m.

³⁰⁶ Cahit TANYOL, "Muhalefet boşluğu", 22 Kasım 1987.

³⁰⁷ Cahit TANYOL, "Tehlikeli Bir Kanun", 14 Ocak 1988.

"politika dışında" kalması geleneğini bozduğunu ve ileriki dönemlerde de bunun sürekli olarak meclise müdahaleye dönüştüğünü söyler. Tanyol'un hiçbir şekilde onaylamadığı 12 Eylül müdahalesi ve getirdikleri, onun ordu müdahalesinin olumsuz sonuçlara açabileceği düşüncesini kabul etmeye ve ordu müdahalelerinin karşısında olmaya götürmüştür. Ve fakat Tanyol, "irtica" meselesinde, bu görüşünün aksine ve bu görüşünü yadsır biçimde, "irtica"yı ordunun çözeceğini savunur.

İrticaya karşı duracak güç olarak orduyu gören ve laiklik ilkesini de demokrasinin temeli olarak ele alan Tanyol, demokratik sistemin özellikle "türban" noktasında, sadece "din ve laiklik" bağlamına indirilmesinin de yanlışlığını vurgular. "Bizdeki bunalım ve çözümsüzlüğün ana kaynağında demokrasiye çağ dışı biçim vermek çabası yatıyor. Bir taraftan halk örgütsel yasaklarla sürü haline getirilerek anarşik ve demagogik bir ortama itilmiş, böylece demokrasi, din ve laiklik gibi iki kavrama sıkıştırılmış bulunuyor."³⁰⁸

Demokrasimizin gelişimi aydın açısından da bakıldığında hiç olumlu değildir. Aydınların çözmesi gereken sorunların halka, halkın çözmesi gereken sorunların aydına bırakıldığı bir demokrasi anlayışının içinde olduğumuzu belirten Tanyol'a göre, mekanizmanın bu denli ters dönmesinin nedeni ise "aydının devre dışı" bırakılmasıdır.³⁰⁹ Böyle bir durumda ise demokrasimiz "efendi-uşak" demokrasisine dönüşmektedir.³¹⁰

Tanyol, birçok yönüyle beraber, adalete saygı ve hukukun üstünlüğünün de demokrasi için önemini vurgular. "Adalet, yargıcın vicdanında tanrısal bir otorite, insanların yüreğinde saygın bir korku olduğu ölçüde, bir ülkede sağlıklı bir düzen ve

³⁰⁸ Bkz. (297), TANYOL.

³⁰⁹ Cahit TANYOL, "İhanet", 6 Temmuz 1989.

³¹⁰ Cahit TANYOL, "Devlet Düzenine Efendi Uşak İlişkisi", Haziran 1991.

demokrasi gerçekleşebilir."³¹¹ Fakat pazar ekonomisi, "uçkağıtçı ve dolandırıcı" ekonomisi³¹² olarak gören Tanyol, mevcut demokrasiyi sert biçimde eleştirir;

"Bizde biçimsel ve içerik bakımından her türlü haksızlığın, yalanın, sömürü ve çıkarın barındığı acayip bir demokrasi anlayışı var. Bu demokraside "hukuk devletinin" adı var kendisi yok. İftiranın, hırsızlığın, şantajın özgürlüğü var. Düşüncenin özgürlüğü yok. Özgürlüğün garantisi kanunlardır. Kanunların geçerliliği eğer kişilere göre değişirse orada kanunun özüne amacına aykırı bir görev yüklenmiş olur."³¹³

Bu anlamda "Kıyak Emeklilik Kanunu" olarak da gördüğü "Erken Emeklilik Kanunu"na değinen ve bu konuda sürekli yazılarıyla muhalefette bulunmuş olan Tanyol, meclisin bu kanunla kötüye kullanıldığını savunur.³¹⁴ Tanyol'a göre bu kanun ile devletin mekanizması bozulmakta ve meclisin yetkisinin milletvekilinin çıkarları uğruna kullanılması gibi kötü bir anlayış ortaya konulmaktadır.³¹⁵ Bu konuda Tanyol, Cumhurbaşkanı "Açık Mektup" yazar.³¹⁶ Milletvekillerinin memur statüsüne geçirilerek "Emekli Milletvekili" yaratacak bu kanun, TBMM'nin devlete ve halka yabancılaşmasının bir simgesi olacaktır.

³¹¹ Cahit TANYOL, "Adalet Öztür Dileseydi", 8 Nisan 1995.

³¹² Cahit TANYOL, "Devletin Olmadığı Yerde Demokrasi Olmaz", Ocak 1994.

³¹³ Cahit TANYOL, "Hukuk Devletinin Olduğu Yerde Kanundan Ayrıcalık Olmaz", 16 Mart 1996.

³¹⁴ Cahit TANYOL, "Kıyak Emekliler Arpalığı", 15 Nisan 1995.

³¹⁵ Cahit TANYOL, "Bu Yüz Adamı Kim Besleyecek", 19 Ağustos 1995.

³¹⁶ Cahit TANYOL, "Kıyak Emekliler Saltanatı:Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezere Açık Mektup", 21 Ekim 2001.

7.3.3. Din ve İrtica

1980'lerle birlikte Türkiye'nin gündemine yoğun olarak giren konular, laiklik, din sömürüsü, türban sorunu bağlamında irtica ve şeriat eksenine oturan sorunlardır. Tanyol, sosyolojideki temel alanı olan ahlak çerçevesinde benimsediği "laik ahlak" anlayışı içinde değerlendirdiği bu sorunları, Kemalist bir çizgisinden incelemekle beraber, "şeriat ve irtica" ayırımına ve dinin "toplumsal bir olgu" olduğu gerçeğine dikkat eden bir yaklaşım sergilemeye çalışır. Fakat Tanyol, dinin toplumsal bir olgu olduğunu kabul etmekle beraber devletin olduğu yerde dinin değil devletin kanunlarının geçtiğini katı olarak savunur. Tanyol, medresenin devamı olarak gördüğü İmam Hatip liselerinin, İslam enstitülerinin ve biri hariç diğer ilahiyat fakültelerinin kapatılmasını ve Diyanet İşleri'nin 1924 Anayasası çerçevesine döndürülmesini isterken, bu isteklerinin nedeni bu kurumların "irtica" kaynağı olduğunu düşünmesidir. Tanyol, bu yıllarda da, laiklik ilkesine aykırı olması nedeniyle, din eğitiminin devlet tarafından verilmemesi gerektiğini de sürekli dile getirir. Dönemin irtica bağlamında öne çıkan "türban sorununa" tavizsiz yaklaşan Tanyol, türbanın din ve vicdan özgürlüğü, bireysel özgürlük, insan hakları ve düşünce özgürlüğü çerçevesinde ele alınamayacağını, devletin olduğu yerde "kuralların" geçerli olduğunu kesin bir şekilde savunur.

Tanyol, moda kanunlarına bağlı olan "türban"ın kullanılması ile "moda kanunları" yerine "dinsel değerlerin" konduğunu belirterek bu anlayıştan "irticanın" doğduğunu savunur. Giyim kuşam, Tanyol için sadece "moda" meselesidir. Bu yıllarda Tanyol, "türban" olayının kökeninde "kadın haklarına ve kadının toplum içindeki işlevine tecavüz" olduğunu da savunur.³¹⁷ Bu dönemdeki türban tartışmalarını "türban maskaralığı"³¹⁸ olarak gören Tanyol, aynı zamanda Ahmet Haşim'e dayanarak "Hatta örtülü, yarı örtülü kadın, cinsel ahlak açısından, çıplak

³¹⁷ Cahit TANYOL, "Tarikat ve Kadın", Mart 1992.

³¹⁸ Cahit TANYOL, "Mevlevi akçesi", 2 Ağustos 1987.

kadından daha zararlıdır"³¹⁹ görüşünü de dile getirir. 1980'li yıllarla itibaren, din emirlerinin, inanca, ibadete ve muamelata ayrılarak ele alınması gerektiği düşüncesini, önceki dönemlerdeki gibi savunmaya devam eden Tanyol, dinin sosyal alandaki etkisiyle yaşanan sorunların "muamelata" ait emirleri ilgilendirdiği için mevcut kurallar ve kanunlar çerçevesinde uygulanan koşulların, dinen sorun olmadığını savunarak, devletin temel ilkelerine ve özellikle "laiklik prensibine" göre oluşturulmuş bu kuralların ve kanunların zorlanmasını ve değiştirilmeye çalışılmasını kesin bir tavırla "irtica" olarak tanımlar. Tanyol'a göre, "İrtica ve yobazlık", muamelata ait ayetlerin inanca ait ayetler gibi nas haline getirilmesinin "saldırgan" bir ürünüdür. Oysa, muamelata ait emirler zamanla değişir. Çünkü muamelata ait emirler topluma bağlıdır ve toplumun değişimiyle değişirler. Tanyol'un 1980 sonrası döneme ilişkin dinin toplumsal alandaki ve özellikle şehirlerdeki "din etkisinin" artmasına yönelik saptaması ise, köyden şehre gelen ve "köylülüğünü" kaybedenlerin bu değişimden kaynaklanan aile içi "kültür çatışmasını" giderecek, bir anlamda şehre "adapte olamamayı" ikame edecek bir inanç arayışında olmalarıdır.³²⁰ Tanyol, bu inancı sağlayabilecek şey olarak da "İslam"ı görür. Tanyol, bu şekilde, şehirdeki "İslam" temelli ideoloji gelişiminin, Batıdaki aksine bizde irticamın "şehirden köye" doğru gitmesine neden olduğunu da söyler. Dolayısıyla, dinin toplumsal hayattan çekilmesini savunan Tanyol'un görüşlerinin aksine, 1980'lerdeki ekonomik ve sosyal değişimlerin getirdiği çatışmalarla beraber din, önceki yıllara oranla toplumsal hayatın daha güçlü bir ögesi haline gelmektedir.

Tanyol'a göre, İslamın etkili olmasının bir diğer nedeni, Türkiye'de özellikle aydın kesim, geçmişi silip atarken, bugün geçmişe sahip çıkan İslamcılarının öne çıkmasıdır.³²¹ İslamın öne çıkması sadece toplumsal nedenlerden ötürü değil siyasi nedenlere de bağlıdır. Aslında, imamların, devlet memuru olup devletten maaş almaya başlamaları ile "politize" olmaya başladıkları düşüncesinde olan Tanyol, müftülük kurumunun da siyasi partiler tarafından tahrip edildiğini, dinsel örgütlerin

³¹⁹ Cahit TANYOL, "Örtülü kadın ve moda", 28 Şubat 1988.

³²⁰ Bkz. (295), TANYOL.

³²¹ Bkz. (295), TANYOL.

bütününün bir tür "irtica yuvası" haline dönüşmeye başladığını savunur.³²² Dolayısıyla, 12 Eylül anayasası da "irtica" için her türlü koşula yol verdiğini düşünen Tanyol, "irtica" için her yönüyle uygun ortam oluştuğunun kanısındadır. Bu bağlamda irtica unsur haline gelen türban meselsi, Türk devrimlerin hiçe sayılması kadar, Tanzimattan beri Doğu-Batı diyalektiği içinde oluşan birikimin yok sayılmasını açısından da önemlidir. Tanyol, irticaya yönelik olarak Kuran'ın dahi "tahrif" edildiği örneğini verir. İrtica, zamanı gelince de "işbirlikçi kapitalizm" tarafından emperyalizmin "ucuz orduları" olarak kullanılacaktır.³²³

Tanyol, irticaya, İslam peygamberinin "son peygamber" olduğu görüşünün de neden olduğu fikrini taşır. Hazreti Muhammet'in değişmeyen üç niteliğinin, "kul olması", "Halife, devlet başkanı olması" ve "ahir zaman peygamberi olması" olduğunu belirten Tanyol, "kul olması" ile "Halife olması"nın çelişmediğini ama kendisinden sonra başka bir peygamberin gelmeyeceği iddiasının "çelişki" olduğunu savunur. Bu çelişkiden dolayı "akıl" ve "inanç" alanının birbirine karıştığını söyleyen Tanyol, bu durumda egemen olan "kemikleşen aklın" inancı ortadan kaldırdığını ve dini de yok ettiğini savunur. Böylece İslamiyet'te Hazreti Muhammed'in halifelik niteliğinin peygamberlik niteliğinin önüne geçtiğini ve "aklın" ön planda rol oynadığını söyleyen Tanyol, bu durumda "akılla nakil çatışır, aklı tercih etmek, nakli de ona uydurmak" kuralının kelamcılar tarafından prensip olarak kabul edildiğini belirtir. Tanyol'a göre İslamiyetin dramı ve irticanın kaynağı "kemikleşmiş aklın" inanç olarak ortaya çıkmasıdır. İnanç olmayınca da din olmaz.³²⁴

Tanyol, türban ve irticayı büyük ve önemli bir tehlike olarak görür. Çünkü, türban konusunda "taviz verilse" bile bunun arkasının gelmeyeceğini, çarşafın, Arap alfabesinin sırada beklediğini savunan Tanyol, "Bizim Batıya dönük birikimimiz var" denilerek de "Biz Cezayir, İran olmayız"a da kimsenin güvenmemesi gerektiğini

³²² Cahit TANYOL, "Osmanlı Döneminde Yerel Yönetimler", 2 Haziran 1987.

³²³ Cahit TANYOL, Laiklik ve İrtica, 1994, 147-151

³²⁴ A.g.k., 282-284

savunur.³²⁵ Tanyol, iki binli yıllara doğru çizdiği tabloda, Türkiye'nin Cezayir ve Afganistan'dan daha büyük ve etkin bir "din terörüne" gebe olduğunu düşünür.³²⁶

"Şu anda toplumun asker kanadı dışında kalan büyük bir aydın kesimi üretilen irtica tehlikesinin terör ve bölücülükten daha yakıcı olduğunun farkında değiller. Onlar bizim İran'dan, Kuzey Afrika'daki Müslümanlardan farklı bir birikimimiz olduğu aldatmacasından hareket ediyorlar. Bu bir anlamda doğru, koşullar değiştirilmediği sürece. Koşullar değiştirilirse Türkün kendine özgü Müslümanlığı kolayca, diğer İslam ülkelerinin yörüngesine ve uyumuna girer."³²⁷

Tanyol'a göre, türbancılar ve yandaşlarının amacı, laik devleti tutan tüm payandaları yıkmak, inanç maskesi altında insanların din duygusunu sömürerek devleti ele geçirmektir. Tanyol, iki binlere doğru öyle bir irtica ortamı tasvir eder ki "kanlı irtica günleri" haberi dahi verir. "Bir ucu meclise, bir ucu Diyanet İşleri Başkanlığı'na uzanan ve hiyerarşik bir medrese eğitimi yapan okullarda çöreklenmiş olan bu "Türbancılar Çetesi"nin eline günün birinde fırsat geçecek olursa, Türkiye'nin kanlı irtica denizinde boğulacağına kimsenin kuşkusu olmasın."³²⁸ Tanyol, 1980'lerden itibaren Türkiye için en tehlikeli şeyin "şeriata dayalı" bir rejim olduğu konusunda da kesindir.³²⁹

Sonuç olarak, dinin birey ile Tanrı arasında olmasını savunan Tanyol'a göre, dinin alanı genişledikçe "irtica" da o ölçüde geniş olacaktır. "Bir dinin etki alanı ne

³²⁵ Cahit TANYOL, Neden Türban (Şeriat ve İrtica), 1999, s.30-39

³²⁶ A.g.k., 47

³²⁷ A.g.k., 181

³²⁸ A.g.k., 101-102

³²⁹ Veysel KASAR, "Cahit Tanyol ile Söyleşi", 18 Ağustos 1989.

kadar geniş olursa irtica ve din sömürüsü de o kadar geniş olur. İslamiyet ise toplum ve devletin her alanına, bireyin her eylemine müdahale eden bir din. Moda kanunlarına bağlı olan giyim kuşamdan tutunuz da cinsel yaşamın en gizli taraflarına bile hükümler getirmektedir."³³⁰ Bu durumda da "irtica" bireyin ve toplumun hayatında her zaman kendisine bir yer bulabilecektir.

7.4. Medeniyet ve Batılılaşma Süreci

Tanyol, bütün hayatı boyunca çağdaşlaşma adına "benimsenmeye" çalışılan Batılılaşmanın, yani Türk modernleşmesinin eleştirisini yapmıştır. İslam uygarlığı bırakmak isteğimiz uygarlık iken, Batı uygarlığı son 250 yılın hedefiydi. Ziya Gökalp sosyolojisini benimsediği yıllarda "kültür ve medeniyet" ayrımı çerçevesinde Batı medeniyetini ve Batılılaşmayı ele alan Tanyol, 1960'lara doğru bu görüşünü değiştirir. Tanyol, bu yıllarda, hem dünya görüşünü hem de sosyolojik görüşlerini sorgulamaya, benimsediği ve savunduğu görüşlerini yeniden değerlendirmeye başlamıştır. Bunun ilk göstergelerinden biri, Tanyol'un Gökalp sosyolojisinden farklı görüşlerini ortaya koymasıdır. Tanyol'un, tüm düşünceleri aniden değişmemekle beraber, "kültür ve medeniyet" ayrımı konusundaki tavrı ilk değişen düşüncelerindedir.

Tanyol'a göre, Avrupa medeniyetini her yönüyle bir bütün olarak kavrayıp değerlendirebildiğimizde, bu medeniyetin içine girebiliriz.³³¹ Ziya Gökalp'in "medeniyet müşterek, kültür millidir" ayrımı da doğru değildir.³³² Tanyol, bu düşünceleri ile, Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımını bırakır. Aynı zamanda, Avrupa medeniyetini, onu yaratan ahlak olmadan izah edemeyeceğimizi de belirtir. Fakat burada bir ayrıma daha gider;

³³⁰ Bkz. (325), TANYOL, s.24

³³¹ Cahit TANYOL, "Avrupa Medeniyeti ve Biz", Havadis, 5 Şubat 1957.

³³² Cahit TANYOL, "Avrupa Ahlakı ve Biz", 6 Şubat 1957.

"Ahlak mefhumuyla, eğer her cemiyette esasen ayrı olan örf ve adet davranışları kastediliyorsa ona bir diyeceğimiz yok. Fakat, örf ve adetler, gelenekler ahlak değildir. Çağımızda ahlakın bütün cemiyetlerde müşterek olan bir takım kaideleri vardır ki, önemli olan onları yaşamak ve onlara inanmaktır."³³³

Tanyol' göre, bu açıdan incelediğinde, örf, adet ve gelenekler tek başına ahlak değil, ahlakın oluşmasında etkilidir. Tanyol, bu ahlakı, daha önce üzerinde geniş olarak durduğumuz, laik ahlak veya evrensel ahlak diyebileceğimiz değerler olarak dile getirir. Bu değerlere sahip insanlar ancak, ortak bir ahlak oluşturabilir. Avrupa bu ortak ahlak değerlerini kurabilmiş olması bakımından üstündür. Bunları, insani değerleri taşıyan ahlak değerleri olarak gören Tanyol, Batının üstün olan bu yanının bu nedenle alınacak ilk şey olması gerektiğinin altını çizer. Tanyol, önceleri sadece bilim ve teknik üstünlük olarak gördüğü Avrupa'nın üstünlüğünü, bugün ahlak anlayışı ile tanımlayarak artık öncelikli olarak Avrupa kültürünün oluşturduğu laik veya evrensel ahlakın insani değerlerini almamız gerektiğini dile getirir. Bu Tanyol'un, kültür ve medeniyetin ayrı olduğunu belirterek Batı medeniyetinin tümüyle alınması gerektiğini savunurken, laik ve evrensel ahlakı da Batı medeniyetinin tamamlayıcısı olarak anladığını göstermektedir. Bunun yanında estetik zevkimiz de tamamen değişmelidir. Estetik zevkimizi değiştirmedikçe de ne Batı kültürünü anlamamıza ve ne de ona, kendi özelliğimizle katılmamıza imkan vardır. Zevkte Doğulu, düşüncede Batılı olamayız.

³³³ A.g.m.

Tanyol, Ziya Gökalp'in "medeniyet ve hars" ayrımını daha geniş olarak ele alır. Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımına katılmayan Tanyol, bu ayrıma Gökalp'in özel bir anlam yüklediğini belirtir.

"Onu en çok düşündüren Doğu İslam Medeniyeti'nden, Batı Hıristiyan Medeniyeti'ne geçerken milli varlığımızı derleyip toparlamak, Batı kültür ve medeniyetinin üstünlüğü karşısında kendi kültür çevremizi korumak ve yaratmak. Bu yüzden o, daima ikili ayırmadan hareket etmiş, dilde, dinde, düşüncede, sanatta Osmanlı ile Türk'ü birbirinden ayırarak İslam Medeniyeti çevresinde bulunan Osmanlı'yı retle Türk halk kültürünü, Türk halk düşüncesini Batı medeniyetine girmeye çalışan memleketimiz için kaynak olarak ileri sürmüştür."³³⁴

Bu ayrıma katılmayan Tanyol'a göre, din gibi, dil gibi teknik de belli bir kültürün malıdır ve bir ahenk oluştururlar. Yani manevi değerler ile maddi değerler arasında bir uyuma bir benzeme vardır. Dolayısıyla ancak birlikte değerlendirilerek alınabilirler.

Tanyol, bu dönemde daha önce görüşlerini bazı noktalar dışında benimsediği Mümtaz Turhan'ı da eleştirerek, bugün onun yanlış görüşleri olduğunu savunur. Mümtaz Turhan, Ziya Gökalp'ten farklı olarak, "Bütün mesele Garp medeniyetini bütünüyle almak mümkün olmadığına göre iktibas edilecek asli, hakiki kıymetlerin tayininden ibaret" diyerek bir "ayıklama ikiliğine" düşmüştür. Tanyol, Marksist sosyolojiyi benimsemeden önce, Mümtaz Turhan'ın "Kültür Değişmeleri" ve daha sonra "Garplılaşmanın neresindeyiz?" başlığı altında birleştireceği çalışmalarına ve

³³⁴ Bkz. (64), TANYOL, 71

savunduğu görüşlerine karşı çıkmamakta ve "İlim ve teknik elemanlarının yetiştirilmesi yeterlidir" düşüncesinin "ilim ahlakını" içermemesi açısından yetersiz bir düşünce olarak görmekle beraber, genel olarak doyurucu bir açıklama yaptığını söyler.³³⁵ Tanyol, Turhan'ın görüşlerine "birinci sınıf politika adamı"nın yetiştirilmesi gerekliliğini ekler. Bizde sorun sadece birinci sınıf "ilim adamı" yetiştirmek değil, o "ilim adamının" ülkede himaye görmesi teşvik edilmesi sorunudur. Bunu da Tanyol, "ilim ahlakı" olarak görür. Çözüm olarak da "birinci sınıf politika adamı" yetişmesidir ve böylece "birinci sınıf ilim adamı"nın da hem yetişmesi hem de gelişmesi mümkün olacaktır.³³⁶ Bu çerçevede, Mümtaz Turhan'ın söyledikleri doğru bulan Tanyol, bu zihniyeti gerçekleştirecek, bu zihniyeti benimseyen bir devlet anlayışı, "ilim ahlakı" ve bunları gerçekleştirecek bir hükümetin zorunluluğunu ekler. Tanyol, Marksist sosyoloji çerçevesinde, Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımını kabul etmediği gibi, Turhan'ın da görüşlerinin yanlışlığını makalelerinde ve onunla girdikleri tartışmada vurgular.³³⁷ Tanyol, Turhan'ın, Batıdan sadece bilim ve teknik almakla Batılı olacağımız düşüncesini temel alan "ayıklama yöntemiyle" Batının alınacak asli değerlerinin ayıklanması ve seçilmesi görüşüne karşı çıkar. Tanyol, Turhan'ın "Cumhuriyetle iyi olan şeyleri bırakıp Batıdan da kötü olan şeyleri aldık" düşüncesine de katılmaz. Tanyol, Cumhuriyet'in getirdiklerini de Turhan'ın aksine kendi değerlerimizden kayıp değil kazanç olarak görür. Cumhuriyet, Ortaçağ değerlerini tasfiye etmiştir. Tanyol'a göre, Batı'yı sadece bilim ve teknik olarak değil her yönüyle ele alarak kendi gerçeklerimiz içinde değerlendirmemiz gerekir.

Tanyol, bu noktada daha önce de dile getirdiği Batıya medeniyetine girmek için "dram" yaşamalıyız görüşünü yineler. Çünkü, Doğu-Batı dramı yaşanmadan Batı

³³⁵ Cahit TANYOL, "Kültür Değişmeleri", 4 Eylül 1953; Cahit TANYOL, "Kültür Değişmeleri II", 11 Eylül 1953; Cahit TANYOL, "Kültür Değişmeleri", Temmuz 1954; Cahit TANYOL, "Batılılaşmanın Neresindeyiz?", 7 Şubat, 1959.

³³⁶ Cahit TANYOL, "Batılılaşmanın Neresindeyiz?", 7 Şubat, 1959.

³³⁷ Cahit TANYOL, "İlim İmamlığı ve Batı", 20 Temmuz 1962; Cahit TANYOL, "İnkılap ve Bir Anlayış", 27 Temmuz 1962; Cahit TANYOL, "Bir Cevap ve Cevabı", 3 Ağustos 1962; Cahit TANYOL, "Bir Cevap", 10 Ağustos 1962.

anlaşılamaz. Tanyol, bu bağlamda Tanzimattan bugüne düşünceyi inceler. Öncelikle durumumuzun saptamasını yapar.

"Batıya dönüş hareketi başladığı tarihten bu yana, içinde düştüğümüz ikilik, Ortaçağ ve Yeniçağ medeniyetlerinin doku ve yapısını bilmeyişimizden ileri gelir, fakat biz çöküntünün sebeplerini başka taraflarda arayarak, kişiliğimizi kazandırmış olan Ortaçağ değerlerini milli değerlerle karıştırmamız yüzünden laik insanın özelliğini anlayamayarak çoğu zaman Batıyı medrese düşüncesine göre yorumlamışız."³³⁸

Tanyol, aydınların durumunu saptar. Tanzimattan bu yana bütün memleket aydınları için Batılılaşma konusu ön planda yer almış, her nesil Batılılaşmayı kendisine göre tefsir ve izah etmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Tanyol, Ziya Gökalp'in bile bir çeşit "eklektizm" yapmaktan öteye geçmediğini, Prens Sabahattin'in doğru teşhis koymasına rağmen koşulları göz önüne almadığını da söyler.

Dolayısıyla Gökalp, Prens Sabahattin ve Turhan'ın görüşlerini yanlış gören Tanyol, "Batının kültür ve medeniyeti ayrı düşünülemez, bütünüyle almalıyız" görüşünü savunmaya başlar. Fakat Tanyol'a göre bu kendi değerlerimizi Batı değerleri ile senteze sokmaktı. Bu sentez, kültür ve medeniyet ayrımına göre olmayacaktı. Bu sentezin ne olduğunu bulmak için Tanyol "Batıdan ne almalıyız" sorusunun cevabını arar. Tanyol'a göre, Batıdan almamız gereken, Ortaçağ dini tavrına karşı, Yeniçağın ürettiği "laik tavır"dır. Bundan sonra ise yapmamız gereken

³³⁸ Cahit TANYOL, "İlim İmamlığı ve Batı", 20 Temmuz 1962

ikinci şey, bu yeni duyuş ve düşünüş ölçüleri içinde, kendi sosyal dokumuzu incelemek ve ona çareler aramak olmalıdır.

Tanyol, "laik tavır" nedir, onu ortaya koyar. Laik tavır, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması ile oluşmaz, bu anlayış sadece "laik devlet anlayışı" olup "laik tavrın politik" yönüdür. "Dini tavır", bütün değerlerin din çevresinde ve "din merkezli" tanımı olmakta iken, "laik tavır" da bütün değerlerin, dine karşı olmamakla beraber, ilim ve tekniğin çevresinde toplanmasıdır.

"Yeniçağ'ın lider değeri ilim ve tekniktir. Nasıl Ortaçağda lider değeri iken bütün diğer değerler onun baskısı altında kalmış, onun hüviyetine bürünmüş ise, çağımızda da, kendiliğinden, hukuk, ahlak, politika gibi sosyal değerler ilim ve tekniğin vasıflarını almak ve onun hüviyetine bürünmek zorundadır. İlim ve teknik laik değerdir. Onlardaki bu laiklik vasfı, elbette ki diğer değerlere de geçecektir. İlim ve teknik dokusu itibarıyla dinsizdir. Ama bu, onların dine karşı olduğunu söylemek manasına gelmez. Nasıl Ortaçağda bütün değerler dinin çevresinde toplanmışsa, Yeniçağda da, ilim ve tekniğin çevresinde toplanacak ve onun vasıflarını taşıyacaktır."³³⁹

Tanzimat aydını, yerli dediği ve değerinden şüphe etmediği Ortaçağ kültürüyle Yeniçağ kültürünü uzlaştırmaya çalıştı. Fakat bu kültürü tamamıyla çürümüş, canlılığını, yaşamış bir kültüre aşlamak mümkün değildi. Tanzimat aydını, Yeniçağ kültürünü, Hıristiyan Ortaçağ kültürünün basit bir sentezi sanıyordu. Tanyol'a göre ise, Yeniçağ kültürü tamamıyla ayrı bir sosyal ve fikri yapının

³³⁹ Cahit TANYOL, "Batı Medeniyetinde Kişilik Layik Tavır-Dini Tavır", 13 Temmuz 1962.

gelişmesi neticesi meydana gelen, arkasında toplum ve insan temeli olan, daha derin temelli bir kültür olup, sahip olduğumuz Ortaçağ kültür anlayışıyla, Yeniçağ'ın barındırdığı "laik tavrı" anlamamız ve bünyemize katmamıza imkan yoktu.

Tanyol, Batıdan laik tavrı alarak, değerlerimizi bu çerçeveden Batı değerleri ile senteze sokmamız gerektiğini savunurken bir şeyin daha farkında olmamız gerektiğini dile getirir. Bu nokta, bizim Doğu toplumu olduğumuz gerçeğidir. Biz Doğulu bir toplum olduğumuz bilincinde olarak Batı değerlerini ele almalıyız. Bu bakımdan Doğu medeniyetinin bir parçası olduğumuzu unutmadan, Batının değerlerini bünyemize katacağız. Böylece Tanyol'da, Batılılaşma konusunda iki süreç görürüz. Birincisi, Gökalp sosyolojisi çerçevesinde Ziya Gökalp'in "medeniyet ve kültür" ayrımı düşüncesini savunduğu dönem, ikincisi, "Batı medeniyetini tümüyle almak" şekline dönüşmüş ve fakat Batı medeniyetini alırken Doğulu bir toplum olduğumuzu ve diyalektik oluşumuzun farklılığı unutmadan Doğu Batı ilişkisini çözümleyerek kendi değerlerimizi içine alan bir sentezle Batıya ulaşmamız gerektiğini savunduğu ve günümüze kadar gelen dönemdir..

Tanyol, 1960'lı yıllarda Batılılaşmaya ve bu bağlamda Türk modernleşmesine çok sert eleştiriler getirir. Tanyol'a göre, Tanzimattan beri dayatılan yanlış Batılılaşma devlet bilincini de kör etmiştir. Tanyol'a göre, Sultan Mahmut'tan, itibaren devlet ricaline, yenilik, Batılılaşma, modernleşme hareketleri ile politik baskı uygulamak suretiyle, sahte ve köksüz bir devlet bilinci aşıl原因arak, Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet hareketleri gerçekleştirilmiştir.³⁴⁰ Bunların başarısız sonuçları ve devletin çöküşü ise ortadadır.

Batı uygarlığını ile emperyalizmde sürekli olarak birbirine karıştırılmış ve bu ayrımı ortaya koyamamamız hep bizim aleyhimize sonuçlanmıştır. Bizde, Batı

³⁴⁰ Cahit TANYOL, "Tehlike Çanı III:Çıkar Yol Niçin Sosyalizm?", 13 Ağustos 1965.

uygarlığına katılmak için ne bir atılım ve ne de bir birikim vardı. Tanyol'a göre, bu uygarlığın üst yapı kurumlarını aldığımız için de emperyalizm ve uygarlık kavramlarını sürekli karıştırdık ve Tanzimat'la Batının, bizde "tezgahladığı" Batıcılık bizde böyle bir ortamda temellendi. Tabii bu durumda Batıcılığın gerçek anlamını bulması ve Batı medeniyetine ulaşmamız mümkün olamazdı. Bu süreç bizi diyalektik oluşumuzun dışına atmıştır.

Tanyol, geçmişi bir anda silip attığı için cumhuriyetle gelen süreci de diyalektik oluşu kesen bir süreç olarak görür. Geçmişi bir anda silip atmamız, bizi büyük bir çıkmaza sokmuştur ve "diyalektik oluşu"muzu durdurmuştur. Tanyol'a göre, yapmamız gereken, bir medeniyetten bir medeniyete geçerken, İslam Ortaçağ düşüncesindekileri bırakıp Batı medeniyetinden olanlarını aldığımız sosyal tabiatın bireyi ve devleti saran bir takım düzen değerlerini, sürekli bir taklitle almak değil, taklidi bir kontrol süzgecinden geçirerek, yaratma eylemine dönüştürmektir. Fakat bu gerçekleşmedi.³⁴¹

Tanyol, Türkiye'nin yakın tarihinin birçok döneminde, çoğu zaman masum gaflet perdesine bürünen, "Batılılaşma" gibi, Batı usulü rejimlerin şaşmaz ve aldanmaz birer kurtarıcı kalıp gibi düşünülmesi örneği benzeri, bir takım dış etkilere maruz kaldığını belirtir. Tanyol'a göre, bu durum, sürekli bir çelişiklik içinde Türk aydınının kendi gerçeklerini görmekten alıkoyarak, fikrin yeni bir fikir geliştirme gücünü yok ederek, diyalektik oluşun engellenmesine ve bunun sonucu da, diyalektik oluş yerine bir takım tepkilerin ve kutuplaşmaların oluşmasına neden olmuştur.³⁴² Bu dönemde Batılılaşma "görünmeyen işgale" dönmüştür.

"Görünmeyen işgal, iki yüz yıldan beri Batılılaşma hareketlerinin içine sızarak devlet bilincini köreltmüş,

³⁴¹ Bkz. (207), TANYOL.

³⁴² Cahit TANYOL, "Tehlike Çanı I", 9 Temmuz 1965.

halkta devlet düşmanlığı yaratmış, üst yapıdaki kadrolarda geleneksel kapıkulu devletini yürütmeye çalışmış ve bu bizi burjuva batı uygarlığının gerçekleri ile yüz yüze getirecek yerde, onun bir çeşit ihraç maddesi olan gerçekte girdiği yeri ölüme mahkum eden üst yapı şekillerini tartışma ve uygulama sapıklığına sürüklemiştir... Batılılaşmayı, kurtla dostluk kurmak, onun sesini, davranışını taklit ederek cemaatlerine alınacağımızı ummak sanmıştık. Kurdu taklit etmek, kurda yaranmak ölümümüzü hızlandırdı. Batı bizi kendisine benzemeye teşvik etti, her taklide alkış tuttu ve sırası gelince, bizim kendisinden olmadığımızı açıkça söyledi." ³⁴³

Batılılaşma, bizi sadece görünmeyen işgalle karşı karşıya bırakmamış, kendimizi olmadığımız bir yerde görmemiz neden olmuştur. Batılılaşma bizim kendimizi tanımamıza, Doğulu bir toplum olduğumuzun farkına varmamıza engel olup, Doğu Batı bağlamında çözmemiz gereken sürecin sonuçsuz bir çatışmaya dönüşmesine yol açmıştır.

"Batılılaşma hareketini Batılı olma anlamında düşünmüş, kendi kendimizi millet olarak olmamız mümkün olmayan bir yere yerleştirmişiz. Çünkü biz istesek de istemesek de Batılı değiliz. Olmamız da mümkün değildir. Öyle iken bu efsane ayağımızın altından tarihin ve toprağın kopmasına yol açmış, aydınla lavanteni birbirine karıştırmış ve bizi aşağılık kompleksinin içine atmıştır. Bu nedenle tarih bizim için geçmişten gelen diyalektik bir oluş zinciri olmaktan

³⁴³ Cahit TANYOL, "Görünmeyen İşgal", YÖN, Sayı:172, 15 Temmuz 1966, s.14

çıkılmış, yaşanılan devrin yarattığı tabular açısından insanlar, olaylar değerlendirilir olmuştur."³⁴⁴

Tanyol, bir toplumun kendi bulunduğu yeri unutarak kendisini bir başka yerde sanmasını ise bir çeşit "kollektif bilinç cinneti" olarak tanımlar. Tanyol, kendimizi, Batılı olduğumuzu sanarak aldattığımız gerçeğine vurgu yapar.

Tanyol, Batılılaşma bağlamında Tanzimattan bugüne gelen süreci tarihsel sosyoloji çerçevesinde inceler. Tanzimat, ekonomik bakımından sömürgeleşme, kültür bakımından yabancılaşma başlangıcı iken, Şinasi Efendi'nin açtığı çığır bakımından aydınlanma ve çağdaşlaşma hareketinin başlangıcıdır. Tanzimatla birlikte bizde, eski-yeni, gerici-ilerici, inkılap-irtica ikiliği başlamıştır. Yine Tanzimatla birlikte, Osmanlı'nın oluşunu sağlayan, medrese-tarikat çatışması diyalektik oluşa çevrilmeyerek, doğa olaylarında görülen "tekrardan" oluşan bir dram yaşanmaya başlanmıştır. Osmanlıda, Kanuni dönemine kadar, aynı kökten olanların çatışması ile oluşan diyalektik oluş, medresenin tez, tarikatın antitez olması ile gerçekleşmişken, ondan sonraki dönemde bu durmuş ve Tanzimata kadar herhangi bir diyalektik oluşun zemini ortaya çıkmamıştır. Tanzimatla birlikte ise, Avrupa'dan üst yapı kurumları alınmaya başlandı, Avrupa'ya hayran kadrolar yetiştirildi, yeniçeri yerine modern ordu, medresenin yanında modern okullar açıldı. Avrupaya Batıyı kurumlarını tanıyacak ve Osmanlı da kuracak kadrolar gönderildi. Böylece Batıyı anlayıp bizde Batının anlayışını getirebilmenin yolları açılmış oldu.³⁴⁵

Tanzimatla gelen süreci daha ayrıntılı incelediğimizde ise her şeyin düşünüldüğü gibi gitmediğini görürüz. Tanzimat tarihimizin diyalektik yürüncesinden sapmasına neden olmuş ve sorunlarıyla günümüze kadar gelen bir süreci başlatmıştır. Tanzimat ekonomik alanda sömürgeleşmenin, öğretim ve eğitim

³⁴⁴Bkz. (40), TANYOL, 13

³⁴⁵ Cahit TANYOL, "Tanzimat ve Şinasi", Eylül 1971.

alanında yabancılaşmanın bir belgesi olurken, Batı emperyalizminin uygarlık ve ilericilik maskesi altında sunduğu bir afyon alışkanlığının da başlama noktasıdır. Tanyol, buradaki yabancılaşmayı Marx'cı diyalektiğin zorunlu bir sonucu olan yabancılaşmadan farklı olarak ele almakta ve aynı zamanda Tanzimatla başlayan entelektüel birikimin önemi de göz ardı etmemektedir. Tanyol, Tanzimatın bir diğer olumsuz etkisini, Tanzimat yabancılaşmasının bir gelenek haline gelmesi ve tarihsel yoruma egemen olması olarak görür.³⁴⁶

III. Selim'de alt yapıya da eğilen Batılılaşma hareketleri Tanzimatla beraber sadece üst yapıya yönelmiştir. Tanyol'a göre, Tanzimat hareketlerinin alt yapıya geçememiş olması ve hep üst yapı kurumlarında sınırla kalan bir hareket olması nedeniyle, Tanzimat, emperyalizmin idealleri açısından ele alındığında, bütünü tamamlayan bir öge ve fakat Osmanlı Devleti açısından düşünüldüğünde tarihsel diyalektiğin çözülmesinin örneğidir. Osmanlı Devletini oluşturan unsurların "Osmanlılık" altında birleşmesi sosyal, politik ve ekonomik, her yönüyle daha mümkünken, bu başarısızdır. Tanyol, bunları görebilen güçlerce ortaya atılan Tanzimatın, içine emperyalist sömürünün ustaca yerleştirildiği ve bize sunulan bir oyun olduğunu savunur. Sonradan Tanzimata karşı çıkmak ise uygarlığa karşı çıkmak anlamına geldi ve daha da kötüsü bu ilericiliğin geleneği haline geldi. Tanyol, bunun öyle bir boyuta geldiğini belirtir ki, Tanzimat'la verilmiş tüm sosyal, ekonomik ve politik ödünler Lozan Antlaşması ile tasfiye edilerek Türkiye Cumhuriyeti ile geri alınmış olmasına rağmen, Cumhuriyet devrimleri böyle bir geleneğin doğal devamı olarak düşünülmüştür. Oysa Cumhuriyet, Tanzimat'la başlayan emperyalist amaçların elde ettiklerinin geri alınmasıyla Tanzimat sürecini tam tersi bir konum taşır.³⁴⁷

Tanyol, Tanzimat ve Cumhuriyet süreçlerini "ıslahat (yenilik)" ve "inkılap (devrim)" çerçevesinde karşılaştırır. Tanzimattan bu yana gelen Batıcılık hareketi bir

³⁴⁶ Cahit TANYOL, "Tanzimat ve Getirdikleri", 1982.

³⁴⁷ A.g.m.

yenilik akımıydı, özünde taklide dayamasından dolayı ise, bir çeşit kopyadır ve hareketsizliği gerektirir. Oysa hareket halinde olan bir şey taklit edilemezdi ve bu nedenle dinamik değil, statiktir. Her yeni bir ilerilik olmadığı için, yenilik ilericiliğin bir özelliği olması bakımından, Atatürk, kişiliği ile ilerici, aldığı eğitim ile yeniciydi. Tanyol'a göre, yenicilik, onun düşüncesinde ilericiliğin bir başlangıcı olduğu için ikisine birden "devrim" adını verdi ve bu yolla "çağdaş uygarlığa" ulaşmayı istedi. "Yenilik, zaman içinde bir öncelik ve sonralık demektir. İlerilik ise zaman içinde bir atılım, bir oluş, bir tersine çevrilemezliktir."³⁴⁸ Böylece Atatürk, Tanzimatın oluşunun dışına çıkarak ıslahatlar yerine inkılapları koyarak ilericiliği sağlıyordu. Fakat, Atatürk'ün ölümünden sonra onun ilerici yanı ve devrimin temelini oluşturan bu yönü değil, yenilikçi yönü öne çıkar ve bu nedenle de devrim anlayışının oluşu durur.³⁴⁹ Bu aynı zamanda Atatürk'ün çağdaşlaşma idealinin, Batılılaşmaya indirgenmesi demektir.

"Atatürk için önemli olan Doğu-Batı sorunu değil çağdaş uygarlık düzeyine varabilmek sorunudur. Kendisinden sonra, bu çağdaş uygarlık düzeyi kavramı, Batıcı olmak anlamında savunulmuştur...Bu nedenle, toplumun ve devletin geleceği sosyal, politik ve ekonomik alanlarda açmaza sürüklenmiştir."³⁵⁰

Atatürk'ün devrimci yönünün yok edilmesi ve devrimlerinin oluşlarının durdurulması yanında cumhuriyetle birlikte yapılan başka yanlışlar da vardır. Bunun başında eskiyi silip atarken onu değerlendirmeyerek diyalektik oluşun kesilmesidir.

³⁴⁸ Cahit TANYOL, "Yenici ve İlerici Atatürk", 11 Kasım 1971.

³⁴⁹ A.g.m.

³⁵⁰ "Atatürk'ün Egemenlik Anlayışı ve Cumhuriyet", Milliyet, Sayı:11851, 29 Ekim 1980, s.2

"Bizim ortaçağ İslam medeniyetinde farklı bir süreçte olmamız göz ardı edilerek, Yeniçağ uygarlığına katılmak için, içinde bulunduğumuz İslam uygarlığının, bilim metodu, dünya görüşü ve bunlara bağlı olarak sosyo-politik ve sosyo-ekonomik nitelikleri bir eleştiri konusu yapılmaksızın, bu yeni uygarlığa geçişi, İslam uygarlığının bütün kurumlarıyla tasfiyesi biçiminde düşündük ve böylece onu yeniçağ uygarlığı karşısında bir alternatif olmaktan çıkardık. Bu, tarihimizin kendi içinde, diyalektik oluşunu da durdurmak demek oldu. Ve yine biz, bu tasfiyeyi yaparken İslam uygarlığının bilim metodunun yanına, hiçbir eleştiri konusu yapmaksızın bu uygarlığın sosyo-ekonomik ve sosyo-politik kurumlarını ekledik."³⁵¹

Tanzimatla birlikte aydınların da onlardan üstün hale gelen Batı medeniyeti karşısında kendilerine bir yön bulmaları gerekiyordu. Bu çerçevede tarihsel süreç ele alındığında Yeniçağ düşüncesinin getirdiği bilim ve teknikle üstün hale gelen Batıya karşı Osmanlı aydınları "İslamcı akım" ve "Batıcı akım" olmak üzere iki akım oluşturmuştur. İslamcı akım, Batının teknik üstünlüğünü kabul etmekle beraber, kendi uygarlığının bilim ve evren görüşünden kuşkulandırmıyor, çalışmak suretiyle üstünlüğü eline aldığına inandıkları Batıyı, Batının teknolojisini almak ve çalışmak suretiyle geçebileceklerini savunuyorlardı. Politik anlamda da "İslam Birliği" düşüncesini savunan bu akım için, Batıyı uygarlık ve kültür olarak ikiye ayırarak değerlendirmek temel oldu. Batıcı akım ise, "Devresini kapamış olan İslam uygarlığı ve ona bağlı bütün kültür kazançlarını tasfiye etmedikçe toplum ve devlet olarak yaşamamız olanak dışıdır" düşüncesinde hareket ediyordu. Batıcı akım, tasfiye edecekleri İslam uygarlığı yerine, Batıyı, kültür ve uygarlığın bulunduğu diyalektik oluşu hesaba katmadan onların bir ev eşyası gibi bir odadan diğer odaya taşınacağını

³⁵¹ Bkz. (349), TANYOL.

düşünerek, taklit anlayışına dayalı aktarmacılığı savunuyordu. Tanyol'a göre bu iki akım, Cumhuriyet döneminde kemikleşerek günümüze kadar sürmüştür. Böylece, Doğu-Batı çelişkisi bizde, diyalektik bir çözüme kavuşacağı yerde Doğucu-Batıcı kavgasına dönüşerek bütün çözüm ve çıkış yollarını kapamıştır.³⁵²

Tanyol, cumhuriyetle birlikte kemikleşen Doğucu-Batıcı kavgasını/çatışmasını "din" merkezli bir kavga/çatışma olarak görür. Tanyol'a göre, Doğu-Batı meselesinde din devre dışı kaldığında "kamplaşma" ortadan kalkmaktadır. Batı uygarlığına geçerken "değişen" ve "değişmeyi" yani bir anlamda "kalıcı" ve "gidici" olanı belirlememiz gerekir. Tanyol'a göre kalıcı olan iki şey vardır: "Dil" ve "tarih". Tanzimat hareketindeki çatışmayı "devlet geleneğiyle" "yeni devlet anlayışı" arasında gören Tanyol, Tanzimatın ilk kuşak aydınları arasındaki "ilerici-gerici" çatışmasını ve "eski-yeni" çatışmasını ister düşünsel ister devlet örgütlerinde olsun, bunların dinsel bir neden taşımadığını savunur. Bu dönemdeki her alanda gerçekleşen çatışmaların "gelenekçi kadro" ile "Batıcı kadro" arasında yaşandığını belirten Tanyol, ilk defa Mehmet Akif ve Tevfik Fikret çatışması ile dinin devreye girerek "düşünsel kamplaşmanın" başladığını ve bu kamplaşmanın "geleneğinin" kurularak kurumlaştığını söyler.³⁵³ Tanyol'un ulaştığı bu sonuç, aynı zamanda Batıdan din merkezli bir yaklaşımı reddeden bir tavır olan "laik tavır" almamız gerektiği yönündeki görüşünü de yansıtır.

Tanyol, cumhuriyetle birlikte İslam uygarlığını tasfiye ederken onun sosyo-politik ve sosyo-ekonomik kurumlarının da bir değerlendirmeye tabi tutulmadan atılmasını eleştirmesine rağmen İslam uygarlığından tamamen çıkılması gerektiğini de ortaya koyar. "Batı uygarlığına girerken İslam uygarlığıyla beraber bu uygarlığa bağlı kültürü de terk etmek zorundayız. Bir uygarlıkla beraber bir kültür terk etmek başka, yeni bir uygarlığa girerken, o uygarlığın dünya görüşüne uygun kültürü

³⁵² Cahit TANYOL, "İçimizdeki Çelişki:Kültür", Nisan 1985.

³⁵³ Cahit TANYOL, "Yanlışlık nerede", 2 Şubat 1989.

yaratmak başkadır."³⁵⁴ Dolayısıyla, kültürü, bir toplumu diğer toplumdaki ayıran nitelikler toplamı olarak gören Tanyol'a göre, Batı uygarlığına girmek isterken, İslam uygarlığından çıktığımız gibi, İslam kültür çevresinden de çıkmalıyız. Fakat burada, tüm kültür değerlerimizi bırakmak ve Fransız, Alman veya Amerikan kültürünü almaktan değil, Batı uygarlığının içinde milli kültürümüzü yaratmaktan bahsetmekteyiz. Bunun için de, milli kültürümüzü kurarken, milli olmayan ümmet kültürü yerine folklor malzemesi olarak kuşaktan kuşağa aktarılan öz kaynaklarımızı "halk kültürünü" kullanacağız. Daha önce de Batı medeniyetine girerken benimsediği Ziya Gökalp sosyolojisi çerçevesinde laik karaktere sahip olan ve İlkçağ Yunana medeniyeti ile de bu anlamda örtüşen folklorumuzun Batı medeniyetine girerken temel olacağını savunan Tanyol, Marksist sosyoloji çerçevesinde de Batı medeniyetine geçişte folklorun temel olacağını düşünür.

Tanyol, İslam uygarlığını ilerencilik ve gericilik açısından ele alır. Ona göre, İslam uygarlığını savunmak gericilik, Batı uygarlığını savunmak ilerenciliktir. "İlerici olanlar, bu İslam uygarlığına karşı Batı uygarlığını savunanlar ve bu uygarlığın etkisi altında yeni bir kültür yaratmak isteyenlerdir. Yani ümmet kültürünü terk ederek milli kültürü yaratmak isteyenlerdir. Ümmet kültürüyle milli kültürü aynı sayanlar ise gerici safındadır."³⁵⁵ Biz, İslam uygarlığını ve kültürünü bırakarak, Batı değerlerini kendi öz değerimiz folklor ile birleştirerek alacağız.

1980'lerde İslamcı akımların öne geçmesiyle medeniyet/çağdaşlaşma/Batılılaşma süreci Türkiye'nin yeri bağlamında ele alınır. Tanyol, İslamcı akımların sunduğu yer tayinin karşısındadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin yaşamı ile ilgili konuların ele alınabilmesi için, önce her türlü önyargıdan sıyrılarak şu soruların yanıtlanması gerekir. "1- Tarihsel oluşumuzun diyalektiği nedir? Toplum ve devlet ilişkileri nasıl bir yön izlemiştir. 2- Türk toplumunun gerek maddi ve gerekse manevi değerlerinin oluşumunda İslam

³⁵⁴ Bkz. (40), TANYOL, 141

³⁵⁵ Bkz. (40), TANYOL, 161

uygarlığının olumlu ve olumsuz yanları olmuş mudur?"³⁵⁶ Tanyol, özellikle ikinci soru aydınlığa kavuşmadıkça diğer İslam milletleriyle ve özellikle Araplarla olan ilişkilerimizin sınırlarını anlayamayacağımızı belirtir. Bunu Tanyol, 1980'lerle beraber başlayan İslam anlayışlarının Müslüman olmayı, "Araplaşmak" ya da "Acemleşmek" olarak algılamalarının gerçekliğe aykırılığını ortaya koymak için sorar. Batılılaşma/çağdaşlaşma/medeniyet sürecinde İslami hiçbir noktanın teğet olmasını istemeyen Tanyol, İslam uygarlığının bugünkü durumunu ise dramatik bulur. "...Batı uygarlığına hocalık yapan İslam uygarlığının sonradan kendi içinde çürümesi, çökmesi ve yerini dogmatizme bırakması tarihin en dramatik olaylarından biridir."³⁵⁷

Sovyetler birliğinin yıkılmasıyla birlikte Türkiye'ye yer tayini sadece "medeniyet/çağdaşlaşma/Batılılaşma" çerçevesinden çıkmakta siyasi ve politik bir yön de almaktadır. Bu çerçevede hemen 1990'ların başında Tanyol, Türkiye'nin yeri konusunda bugüne gelen görüşleri ortaya koyar. Bu değerlendirme, günün koşulları çerçevesinde ister istemez medeniyet/çağdaşlaşma/Batılılaşma bağlamından çok siyasi ve politik ağırlıklı olmaktadır. Yer belirleme konusunda, Prens Sabahattin'in görüşlerinin "sosyal sınıf" düşüncesini oluştursa da geçersiz olduğunu belirten Tanyol, İslam uygarlığını bırakmamız ve Batı uygarlığına geçmemiz gerektiğini savunan Ziya Gökalp'in yerimizi tayinde ise bir adım iler gittiğini söyler. Fakat Tanyol, sosyal sınıf yaklaşımı gösteren Prens Sabahattin ve uygarlık değiştirmeyi savunan Ziya Gökalp'in dışında, bugün, "Yerimiz neresidir?" diyerek, ilk defa bağımsız olarak, bize dışarıdan yer tayin edilmeden, tarihsel bir birikimle "Balkan" ve "Sadabad" paktlarını kuran Atatürk'ün çizgisine geçmenin yapılacak "tek ve en iyi iş" olduğunu savunur.³⁵⁸ Tanyol, bize yerimizi tayin konusunda "çok realist ve doğru fikirler" sunan "Atatürkçü çizgi"ye geçmemizin önemini vurgulamak için Osmanlı'dan günümüze "yer"lerimizi ortaya koyar;

³⁵⁶ Bkz. (309), TANYOL.

³⁵⁷ Bkz. (323), TANYOL, 78

³⁵⁸ Cahit TANYOL, "Türkiye'ye Yer Tayini", Mayıs 1991.

1. Tanzimata kadar "merkez-i alem" politikası
2. Tanzimatta "himaye" politikası (özellikle İngiltere merkezli)
3. Abdülhamit döneminde "denge" politikası (İngiltere, Almanya, Fransa, Rusya arasında)
4. II. Meşrutiyet'le "uydu" politikası (Almanya güdümünde)
5. Milli Mücadeleden II. Dünya savaşına kadar "bağımsızlık" politikası
6. İkinci Dünya Savaşı'dan sonra tekrar "uydu" politikası (Amerika güdümünde)³⁵⁹

Tanzimatla birlikte gelen süreçte kendimize ait bir "yer" ancak bağımsızlık savaşı ve çok partili döneme geçiş arasındaki "bağımsızlık" dönemidir. Bu açıdan bakıldığında, Tanyol'a göre, Atatürk çizgisinde bir yer tayinine geçmenin zorunluluğu daha da açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bugün yaşanan ise, çok partili dönemin başladığı 1950'li yıllar ile beraber emrine girdiğimiz "uydu politikalarının" devamını sağlamak olmaktadır. Bu bağlamda bu yer tayinin daha çok "siyaset ve politika" merkezli olduğu açıktır.

Tanyol, bu yıllarda Türkiye'ye yer tayini açısından medeniyet/çağdaşlaşma/Batılılaşma bağlamındaki yönüyle öne çıkan Türk İslam Sentezini de ele alır. Ernest Renan'ın ortaya attığı "İslam ilerlemeye engeldir" anlayışına karşı bugün de "Türk-İslam sentezini" savunanların, onlardan öncekiler gibi İslam uygarlığını savunmaya çalıştıklarını ve bu nedenle "gerici harekete" dönüştüklerini söyleyen Tanyol, bunun nedeni olarak İslam uygarlığının sona ermesini gösterir.³⁶⁰ Türkiye'nin yer tayininde Türk-İslam sentezini kabul etmek mümkün değildir. Tanyol, yerimizi, İslami hiçbir referansa bağlamadan Batı uygarlığı ile kuracağımız sentezde görür. Bugün geçerli olan Türk İslam sentezi

³⁵⁹ Bkz. (310), TANYOL.

³⁶⁰ Bkz. (359), TANYOL.

değil, Atatürkçü çizgide "bağımsızlık" siyasasını temel alan, Batı uygarlığı ile kurulacak sentezdir.

Tanyol, 1980'lerle birlikte gündeme gelen, Batı uygarlığına geçişte Japonya örnek alınmasını da kesinlikle yanlıştır. Birincisi, Japonya'nın arkasında İslam uygarlığının olmadığını, ikincisi Japonya'nın feodalizm sürecinden geçerek Batı uygarlığına geçtiğini ve bu nedenle Batıya adapte olabildiğini söyleyen Tanyol, bizde ise İslam uygarlığının arkamızda olduğunu ve bizde ne Batılı ne de Japonya'daki gibi bir feodalizmin yaşanmadığının altını çizer.³⁶¹ Dolayısıyla Batı uygarlığına geçişte Japonya örneği de bizim için geçersizdir.

Kültür ile uygarlığın birbiriyle iç içe olduğunu savunan Tanyol, hem "Batıcı kadro" ve hem "Gelenekçi kadro"yu benimsemez. Tanyol'un amacı, kendi diyalektik oluş koşullarımızda Batının değerleriyle kendi değerlerimizi içeren ve İslami bir kaynağı temel almayan bir senteze ulaşmaktır. Fakat kültür ve medeniyeti etle tırnak gibi gören Tanyol, halen kültür ve medeniyet sorununu çözülmemiş olarak görür. Kültür ve ona bağlı olarak uygarlık kavramı, iki kavramdan tek bir kavrama dönüştürülmedikçe de kendisini sonuçsuz bir kısır döngü içinden çıkarması mümkün değildir.

Tanyol, bugünkü durumu, Sakallı Celal'in Batıcılık için dediği "Doğuya giden bir geminin güvertesinde Batıya doğru koşmaktır" sözünün tersi olarak görür. "Biz, batıya giden bir geminin güvertesinde Doğuya koşmakla çağ atlayacağımızı düşünüyoruz" Batı uygarlığına girişte yaşadığımız sorunun kaynağının ise, Batı medeniyetine bakarken sürekli olarak sorduğu ve sorguladığı "Batıdan neyi alacağız, neyi almayacağız?" sorusunda saklı olduğunu belirten Tanyol, bütün düşüncelerimizin ve aydınlarımızın bu soruda düğümlendiğini söyler.

³⁶¹ Cahit TANYOL, "Evrensel kültür", 26 Ocak 1989.

Çağdaşlaşma olarak görülen "Batılılaşma/Batıcılaşma" süreci bizde doğru yaşanmamıştır/yaşanmamaktadır/yaşanmayacaktır. Batının, yenilgilerimiz sonrası bizim tarafımızdan anlaşılmaya çalışılma süreci Tanzimatla birlikte emperyalist bir sürece dönüşerek Osmanlıyı yıkılmaya götürmüştür. Cumhuriyet sonrası, "çağdaşlaşma" adına "Batılılaşma" sürecinde, Doğu-Batı çerçevesinde olması gereken çatışma, "gelenekçi kadro" ve "Batıcı kadro" arasında katılan bir "gelenek" ile Doğucu-Batıcı çıkmazında saplanıp kalmıştır. Bizde modernleşme yanlış konulmuş ayaklarla, sonuçlanması mümkün olmayan bir "diyalektik oluşsuzluğun" sarmalında sürüklenmektedir.

8. SONUÇ

Cahit Tanyol, bütün yazın hayatında "modernliğin eleştirisi"ni yapmıştır. Aldığı eğitim, yaptığı üniversite görevi nedeniyle Türk modernleşmesinin izleyeni, aktörü, etkeni ve değiştiricisi olmuştur. Özellikle Cumhuriyetin devlet toplum ilişkisinde yaşadığı din merkezli sorunlara çözüm bulmak için örf ve adetler sosyolojisi, ahlak sosyolojisi kapsamında çözüm önerileri üretmiş laik devletin "laik ahlak" ihtiyacına yönelik açılımlar sağlamıştır. Cahit Tanyol, Türkiye'nin "seküler"leşme sürecinde önemli bir görev üstlenmiştir. Biz, çalışmamızın amacına yönelik olarak Cahit Tanyol'u ve onun fikirlerini belirli bir sistematik içinde ele aldık.

Doğu Batı ekseninde medeniyet sorunu, laik ahlak, örf ve adetler, din ve dine bağlı kavramlar, milliyetçilik, demokrasi ve kurumlarını, Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin sosyolojisi çerçevesinde ele almaya başlayan Tanyol, sosyoloji ve dünya görüşündeki değişimle "Marksist sosyolojiyi" benimsedikten sonra bu konulara farklı açılımlar ve bakışlar getirmiştir. Bu farklı açılımlar ve yaklaşımlar Cahit Tanyol'un zengin bir kaynak ve yaklaşım çeşitliliği bırakmasının temel etkenidir. Sosyalizm ve burjuva demokrasininin Türkiye'deki koşulları, İslam Sosyalizmi, Kemalizm ve Gökalp milliyetçiliğinin sosyalizme kaynak olabirliği, Doğu-Batı Marksizmi, Kemalizm ve etkenleri Tanyol'un Marksist sosyoloji çerçevesinde ele aldığı konular olmuştur. İlk döneme eklenen bu ikinci dönem konuları ile Cumhuriyet döneminde görülen hemen hemen tüm farklı yaklaşımlara yönelmiş olan Cahit Tanyol'un, bu yönüyle de incelenmeye ve bu farklılıkların, zıtlıkların ortaya konmasıyla düşünce dünyasına katkısı sağlanmalıdır.

Tanyol'un Türk sosyolojisine yaptığı katkıları şöyle değerlendirebiliriz. 1940'ların sonunda "laiklik" ve "laisizm"e, İslamın kendi içinde de reform yapabilecek özellikte olduğunu savunarak karşı çıkan Tanyol, 1950'lerden sonra bu

görüşünü değiştirmiştir. 1950'lerde laikliği, yaptığı doktora ve doçentlik çalışmaları ile ahlak çerçevesinden inceleyen Tanyol, "laik ahlak" sonucuna ulaştığı gibi, devrimlerin din konusunda yaptıklarını da "dine mugayir" görmemeye başlar. Burada dini ele alışında temel olan dini emirlere yönelik ortaya koyduğu ayrımı dile getirmemiz gerekiyor. İnanca, ibadete ve muamelata ait emirler. İbadet ve inanç birey ile Tanrı, muamelat birey ile devlet arasında olduğundan, inanç ve ibadete karışmayan uygulamalar "dine mugayir" değildir. Bu çerçevede Tanyol, din-toplum-devlet ekseninde yaşanan din merkezli sorunların çözüleceğine inanır. Din birey ile Tanrı arasında çekilirse, devlet de "muamelata" ait değişikliklerle ilgilendiği için sorunlar çözümlenir. Bu aynı zamanda "devrimlerin" onaylanması demektir. Bu dönemde, örf, adet ve ahlak üzerine yoğun olarak çalışan Tanyol'un getirdiği ilişki ve tanımlamalar da birçok yönde kullanılmıştır. Ahlak-hukuk, örf ve adet -hukuk ilişkisi bağlamında bugün dahi çözülemeyen "töre" kapsamlı sorunlara evrensel hukuk açısından çeşitli çözüm önerileri sunmuştur. Tanyol, hukukun müeyyidesi ile örf ve adetlerin müeyyidelerinin çatışkan hale konulmaması üzerinde de durmuştur. Bu durum hukukun sorunlar yaşamasına neden olur ve bu sorunlar toplumsal düzeye yayılır. Tanyol, burada örf ve adetler ile hukuk arasında mutlaka bir dengenin korunmasını ortaya koyar. Bunun temel nedeni örf ve adetin hukuk dışındaki geniş bir alanda etkisini ve gücünü sürdürebilmesidir. Çok partili süreçle birlikte demokrasi, basın, memur sorunları, siyasi partiler ve benzeri sistemin işleyişine yönelik kapsamlı değerlendirmeler yapmış, yazılarıyla gündelik politikanın ve modernleşmenin sürekli eleştirisini tutmuştur. Traktör giren köylerdeki değişim çalışması ile, traktörün ekonomik ve iktisadi etkisiyle meydana gelen toplumsal değişimleri incelemiştir. Bu traktör çalışması aynı zaman da yurt dışında da yayınlanarak literatüre girmiştir. Bu çalışmanın dışındaki köy monografileri ile de saha araştırmalarına devam etmiş, Barak Türkmenleri üzerine yaptığı çalışmayla, tarih ve sosyolojiyi iç içe kullanmıştır. Köy sorunları çerçevesinde, köyden şehre göç üzerine de kapsamlı değerlendirmeler yapmıştır. İç göçün şehirleşmedeki getirdiği sorunlarla birlikte ne köylü ne de şehirli olan yeni bir "insan tipi"nin de oluştuğunda dikkat çekerek bu kişilerin yaşayacağı uyum sorunlarına değinmiştir. Memur ve öğretmen sorunlarını yakından inceleyerek Prens Sabahattin'in görüşleri çerçevesinde günün koşullarını göz önüne alan çözümler sunmuştur. 1960'lara kadar

Tanyol'un bir diğeri önemli özelliğı hem din yobazlarına hem de inkılap yobazlarına karşı tavrını açık olarak ortaya koymasındır. Tanyol, her iki kesime de "nesnel" eleştiriler getirmiştir. Tanyol'un bir ideolojiden en uzak olduğı dönem aynı zamanda bu dönemdir. Bu ideolojilerin kapsamına "Kemalizm"i de katıyoruz. Tanyol, bu dönemde Kemalizmi içselleştirmemiştir. Bu çerçevede Tanyol, devrimleri ıslahat hareketi olarak görürken, aynı zamanda "Bizim örf ve adetimiz Cumhuriyetle başlamıştır" görüşüne "örf ve adetin" toplumdaki devamlılık ilkesine aykırı olduğı gerekçesiyle de karşı çıkmıştır.

Tanyol, 1960'lara değin, medeniyet ve aşağılık duygusu ilişkisine yoğun olarak değinerek bu alanda tanımlamalar yapar ve aşağılık duygusuna kapılmadan Batı medeniyeti ile ilişkiye girmemiz gerektiğini ortaya koyar. Aşağılık duygusunun temel nedeni ise "bir şeyi almak" ile "taklidi" karıştırmamızdır. Bu anlamda "Batılılaşmaya" ciddi eleştiriler sunarak yanlışları ortaya koymuştur. 1950'lerin sonlarına doğru demokrasiye alternatif partisiz parlamentoyu önererek Sosyalizmi benimsemeden "tek partili" bir anlayışı ortaya koyar.

1960'ların hemen başında 27 Mayıs'tan beklediğini bulamayan Tanyol'un birçok aydın gibi sosyalizmi seçtiğini belirtmiştik. Bu aynı zamanda onun Marksist metodolojiyi öncelemesi demektir. Marksist sosyoloji açısından Türk modernleşmesine bakan Tanyol, Atatürk devrimlerinin halka inmediğini ve bu anlamda Türk modernleşmesinin başarısızlığa uğradığını savunur. Bu başarısızlığı ise giderecek olan sosyalizmdir.

Tanyol'un Türkiye'deki sosyalizm tartışmalarına en önemli katkısı Türkiye'de Batılı anlamda bir burjuvanın olmadığını ve buna bağlı olarak da batılı anlamda bir işçinin bizde bulunmadığını savunmasıdır. Bu bizdeki sosyalizmin farklı olacağı anlamında geliyordu. Tanyol'un vurguladığı bir diğeri şey, marksizmin, sosyalizmin bir "dogma" olarak ele alınması değil, kendi koşullarımıza uygulanmasıdır. Bu

görüşüyle de Tanyol, yöntemsel bir açılım getirmektedir. Tanyol, 1960'lı yıllarda yoğun olarak Osmanlı toplum yapısını ortaya koyar. İslam ve Sosyalizmin koşullarını inceler ve birlikteliklerini mümkün olup olmadığını araştırır. Sonuçta, İslam sosyalizminin olabileceğine varır.

Tanyol, bu temel konularının yanında, düşünce geleneği, hürriyet, milliyetçilik, aydın önderler sınıfı, anayasanın hazırlanması üzerine de yoğun görüşler belirtmiş bunların farklı açılardan değerlendirilmesine kapı açmıştır. Tanyol'un saymamız gereken önemli özelliği üniversite içinde olması nedeniyle üniversiteye ve eğitime yönelik tüm sorunları ele almış olmasıdır. Öğretmen sorunlarını, eğitim programlarını, terbiye sistemlerini ve benzeri birçok eğitime yönelik konuyu dile getirmiştir. Özellikle üniversite özerkliği üzerine 27 Mayıs anayasası hazırlanırken ciddi çalışmalar yapmış, Anayasa komisyonuna mektup dahi yollamıştır.

Tanyol'un sosyolojiye yaptığı katkılardan bir tanesi de, sosyoloji ile tarihi birlikte ele almasıdır. Tanyol, Ziya Gökalp, Prens Sabahattin, Amerikan ve Marksist sosyolojilerden hangisini kullanıyor olursa olsun tarihi ve tarihsel olanı asla göz ardı etmemiş olayları her zaman tarih boyutuyla incelemiştir. Bu onun, olayları geniş olarak değerlendirebilmesine ve süreci doğru okumasına yardımcı olmuştur. Bunu Ziya Gökalp sosyolojisini kullanıyorken Anadolu'nun Türkleşmesi tarihini savunmasında, Marksist sosyolojiyi benimsediğinde, Osmanlı toplum yapısının günümüze uzantılarını, feodal ve ATÜT tartışmalarında ortaya koyduğu görüşlerinde daha net görüyoruz. Tanyol, sosyoloji ve tarih ilişkisini ve önemini ortaya koymuştur. Bu tavrını onun Anadolu'nun Türkleşmesini temel alan "devlet felsefesinde" açık olarak görürüz.

Tanyol'un çok yönlülüğü onu farklı açılardan değerlendirmeye olanak sağlamaktadır. Şair yönünü hiçbir zaman dışta bırakmayan Tanyol, olaylara yaklaşırken "duygusal" yönü ağır basan yaklaşımlar sergilemesi nedeniyle siyasal ve toplumsal değişimlerde tepkisel olarak çabuk değişim vermekte ve değişene yönelik bir tavır sergilemektedir. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti iktidarının zaferiyle "gerçek demokrasi"nin başlangıcını ilan eden Tanyol, 27 Mayıs hareketinde ordunun müdahalesini "ilahi el" olarak tanımlar. 27 Mayıs sonrası birkaç yıllık süreçte ise 27 Mayıs hareketinden umduğunu bulamayan Tanyol "sosyalizm" amacına yönelir. Cahit Tanyol, düşüncelerinde bir diğer değişime neden olan 12 Mart darbesi ile Kemalizme yönelmiştir. 12 Eylül sürecinden sonra ise Cahit Tanyol'un "ulusal sol" çerçevesinden "Kuvay-ı Milliye ruhu"nun temsilcisi olduğunu görüyoruz. Bu kısa yaklaşımımızda ortaya koyduğumu gibi Cahit Tanyol'daki bu değişim süreci incelendiği takdirde diğer birçok aydında da benzer veya farklı eğilimlerde değişimler görülecektir. Biz, Cahit Tanyol'un "değişimine" yönelik getirilebilecek temel eleştirinin, "Cahit Tanyol merkezli" olmaması gerektiği kanısındayız. Cumhuriyetin ihtiyacı ve eksikliği "laik ahlak" üzerine kapsamlı olarak çalışan Cahit Tanyol'un cumhuriyetin değişimlerine bağlı bir çizgide olması doğal karşılanabilir. Burada temel sorunun bir aydının resmi/merkez politika çerçevesinde ördüğü düşünsel oluşumudur. Bunu özellikle Marksist metodolojiyi temel aldığı 1960'lı yıllar sonrasında açık olarak görürüz. Tanyol, bu yıllarda her ne kadar Marksist metodolojiyi temel alsada belirli bir noktadan sonra "resmi ideoloji" ile ters düşmeme adına bu görüşlerine bir sınırlama getirmektedir. Ve bu onun özellikle 1980'ler sonrasında Kemalizme eleştiriler getirmiş olmasına rağmen "katı bir Kemalist" olarak algılanmasına neden olmuştur. Fakat Tanyol, devlet bilinci olarak tanımladığı Kemalizmin dönüşümünü sağlayarak devlet felsefemizin sonraki aşaması olarak dile getirdiği Leninizme ulaşmak istemektedir. Kemalizm aslında onun için bir süreçtir. Fakat Tanyol'un, izlediği yöntem ve dile getirdiği düşünceler arasında farklılık olduğunu göz ardı edemeyiz. Bu düşünce ve pratik arasındaki "açıklık"ın haliyle farklı nedenleri olduğunu görebiliriz. Cahit Tanyol'un devleti önceleyen ve devleti her şeyin üstünde tutan devlet felsefesi aslında tüm diğer aydınlarımız için de geçerlidir. Aydınımız/düşüncemiz/bireysel tavrımız "kendiliğinden" bir varoluşu

yakalayamadığı sürece, merkez/resmi ideolojiye "koşullu/koşulsuz" bağlı olması kaçınılmazdır. Bu bağlamda biz, Cahit Tanyol'a yapılacak eleştirilerin, Cahit Tanyol'un tek tek ilgilendiği konulara yönelik olmasından ziyade, Cahit Tanyol'un bu konulara eğilirken gösterdiği yaklaşıma olmasının daha önemli olduğunu vurguluyoruz. Bu durumda, eleştirilerin sonuçlarının daha kapsamlı olacağına, Türk modernleşmesinin, Türk sosyolojisinin, Türk düşüncesinin ve Türk aydınının bu bağlamda daha iyi anlaşılacağına inanan bir kanaate sahibiz. Bununla beraber, tarihsel, alt-üst, çapraz, paralel, karşılaştırmalı ve dönemsel okumalar ile burada ele aldığımız konuların ve kapsamlarının daha ayrıntılı incelenebileceğine ve de sonuç olarak Türk sosyolojisine daha geniş katkıların yapılabileceğini düşünüyoruz.

Cahit Tanyol, üzerine fazla değil, hatta hiç çalışma yapılmamış, bir kenarda bırakılmış düşünürlerimizdendir. Bunun ilk nedeni olarak gördüğümüz düşüncede "devlet" sınırında kalma noktasını ele aldık. Bu "uzak tutmanın" bir diğer nedeni Cahit Tanyol'un aktüel/gündelik politikayla iç içe olan yazın hayatının etkilerinde görmekteyiz. Sürekli gazete yazarlığı döneminde gündelik politika tartışmalarına katılması, övmeye bazen aşırıya kaçan ve yermede de bazen çok sert olan bir üslubunun olması, üniversite içindeki ideolojik çatışmalarda taraf olması, bir dönem savunduğu görüşlerin ve kişilerin bir dönem sonra karşısında olması, hiçbir ideolojiyi tam olarak benimsemeyen "Aramak"la temellenmiş bir düşünce sistematığının olması ve görüşlerinde/fikirlerinde açık ve net olması onun bulunduğu/bulunmadığı çevrelerce hep farklı algılanmasına neden olmuştur.

Cahit Tanyol'un bir tarafa, bir cenaha, bir ideolojiye, bir fikre "aidiyet" göstermeyen varoluş felsefesi, devletin varlığına eklemlendiğinde ister istemez resmi/merkez ideolojiyi, bu anlamda da "varoluş" olarak devleti savunan konuma düşmesine yol açmaktadır. Bu bir anlamda modernliğin eleştirisini yapan Cahit Tanyol'un belirli noktalarda kısıtlanması, görüşlerini "devlet aleyhine" olmama çizgisiyle sınırlamasına yol açmıştır. Bu çerçevede, Cahit Tanyol incelenirken, incelemenin onun felsefik ve varlığının içsel boyutlarına da uzanması gerekir.

Tanyol hakkında yapabileceğimiz ve yanılma payımızın olmayacağı tek şey onun "aramak" temeline yaslanan bir varoluşunun olduğudur. Aramak, dergisinin ilk sayısından itibaren dile getirdiği "Güzeli-İyi-Gerçeği" aramaya onun 90 yaşında da olsa devam edeceğine hiç şüphemiz yoktur. Fakat, bizim kanaatimizce bir aydının araması gereken "hakikat"tir. Bu hakikatin, güzel, iyi ve gerçek ile olan ilişkisi ise aydınların bulmak istediği şeydir.

9. EK: CAHİT TANYOL TAM BİBLİYOGRAFYA

9.1. Kitaplar

- Sanat ve Ahlak, 1954, İ.Ü.E.F. Yayın No:577, İstanbul
- Sosyal Ahlak: Laik Ahlaka Giriş, 1960, İ.Ü.E.F. Yayın No:848, İstanbul
- Kurtuluş ve Fetih Destanı, 1969, Gün Matbaası, İstanbul
- Sosyolojik Açıdan Din Ahlak Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, 1970, Okat Yayınevi, İstanbul
- Atatürk ve Halkçılık, 1981, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara
- Türk Edebiyatında Yahya Kemal, 1985, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Laiklik ve İrtica, 1989, Altın Kitaplar, İstanbul
- Çankaya Dramı: Silahlı Ordu / Silahsız Ordu, 1990, Altın Kitaplar, İstanbul
- Son Liman, 1992, Armoni Yayınları, İstanbul
- Schopenhauer'da Ahlak Felsefesi, 1998, Gendaş Yayınları, İstanbul
- Neden Türban: Şeriat ve İrtica, 1999, Gendaş Yayınları, İstanbul
- Türkler ile Kürtler, 1999, Gendaş Yayınları, İstanbul
- Düş Yorgunu, 2001, Gendaş Yayınları (Kurtuluş ve Fetih Destanı ve şiirler)
- Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu, 2003, Gendaş Yayınları, İstanbul

9.2. Makaleler, Söyleşiler, Şiirler

- 1- "Taşbaşı Akşam", Adana Maarif Mecmuası, 1928 (şiir)
- 2- "Aramak", Aramak, Sayı:1, Nisan 1939, s.1
- 3- "Dil İşleri Üzerine", Aramak, Sayı:1, Nisan 1939, s.2-4
- 4- "Şiir Hakkında", Aramak, Sayı:1, Nisan 1939, s.4-8
- 5- "Vehim", Aramak, Sayı:1, Nisan 1939, s.12 (ş)
- 6- "Muhit İhtiyacı", Aramak, Sayı:2, Mayıs 1939, s.1
- 7- "Abdülhak Hamid Hakkında Bazı Düşünceler", Aramak, Sayı:2, Mayıs 1939, s.2
- 8- "Hatıra", Aramak, Sayı:2, Mayıs 1939, s.12 (ş)
- 9- "Ses", Aramak, Sayı:2, Mayıs 1939, s.12 (ş)
- 10- "San'at ve Yalan", Aramak, Sayı:3, Haziran 1939, s.1
- 11- "Kuş-Suvari", Aramak, Sayı:3, Haziran 1939, s.4 (ş-Ahmet Haşim'in şiirlerini tamamlama denemesi)

- 12- "Ahmet Haşim Hakkında", Aramak, Sayı:3, Haziran 1939, s.5-12
- 13- "Nurullah Ataç Hakkında", Aramak, Sayı:4, Temmuz 1939, s.1-5
- 14- "Hatıra II", Aramak, Sayı:4, Temmuz 1939, s.5 (ş)
- 15- "Yakup Kadri ile Bir Konuşma ve Bir Mülakat", Aramak, Sayı:4, Temmuz 1939, s.7-14
- 16- "Taassup ve Tekamül", Aramak, Sayı:5, Ağustos 1939, s.1-2
- 17- "Erişmek Mümkün Değil", Aramak, Sayı:5, Ağustos 1939, s.2 (ş)
- 18- "Ahmet Hamdi Tanpınar Hakkında", Aramak, Sayı:5, Ağustos 1939, s.6-11
- 19- "Eschyle'in Hayatı", Aramak, Sayı:5, Ağustos 1939, s.13-14
- 20- "Zincirlenmiş Promete", Aramak, Sayı:5, Ağustos 1939, s.15-18 (çeviri)
- 21- "Mecburi Bir Cevap", Aramak, Sayı:5, Ağustos 1939, s.28-31
- 22- "İrk ve Medeniyet", Aramak, Sayı:6, Eylül 1939, s.1
- 23- "Diyana", Aramak, Sayı:6, Eylül 1939, s.10 (ş)
- 24- "Kitaplar, Dergiler ve Olaylar Arasında", Aramak, Sayı:6, Eylül 1939, s.24
- 25- "Nurullah Ataç'a Mektup", Aramak, Sayı:7, Birinci Teşrin 1939, s.1-4
- 26- "Ahmet Kutsi Tecer'le Mülakat", Aramak, Sayı:7, Birinci Teşrin 1939, s.5-11
- 27- "Orman", Aramak, Sayı:7, Birinci Teşrin 1939, s.17 (ş)
- 28- "Bir Sabah", Aramak, Sayı:7, Birinci Teşrin 1939, s.25 (ş)
- 29- "Tevfik Fikret ve Cemiyetçiliği", Aramak, Sayı:8, Birinci Kanun 1939, s.1-5
- 30- "Ufuk", Aramak, Sayı:8, Birinci Kanun 1939, s.1 (ş)
- 31- "San'at ve Harp", Aramak, Sayı:9, 2. Kanun 1939, s.1
- 32- "Arif Nihat Asya Hakkında", Aramak, Sayı:9, İkinci Kanun 1939, s.2-9
- 33- "Özleyiş", Aramak, Sayı:9, İkinci Kanun 1939, s.13 (ş)
- 34- "Büyük Teselli", Aramak, Sayı:10, Şubat 1940, s.1
- 35- "Babıali Kukllarına Açık Mektup", Aramak, Sayı:10, Şubat 1940, s.3-6
- 36- "Çan", Aramak, Sayı:10, Şubat 1940, s.9 (ş)
- 37- "Ey Mavi Çocukluk", Aramak, Sayı:10, Şubat 1940, s.17 (ş)
- 38- "Dinamik Adam", Aramak, Sayı:11, Mart 1940, s.2-3
- 39- "Davet", Aramak, Sayı:11, Mart 1940, s.5 (ş)
- 40- "Canlandırılacak Köy", Aramak, Sayı:11, Mart 1940, s.9-13
- 41- "Aramak'ın Birinci Yaşı", Aramak, Sayı:12, Nisan 1940, s.1
- 42- "Aksisada", Aramak, Sayı:12, Nisan 1940, s.3 (ş)
- 43- "Meşhur Bir Şairin Mektubu Münasebetile", Aramak, Sayı:12, Nisan 1940, s.4-6
- 44- "Nurullah Ataç'a Cevap", Aramak, Sayı:13, Mayıs 1940, s.1-5
- 45- "Romans", Aramak, Sayı:13, Mayıs 1940, s.6 (ş)
- 46- "Zincirlenmiş Promete", Aramak, Sayı:13, Mayıs 1940, s.12-13 (çeviri)
- 47- "Destan Yaratan Millet", Aramak, Sayı:14, Temmuz 1940, s.1-4
- 48- "Serenad", Aramak, Sayı:14, Temmuz 1940, s.7 (ş)
- 49- "Zincirlenmiş Promete II", Aramak, Sayı:14, Temmuz 1940, s.9-14 (çeviri)
- 50- "Tufeyli Kimdir ve Nasıl Yetişir", Aramak, Sayı:15, Ağustos 1940, s.1-2
- 51- "Senfoni", Aramak, Sayı:15, Ağustos 1940, s.1-2 (ş)
- 52- "Japon Mitolojisi", Aramak, Sayı:15, Ağustos 1940, s.5-9 (çeviri)
- 53- "Hamle", Aramak, Sayı:15, Ağustos 1940, s.16-19
- 54- "Zincirlenmiş Promete III", Aramak, Sayı:15, Ağustos 1940, s.14-19 (çeviri)
- 55- "İzmir'e Veda", Aramak, Sayı:16, Eylül 1940, s.1
- 56- "Kar", Aramak, Sayı:16, Eylül 1940, s.3 (ş)

- 57- "Japon Mitolojisi", Aramak, Sayı:16, Eylül 1940, s.11-15 (çeviri)
- 58- "Şiir Moda Değildir", Yenilik, Sayı:1, Şubat 1941, s.1-2
- 59- "Kötü Bir Zihniyet", Yenilik, Sayı:2, Mart 1941, s.1-2
- 60- "Nurullah Ataç'a Dair", İnsan, Sayı:15, Ağustos 1941, s.4
- 61- "Tahattur" İnsan, Sayı:16, Ağustos 1941, s.3 (ş - Rıfat Tatlıcıoğlu'na)
- 62- "Yahya Kemal ve Rindlerin Ölümüne Dair", Değirmen, Sayı:1, 1942, s.6-8
- 63- "Ninni", Değirmen, Sayı:1, 1942, s.18 (ş)
- 64- "Milliyet Zabıtası", Değirmen, Sayı:2, 1942, s.43-44 ve 63
- 65- "Mektup", Değirmen, Sayı:2, 1942, s.52 (ş)
- 66- "Milliyet ve San'at", Değirmen, Sayı:3, Birinci Kanun 1942, s.68-70
- 67- "Kaygı", Değirmen, Sayı:3, Birinci Kanun 1942, s.77 (ş)
- 68- "Hüseyin'ime Mektuplar", İstanbul Kültür Dergisi, Sayı:1, 1943, s.8 (ş)
- 69- "Mecmualara ve Büyük Doğu'ya Dair", Vatan, Sayı:1008, 21 Eylül 1943, s.2
- 70- "Namık Kemal ve Kahramanları", Değirmen, Sayı:4, 1943, s.104-106
- 71- "Yahya Kemal ve Mazi", Vatan, Sayı:1015, 28 Eylül 1943, s.2
- 72- "Gazete", Değirmen, Sayı:4, 1943, s.118
- 73- "Halk Şiirine Dair Düşünceler", Vatan, Sayı:1022, 5 Ekim 1943, s.2
- 74- "Seyahate Davet", İstanbul Kültür Dergisi, Sayı:3, 1943, s.7 (ş)
- 75- "Aşka Dair", Değirmen, sayı:6, 1943, s.5-6
- 76- "Bir Kitabın Düşündürdükleri", Değirmen, Sayı:7, 1943, s.43-45
- 77- "Sepete Atılan Kitap", Vatan, Sayı:1034, 19 Ekim 1943, s.2
- 78- "Bir Dilenci Şairi: Rıfat Ilgaz", Değirmen, Sayı:9, 1943, s.76-80
- 79- "Türk Edebiyatında Aşağılık Duygusu", Vatan, Sayı:1049, 3 Kasım 1943, s.2
- 80- "Bir Cehalet Mucizesi", Değirmen, Sayı:11, 1944, s.137-140
- 81- "Hüseyin Rahmi'nin Kahramanları", Değirmen, Sayı:12, 1944, s.153-155
- 82- "Hüseyin Rahminin romancılığı", Aramak, Sayı:1 (17)- Aramak İzmir'in devamı mahiyetinde-, 3 Nisan 1944, s.1 ve 4 (Değirmen, Sayı:12, 1943 - tekrarı)
- 83- "Sevgiliye Şarkılar I", Aramak, Sayı:1 (17)- Aramak İzmir'in devamı mahiyetinde-, 3 Nisan 1944, s.1 (ş)
- 84- "Yahya Kemal ve Şiire Dair I", Ülkü, Sayı:79, 1 Ocak 1945, s.3-5
- 85- "Yahya Kemal ve Şiire Dair II", Ülkü, Sayı:81, 1 Şubat 1945, s.4-6
- 86- "Yahya Kemal ve Şiire Dair III", Ülkü, Sayı:83, 1 Mart 1945, s.4-6
- 87- "San'at Aleminde Muhsin Ertuğrul'a Dair", Vatan, Sayı:1414, 6 Mayıs 1945, s.4
- 88- "Şiirde Vezin ve Kafiye", Cumhuriyet, Sayı:7473, 23 Haziran 1945, s.2
- 89- "Şiirde Sağ ve Sol", Akademi, Sayı:1, Mayıs 1946, s.11-12
- 90- "Toprağa, Ahlaka ve Ticarete Dair", Akademi, Sayı:2, 15 Mayıs 1946, s.4
- 91- "Nurullah Ataç'a Cevap", Akademi, Sayı:3, 1 Haziran 1946, s.5-7
- 92- "Nurullah Ataç'a Cevap II", Akademi, Sayı:5, 1 Temmuz 1946, s.5-8
- 93- "Hatırlama", Akademi, Sayı:6, 15 Temmuz 1946, s.7 (ş)
- 94- "Erciyiş", Akademi, Sayı:6, 15 Temmuz 1946, s.7 (ş)
- 95- "Gurbet", Akademi Sayı:6, 15 Temmuz 1946, s.7 (ş)
- 96- "Beş Şehir", İstanbul, Sayı:1, Ocak 1947, s.53-55
- 97- "Din ve Ahlak Meseleleri ve bir Ahlak Kitabı", İstanbul, Sayı:2, Şubat 1947, s.139-142

- 98- "Ahmet Haşim'i Düşünürken", Sanat ve Edebiyat Gazetesi, Sayı: 23-24, 14 Haziran 1947, s.1 ve 6
- 99- "Ahmet Haşim'i Düşünürken", Sanat ve Edebiyat Gazetesi, Sayı:25-26, 28 Haziran 1947, s.2
- 100- "Demokrasinin Ahlak Temelleri", Son Telgraf, Sayı:4062, 1 Nisan 1948, s.3
- 101- "Bir Keramet İddiası Karşısında", Son Telgraf, Sayı:4069, 8 Nisan 1948, s.3
- 102- "İki Müslüman Cenazesi", Son Telgraf, Sayı:4048, 23 Nisan 1948, s.3
- 103- "Nizip Halkı ve Zengin Tipi", Son Telgraf, Sayı:4097, 6 Mayıs 1948, s.3
- 104- "Ebedi Barış ve Dünya Devleti Mümkün müdür?", Son Telgraf, Sayı:4104, 13 Mayıs 1948, s.3
- 105- "Bir Edebiyat Zabıtası", Son Telgraf, Sayı:4114, 23 Mayıs 1948, s.3
- 106- "Din ve Ahlak Münasebeti", Son Telgraf, Sayı:4125, 3 Haziran 1948, s.3
- 107- "İslamiyet'te Laiklik Mümkün müdür?", Son Telgraf, Sayı:4156, 4 Temmuz 1948, s.3
- 108- "İslamiyet'te Laiklik Nasıl Düşünülmelidir?", Son Telgraf, Sayı:4170, 18 Temmuz 1948, s.3
- 109- "Prens Sabahattin İctimai Monografisi", Sosyoloji Dergisi (İstanbul Üniversitesi), Sayı:4, 1949, s.145-175
- 110- "Dil bahsinde temkin lazım", Yeni İstanbul, 1949
- 111- "Yakından ve Uzaktan", Yeni İstanbul, 1949
- 112- "On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi", Yeni Sabah, 19 Nisan 1949
- 113- "Şekip Tunca, felsefeye,ve hayata dair", Cumhuriyet, 6 Temmuz 1949, s.2
- 114- "Bir felsefe tarihi Münasebetile", Yeni Sabah, 22 Ekim 1949
- 115- "Karataş Köyü Monografisi", Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Şazi Kösemihal, Cahit Tanyol, Sosyoloji Dergisi, Sayı:6, 1950 (ortak çalışma)
- 116- "Dünyanın Büyük Şairi:Yahya Kemal", Aile, Sayı:12, Kış-Ocak 1950, s.4-7
- 117- "Cemal Nadire Dair", Cumhuriyet, 27 Ocak 1950
- 118- "Goethe'ye, Şaire ve Çağdaş İnsana Dair", Aile, Sayı:13, İlkbahar-Nisan 1950, s.25-28
- 119- "Milli Kahramanlar, Mareşal Çakmak'ın Ahlaki Şahsiyeti", Yeni Sabah, Sayı:3969, 21 Nisan 1950, s.2
- 120- "Demokrasi ve Ahlak", Yeni Sabah, Sayı: 3976, 28 Nisan 1950, s.2
- 121- "Demokrasi ve Din", Yeni Sabah, Sayı:3983, 5 Mayıs 1950, s.2
- 122- "Demokrasi Terbiyesinin Temel Şartı", Yeni Sabah, Sayı:3990, 12 Mayıs 1950, s.2
- 123- "Siyasi Partiler ve Ahlak", Yeni Sabah, Sayı:3997, 19 Mayıs 1950, s.2
- 124- "Hayata Atıldığımız Zaman", Aile, Sayı:14, Yaz 1950, s.13-14
- 125- "İçimin Memleketinde", Aile, Sayı:14, Yaz 1950, s.24 (ş)
- 126- "Numune Ahlakı", Yeni Sabah, Sayı:4139, 30 Haziran 1950, s.2

- 127- "İnsan Kurbanı ve Yamyamlığın Dini ve Ahlaki Sebepleri", Yeni Sabah, Sayı:4146, 7 Temmuz 1950, s.2
- 128- "Prens Sabahaddin'in Ahlaki Şahsiyeti", Yeni Sabah, Sayı:4153, 14 Temmuz 1950, s.2
- 129- "Yamyamlığın Dinle İlgisi", Yeni Sabah, Sayı:4163, 21 Temmuz 1950, s.2
- 130- "İnsan Kurbanı ve Sebepleri", Yeni Sabah, Sayı:4169, 28 Temmuz 1950, s.2
- 131- "Hoca Saygısı", Yeni Sabah, Sayı:4183, 11 Ağustos 1950, s.2
- 132- "Mes'uliyet ve Ahlak", Yeni Sabah, Sayı:4190, 18 Ağustos 1950, s.2
- 133- "Tevfik Fikret'e Dair", Yeni Sabah, Sayı:4197, 25 Ağustos 1950, s.2
- 134- "Politikacı Ahlakı", Yeni Sabah, Sayı:4204, 1 Eylül 1950, s.2
- 135- "Eğitim Davamız", Yeni Sabah, Sayı:4211, 8 Eylül 1950, s.2
- 136- "Eğitim Davamız II", Yeni Sabah, Sayı:4218, 15 Eylül 1950, s.2
- 137- "Milli Terbiyenin Şartları", Yeni Sabah, Sayı:4225, 22 Eylül 1950, s.2
- 138- "Milli Terbiye ve Aşağılık Duygusu", Yeni Sabah, Sayı:4231, 29 Eylül 1950, s.2
- 139- "Aşağılık Duygusunun Sebepleri", Yeni Sabah, Sayı:4238, 6 Ekim 1950, s.2
- 140- "Kültür Münasebeti", Yeni Sabah, Sayı:4245, 13 Ekim 1950, s.2
- 141- "Türk Rönesansı", Yeni Sabah, Sayı:4252, 20 Ekim 1950, s.2
- 142- "Yahya Kemal ve Türk Rönesansı", Yeni Sabah, Sayı:4259, 27 Ekim 1950, s.2
- 143- "İnkılabın Muhasebesi", Yeni Sabah, Sayı:4266, 3 Kasım 1950, s.2
- 144- "Mustafa Kemal'e Dair", Yeni Sabah, Sayı:4273, 10 Kasım 1950, s.2
- 145- "Aşık Garib'e Dair", Yeni Sabah, Sayı:4280, 17 Kasım 1950, s.2
- 146- "Orhan Veli'ye Dair", Yeni Sabah, Sayı:4287, 24 Kasım 1950, s.2
- 147- "İki Kongre", Yeni Sabah, Sayı:4294, 1 Aralık 1950, s.2
- 148- "Polise Saygı", Yeni Sabah, Sayı:4301, 8 Aralık 1950, s.2
- 149- "Bir Destan Parçası", Yeni Sabah, Sayı:4308, 15 Aralık 1950, s.2
- 150- "Rene Descartes", Yeni Sabah, Sayı:4915, 22 Aralık 1950, s.2
- 151- "Mevlana'ya Dair", Yeni Sabah, Sayı:4922, 29 Aralık 1950, s.2
- 152- "Pedagoji Hastalığı", Yeni Sabah, Sayı:4927, 5 Ocak 1951, s.2
- 153- "Öğretmenin Derdi", Yeni Sabah, Sayı:4934, 12 Ocak 1951, s.2
- 154- "Bir Armağana Dair", Yeni Sabah, Sayı:4941, 19 Ocak 1951, s.2
- 155- "Hürriyet ve Düzen", Yeni Sabah, Sayı:4948, 26 Ocak 1951, s.2
- 156- "Abdülhak Hamid", Yeni Sabah, Sayı:4955, 2 Şubat 1951, s.2
- 157- "Kelimelerin Hayatı", Yeni Sabah, Sayı:4962, 9 Şubat 1951, s.2
- 158- "İş, Düşünce ve Saadet", Yeni Sabah, Sayı:4969, 16 Şubat 1950, s.2,
- 159- "Andre Gide", Yeni Sabah, Sayı:4976, 23 Şubat 1951, s.2
- 160- "Şiir zevkine dair", Varlık, Sayı:368, 1 Mart 1951, s.5
- 161- "Kendine Dönüş I", Yeni Sabah, Sayı:4983, 2 Mart 1951, s.2
- 162- "Kendine Dönüş II", Yeni Sabah, Sayı:4990, 9 Mart 1951, s.2
- 163- "Fikir An'anesi", Yeni Sabah, Sayı:4997, 16 Mart 1951, s.2
- 164- "Eğitim Enstitüleri ve Üniversite I", Yeni Sabah, Sayı:5004, 23 Mart 1951, s.2

- 165- "Eğitim Enstitüleri ve Üniversite II", Yeni Sabah, Sayı:5011, 30 Mart 1951, s.2
- 166- "Kendine Dönüş", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı:21, Nisan 1951, s.44-46
- 167- "Şiirin mahiyeti", Varlık, Sayı:369, 1 Nisan 1951, s.5
- 168- "Fikir Korkusu", Yeni Sabah, Sayı:5018, 6 Nisan 1951, s.2
- 169- "Kılınç ve İman Ahlakı", Yeni Sabah, Sayı:5025, 13 Nisan 1951, s.2
- 170- "Gazetecilik Ahlakı", Yeni Sabah, Sayı:5032, 20 Nisan 1951, s.2
- 171- "Fikir Yoksulluğu", Yeni Sabah, Sayı:5039, 27 Nisan 1951, s.2
- 172- "Ölümü Hatırlatan Ahlak", Yeni Sabah, Sayı:5036, 4 Mayıs 1951, s.2
- 173- "Hakimiyet ve İçtimai Sınıflar", Yeni Sabah, Sayı:5043, 11 Mayıs 1951, s.2
- 174- "Hukuki ve Ahlaki Vazife", Yeni Sabah, Sayı:5050, 18 Mayıs 1951, s.2
- 175- "Abdülhak Hamid", Bizim Dağarcık, Sayı:3, 25 Mayıs 1951, s.42-43 (2 Şubat 1951 Yeni Sabah tekrarı)
- 176- "Anket-Söyleşi", Yeni Sabah, İlhan Geçer, 26 Mayıs 1951 (Söyleşi)
- 177- "Fatih'in Türbesinde I", Yeni Sabah, Sayı:5057, 25 Mayıs 1951, s.2
- 178- "Şiirin Çıkmazları", Varlık, Sayı:371, 1 Haziran 1951, s.5
- 179- "Fatih'in Türbesinde II", Yeni Sabah, Sayı:5064, 1 Haziran 1951, s.2
- 180- "Heykel Kaidesi", Yeni Sabah, Sayı:5071, 8 Haziran 1951, s.2
- 181- "Düşünen Şehir: Bursa", Yeni Sabah, Sayı:5078, 15 Haziran 1951, s.2
- 182- "Avrupa Dilenciligi", Yeni Sabah, Sayı:5085, 22 Haziran 1951, s.2
- 183- "Hatalarımızın Uçurumu", Yeni Sabah, Sayı:5092, 29 Haziran 1951, s.2
- 184- "Folklor ve Cemiyet", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı:24, Temmuz 1951, s.24
- 185- "Hatalarımızın Uçurumu II", Yeni Sabah, Sayı:5099, 6 Temmuz 1951, s.2
- 186- "Kurtuluş Yolu", Yeni Sabah, Sayı:5104, 13 Temmuz 1951, s.2
- 187- "Ölüme Dair", Yeni Sabah, Sayı:5111, 20 Temmuz 1951, s.2
- 188- "Nizip Müftüsü", Yeni Sabah, Sayı:5118, 27 Temmuz 1951, s.2
- 189- "İstiraba Dair", Yeni Sabah, Sayı:5125, 3 Ağustos 1951, s.2
- 190- "Bu Memleket Kimin", Yeni Sabah, Sayı:5132, 10 Ağustos 1951, s.2
- 191- "Doğu Üniversitesi Münasebetile", Yeni Sabah, Sayı:4834, 17 Ağustos 1951, s.2
- 192- "Bir Üniversitenin Şartları ve Yeri", Yeni Sabah, Sayı:4841, 24 ağustos 1951, s.2
- 193- "İstirahate ve İnsanlara Dair", Yeni Sabah, Sayı:4848, 31 Ağustos 1951, s.2
- 194- "Gaflet, Zehi Gaflet", Yeni Sabah, Sayı:4855, 7 Eylül 1951, s.2
- 195- "Propaganda Ahlakı", Yeni Sabah, Sayı:4866, 21 Eylül 1951, s.2
- 196- "Hükümet İdaresinde İçtimai Araştırmalarının Rolü", Yeni Sabah, Sayı:4873, 28 Eylül 1951, s.2
- 197- "Demokrasi ve Basın", Yeni Sabah, Sayı:4880, 5 Ekim 1951, s.2
- 198- "Talihe, Kaza ve Kadere Dair", Yeni Sabah, Sayı:4887, 12 Ekim 1951, s.2

- 199- "Şahsiyet Yoksulluğu", Yeni Sabah, Sayı:4894, 19 Ekim 1951, s.2
 200- "İyilik ve Kin", Yeni Sabah, Sayı:4901, 26 Ekim 1951, s.2
 201- "Ken'an Rifai", Yeni Sabah, Sayı:4908, 2 Kasım 1951, s.2
 202- "Atatürk", Yeni Sabah, Sayı:4915, 9 Kasım 1951, s.2
 203- "Din Bezirganları", Yeni Sabah, Sayı:4922, 16 Kasım 1951, s.2
 204- "Fikir Hürriyeti", Yeni Sabah, Sayı:4929, 23 Kasım 1951, s.2
 205- "Hayat ve Laiklik Karşısında İslamiyet", Yeni Sabah, Sayı:4936, 30 Kasım 1951, s.2
 206- "Nesre Dair", Varlık, Sayı:377, 1 Aralık 1951, s.8
 207- "İçtimai Mesleklerde Değer Ölçüsü", Yeni Sabah, Sayı:4950, 14 Aralık 1951, s.2
 208- "Cesaret ve Ahlak", Yeni Sabah, Sayı:4957, 21 Aralık 1951, s.2
 209- "Yiğitler Burcu: Gaziantep", Yeni Sabah, Sayı:4964, 28 Aralık 1951, s.2
 210- "Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları", Sosyoloji Dergisi (İstanbul Üniversitesi), Sayı:7, 1952, s.3-5 ve 71-108
 211- "Vatan ve Toprak", Türk Folklor Araştırmaları, Ocak 1952, s.30
 212- "Tanzimatın Yapısı ve Edebiyat", Varlık, Sayı:378, 1 Ocak 1952, s.4
 213- "Türk Kültür Eserleri", Yeni Sabah, Sayı:4971, 4 Ocak 1952, s.2
 214- "Bir Anket Münasebetile", Yeni Sabah, Sayı:4978, 11 Ocak 1952, s.2
 215- "İçtimai Hafıza ve Ahlak", Yeni Sabah, Sayı:4985, 18 Ocak 1952, s.2
 216- "Uşak Ahlakı", Yeni Sabah, Sayı:4992, 25 Ocak 1952, s.2
 217- "Bizde Tiyatro", Hisar, Sayı:22, Şubat 1952, s.4
 218- "Bugünkü şiirimiz", Varlık, Sayı:379, 1 Şubat 1952, s.5
 219- "Edebi Dergiler", Yeni Sabah, Sayı:4999, 1 Şubat 1952, s.2
 220- "Bir Teşkilat Kanunu ve Bir Rapor", Yeni Sabah, Sayı:5006, 8 Şubat 1952, s.2
 221- "Maarifimizin Hedefleri", Yeni Sabah, Sayı:5013, 15 Şubat 1952, s.2
 222- "İçtimai Hayatta Örf ve Adetlerin Ruhu", Yeni Sabah, Sayı:5020, 29 Şubat 1952, s.2
 223- "Abdülhak Hamit", Varlık, Sayı:380, 1 Mart 1952, s.5-6
 224- "Cinayetlerin İçtimai Sebepleri", Yeni Sabah, Sayı:5041, 14 Mart 1952, s.2
 225- "Cinayet ve Ceza", Yeni Sabah, Sayı:5048, 21 Mart 1952, s.2
 226- "Merhamet Ahlakı", Yeni Sabah, Sayı:5055, 28 Mart 1952, s.2
 227- "Sanatta fayda", Varlık, Sayı:381, 1 Nisan 1952, s.5
 228- "Dile Dair Düşünceler", Yeni Sabah, Sayı:5061, 4 Nisan 1952, s.2
 229- "Cinsi Terbiye", Yeni Sabah, Sayı:5068, 11 Nisan 1952, s.2
 230- "Mektedir ve Sokak Terbiyesi", Yeni Sabah, Sayı:5075, 18 Nisan 1952, s.2
 231- "Spor Terbiyesi", Yeni Sabah, Sayı:5082, 25 Nisan 1952, s.2
 232- "Dil ve Düşünce", Varlık, Sayı:382, 1 Mayıs 1952, s.4-5
 233- "Cinsi Terbiye", Çocuk Doktoru, Sayı:74, Mayıs 1952, s.2-4
 234- "159. Madde", Yeni Sabah, Sayı:5089, 2 Mayıs 1952, s.2
 235- "İstanbul Geceleri", Yeni Sabah, Sayı:5096, 9 Mayıs 1952, s.2
 236- "Ecnebi Müttehassıs Hastalığı", Yeni Sabah, Sayı:5103, 16 Mayıs 1952, s.2

- 237- "500'üncü Yılın Eşiğinde", Yeni Sabah, Sayı:4737, 23 Mayıs 1952, s.2
- 238- "İptidai Cemiyetlerde Korkunç Adetler I", Yeni Sabah, 25 Mayıs 1952
- 239- "İptidai Cemiyetlerde Korkunç Adetler II", Yeni Sabah, 26 Mayıs 1952
- 240- "İptidai Cemiyetlerde Korkunç Adetler III", Yeni Sabah, 27 Mayıs 1952
- 241- "İptidai Cemiyetlerde Korkunç Adetler IV", Yeni Sabah, 28 Mayıs 1952
- 242- "İptidai Cemiyetlerde Korkunç Adetler V", Yeni Sabah, 29 Mayıs 1952
- 243- "İptidai Cemiyetlerde Korkunç Adetler VI", Yeni Sabah, 30 Mayıs 1952
- 244- "29 Mayıs", Yeni Sabah, Sayı:4744, 30 Mayıs 1952, s.2
- 245- "İptidai Cemiyetlerde Korkunç Adetler VII", Yeni Sabah, 31 Mayıs 1952
- 246- "İptidai Cemiyetlerde Korkunç Adetler VIII", Yeni Sabah, 1 Nisan
- 247- "İptidai Cemiyetlerde Korkunç Adetler IX", Yeni Sabah, 2 Nisan
- 248- "İçtimai Şahsiyet", Türk Folklor Araştırmaları", Sayı:35, Haziran 1952, s.1
- 249- "Ata Sözlerimiz ve Derdimiz", Sesimiz, Sayı: 28-29, 1 Haziran 1952, s.1
- 250- "Tarih Terbiyesi", Yeni Sabah, Sayı:4758, 13 Haziran 1952, s.2
- 251- "Yaz Boz Tahtası", Yeni Sabah, Sayı:4765, 20 Haziran 1952, s.2
- 252- "Batı Medeniyeti ve Kapıkulu Zihniyeti", Yeni Sabah, Sayı:4772, 27 Haziran 1952, s.2
- 253- "Sabahattin Bey", Yeni Sabah, Sayı:4777, 4 Temmuz 1952, s.2
- 254- "Türk Folklor Araştırmaları", Yeni Sabah, Sayı:4784, 11 Temmuz 1952, s.2
- 255- "Fikir İşçileri Kanunu Münasebetile", Yeni Sabah, Sayı:4791, 18 Temmuz 1952, s.2
- 256- "Fikir İşçileri Kanunu ve Gazeteciliğimiz", Yeni Sabah, Sayı:4798, 25 Temmuz 1952, s.2
- 257- "Sanatkarın kaderi", Varlık, Sayı:385, 1 Ağustos 1952, s.4-5
- 258- "Helsinki Çıbanı", Yeni Sabah, Sayı:4805, 1 Ağustos 1952, s.2
- 259- "Mücadele Cemiyetleri", Yeni Sabah, Sayı:4812, 8 Ağustos 1952, s.2
- 260- "İçtimai Kıymetler ve İnsan", Yeni Sabah, Sayı:4819, 15 Ağustos 1952, s.2
- 261- "Kanun Çıkarma Hastalığı", Yeni Sabah, Sayı: 4826, 22 Ağustos 1952, s.2
- 262- "Dünya Öğretmenlerine Düşen Vazife", Yeni Sabah, Sayı:4833, 29 Ağustos 1952, s.2
- 263- "Memur Meselesi", Yeni Sabah, Sayı:4840, 5 Eylül 1952, s.2
- 264- "Prens Sabahaddin'in Kemikleri", Yeni Sabah, Sayı:4847, 12 Eylül 1952, s.2
- 265- "Milletlerarası Sosyoloji Kongresi Münasebetiyle", Yeni Sabah, Sayı:4845, 19 Eylül 1952, s.2
- 266- "Memur Zihniyeti-Havale", Yeni Sabah, Sayı:4861, 26 Eylül 1952, s.2

- 267- "Örf, Adet, Sanat", Sosyoloji Dünyası Dergisi, Sayı:2, Ekim 1952, s.47-49
- 268- "Memur Zihniyeti-Rüşvet", Yeni Sabah, Sayı:4865, 3 Ekim 1952, s.2
- 269- "Memur Islahatında Pratik Çareler", Yeni Sabah, Sayı:4872, 10 Ekim 1952, s.2
- 270- "Türk Klasikleri Yunus-Karacaoğlan", Yeni Sabah, Sayı:4879, 17 Ekim 1952, s.2
- 271- "Ziya Gökalp'ın Ahlaki Şahsiyeti", Yeni Sabah, Sayı:4885, 24 Ekim 1952, s.2
- 272- "Yirmidokuz Yılı", Yeni Sabah, Sayı:4892, 31 Ekim 1952, s.2
- 273- "Atatürk için ölçü", Varlık, Sayı:388, 1 Kasım 1952, s.5
- 274- "Cemiyet Realitesi ve İhtiras", Yeni Sabah, Sayı:4899, 7 Kasım 1952, s.2
- 275- "Klik Tesanüdü", Yeni Sabah, Sayı:4906, 14 Kasım 1952, s.2
- 276- "Kitaplar Arasında", Yeni Sabah, Sayı:4913, 21 Kasım 1952, s.2
- 277- "Dergilerin Mühim Vazifeleri", Yeni Sabah, Sayı:4920, 28 Kasım 1952, s.2
- 278- "Ziya Gökalp'in Ahlaki Şahsiyeti", Bilgi Dergisi, Sayı:68, Aralık 1952, s.12-13 (Yeni Sabah, 24 Ekim 1952 tekrarı)
- 279- "Böyle Değildi", Varlık, Sayı:389, 1 Aralık 1952, s.4 (şiiir)
- 280- "Hukuk ve Ahlak", Yeni Sabah, Sayı:4927, 5 Aralık 1952, s.2
- 281- "Düzen Terbiyesi", Yeni Sabah, Sayı:4934, 12 Aralık 1952, s.2
- 282- "Bir Öğretmenin Ölümü", Yeni Sabah, Sayı:4941, 19 Aralık 1952, s.2
- 283- "Halk Şiiri ve Bir Münakaşa", Yeni Sabah, Sayı:4948, 26 Aralık 1952, s.2
- 284- "Halit Ziya Uşaklıgil", Cumhuriyet, YILI YOK
- 285- "Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları", Sosyoloji Dergisi (İstanbul Üniversitesi), Sayı:8, 1953, s.126-135
- 286- "Hilmi Ziya Ülken", Sosyoloji Dergisi (İstanbul Üniversitesi), Sayı:8, 1953, s.145-148
- 287- "İçimde Bir Bulut Var", Küçük Dergi, Sayı:9-10, Ocak-Şubat 1953, s.11 (şiiir)
- 288- "Yılbaşı Düşüncesi", Yeni Sabah, Sayı:4955, 2 Ocak 1953, s.2
- 289- "Kışkırtmaca", Yeni Sabah, Sayı:4962, 9 Ocak 1953, s.2
- 290- "Üniversite ve Politika", Yeni Sabah, Sayı:4969, 16 Ocak 1953, s.2
- 291- "Hans Freyer'in Konferansları", Yeni Sabah, Sayı:4976, 23 Ocak 1953, s.2
- 292- "Din ve Milliyet", Yeni Sabah, Sayı:4983, 30 Ocak 1953, s.2
- 293- "Bir Eleştirmeci ile Bir Dolaytırmacı", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı:43, Şubat 1953 (Yeni Sabah, 26 Aralık 1952 tekrarı)
- 294- "Bir Kutlama Faciası", Yeni Sabah, Sayı:4990, 6 Şubat 1953, s.2
- 295- "İrk ve Milliyet", Yeni Sabah, Sayı:4997, 13 Şubat 1953, s.2
- 296- "Mefhum Şeriati", Yeni Sabah, Sayı:5004, 20 Şubat 1953, s.2
- 297- "Demokrasi Zihniyeti", Yeni Sabah, Sayı:5011, 27 Şubat 1953, s.2
- 298- "Halk Eğitimi", Yeni Sabah, Sayı:5018, 6 Mart 1953, s.2
- 299- "Din Dersleri ve Layiklik", Yeni Sabah, Sayı: 5025, 13 Mart 1953, s.2

- 300- "Türk Musikisi ve Konservatuar", Yeni Sabah, Sayı:5032, 20 Mart 1953, s.2
- 301- "Siyasi Muvazene ve Demokrasi", Yeni Sabah, Sayı:5039, 27 Mart 1953, s.2
- 302- "Cahit Tanyol ile Söyleşi", Suat Uzer, Hisar, Sayı:36, Nisan 1953, s.10-11 (söyleşi)
- 303- "Demokrasi ve İctimai Muvazene", Yeni Sabah, Sayı:5046, 3 Nisan 1953, s.2
- 304- "Organize Kuvvetler", Yeni Sabah, Sayı:5053, 10 Nisan 1953, s.2
- 305- "Modern Organize Kuvvetler", Yeni Sabah, Sayı:5059, 17 Nisan 1953, s.2
- 306- "Bahar Düşüncesi", Yeni Sabah, Sayı:5066, 24 Nisan 1953, s.2
- 307- "Fetih Rüyası I", Yeni Sabah, Sayı:5073, 1 Mayıs 1953, s.2
- 308- "Fetih Rüyası II", Yeni Sabah, Sayı:5080, 8 Mayıs 1953, s.2
- 309- "Fetih Rüyası III", Yeni Sabah, Sayı:5087, 15 Mayıs 1953, s.2
- 310- "Maarif Siyaseti", Türkiye (Haftalık Siyasi Gazete), Sayı:1, 16 Mayıs 1953, s.16
- 311- "Fetih Rüyası IV", Yeni Sabah, Sayı:5094, 22 Mayıs 1953, s.2
- 312- "Türk Tarihinin Şeref Çelengi", Yeni Sabah, Sayı:5101, 29 Mayıs 1953, s.2
- 313- "Fethin Önemi", Yeni Sabah, 30 Mayıs 1953
- 314- "Feth-i Mübin", Yeni Sabah, 30 Mayıs 1953 (Fetih Destanı'ndan bölüm)
- 315- "Fetih Rüyası V", Yeni Sabah, Sayı:5107, 5 Haziran 1953, s.2
- 316- "Millet Şuuru ve İktidar", Türkiye, Sayı:4, 6 Haziran 1953, s.16
- 317- "İctimai Hafıza Kıtlığı", Yeni Sabah, Sayı:5114, 12 Haziran 1953, s.2
- 318- "Cahit Sıtkı Tarancı'ya Dair", Yeni Sabah, Sayı:5119, 19 Haziran 1953, s.2
- 319- "Fikre Saygı", Yeni Sabah, Sayı:5126, 26 Haziran 1953, s.2
- 320- "Batı-Doğu Dramı", Varlık, Sayı:369, 1 Temmuz 1953, s.6
- 321- "Fethin Manası", Hisar, Sayı:39, 1 Temmuz 1953, s.3 ve 18
- 322- "Softalık Nedir?", Yeni Sabah, Sayı:5133, 3 Temmuz 1953, s.2
- 323- "Örf ve Adet Değişmeleri", Yeni Sabah, Sayı:5140, 10 Temmuz 1953, s.2
- 324- "Kanuna Güven Duygusu", Yeni Sabah, Sayı:5147, 17 Temmuz 1953, s.2
- 325- "Profesyonel ve Gerçek Yazar", Yeni Sabah, Sayı:5164, 24 Temmuz 1953, s.2
- 326- "Fırar", Hisar, Sayı:40-41, Ağustos-Eylül 1953, s.5 (ş)
- 327- "Samimiyetsizlik", Yeni Sabah, Sayı:5172, 1 Ağustos 1953, s.2
- 328- "Yahya Kemal ve Kocamustafapaşa", Yeni Sabah, Sayı:5178, 7 Ağustos 1953, s.2
- 329- "Mes'uliyet Duygusu", Yeni Sabah, Sayı:5185, 14 Ağustos 1953, s.2
- 330- "26 Ağustos", Yeni Sabah, Sayı:5196, 28 Ağustos 1953, s.2
- 331- "Kültür Değişmeleri", Yeni Sabah, Sayı:5203, 4 Eylül 1953, s.2
- 332- "Kültür Değişmeleri II", Yeni Sabah, Sayı:5210, 11 Eylül 1953, s.2

- 333- "Türkmenler ve Bir Araştırmacı", Yeni Sabah, Sayı:5217, 18 Eylül 1953, s.2
- 334- "İki Harika Çocuk", Yeni Sabah, Sayı:5224, 25 Eylül 1953, s.2
- 335- "Seyahat Düşüncesi", Yeni Sabah, Sayı:5231, 2 Ekim 1953, s.2
- 336- "Adana", Yeni Sabah, Sayı:5239, 10 Ekim 1953, s.2
- 337- "Gerçek İnkılap", Yeni Sabah, Sayı:5246, 17 Ekim 1953, s.2
- 338- "Barak Türkmenleri", Yeni Sabah, Sayı:5252, 22 Ekim 1953, s.2
- 339- "Atatürk ve Eseri", Yeni Sabah, Sayı:5259, 30 Ekim 1953, s.2
- 340- "Radyolarımızın İhtiyacı", Yeni Sabah, Sayı:5266, 6 Kasım 1953, s.2
- 341- "Radyolarımızın Vazifeleri", Yeni Sabah, Sayı:5273, 13 Kasım 1953, s.2
- 342- "Folklor ve Medeniyet", Yeni Sabah, Sayı:5280, 20 Kasım 1953, s.2
- 343- "Köy Davası", Yeni Sabah, Sayı:5287, 27 Kasım 1953, s.2
- 344- "Yahya Kemal", Yeni Sabah, Sayı:5294, 4 Aralık 1953, s.2
- 345- "Apartman Karaborsası", Yeni Sabah, Sayı:5301, 11 Aralık 1953, s.2
- 346- "İhtiyaç ve İnsan", Yeni Sabah, Sayı:5308, 18 Aralık 1953, s.2
- 347- "Fikir ve San'at Hürriyetine Hizmet", Yeni Sabah, Sayı:5315, 25 Aralık 1953, s.2
- 348- "Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları", Sosyoloji Dergisi (İstanbul Üniversitesi), Sayı:9, 1954, s.67-96
- 349- "Sanat ve Fayda", İstanbul Sanat ve Edebiyat, Sayı:3, Ocak 1954, s.18-19
- 350- "Yılbaşı Düşüncesi", Yeni Sabah, Sayı:5322, 1 Ocak 1954, s.2
- 351- "Ev ve Aile", Yeni Sabah, Sayı:5329, 8 Ocak 1954, s.2
- 352- "İmar ve Medeniyet", Yeni Sabah, Sayı:5336, 15 Ocak 1954, s.2
- 353- "İsmail Habib", Yeni Sabah, Sayı:5343, 22 Ocak 1954, s.2
- 354- "Dil Türedileri", Yeni Sabah, Sayı:5348, 29 Ocak 1954, s.2
- 355- "Milliyetçilik ve Faşizm", Yeni Sabah, Sayı:5355, 5 Şubat 1954, s.2
- 356- "Ahlak Terbiyesinin Şartları", Yeni Sabah, Sayı:5362, 12 Şubat 1954, s.2
- 357- "Siyasi Partilerimiz ve Demokrasi", Yeni Sabah, Sayı:5369, 19 Şubat 1954, s.2
- 358- "Fatih Devri Mimarisi", Yeni Sabah, Sayı:5376, 26 Şubat 1954, s.2
- 359- "Folklor ve Medeniyet", Türk Folklor Araştırmaları, Mart 1954, Sayı:56, s.881-882 (Yeni Sabah, Sayı:5280, 20 Kasım 1953 tekrarı)
- 360- "Başlamak ve Bitirmek", Yeni Sabah, Sayı:5381, 5 Mart 1954, s.2
- 361- "Seçme Hürriyeti", Yeni Sabah, Sayı:5388, 5 Mart 1954, s.2
- 362- "Platon", Yeni Sabah, Sayı:5395, 19 Mart 1954, s.2
- 363- "Türk-Alman Kültür Münasebetleri Hakkında Dr. Adenauer'e Mektup", Yeni Sabah, Sayı:5402, 26 Mart 1954, s.2
- 364- "San'atın Yalanları", İstanbul Sanat ve Edebiyat, Sayı:6, Nisan 1954, s.20-21
- 365- "İçtimai Romantizm", Yeni Sabah, Sayı:5416, 9 Nisan 1954, s.2
- 366- "Birleşmiş Milletler ve Terbiye", Yeni Sabah, Sayı:5423, 16 Nisan 1954, s.2
- 367- "Birleşmiş Milletler ve Dünya Sulhu", Yeni Sabah, Sayı:5430, 23 Nisan 1954, s.2

- 368- "Hitabet ve Tehlikeleri", Yeni Sabah, Sayı:5437, 30 Nisan 1954, s.2
- 369- "Siyasi Partilerimizin Tahlil ve Tenkidi", Yeni Sabah, Sayı:5448, 7 Mayıs 1954, s.2
- 370- "Said Faik", Yeni Sabah, Sayı:5455, 14 Mayıs 1954, s.2
- 371- "Siyasi Partilerimizin Tahlil ve Tenkidi II", Yeni Sabah, Sayı:5462, 21 Mayıs 1954, s.2
- 372- "Fatih'in İctimai ve Ahlaki Şahsiyeti", Yeni Sabah, Sayı:5469, 28 Mayıs 1954, s.2
- 373- "Folklor Anketine Cahit Tanyol'un Cevapları", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı:59, Haziran 1954
- 374- "Sait Faik İçin", İstanbul Sanat ve Edebiyat, Sayı:8, Haziran 1954, s.8-9
- 375- "Fatih'i Hazırlayan Muhit", Yeni Sabah, Sayı:5481, 11 Haziran 1954, s.2
- 376- "Siyasi Partilerimizin Tahlil ve Tenkidi III", Yeni Sabah, Sayı:5488, 18 Haziran 1954, s.2
- 377- "Siyasi Partilerimiz ve Demokrat Parti IV", Yeni Sabah, Sayı:5495, 25 Haziran 1954, s.2
- 378- "Bir Şaire Mektup", İstanbul Sanat ve Edebiyat, Sayı:9, Temmuz 1954, s.13
- 379- "Kültür Değişmeleri", İstanbul Sanat ve Edebiyat, Sayı:9, Temmuz 1954, s.46
- 380- "Önder Aydınlar Sınıfı", Cumhuriyet, Sayı:10763, 16 Temmuz 1954, s.2
- 381- "Fikir Namusu", Cumhuriyet, Sayı:10784, 6 Ağustos 1954, s.2
- 382- "Memur Davası", Cumhuriyet, Sayı:10794, 19 Ağustos 1954, s.2
- 383- "Dil Kurumunda Dil Akademisine", Cumhuriyet, Sayı:10801, 26 Ağustos 1954, s.2
- 384- "Dil Meselesi", İstanbul Sanat ve Edebiyat, Sayı:11, Eylül 1954, s.5-6
- 385- "Atatürk Dil Akademisi", Cumhuriyet, Sayı:10809, 3 Eylül 1954, s.2
- 386- "Yeni Türk Şiirinin Çıkmazları", Cumhuriyet, Sayı:10821, 15 Eylül 1954, s.2
- 387- "Ah Canım Anadolu", Cumhuriyet, Sayı:10830, 24 Eylül 1954, s.2
- 388- "Küçük Şehir Hasreti I", İstanbul Sanat ve Edebiyat, Sayı:12, Ekim 1954, s.5-6
- 389- "Folklor ve Laik Kültür", Cumhuriyet, Sayı:10849, 13 Ekim 1954, s.2
- 390- "Doğu Üniversitesi", Cumhuriyet, Sayı:10858, 22 Ekim 1954, s.2
- 391- "Ziya Gökalp", Cumhuriyet, Sayı:10861, 25 Ekim 1954, s.2
- 392- "Önder Aydınlar Sınıfı", Dünya ve Türkiye Dergisi, Sayı:56, 30 Ekim 1954, s.12-13 (Cumhuriyet, 16 Temmuz 1954 tekrarı)
- 393- "Ziya Gökalp", İstanbul Sanat ve Edebiyat, Sayı:13, Kasım 1954, s.8-9
- 394- "Mustafa Reşid Paşa ve Bugün", Cumhuriyet, Sayı:10872, 5 Kasım 1954, s.2
- 395- "Yahya Kemal ve Sonbahar", Cumhuriyet, Sayı:10885, 18 Kasım 1954, s.2
- 396- "Üniversite Meselesi", Cumhuriyet, Sayı:10899, 25 Kasım 1954, s.2

- 397- "Ah Canım Anadolu", Türk Folklor Araştırmaları, Aralık 1954, Sayı:65, s.1025-1026 (Cumhuriyet, 24 Eylül 1954 tekrarı)
- 398- "Ziya Gökalp II", İstanbul Sanat ve Edebiyat, Sayı:14, Aralık 1954, SAYFASI BELLİ DEĞİL
- 399- "Küçük Şehir Hasreti II", İstanbul Sanat ve Edebiyat, Sayı:14, Aralık 1954, s.12-13
- 400- "Üniversite Muhtariyeti ve Öğretim Üyeleri", Cumhuriyet, Sayı:10905, 8 Aralık 1954, s.2
- 401- "Memur Mekanizması ve Politika", Cumhuriyet, Sayı:10914, 17 Aralık 1954, s.2
- 402- "Tarih Terbiyesi", Cumhuriyet, Sayı:10921, 24 Aralık 1954, s.2
- 403- "Yılbaşı Günlerinde", Cumhuriyet, Sayı:10933, 5 Ocak 1955, s.2
- 404- "Şahadet Parmağı", Cumhuriyet, Sayı:10942, 14 Ocak 1955, s.2
- 405- "Halk Eğitimi", Cumhuriyet, Sayı:10949, 21 Ocak 1955, s.2
- 406- "Neyzen Tevfik", Cumhuriyet, Sayı:10956, 28 Ocak 1955, s.2
- 407- "Örf ve Adet ve İslam Hukuku", Türk Yurdu, Sayı:241, Şubat 1955, s.590-593
- 408- "Duyu Verileri ve Sanat", İstanbul, Sayı:16, Şubat 1955
- 409- "Fikir ve İnkılaplarımız", Cumhuriyet, Sayı:10963, 4 Şubat 1955, s.2
- 410- "Mülk ve Kira Meselesi", Cumhuriyet, Sayı:10970, 11 Şubat 1955, s.2
- 411- "Duyu Verileri", İstanbul, Sayı:17, Mart 1955, s.16-17
- 412- "Max Thornburg ve Türkiye", Cumhuriyet, Sayı:11004, 17 Mart 1955, s.2
- 413- "Sahte Milliyetçilik ve Sahte Dindarlık", Cumhuriyet, Sayı:10997, 10 Mart 1955, s.2
- 414- "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?, Türkiye Nasıl Yükselir", Cumhuriyet, Sayı:11012, 25 Mart 1955, s.2
- 415- "Değişmeyen Derdler", Cumhuriyet, Sayı:11018, 31 Mart 1955, s.2
- 416- "Hukuk ve İçtimai Realite", Siyasi İlimler Mecmuası, Sayı:289, Nisan 1955, s.27-30
- 417- "Sanat ve Ahlak", Türk Dili, Sayı:43, Nisan 1955, s.449-452
- 418- "Ölümünün Yıldönümü Günlerinde Abdülhak Hamit", Cumhuriyet, Sayı:11031, 13 Nisan 1955, s.2
- 419- "Düşünce ve Emek", Cumhuriyet, Sayı:11046, 28 Nisan 1955, s.2
- 420- "Cemiyet ve Cemaat", Türk Yurdu, Sayı:244, Mayıs 1955, s.865-867
- 421- "Şahadet Parmağı ve Üniversite", Bilgi, Sayı:98-99, Mayıs-Haziran 1955, s.4-5 (Cumhuriyet, 14 Ocak 1955 tekrarı)
- 422- "Güzel Ama Kafiyesi", Cumhuriyet, Sayı:11054, 6 Mayıs 1955, s.2
- 423- "Cemiyet ve Cemaat", Cumhuriyet, Sayı:11066, 18 Mayıs, 1955, s.2 (Türk Yurdu, Mayıs 1955 tekrarı)
- 424- "19 Mayıs", Cumhuriyet, Sayı:11067, 19 Mayıs 1955, s.2
- 425- "Sahte Milliyetçilik ve Sahte Dindarlık", Dünya ve Türkiye, Sayı:63, 30 Mayıs 1955, s.4 ve 8 (Cumhuriyet, 10 Mart 1955 tekrarı)
- 426- "Türk Milliyetçiliğinin Gerçekleri ve Türkçülük", Türk Yurdu, Sayı:245, Haziran 1955, s.903-906
- 427- "Yanlı Kutlama Geleneği", Cumhuriyet, Sayı:11093, 16 Haziran 1955, s.2

- 428- "İlmi Muhtariyet mi, İdari Muhtariyet mi?", Cumhuriyet, Sayı:11101, 24 Haziran 1955, s.2
- 429- "Bizim de Almamız Lazım Gelen Demokrasi Dersleri", Cumhuriyet, Sayı:11107, 30 Haziran 1955, s.2
- 430- "Doğumunun 155nci Yılında İslahatçı Büyük Reşit Paşa", Dünya ve Türkiye, Sayı:64, 30 Haziran 1955, s.11-12
- 431- "Ziya Gökalp ve Milli Vicdan", Türk Yurdu Dergisi, Sayı:246, Temmuz 1955, s.22-24
- 432- "Adnan Adıvar'ın Düşünce ve Kanaatleri", Cumhuriyet, Sayı:11115, 8 Temmuz 1955, s.2
- 433- "Muhalefetin Vazifeleri ve Demokrasi", Cumhuriyet, Sayı:11121, 14 Temmuz 1955, s.2
- 434- "Üniversite Hasta mıdır?", Cumhuriyet, Sayı:11130, 23 Temmuz 1955, s.2
- 435- "Demokrasilerle Sovyetler Anlaşsa Bile Bu Şüphesiz Muvakkat Olacaktır", Cumhuriyet, Sayı:11136, 29 Temmuz 1955, s.2
- 436- "Dünya Öğretmenleri Birleşiniz", Cumhuriyet, Sayı:11140, 5Ağustos 1955, s.2
- 437- "Onbeş Senelik Emek", Cumhuriyet, Sayı:11147, 12 Ağustos 1955,s.2
- 438- "Balık Avı", Cumhuriyet, Sayı:11154, 19 Ağustos 1955, s.2
- 439- "Orman Yangınları", Cumhuriyet, Sayı:11161, 26 Ağustos 1955, s.2
- 440- "Başbakan Menderes'in Demeci Münasebetile", Cumhuriyet, Sayı:11168, 2 Eylül 1955, s.2
- 441- "Din ve Devlet", Cumhuriyet, Sayı:11176, 10 Eylül 1955, s.2
- 442- "Yığın Psikolojisi ve Son Hadiseler", Cumhuriyet, Sayı:11186, 20 Eylül 1955, s.2
- 443- "Kongre Tiryakiliği", Cumhuriyet, Sayı:11190, 24 Eylül 1955, s.2
- 444- "Yarım Aydın ve Aşağılık Duygusu", Türk Yurdu Dergisi, Sayı:249, Ekim 1955, s.259-262
- 445- "Bir Küçük Kasaba Aydını", Cumhuriyet, Sayı:11197, 1 Ekim 1955, s.2
- 446- "Üniversite ve Hürriyet", Cumhuriyet, Sayı:11202, 6 Ekim 1955, s.2
- 447- "Yeni Üniversitelerimiz Açılırken", Cumhuriyet, Sayı:11209, 13 Ekim 1955, s.2
- 448- "Yurdda Zirai İnkılabın Doğurduğu Tehlikeler", Cumhuriyet, Sayı:11221, 25 Ekim 1955, s.2
- 449- "Muhalefetin Vazifeleri ve Demokrasi", Dünya ve Türkiye, Sayı:67, 30 Ekim 1955, s.17-18 (Cumhuriyet, 14 Temmuz 1955 tekrarı)
- 450- "İnkılap, Teknik ve Hürriyet", Türk Yurdu, Sayı:250, Kasım 1955, s.337-342
- 451- "Anadolu'da Bir Otobüs Yolculuğundan İlhamlar", Cumhuriyet, Sayı:11232, 5 Kasım 1955, s.2
- 452- "Milli Hakimiyet ve Partiler", Cumhuriyet, Sayı:11239, 12 Kasım 1955, s.2
- 453- "Memurun Siyasi Hayata İştiraki ve Bağımsız Adaylık", Cumhuriyet, Sayı:11245, 18 Kasım 1955, s.2
- 454- "Hürriyet Macerası", Cumhuriyet, Sayı:11252, 25 Kasım 1955, s.2

- 455- "Memurun Siyasi Hayata İştiraki ve Bağımsız Adaylık", Dünya ve Türkiye, Sayı:68, 30 Kasım 1955, s.20-21 (Cumhuriyet, 18 Kasım 1955 tekrarı)
- 456- "Bir Tiyatro Eseri - Cevat Fehmi Başkut", Türk Yurdu, Sayı:251, Aralık 1955, s.458-461
- 457- "Doğum Yıldönümü Gününde Yahya Kemal İçin", Cumhuriyet, Sayı:11259, 2 Aralık 1955, s.2
- 458- "Bir Doçentimizin Eserinin Yurd Dışında uyandırdığı Alaka", Cumhuriyet, Sayı:11266, 9 Aralık 1955, s.2
- 459- "Eski Bir (Rüya)", Cumhuriyet, Sayı:11279, 22 Aralık 1955, s.2
- 460- "Hürriyet Macerası", Dünya ve Türkiye, Sayı:69, 30 Aralık 1955, s.12 ve 17 (Cumhuriyet, 25 Kasım 1955 tekrarı)
- 461- "Gene Memur Davası", Cumhuriyet, Sayı:11288, 31 Aralık 1955, s.2
- 462- "Din ve Mektep", Türk Yurdu, Sayı:252, Ocak 1956, s.499-502
- 463- "Fikir Hürriyeti", Cumhuriyet, Sayı:11295, 7 Ocak 1956, s.2
- 464- "İsmail Habib", Cumhuriyet, Sayı:11307, 19 Ocak 1956, s.2
- 465- "Memur Refahı ve Memur İkramiyeleri", Cumhuriyet, Sayı:11309, 21 Ocak 1956, s.2
- 466- "İbret Aynası", Cumhuriyet, Sayı:11318, 30 Ocak 1956, s.2
- 467- "Ahlak Buhranı", Türk Yurdu, Sayı:253, Şubat 1956, s.579-582
- 468- "İçtimai Hayatta Örf ve Adetlerin Ruhı", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı:79, Şubat 1956, s.1281-1282 (Yeni Sabah, 29 Şubat 1952 tekrarı)
- 469- "Son Hadiseler ve Üniversite Hürriyeti", Cumhuriyet, Sayı:11322, 3 Şubat 1956, s.2
- 470- "İdarede Ademi Merkeziyet", Cumhuriyet, Sayı:11344, 25 Şubat 1956, s.2
- 471- "Son Hadiseler ve Üniversite Hürriyeti", Dünya ve Türkiye, Sayı:71, 30 Şubat 1956, s.12-13 (Cumhuriyet, 3 Şubat 1956 tekrarı)
- 472- "Kış ve Kar Şiirleri", Türk Yurdu, Sayı:254, Mart 1956, s.663-666
- 473- "Üniversiteler Kanunundaki Antidemokratik Maddeler", Cumhuriyet, Sayı:11351, 3 Mart 1956, s.2
- 474- "Şahan'ın Yiğitleri", Şahin, Baklava ve Fıstık Balosu Özel/Tek Baskı, 9 Mart 1956, s.5
- 475- "Memurun İçtimai Rolü", Cumhuriyet, Sayı:11358, 10 Mart 1956, s.2
- 476- "Çarşafa Dair...", Cumhuriyet, Sayı:11365, 17 Mart 1956, s.2
- 477- "80. Doğum Yıldönümünde Ziya Gökalp'in Kürsüsü", Cumhuriyet, Sayı:11371, 23 Mart 1956, s.2
- 478- "Gazetenin İçtimai Rolü", Cumhuriyet, Sayı:11379, 31 Mart 1956, s.2
- 479- "Yeryüzünün Mukaddes İşçileri", Cumhuriyet, Sayı:11386, 7 Nisan 1956, s.2
- 480- "Cemiyet-Cemaat ve Klik", Cumhuriyet, Sayı:11393, 14 Nisan 1956, s.2
- 481- "Ana Derdler", Cumhuriyet, Sayı:11400, 21 Nisan 1956, s.2
- 482- "Özel Okulların Derdi", Cumhuriyet, Sayı:11407, 28 Nisan 1956, s.2
- 483- "Ana Derdler", Dünya ve Türkiye, Sayı:73, 30 Nisan 1956, s.7 ve 13 (Cumhuriyet, 21 Nisan 1956 tekrarı)
- 484- "Hürriyet Edebiyatı I", Türk Yurdu, Sayı:256, Mayıs 1956, s.826-828

- 485- "Hürriyet ve Maddi Güven", Cumhuriyet, Sayı:11421, 12 Mayıs 1956, s.2
- 486- "Tanımadığımız Bir Türk İdealisti, Hoca Kadri Efendi", Cumhuriyet, Sayı:11433, 26 Mayıs 1956, s.2
- 487- "Hürriyet Edebiyatı II", Türk Yurdu, Sayı:257, Haziran 1956, s.900-904
- 488- "Gerçek ve Sahte İlim Adamı Karşısında Fatih", Cumhuriyet, Sayı:11440, 2 Haziran 1956, s.2
- 489- "Yeryüzünün Tek Gerçeği", Cumhuriyet, Sayı:11507, 4 Ağustos 1956, s.2
- 490- "Şeyh Ahmed Sünusi'nin Rüyası ve Mustafa Kemal", Cumhuriyet, Sayı:11511, 15 Ağustos 1956, s.2
- 491- "Bugünkü Şiirimizin Meseleleri", Cumhuriyet, Sayı:11518, 22 Ağustos 1956, s.2
- 492- "Müstehcenlik ve Şiir", Cumhuriyet, Sayı:11532, 5 Eylül 1956, s.2
- 493- "Personel Kanunu", Cumhuriyet, Sayı:11537, 10 Eylül 1956, s.2
- 494- "Üniversite Tazminatı", Cumhuriyet, Sayı:11547, 20 Eylül 1956, s.2
- 495- "Bir Mağduriyet Hikayesi", Cumhuriyet, Sayı:11560, 3 Ekim 1956, s.2
- 496- "Dost Gözüyle", Havadis, Sayı:1, 18 Ekim 1956, s.2
- 497- "Süleymaniye Çıbanı", Havadis, Sayı:2, 19 Ekim 1956, s.2
- 498- "Yerine...", Havadis, Sayı:3, 20 Ekim 1956, s.2
- 499- "Kitapta Yeri Var", Havadis, Sayı:5, 22 Ekim 1956, s.2
- 500- "Simsar Bankası", Havadis, Sayı:6, 23 Ekim 1956, s.2
- 501- "Köy ve Köylü", Havadis, Sayı:8, 25 Ekim 1956, s.2
- 502- "Bir Kuş Yüzüme Pislede...", Havadis, Sayı:9, 26 Ekim 1956, s.2
- 503- "Tersine İşler", Havadis, Sayı:10, 27 Ekim 1956, s.2
- 504- "Köye Üç Traktör Gelmişti", Havadis, Sayı:11, 28 Ekim 1956, s.2
- 505- "Ordu ve Mektep", Havadis, Sayı:12, 29 Ekim 1956, s.2
- 506- "Cumhuriyetin Manası", Havadis, Sayı:13, 30 Ekim 1956, s.2
- 507- "Cahit Sıtkı İçin", Havadis, 30 Ekim 1956
- 508- "İç Sömürge", Havadis, Sayı:14, 31 Ekim 1956, s.2
- 509- "Vatandaş Davası", Havadis, Sayı:16, 2 Kasım 1956, s.2
- 510- "İstanbulun Derdi", Havadis, Sayı:17, 3 Kasım 1956, s.2
- 511- "Yeğenlerimiz...", Havadis, Sayı:19, 5 Kasım 1956, s.2
- 512- "İstanbulunun Derdi", Havadis, Sayı:20, 6 Kasım 1956, s.2
- 513- "Nehirler Kızdı", Havadis, Sayı:22, 8 Kasım 1956, s.2
- 514- "Haliç", Havadis, Sayı:23, 9 Kasım 1956, s.2
- 515- "Atatürk'ün İki Emri", Havadis, Sayı:24, 10 Kasım 1956, s.2
- 516- "Küçük Sanayie Kredi", Havadis, Sayı:25, 11 Kasım 1956, s.2
- 517- "Göze Görünmeyince", Havadis, Sayı:26, 12 Kasım 1956, s.2
- 518- "Diktatör ve Harp", Havadis, Sayı:27, 13 Kasım 1956, s.2
- 519- "Okul ve Talebe", Havadis, Sayı:28, 14 Kasım 1956, s.2
- 520- "Kardeşçe Tesanüt", Havadis, Sayı:29, 15 Kasım 1956, s.2
- 521- "Beklediğimiz Aydın", Havadis, Sayı:31, 17 Kasım 1956, s.2
- 522- "İnsanın İnsana Güveni", Havadis, Sayı:32, 18 Kasım 1956, s.2

- 523- "Köylü Kardeş Sana Diyeceklerim Var", Havadis, Sayı:33, 19 Kasım 1956, s.2
- 524- "Destiyi Kıran da", Havadis, Sayı:34, 20 Kasım 1956, s.2
- 525- "Hatalı Münakaşalar", Havadis, Sayı:35, 21 Kasım 1956, s.2
- 526- "Din Terbiyesi", Havadis, Sayı:36, 22 Kasım 1956, s.2
- 527- "Din Terbiyesi ve Devlet", Havadis, Sayı:37, 23 Kasım 1956, s.2
- 528- "Din Terbiyesi ve Laik Öğretim", Havadis, Sayı:38, 24 Kasım 1956, s.2
- 529- "Din Terbiyesi ve İrtica", Havadis, Sayı:39, 25 Kasım 1956, s.2
- 530- "Din ve Ahlak Dersi", Havadis, Sayı:41, 27 Kasım 1956, s.2
- 531- "İrtica ve Halk", Havadis, Sayı:42, 28 Kasım 1956, s.2
- 532- "İki Tip Çıban", Havadis, Sayı:43, 29 Kasım 1956, s.2
- 533- "Haşredeki Çırlıçılak", Havadis, Sayı:44, 30 Kasım 1956, s.2
- 534- "Vali Olmak Yeter", Havadis, Sayı:45, 1 Aralık 1956, s.2
- 535- "Tahsis Yapıldı...", Havadis, Sayı:46, 2 Aralık 1956, s.2
- 536- "Hepsi Olur, Yeter ki...", Havadis, Sayı:47, 3 Aralık 1956, s.2
- 537- "Kanunlara Güven", Havadis, Sayı:48, 4 Aralık 1956, s.2
- 538- "Çıplak Hakikatler", Havadis, Sayı:49, 5 Aralık 1956, s.2
- 539- "Toptan Kalkınma", Havadis, Sayı:52, 8 Aralık 1956, s.2
- 540- "Sarıyer Barajı", Havadis, Sayı:53, 9 Aralık 1956, s.2
- 541- "En Büyük Tehlike", Havadis, Sayı:55, 11 Aralık 1956, s.2
- 542- "İktidara Müsamaha...", Havadis, Sayı:56, 12 Aralık 1956, s.2
- 543- "Muhalefete İnsaf...", Havadis, Sayı:57, 13 Aralık 1956, s.2
- 544- "Demokrasi Dalkavukluğu", Havadis, Sayı:58, 14 Aralık 1956, s.2
- 545- "İbret Aynası", Havadis, Sayı:59, 15 Aralık 1956, s.2
- 546- "Bir Örnek", Havadis, Sayı:60, 16 Aralık 1956, s.2
- 547- "Açık Konuşalım", Havadis, Sayı:61, 17 Aralık 1956, s.2
- 548- "Üniversite Davası", Havadis, Sayı:67, 23 Aralık 1956, s.2
- 549- "Mes'uliyetsiz Muhtariyet", Havadis, Sayı:68, 24 Aralık 1956, s.2
- 550- "Murakbesiz Muhtariyet", Havadis, Sayı:69, 25 Aralık 1956, s.2
- 551- "Akademik Hürriyet Var mıdır?", Havadis, Sayı:70, 26 Aralık 1956, s.2
- 552- "Üniversite ve Demokrasi", Havadis, Sayı:71, 27 Aralık 1956, s.2
- 553- "İlim Akademisi Kanunu", Havadis, Sayı:72, 28 Aralık 1956, s.2
- 554- "Manevi Devlet", Havadis, Sayı:73, 29 Aralık 1956, s.2
- 555- "Anayasa Tadili", Havadis, Sayı:74, 30 Aralık 1956, s.2
- 556- "Yobaz Damgası", Havadis, Sayı:75, 31 Aralık 1956, s.2
- 557- "Din Terbiyesi", Sebülürreşad, Sayı:338, Ocak 1957, s.174 (Havadis, 22 Kasım 1956, tekrarı)
- 558- "Bir Okuyucu Mektubu", Havadis, Sayı:76, 1 Ocak 1957, s.2
- 559- "Zihniyet İnkılabı", Havadis, Sayı:77, 2 Ocak 1957, s.2
- 560- "İşte Buna Gülemeyiz", Havadis, Sayı:78, 3 Ocak 1957, s.2
- 561- "Kanunlara Riayet", Havadis, Sayı:79, 4 Ocak 1957, s.2
- 562- "Okullarda Tarih Terbiyesi", Havadis, Sayı:80, 5 Ocak 1957, s.2
- 563- "Köylüye El Tezgağı", Havadis, Sayı:81, 6 Ocak 1957, s.2
- 564- "Milli Tarih", Havadis, Sayı:82, 7 Ocak 1957, s.2
- 565- "Köy Kalkınması", Havadis, Sayı:83, 8 Ocak 1957, s.2

- 566- "Köye Mesken Kredisi", Havadis, Sayı:84, 9 Ocak 1957, s.2
567- "Susuz Köylere Mesken Kredisi", Havadis, Sayı:85, 10 Ocak 1957,
s.2
568- "Topraksız Köye Tezgah", Havadis, Sayı:86, 11 Ocak 1957, s.2
569- "İç Göçmenler", Havadis, Sayı:87, 12 Ocak 1957, s.2
570- "İmar ve İskan Vekaleti", Havadis, Sayı:88, 13 Ocak 1957, s.2
571- "Eden'in Çekilmesi", Havadis, Sayı:89, 14 Ocak 1957, s.2
572- "Yeni İngiliz Başvekili Mr. Mac Millan", Havadis, Sayı:90, 15 Ocak
1957, s.2
573- "Ticaret Ahlakı", Havadis, Sayı:91, 16 Ocak 1957, s.2
574- "Yabancı Memleketlere Talebe Göndermek", Havadis, Sayı:92, 17
Ocak 1957, s.2
575- "İçtimai Verem", Havadis, Sayı:93, 18 Ocak 1957, s.2
576- "İstanbul'un İmarı", Havadis, Sayı:94, 19 Ocak 1957, s.2
577- "Müstahsile Yardım", Havadis, Sayı:95, 20 Ocak 1957, s.2
578- "Ağaç Olsaydık", Havadis, Sayı:96, 21 Ocak 1957, s.2
579- "Din Adamı", Havadis, Sayı:97, 22 Ocak 1957, s.2
580- "Bir Şehircilik Müttehassısı", Havadis, Sayı:98, 23 Ocak 1957, s.2
581- "Humphrey Bogart ve Ebül'ula", Havadis, Sayı:99, 24 Ocak 1957, s.2
582- "Orta-Doğu Üniversitesi", Havadis, Sayı:100, 25 Ocak 1957, s.2
583- "Güney Kaçakçılığı", Havadis, Sayı:101, 26 Ocak 1957, s.2
584- "Telefon Derdi", Havadis, Sayı:102, 27 Ocak 1957, s.2
585- "Davulcu Kara Yılan Kadar...", Havadis, Sayı:103, 28 Ocak 1957, s.2
586- "Maarifin Can Damarı", Havadis, Sayı:105, 30 Ocak 1957, s.2
587- "Maarif Seferberliği", Havadis, Sayı:106, 31 Ocak 1957, s.2
588- "Din Adamı", Sebülürreşad, Sayı:338, Şubat 1957, s.208 (Havadis, 22
Ocak 1957 tekrarı)
589- "Köy Bizi Zorluyor", Havadis, Sayı:107, 1 Şubat 1957, s.2
590- "Memleket Evliyalari", Havadis, Sayı:108, 2 Şubat 1957, s.2
591- "Yeni İmar Kanunu", Havadis, Sayı:109, 3 Şubat 1957, s.2
592- "Belediye Zabıtası", Havadis, Sayı:110, 4 Şubat 1957, s.2
593- "Avrupa Medeniyeti ve Biz", Havadis, Sayı:111, 5 Şubat 1957, s.2
594- "Avrupa Ahlakı ve Biz", Havadis, Sayı:112, 6 Şubat 1957, s.2
595- "Siyasi Cer Hocaları", Havadis, Sayı:113, 7 Şubat 1957, s.2
596- "Kara Fatma", Havadis, Sayı:114, 8 Şubat 1957, s.2
597- "Adana Cinayeti", Havadis, Sayı:115, 9 Şubat 1957, s.2
598- "Cinayet ve Kanun", Havadis, Sayı:116, 10 Şubat 1957, s.2
599- "Dolandırıcılık Kollektif Şirketi", Havadis, Sayı:117, 11 Şubat 1957,
s.2
600- "Aramızdaki Uçurum", Havadis, Sayı:118, 12 Şubat 1957, s.2
601- "Bizde Bu Mantk...", Havadis, Sayı:121, 15 Şubat 1957, s.2
602- "Hovarda Aslan", Havadis, Sayı:122, 16 Şubat 1957, s.2
603- "Kıbrıslı Türk Çobanı", Havadis, Sayı:123, 17 Şubat 1957, s.2
604- "Danny Kaye'e Teşekkür", Havadis, Sayı:124 18 Şubat 1957, s.2
605- "Toprak Bizi Bekliyor", Havadis, Sayı:125, 19 Şubat 1957, s.2
606- "Feragat Seferberliği", Havadis, Sayı:126, 20 Şubat 1957, s.2
607- "Modern Balıkxhane", Havadis, Sayı:127, 21 Şubat 1957, s.2

- 608- "Bir Nasihat Hesabı", Havadis, Sayı:128, 22 Şubat 1957, s.2
609- "Şehir Uyanıyor", Havadis, Sayı:129, 23 Şubat 1957, s.2
610- "Ana Gıda Maddeleri", Havadis, Sayı:130, 24 Şubat 1957, s.2
611- "Tıbbın Evliyalari", Havadis, Sayı:132, 26 Şubat 1957, s.2
612- "Cüceler Köyü", Havadis, Sayı:133, 27 Şubat 1957, s.2
613- "İleri-Geri-1", Havadis, Sayı:134, 28 Şubat 1957, s.2
614- "İleri-Geri-2", Havadis, Sayı:135, 1 Mart 1957, s.2
615- "Bu Gitsin de...", Havadis, Sayı:136, 2 Mart 1957, s.2
616- "Akyüz'ün Bir Konuşması", Havadis, Sayı:137, 3 Mart 1957, s.2
617- "Dinde Reform", Havadis, Sayı:138, 4 Mart 1957, s.2
618- "Muhafazakarlık", Havadis, Sayı:139, 5 Mart 1957, s.2
619- "İki Konuşma", Havadis, Sayı:141, 7 Mart 1957, s.2
620- "Demokrasi Terbiyesi ve İnönü", Havadis, Sayı:142, 8 Mart 1957, s.2
621- "Tırtıllı Değnek", Havadis, Sayı:143, 9 Mart 1957, s.2
622- "Komisyon Ticareti", Havadis, Sayı:144, 10 Mart 1957, s.2
623- "Çuval Hırsızları", Havadis, Sayı:145, 11 Mart 1957, s.2
624- "Selim Sırrı Tarcan", Havadis, Sayı:146, 12 Mart 1957, s.2
625- "Belediye Zabıtası Teşkilatı", Havadis, Sayı:147, 13 Mart 1957, s.2
626- "Sabıkalı Kedi", Havadis, Sayı:148, 14 Mart 1957, s.2
627- "Bir Harman Cinayet", Havadis, Sayı:149, 15 Mart 1957, s.2
628- "Karaborsacılar Duymasın", Havadis, Sayı:150, 16 Mart 1957, s.2
629- "Fikir ve Basın Hürriyeti", Havadis, Sayı:152, 18 Mart 1957, s.2
630- "Bir de Bu Tecrübe Edilsin", Havadis, Sayı:154, 20 Mart 1957, s.2
631- "Maarif Şurası Münasebetiyle", Havadis, Sayı:156, 22 Mart 1957, s.2
632- "Adetlere Saygı", Havadis, Sayı:157, 23 Mart 1957, s.2
633- "Okuma Yazma Seferberliği", Havadis, Sayı:158, 24 Mart 1957, s.2
634- "Nasrettin Hoca ve Migros", Havadis, Sayı:159, 25 Mart 1957, s.2
635- "Üfürükçüler", Havadis, Sayı:160, 26 Mart 1957, s.2
636- "Biraz da Devlet Faydalansın", Havadis, Sayı:161, 27 Mart 1957, s.2
637- "Yine Halk Eğitimi", Havadis, Sayı:162, 28 Mart 1957, s.2
638- "Grev", Havadis, Sayı:163, 29 Mart 1957, s.2
639- "Grev Meselesi", Havadis, Sayı:164, 30 Mart 1957, s.2
640- "Biz Bize Benzeriz", Havadis, Sayı:165, 31 Mart 1957, s.2
641- "Maarif Şurası ve Folklorumuz", Türk Folklor Araştırmaları, Nisan 1957, Sayı:93
642- "Tenkid Terbiyesi", Havadis, Sayı:167, 2 Nisan 1957, s.2
643- "Halk Otobüsleri", Havadis, Sayı:168, 3 Nisan 1957, s.2
644- "Lord Salisbury", Havadis, Sayı:169, 4 Nisan 1957, s.2
645- "Propaganda Cihazımız", Havadis, Sayı:170, 5 Nisan 1957, s.2
646- "Bulanık Mefhumlar", Havadis, Sayı:171, 6 Nisan 1957, s.2
647- "Bir Zihniyete Cevap", Havadis, Sayı:176, 11 Nisan 1957, s.2
648- "Kıbrıs Davası", Havadis, Sayı:178, 13 Nisan 1957, s.2
649- "Unuttuk Sanılmasın", Havadis, Sayı:179, 14 Nisan 1957, s.2
650- "Çarşaf", Havadis, Sayı:180, 15 Nisan 1957, s.2
651- "Özel Okullar Davası", Havadis, Sayı:181, 16 Nisan 1957, s.2
652- "Öğretmen Bankası", Havadis, Sayı:182, 17 Nisan 1957, s.2

- 653- "Traktör Giren (50) Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İctimai Değişmelerin Kontrolü", Sosyoloji Dergisi (İstanbul Üniversitesi), Sayı:13 ve 14, 1958-1959, s.198-218
- 654- "Tarihte İlim Adamı-Devlet Adamı", Cumhuriyet, Sayı:12046, 6 Şubat 1958, s.2
- 655- "Hürriyet Ağacı", Cumhuriyet, Sayı:12054, 14 Şubat 1958, s.2
- 656- "İngiltere'de Siyasi Otoriteyi Göz Hapsi Altında Tutanlar", Cumhuriyet, Sayı:12058, 18 Şubat 1958, s.2
- 657- "İngiliz Demokrasisinde Önder Aydınlar", Cumhuriyet, Sayı:12064, 24 Şubat 1958, s.2
- 658- "Vatandaş Hürriyeti, Devlet Otoritesinin Çok Üstünde", Cumhuriyet, Sayı:12073, 5 Mart 1958, s.2
- 659- "Parti Teşkilatlarının Halkla, Hükümetle Münasebetleri", Cumhuriyet, Sayı:12078, 10 Mart 1958, s.2
- 660- "İngiltere'de İctimai Sınıflar Niçin Başka Memleketlere Benzemezler?", Cumhuriyet, Sayı:12094, 26 Mart 1958, s.2
- 661- "Bir İtimad Hikayesi", Cumhuriyet, Sayı:12101, 2 Nisan 1958, s.2
- 662- "Din Ticareti", Cumhuriyet, Sayı:12118, 19 Nisan 1958, s.2
- 663- "İngiliz Muhafazakarlığı ve İrtica", Cumhuriyet, Sayı:12135, 8 Mayıs 1958, s.2
- 664- "İngiliz Milleti ve Din", Cumhuriyet, Sayı:12145, 18 Mayıs 1958, s.2
- 665- "Türk ve İngiliz Üniversiteleri", Cumhuriyet, Sayı:12151, 24 Mayıs 1958, s.2
- 666- "Fetih-Fatih ve Şair", Cumhuriyet, Sayı:12157, 30 Mayıs 1958, s.2
- 667- "İngiltere'de Üniversitelerin Bize Verdikleri Ders", Cumhuriyet, Sayı:12164, 6 Haziran 1958, s.2
- 668- "Kıbrıs Davasında Londra ve Atina'nın Düşünemedikleri Nokta", Cumhuriyet, Sayı:12172, 14 Haziran 1958, s.2
- 669- "Yunus Nadi Roman Mükafatı", Cumhuriyet, Sayı:12186, 28 Haziran 1958, s.2
- 670- "İngiliz Terbiyesi ve Sabahattin Bey", Cumhuriyet, Sayı:12204, 19 Temmuz 1958, s.2
- 671- "İngiliz Milleti ve Din", Dinimizde Reform:Kemalizm, Sayı:9, Ağustos 1958, s.4-5 (Cumhuriyet, 18 Mayıs 1958 tekrarı)
- 672- "Sosyal Fonu Olarak Ortadoğu Bölgesi", Cumhuriyet, Sayı:12224, 8 Ağustos 1958, s.2
- 673- "Bir Cevap", Cumhuriyet, Sayı:12235, 19 Ağustos 1958, s.2
- 674- "Memur Davası", Cumhuriyet, Sayı:12242, 26 Ağustos 1958, s.2
- 675- "Fikir ve Basın Hürriyeti", Cumhuriyet, Sayı:12261, 14 Eylül 1958, s.2
- 676- "Ertuğrul Mühsin'e Dair", Cumhuriyet, Sayı:12267, 20 Eylül, 1958, s.2
- 677- "Gene Fikir ve Basın Hürriyeti", Cumhuriyet, Sayı:12277, 30 Eylül 1958, s.2
- 678- "Kur'an ve İbadet", Cumhuriyet, Sayı:12288, 11 Ekim 1958, s.2
- 679- "Türkçe İbadet ve Din Terbiyesi", Cumhuriyet, Sayı:12297, 20 Ekim 1958, s.2

- 680- "Yarına Güven ve İnsan Saadeti", Cumhuriyet, Sayı:12303, 31 Ekim 1958, s.2
- 681- "Yahya Kemal'in Son Günleri", Cumhuriyet, Sayı:12319, 11 Kasım 1958, s.2
- 682- "Gençlerle Hasbihal", Cumhuriyet, Sayı:12325, 17 Kasım 1958, s.2
- 683- "Yahya Kemal'in Ölüm Karşısındaki Tavrı Neydi?", Cumhuriyet, Sayı:12333, 25 Kasım 1958, s.2
- 684- "Ana Gıda Maddeleri Davasını Unutmamalıyız", Cumhuriyet, Sayı:12347, 9 Aralık 1958, s.2
- 685- "Manevi Sömürge", Cumhuriyet, Sayı:12351, 13 Aralık 1958, s.2
- 686- "Yahya Kemal'in Şiirimizdeki Yeri", Varlık, Sayı:492, 15 Aralık 1958, s.4-5
- 687- "Mevlana Törenleri", Cumhuriyet, Sayı:12360, 22 Aralık 1958, s.2
- 688- "Güneydoğu Türkmenlerinin İskanı", İntegrasyon dergisi (Almanya), 1959
- 689- "Yahya Kemal'in Şiirimizdeki Yeri II", Varlık, Sayı:494, 15 Ocak 1959, s.4-5
- 690- "Mesken Davası", Cumhuriyet, Sayı:12385, 16 Ocak 1959, s.2
- 691- "İlim ve Refah", Cumhuriyet, Sayı:12391, 22 Ocak 1959, s.2
- 692- "Kira Kanunu", Cumhuriyet, Sayı:12400, 31 Ocak 1959, s.2
- 693- "Batılaşmanın Neresindeyiz?", Cumhuriyet, Sayı:12407, 7 Şubat, 1959, s.2
- 694- "Mebus Maaşları", Cumhuriyet, Sayı:12414, 14 Şubat 1959
- 695- "Yahya Kemal'in Şiirimizdeki Yeri III", Varlık, Sayı: 496, 15 Şubat 1959, s.4-5
- 696- "Trafik cinayetleri", Cumhuriyet, Sayı:12422, 22 Şubat 1959, s.2
- 697- "Hoca Kadri Kimdir I", Cumhuriyet, 1 Mart 1959
- 698- "Hoca Kadri Efendinin Parlamentosu II", Cumhuriyet, 2 Mart 1959
- 699- "Hoca Kadri Efendinin Parlamentosu III", Cumhuriyet, 3 Mart 1959
- 700- "Hoca Kadri Efendinin Parlamentosu IV", Cumhuriyet, 4 Mart 1959
- 701- "Hoca Kadri Efendinin Parlamentosu V", Cumhuriyet, 5 Mart 1959
- 702- "Hoca Kadri Efendinin Parlamentosu VI", Cumhuriyet, 6 Mart 1959
- 703- "Hoca Kadri Efendinin Parlamentosu VII", Cumhuriyet, 7 Mart 1959
- 704- "Şiirimiz ve Şairlerimiz", Cumhuriyet, Sayı:12439, 11 Mart 1959, s.2
- 705- "Bir Türküde", Varlık, 15 Mart 1959, Sayı:498, s.4 (şiir)
- 706- "Tekzibi Vekayi", Cumhuriyet, Sayı:12499, 21 Mart 1959, s.2
- 707- "Üniversite Tazminatı", Cumhuriyet, Sayı:12454, 26 Mart 1959, s.2
- 708- "Yahya Kemal'i Şiirimizdeki Yeri IV", Varlık, Sayı:497, 1 Mart 1959, s.5
- 709- "Yahya Kemal'in Şiirimizdeki Yeri V", Varlık, Sayı:499, 1 Nisan 1959, s.8
- 710- "Yahya Kemal'in Şiirimizdeki Yeri VI", Varlık, Sayı: 501, 1 Mayıs 1959
- 711- "Yahya Kemal'in Şiirimizdeki Yeri VII", Varlık, Sayı: 503, 1 Haziran 1959
- 712- "Bir Terbiyecinin Öğütleri", Cumhuriyet, Sayı:12473, 16 Nisan 1959, s.2

- 713- "Yobaz Ahlakı", Cumhuriyet, Sayı:12480, 23 Nisan 1959, s.2
- 714- "Dün Bugün İrtica-İnkılap", Türk Düşüncesi, Sayı:5, 1 Mayıs 1959, s.24-29
- 715- "Çocuk Yayınları", Cumhuriyet, Sayı:12489, 2 Mayıs 1959, s.2
- 716- "Acı Hükümler", Cumhuriyet, Sayı:12495, 8 Mayıs 1959, s.2
- 717- "Kanunlar Hakkında", Cumhuriyet, Sayı:12506, 19 Mayıs 1959, s.2
- 718- "Mesken Buhranı ve Sebepleri", Cumhuriyet, Sayı:12516, 29 Mayıs 1959, s.2
- 719- "Mesken Buhranı ve Hal Çareleri", Cumhuriyet, Sayı:12524, 6 Haziran 1959, s.2
- 720- "Nasıl Çalışıyorlar?", Cumhuriyet, Sayı:12531, 13 Haziran 1959, s.2
- 721- "Tadı Kalmamış", Varlık, Sayı:504, 15 Haziran 1959, s.6 (şiir)
- 722- "Zavallı Çocuklarımız", Cumhuriyet, Sayı:12556, 11 Temmuz 1959, s.2
- 723- "Bir Kültür Kaynağı", Cumhuriyet, Sayı:12566, 21 Temmuz 1959, s.2
- 724- "Sosyal Problem Olarak İşsizlik", Cumhuriyet, Sayı:12604, 28 Ağustos 1959, s.2
- 725- "Köy Davası ve Köylü İşsizliği", Cumhuriyet, Sayı:12619, 12 Eylül 1959, s.2
- 726- "Yahya Kemal'in Dost Çevresi", Cumhuriyet, Sayı:12635, 28 Eylül 1959, s.2
- 727- "İngiltere'de Hürriyet ve Rejim", Cumhuriyet, Sayı:12640, 3 Ekim 1959, s.2
- 728- "İngiliz Seçimlerinden Sonra", Cumhuriyet, Sayı:12647, 10 Ekim 1959, s.2
- 729- "Ay'ın Başına Gelenler", Cumhuriyet, Sayı:12653, 16 Ekim 1959, s.2
- 730- "İlim ve Politika", Cumhuriyet, Sayı:12667, 30 Ekim 1959, s.2
- 731- "Yahya Kemal'in Son Günleri", Bilgi, Sayı:140-141, Kasım-Aralık 1959, s.29-30 (Cumhuriyet, 11 Kasım 1958 tekrarı)
- 732- "Rektörün Açış Nutku", Cumhuriyet, Sayı:12675, 7 Kasım 1959, s.2
- 733- "Sivil Yobazlar", Cumhuriyet, Sayı:12689, 21 Kasım 1959, s.2
- 734- "İstanbul Konservatuvarı ve Musikimiz", Cumhuriyet, Sayı:12710, 12 Aralık 1959, s.2
- 735- "Manevi İlimler ve Gençlik", Cumhuriyet, Sayı:12717, 19 Aralık 1959, s.2
- 736- "Musiki ve Cemiyet", Cumhuriyet, Sayı:12723, 25 Aralık 1959, s.2
- 737- "Şiirde Eskilik - Yenilik", Yonca, Sayı:1, Ocak 1960, s.2-3
- 738- "Yılbaşı Düşünceleri", Cumhuriyet, Sayı:12730, 1 Ocak 1960, s.2
- 739- "Din ve Adetler", Cumhuriyet, Sayı:12742, 13 Ocak 1960, s.2
- 740- "Atatürk'ün Öğretmeni", Cumhuriyet, Sayı:12749, 20 Ocak 1960, s.2
- 741- "Din ve Adetler", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı:127, Şubat 1960, s.2077-2078 (Cumhuriyet, 13 Ocak 1960 tekrarı)
- 742- "Basın Kanunu ve Düşünce Sorumluluğu", Cumhuriyet, Sayı:12820, 2 Nisan 1960, s.2
- 743- "Sosyal Fren", Cumhuriyet, Sayı:12833, 15 Nisan 1960, s.2
- 744- "Bir Derginin Düşündürdükleri", Cumhuriyet, Sayı:12847, 29 Nisan 1960, s.2

- 745- "Bahar Sayıklaması", Cumhuriyet, 1 Mayıs 1960
- 746- "Söyleyemediklerimiz", Cumhuriyet, Sayı:12853, 14 Mayıs 1960, s.2
- 747- "Uyanık Olalım", Cumhuriyet, Sayı:12880, 13 Haziran 1960, s.2
- 748- "Ordu-Gençlik ve Üniversite", Cumhuriyet, Sayı:12892, 25 Haziran 1960, s.2
- 749- "Uyanık Olalım", Dost, Sayı:34, Temmuz 1960, s.20-21 (Cumhuriyet, 13 Haziran 1960 tekrarı)
- 750- "60 Anayasası Nasıl Olmalıdır?", Yelken, Sayı:42, Temmuz 1960, s.12-13
- 751- "Hürriyet ve Fikir Yoksulluğu", Cumhuriyet, Sayı:12898, 1 Temmuz 1960, s.2
- 752- "Sayın İnönü'nün Beyanatu Üzerine Düşünceler", Cumhuriyet, Sayı:12905, 8 Temmuz 1960, s.2
- 753- "Parti Teşkilatı ve Halk Hakimiyeti", Cumhuriyet, Sayı:12913, 16 Temmuz 1960, s.2
- 754- "Demokrasi ve Partizanlık", Cumhuriyet, Sayı:12919, 22 Temmuz 1960, s.2
- 755- "27 Mayıs'tan Beklediğimiz", Cumhuriyet, Sayı:12927, 30 Temmuz 1960, s.2
- 756- "Devlet Dini-Millet Dini", Cumhuriyet, Sayı:12937, 9 Ağustos 1960, s.2
- 757- "Eğitim Milli Komisyonu Raporu ve Danışma Kurulu", Cumhuriyet, Sayı:8 Eylül 1960, s.2
- 758- "Meşhur Rapor Hakkında", Cumhuriyet, Sayı:12975, 16 Eylül 1960, s.2
- 759- "Bugünkü Duruşma", Cumhuriyet, Sayı:13003, 14 Ekim 1960, s.2
- 760- "Menderes...", Cumhuriyet, Sayı:13005, 16 Ekim 1960, s.2
- 761- "Bayar...", Cumhuriyet, Sayı:13008, 19 Ekim 1960, s.2
- 762- "Köprülü...", Cumhuriyet, Sayı:13011, 22 Ekim 1960, s.2
- 763- "F.K.G.", Cumhuriyet, Sayı:13016, 27 Ekim 1960, s.2
- 764- "Cumhuriyet Bayramı", Cumhuriyet, Sayı:13018, 29 Ekim 1960, s.2
- 765- "Atatürk'ü Dinliyorum", Cumhuriyet, Sayı:13030, 10 Kasım 1960, s.2
- 766- "Zaruri Bir Açıklama", Cumhuriyet, Sayı:13045, 25 Kasım 1960, s.2
- 767- "Yahya Kemal'e Dair Düşünceler", Cumhuriyet, Sayı:13054, 4 Aralık 1960, s.2
- 768- "Gerçekçi Mustafa Kemal - Gerçeğe Varamayan Mucizeye Sarılır-", Cumhuriyet, Sayı:13057, 7 Aralık 1960
- 769- "Mustafa Kemal Gerçeği", Cumhuriyet, Sayı:13076, 26 Aralık 1960, s.2
- 770- "Peşke Binamlısı Köyü", Sosyoloji Dergisi (İstanbul Üniversitesi), Sayı:16, 1961, s.17-62 (Çalışmanın yapılış tarihi 1956 yazıdır)
- 771- "Yılbaşı", Cumhuriyet, Sayı:13082, 1 Ocak 1961, s.2
- 772- "Mustafa Kemal'in Bir Kitabı", Cumhuriyet, Sayı:13090, 9 Ocak 1961, s.2
- 773- "Siyasi Partiler Kurulurken...", Cumhuriyet, Sayı:13098, 20 Ocak 1961, s.2
- 774- "Düşünce ve Kanaat", Cumhuriyet, Sayı:13114, 5 Şubat 1961, s.2

- 775- "Anayasa", Cumhuriyet, Sayı:13131, 22 Şubat 1961, s.2
- 776- "Yaygın Baskılar ve Anayasa", Cumhuriyet, Sayı:13142, 5 Mart 1961, s.2
- 777- "Üniversite Muhtariyeti ve Anayasa", Cumhuriyet, Sayı:13150, 13 Mart 1961, s.2
- 778- "Üniversite Muhtariyeti Hakkında Bir Teklif", Cumhuriyet, Sayı:13165, 30 Mart 1961, s.2
- 779- "Üniversite Muhtariyeti Hakkında Bir Mektup", Cumhuriyet, Sayı:13172, 6 Nisan 1961, s.2
- 780- "Üniversite Muhtariyeti Hakkında Bir Demeç", Cumhuriyet, Sayı:13183, 17 Nisan 1961, s.2
- 781- "119. Madde", Cumhuriyet, Sayı:13208, 12 Mayıs 1961, s.2
- 782- "Türk Kültüründe Oyunun Önemi", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı:146, Eylül 1961, s.2489-2490
- 783- "Kırkıncı Yıldönümünde", Gaziantep Kurtuluş Dergisi, Sayı:2, 25 Aralık 1961, s.1
- 784- "Ahmet Hamdi Tanpınar", Cumhuriyet, Sayı:13464, 26 Ocak 1962, s.2
- 785- "Kaos", Cumhuriyet, Sayı:13474, 5 Şubat 1962, s.2
- 786- "Halet Efendi", Cumhuriyet, Sayı:13485, 16 Şubat 1962, s.2
- 787- "Gerçek Korkusu", Cumhuriyet, Sayı:13492, 23 Şubat 1962, s.2
- 788- "Gerçek Üstüne", Cumhuriyet, Sayı:13499, 2 Mart 1962, s.2
- 789- "Boş Kalıplar", Cumhuriyet, Sayı:13511, 16 Mart 1962, s.2
- 790- "Hürriyet Kalıbı", Cumhuriyet, Sayı:13518, 23 Mart 1962, s.2
- 791- "Gençliğin Terbiyesi", Cumhuriyet, Sayı:13525, 30 Mart 1962, s.2
- 792- "Din Gerçeği", Cumhuriyet, Sayı:13532, 6 Nisan 1962, s.2
- 793- "Demokrasi Kalıbı", Cumhuriyet, Sayı:13539, 13 Nisan 1962, s.2
- 794- "İnsan Gerçeği", Cumhuriyet, Sayı:13546, 20 Nisan 1962, s.2
- 795- "İller Kanunu ve Öğretmen", Cumhuriyet, Sayı:13553, 27 Nisan 1962, s.2
- 796- "Nemrut Dağı", Cumhuriyet, Sayı:13560, 4 Mayıs 1962, s.2
- 797- "Ekmeç", Cumhuriyet, Sayı:13567, 11 Mayıs 1962, s.2
- 798- "Halka Doğru...", Cumhuriyet, Sayı:13578, 25 Mayıs 1962, s.2
- 799- "Şair ve Şiir Üstüne", Cumhuriyet, Sayı:13585, 1 Haziran 1962, s.2
- 800- "Sabahattin Bey ve Demokrasi", Cumhuriyet, Sayı:13592, 8 Haziran 1962, s.2
- 801- "Batı Demokrasileri ve Biz", Cumhuriyet, Sayı:13599, 15 Haziran 1962, s.2
- 802- "Demokraside İki Yön", Cumhuriyet, Sayı:13606, 22 Haziran 1962, s.2
- 803- "Zengin-Fakir", Cumhuriyet, Sayı:13613, 29 Haziran 1962, s.2
- 804- "Şair ve Şiir Üstüne", Yeditepe, Sayı:66, 1 Temmuz 1962, s.14-15 (Cumhuriyet, 1 Haziran 1962 tekrarı)
- 805- "Mülkiyet ve Demokrasi", Cumhuriyet, Sayı:13620, 6 Temmuz 1962, s.2
- 806- "Batı Medeniyetinde Kişilik Layik Tavır-Dini Tavır", Cumhuriyet, Sayı:13627, 13 Temmuz 1962, s.2

- 807- "İlim İmamlığı ve Batı", Cumhuriyet, Sayı:13634, 20 Temmuz 1962,
s.2
- 808- "İnkılap ve Bir Anlayış", Cumhuriyet, Sayı:13641, 27 Temmuz 1962,
s.2
- 809- "Bir Cevap ve Cevabı", Cumhuriyet, Sayı:13648, 3 Ağustos 1962, s.2
- 810- "Bir Cevap", Cumhuriyet, Sayı:13655, 10 Ağustos 1962, s.2
- 811- "Şahsi Teşebbüs İmkânı", Cumhuriyet, Sayı:13662, 17 Ağustos 1962,
s.2
- 812- "Fertçilik ve Toplumculuk", Cumhuriyet, Sayı:13669, 24 Ağustos
1962, s.2
- 813- "Türk Milleti ve Toplumculuk", Cumhuriyet, Sayı:13683, 7 Eylül
1962, s.2
- 814- "Sosyal Araştırma Merkezleri ve Gaziantep", Cumhuriyet,
Sayı:13691, 15 Eylül 1962, s.2
- 815- "Site Ruhu ve Gaziantep", Cumhuriyet, Sayı:13697, 21 Eylül 1962,
s.2
- 816- "İsely Baba'nın Müritleri", Cumhuriyet, Sayı:13704, 28 Eylül 1962,
s.2
- 817- "Türkiye'de Mülkiyet Meselesi", YÖN, Sayı:46, 31 Eylül 1962, s.7-8
- 818- "Bunalım", Cumhuriyet, Sayı:13711, 5 Ekim 1962, s.2
- 819- "Yön Dergisine Cahit Tanyol'un Açıklamaları", YÖN, Sayı:43, 10
Ekim 1962
- 820- "Profesör Cahit Tanyol ile bir konuşma", Gaziantep Kültür Dergisi",
Sayı:58, 10 Ekim 1962, s.15-18 (söyleşi)
- 821- "Yalnızız", Cumhuriyet, Sayı:13729, 16 Ekim, s.2
- 822- "Türkiye'de Burjuva Meselesi", YÖN, Sayı:44, 17 Ekim 1962, s.6-7
- 823- "İncili Pınar", Cumhuriyet, Sayı:13733, 27 Ekim 1962, s.2
- 824- "Kıyamet", Cumhuriyet, Sayı:13739, 2 Kasım 1962, s.2
- 825- "Gerçekçi ve Osmanlı Mustafa Kemal", YÖN, Sayı:47, 7 Kasım 1962,
s.8-9
- 826- "Açıkoturum: Atatürk'ün Özlediği Türkiye'yi Kurabildik mi?", YÖN,
Sayı:47, 7 Kasım 1962, s.12-14
- 827- "Atatürk İlkeleri", Cumhuriyet, Sayı:13747, 10 Kasım 1962, s.2
- 828- "O, Kişiliğini Yaşıyordu...", Cumhuriyet, Sayı:13750, 13 Kasım 1962,
s.2
- 829- "Ne Fark Var...", Cumhuriyet, Sayı:13753, 16 Kasım 1962, s.2
- 830- "Din Adamı ve Yobaz", Cumhuriyet, Sayı:13760, 23 Kasım 1962, s.2
- 831- "Akıllılar Tımarhanesi", Cumhuriyet, Sayı:13767, 30 Kasım 1962, s.2
- 832- "Yitik Özlem", Varlık, Sayı:587, 1 Aralık 1962, s.8 (şiir)
- 833- "Neyi Kurtarmak İstiyoruz", Cumhuriyet, Sayı:13774, 7 Aralık 1962,
s.2
- 834- "Pandora'nın Boş Kutusu", Cumhuriyet, Sayı:13781, 14 aralık 1962,
s.2
- 835- "Bir Hukuk Anlayışı", Cumhuriyet, Sayı:13788, 21 Aralık 1962, s.2
- 836- "Sezen Şehir", Gaziantep Kurtuluş Dergisi, Sayı:3, 25 Aralık 1962,
s.1-2
- 837- "Bir Yıldönümü", Cumhuriyet, Sayı: 13795, 28 Aralık 1962, s.2

- 838- "Yeni Yılın Düşündürdükleri", Cumhuriyet, 4 Ocak 1963, s.2
- 839- "Kanunların Huyu", Cumhuriyet, Sayı:13809, 11 Ocak 1963, s.2
- 840- "Düşünce Hürriyeti", Cumhuriyet, Sayı:13816, 18 Ocak 1963, s.2
- 841- "Fikir ve Aksiyon", Cumhuriyet, Sayı:13823, 25 Ocak 1963, s.2
- 842- "Özgürlük-Hürriyet-Sorumluluk", Cumhuriyet, Sayı:13830, 1 Şubat 1963, s.2
- 843- "Bir Bildiri", Cumhuriyet, Sayı:13837, 8 Şubat 1963, s.2
- 844- "Sosyalizm ve Milliyetçilik", Cumhuriyet, Sayı:13844, 15 Şubat 1963, s.2
- 845- "Ziya Gökalp ve Sosyalizm", Cumhuriyet, Sayı:13851, 22 Şubat 1963, s.2
- 846- "Hacıylekler", Cumhuriyet, Sayı:13856, 1 Mart 1963, s.2
- 847- "Şehzade Kavgaları", Cumhuriyet, Sayı:13863, 8 Mart 1963, s.2
- 848- "Bir Öğretmenin Mektubu", Cumhuriyet, Sayı:13870, 15 Mart 1963, s.2
- 849- "Dağ Başında Işık", Cumhuriyet, Sayı:13877, 22 Mart 1963, s.2
- 850- "Mustafa Kemal'in Çocukları", Cumhuriyet, Sayı:13884, 29 Mart 1963, s.2
- 851- "Çürümüş Ahlak", Cumhuriyet, Sayı:13891, 5 Nisan 1963, s.2
- 852- "Norşin Şeyhi", Cumhuriyet, Sayı:13898, 12 Nisan 1963, s.2
- 853- "İki Kadro", Cumhuriyet, Sayı:13905, 19 Nisan 1963, s.2
- 854- "Millet-Devlet Şuuru", Cumhuriyet, Sayı:13912, 26 Nisan 1963, s.2
- 855- "Turkish Socialists Organize", John Rigos, The Christian Science Monitor, Boston-USA, Volume:55 No: 132, 1 Mayıs 1963, s.4 (YÖN dergisini, Türkiye'deki sosyalistleri Cahit Tanyol'un görüşlerini alarak değerlendirmektedir)
- 856- "Yeni Şiir Üzerine", Cumhuriyet, Sayı:13919, 3 Mayıs 1963, s.2
- 857- "Kurban", Cumhuriyet, Sayı:13920, 4 Mayıs 1963, s.2
- 858- "19 Mayıs'tan 27 Mayıs'a", YÖN, Sayı:75, 23 Mayıs 1963, s.5
- 859- "Devlet Adamı Sokak Adamı", YÖN, Sayı:76, 29 Mayıs 1963, s.6
- 860- "Devlet Adamı ve Kahraman", YÖN, Sayı:77, 5 Haziran 1963, s.5
- 861- "Şiir ve Düşünce", Yeni İnsan, Sayı:9, Eylül 1963, s.6 ve 39
- 862- "Şiir ve Gerçek", Yeni İnsan, Sayı:10, Ekim 1963, s.6 (Cumhuriyet, 22 Ağustos 1956 tekrarı)
- 863- "Ziya Gökalp'in Kişiliği, Ülkücülüğü, Bilim Adamlığı", Sosyoloji Dergisi (İstanbul Üniversitesi), Sayı:19-20, 1964-1965, s.264-270
- 864- "Eylen Köyü", Sosyoloji Dergisi (İstanbul Üniversitesi), Sayı:19-20, 1964-1965, s.38-98
- 865- Soruşturma-Anket, Türk Dili, Sayı:151, Nisan 1964, s.440-441
- 866- "Yüceli Anarken", Pınar Eğitim Özel Sayısı, Sayı:5, Nisan 1964, s.4-6
- 867- "Ahmet Haşim Üzerine", Yeni İnsan, Sayı:18, Haziran 1964, s.6 ve 33
- 868- "Halka Doğru", Yelken, Sayı:89, Temmuz 1964, s.4-5 (Cumhuriyet, 25 Mayıs 1962 tekrarı)
- 869- "İçimizdeki Düşman I: Parazit Kadro", YÖN, Sayı:80, 9 Ekim 1964, s.6
- 870- "Cahit Sıtkı Tarancı", Yeni İnsan, Sayı:23, Kasım 1964, s.6
- 871- "Şiir ve Gerçek", Yeni İnsan, Sayı:24, Aralık 1964, s.6-7

- 872- "Dil ve Düşünce", Yeni İnsan, Sayı:25, Ocak 1965, s.8
- 873- "Aşk Şiirleri I - II", Yeni İnsan, Sayı:25, Ocak 1965, s.9 (şiir)
- 874- "Bana Bakma Öyle", Varlık, Sayı:638, 15 Ocak 1965, s.4 (şiir)
- 875- "Koyun Baba", YÖN, Sayı:96, 29 Ocak 1965, s.12
- 876- "Dil ve Düşünce II", Yeni İnsan, Sayı:27, Mart 1965, s.6
- 877- "Bunalım", Varlık, Sayı:642, 15 Mart 1965, s.6 (şiir)
- 878- "Yitik Halka, Folklor ve Toplumculuk I", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı:189, Nisan 1965, s.3701-3703
- 879- "Bizim Kuşak", Yeni İnsan, Sayı:29, Mayıs 1965, s.6
- 880- "Körkütük", Yeni İnsan, Sayı:30, Haziran 1965, s.17 (şiir)
- 881- "Yitik Halka, Folklor ve Toplumculuk II", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı:191, Haziran 1965, s.3757-3758
- 882- "Yitik Halka, Folklor ve Toplumculuk III", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı:192, Temmuz 1965, s.3785-3786
- 883- "Tehlike Çanı I", YÖN, Sayı:118, 9 Temmuz 1965, s.16
- 884- "Nazım Hikmet Vatan Haini mi?", YÖN, Sayı:121, 23 Temmuz 1965, s.7
- 885- "Tehlike Çanı II", YÖN, Sayı:122, 30 Temmuz 1965, s.7
- 886- "Tehlike Çanı III:Çıkar Yol Niçin Sosyalizm?", YÖN, Sayı:124, 13 Ağustos 1965, s.16
- 887- "Bu Gece Yarısı", Varlık, Sayı:652, 15 Ağustos 1965, s.13 (şiir)
- 888- "Tehlike Çanı IV:Çıkar Yol Niçin Sosyalizm?", YÖN, Sayı:129, 17 Eylül 1965, s.12
- 889- "Tehlike Çanı V:İslamın Cenneti Sosyalizmdir", YÖN, Sayı:130, 24 Eylül 1965, s.7
- 890- "Türkiye'de Mülkiyet Yapısı ve Sosyalizmi Zorunlu Kılan Nedenler", YÖN, Sayı:134, 12 Ekim 1965, s.12
- 891- "İncili Pınar", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı:200, Mart 1966, s.4020-4021 (Cumhuriyet, 27 Ekim 1962 tekrarı)
- 892- "Aydın Din Adamı Sorunu", CEM, Sayı:2, Ağustos 1966, s.10-11
- 893- "Halk Şiiri Bitmiş midir?", Yelken Dergisi, Sayı:115, Eylül 1966, s.4-6
- 894- "Söyleşi/soruşturma: Cahit Tanyol ile", Genç Kalemler, Sayı:1, 10 Mart 1966, s.1 ve 11
- 895- "Görünmeyen İşgal", YÖN, Sayı:172, 15 Temmuz 1966, s.14
- 896- "Sömürge Demokrasilerinin Nitelikleri", YÖN, Sayı:174, 29 Temmuz 1966, s.16
- 897- "Eğitim ve Öğretimde Sömürgeleşme", Sorunlarımız (kitap), TÖS (Türkiye Öğretmenler Sendikası) Yayınları-1, 8-13 Ağustos 1966 Tarihli Seminer Notları, s.50-56
- 898- "Prof. Cahit Tanyol'la Bir Konuşma", Olay, Sayı:1, Aralık 1966, s.1 ve 7 (söyleşi)
- 899- "Anket", Sendikalı Öğretmen (TÖS), Sayı:1, 15 Şubat 1967, s.1-2 (söyleşi)
- 900- "Gerçekler Üzerine", Sendikalı Öğretmen, Sayı:2, Mart 1967, s.1 ve 4
- 901- "Der Hicab-ı Fatih Sultan Mehmet", Yön, 26 Mayıs 1967, s.5 (Kurtuluş ve Fetih Destanından bölüm)

- 902- "İstanbul'un Fethi:Bu Namaz Değil Bir Seferdi", Cumhuriyet, Sayı:15387, 2 Haziran 1967 (Kurtuluş ve Fetih Destanından bölüm)
- 903- "İstanbul'un Fethi:Büyük Hücum", Cumhuriyet, Sayı:15388, 3 Haziran 1967 (Kurtuluş ve Fetih Destanından bölüm)
- 904- "Akşemseddin", YÖN, Sayı:219, 9 Haziran 1967, s.15 (Kurtuluş ve Fetih Destanından bölüm)
- 905- "Halkın Dini Devletin Dini", CEM, Sayı:16, Eylül 1967, s.2-3
- 906- "Doğumunun Yüzüncü Yılında Tevfik Fikret", Milliyet, Sayı:7215, 6 Ocak 1968, s.2
- 907- "Sahil Yağması", Milliyet, Sayı:7264, 14 Şubat 1968, s.2
- 908- "Estetiğin Yetersizliği", Yeni İnsan, Sayı:79, Temmuz 1969, s.10-11
- 909- "Kayseri Olayları ve İlericilik-Gericilik", Milliyet, Sayı:7771, 13 Temmuz 1969, s.2 (forum)
- 910- "Gençlik İhtilalleri Çağı I", Yeni İstanbul, 2 Ocak 1970, s.2 ve 7
- 911- "Gençlik İhtilalleri Çağı II", Yeni İstanbul, 3 Ocak 1970, s.2
- 912- "Gençlik İhtilalleri Çağı III", Yeni İstanbul, 4 Ocak 1970, s.2
- 913- "Gençlik İhtilalleri Çağı IV", Yeni İstanbul, 5 Ocak 1970, s.2
- 914- "Gençlik İhtilalleri Çağı V", Yeni İstanbul, 6 Ocak 1970, s.2
- 915- "Estetiğin Felsefesi", Yeni İnsan, Sayı:86, Şubat 1970, s.6-7
- 916- "Sol Yanaşmalar", Tutum, Sayı:162, 14 Mart 1970, s.8
- 917- "Sanatın Estetiği", Yeni İnsan, Sayı: 88, Nisan 1970, s.6-7
- 918- "Türk Toplumunu Silahlanıyor mu?", Milliyet, Sayı:8046, 19 Nisan 1970, s.2 (forum)
- 919- "Kayacehennemi", Milliyet, Sayı:8056, 29 Nisan 1970, s.2
- 920- "Estetiğin Yetersizliği", Yeni İnsan, Sayı:89, Mayıs 1970, s.6-7
- 921- "Estetiğin Yetersizliği", Yeni İnsan, Sayı:91, Temmuz 1970, s.6-8
- 922- "Estetiğin Yetersizliği", Yeni İnsan, Sayı:92, Ağustos 1970, s.6-7
- 923- "Estetiğin Yetersizliği", Yeni İnsan, Sayı:93, Eylül 1970, s.6-7
- 924- "Köylü Gerçekten Kalkınıyor mu?", Milliyet, Sayı:8217, 19 Eylül 1970
- 925- "Köylü Gözüyle Düşünür", Milliyet, Sayı:8218, 20 Eylül 1970, s.2
- 926- "Estetiğin Yetersizliği", Yeni İnsan, Sayı:94, Ekim 1970, s.6
- 927- "Estetiğin Yetersizliği", Yeni İnsan, Sayı:96, Aralık 1970, s.6-8
- 928- "Gerçek Bir Dost: Alattin Hakgüder", Yeni İnsan, Sayı:96, Aralık 1970, s.10 ve 14-16
- 929- "Estetiğin Yetersizliği", Yeni İnsan, Sayı:97, Ocak 1971, s.6-9
- 930- "Estetiğin Yetersizliği", Yeni İnsan, Sayı:98, Şubat 1971, s.6-10
- 931- "Estetiğin Yetersizliği", Yeni İnsan, Sayı:100, Nisan 1971, s.13-15
- 932- "Tanzimat ve Şinasi", Yeni İnsan, Sayı: 105, Eylül 1971, s.12-15
- 933- "Şinasi Efendi ve Tanzimat", Akşam, 13 Eylül 1971, s.2 (Yeni İnsan, Eylül 1971 tekrarı)
- 934- "Yenici ve İlerici Atatürk", Milliyet, Sayı:8637, 11 Kasım 1971, s.2
- 935- "Yenici ve İlerici Atatürk", Sivil Savunma Dergisi, Sayı:47, Ocak 1972, s.35-37 (Milliyet, 11 Kasım 1971 tekrarı)
- 936- "1971 Türkiye'sine Yön Veren Gerçekler", Milliyet, Sayı:8681, 5 Ocak 1972, s.2
- 937- "Kazım İsmail Gürkan İçin", Milliyet, 3 Mart 1972

- 938- "Toprak ve Kıyı Mülkiyeti Üzerine", Milliyet, Sayı:8931, 14 Eylül 1972, s.2
- 939- "Türk Sosyolojisinin Bazı Sorunları", Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1973, s.429-432
- 940- "Yaşadığımız Çelişkilerin Düğüm Noktası", Milliyet, Sayı:9042, 5 Ocak 1973, s.2
- 941- "Korunmaya Muhtaç Çocuklarımız ve Gerçeklerimiz", Milliyet, Sayı:9195, 10 Haziran 1973, s.2 (forum)
- 942- "Folklor Açısından Türk Toplumunu (İngilizce Özet İle)", T.C. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Milli Folklor Enstitüsü Müdürlüğü I. Uluslar arası Türk Folklor Semineri Bildirisi (Ankara, 8-14 Ekim 1973), 1974, s.29-34 ve 429
- 943- "İnsan Emegi Üzerine", Çalışan Adam, Sayı:20-10, Nisan 1974, s.7
- 944- "Kışkırtma ve İdeoloji", Çalışan Adam, Sayı:20-12, Haziran 1974, s.16-17
- 945- "Devlet Bilinci ve Politika", Çalışan Adam, Sayı: 20-19, Ocak 1975, s.8-9
- 946- "Atatürk'ün Büyük Millet Meclisi", Milliyet, Sayı:9782, 29 Ocak 1975, s.2
- 947- "Yanlılık Kural Olursa", Çalışan Adam, Sayı:20-20, Şubat 1975, s.10-12
- 948- "Hükümet Buhran Röportaj I: Cahit Tanyol", Muzaffer Yorgancıoğlu, Milli Gazete, 8 Şubat 1975, s.3
- 949- "Hükümet Buhran Röportaj II: Cahit Tanyol", Muzaffer Yorgancıoğlu, Milli Gazete, 9 Şubat 1975, s.3
- 950- "Sanat, Reklam ve Propaganda", Milliyet Sanat, Sayı:119, 14 Şubat 1975, s.17
- 951- "Savaş Sanayii ve Özel Teşebbüs I", Çalışan Adam, Sayı:20-22, Nisan 1975, s.8-9
- 952- "İlkel Toplumlarda Ritm unsuru", Musiki Mecmuası, Sayı:306, Nisan 1975, s.16-18
- 953- "Savaş Sanayii ve Özel Teşebbüs II", Çalışan Adam, Sayı:20-23, Mayıs 1975, s.10-11
- 954- "Toprak Reformu Fakat Nasıl", Milliyet, Sayı:9932, 29 Haziran 1975, s.2 (forum)
- 955- "Güney Doğu'da Toprak Reformu ve Kooperatifçilik", Milliyet, Sayı:9940, 6 Temmuz 1975, s.2 (forum)
- 956- "Toprak Reformu ve Müslümanlık", Çalışan Adam, Sayı:20-24, Ağustos 1975, s.8-10
- 957- "Soylu Sınıfların Yıkılışı", Çalışan Adam, Sayı:20-25, Ağustos 1975, s.10-11
- 958- "Türk-Sovyet İlişkileri ve Korku Politikası", Milliyet, Sayı:9970, 7 Ağustos 1975, s.2
- 959- "Ziya Gökalp ve Milli Vicdan", Ziya Gökalp, Sayı:3-4, Ekim 1975- Ocak 1976, s.494-496 (Türk Yurdu Dergisi, Temmuz 1955 tekrarı)

- 960- "Ziya Gökalp'in Kişiliği, Ülkücülüğü, Bilim Adamlığı", Ziya Gökalp, Sayı:3-4, Ekim 1975-Ocak 1976, s.523-529 (Sosyoloji Dergisi (İstanbul Üniversitesi), 1964-1965 tekrarı)
- 961- "Hocamız Fındıkoğlu", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü Sosyoloji Konferansları (XIII, İstanbul 1975), 1976, s.9-12
- 962- "İlkel Toplumlarda İnitiation Ayinlerinde Musiki Dans ve Dramatik Sanatlar", Musiki Mecmuası, Sayı:316, Şubat 1976, s.11
- 963- "İlkel Toplumlarda İnitiation Ayinlerinde Musiki Dans ve Dramatik Sanatlar II", Musiki Mecmuası, Sayı:317, Mart 1976, s.10-12
- 964- "İlkel Toplumlarda İnitiation Ayinlerinde Musiki Dans ve Dramatik Sanatlar III", Musiki Mecmuası, Sayı:318, Nisan 1976, s.11-13
- 965- "İlkel Toplumlarda Cenaze Törenlerinde Sanat Belirtileri", Musiki Mecmuası, Sayı:320, Haziran 1976, s.8-12
- 966- "İtalya ve Batı Avrupa Komünizmi", Milliyet, Sayı:10290, 27 Haziran 1976, s.2 ve 9 (forum)
- 967- "İlkel Toplumlarda Cenaze Törenlerinde Sanat Belirtileri II", Musiki Mecmuası, Sayı:322, Ağustos 1976, s.8-10
- 968- "Çin Marxçılığı ve Mao", Milliyet, Sayı:10375, 20 Eylül 1976, s.2
- 969- "Kemal Tahir Üzerine", Özgür İnsan, Sayı:45, Temmuz 1977, s.80-85
- 970- "Ziya Gökalp", Ziya Gökalp, Sayı:8, Ekim 1977, s.390-392 (İstanbul Sanat ve Edebiyat, Kasım 1954 tekrarı)
- 971- "Zamanın Akışı İçinde Doğu ve Batı", Milliyet, Sayı:10838, 26 Mart 1978, s.2
- 972- "Uluslar arası Terörün Ardında Neler Var?", Milliyet, Sayı:10917, 26 Mart 1978, s.2 (forum)
- 973- "Türk-Sovyet İlişkileri ve Güven Politikası", Milliyet, Sayı:11010, 26 Haziran 1978, s.2
- 974- "Dil-Düşünce ve Yazı", Ulusal Kültür, Sayı:2, Ekim 1978, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara
- 975- "Terörün Gerçek Kökleri ve Çözüm Yolları", Milliyet, Sayı:11119, 15 Ekim 1978, s.2
- 976- "Örgütlü Terör, Partiler ve Çözüm Yolu", Milliyet, Sayı:11404, 29 Temmuz 1979, s.2 ve 11 (forum)
- 977- "CHP'nin gelişimi ve 1980'ler Türkiye'si", Milliyet, Sayı:11504, 11 Kasım 1979, s.2 ve 11 (forum)
- 978- "Atatürk'ün Egemenlik Anlayışı ve Cumhuriyet", Milliyet, Sayı:11851, 29 Ekim 1980, s.2
- 979- "Atatürk'ün Egemenlik Anlayışı ve Cumhuriyet", Kemalizm ve Türkiye, Sayı:61, Nisan 1981, s.16-18 (Milliyet, 29 Ekim 1980 tekrarı)
- 980- "Atatürk'ün Egemenlik Anlayışı ve Cumhuriyet", Kemalizm ve Türkiye, Sayı:66-67, Eylül-Ekim 1981, s.16-19 (Milliyet, 29 Ekim 1980 tekrarı)
- 981- "Atatürk ve Gençlik", III. Uluslararası Atatürk Konferansı Bildirisi, İstanbul, 9-13 Kasım 1981, s.1-7
- 982- "Cumhuriyet'in Gerisindeki Gerçek", Milliyet, Sayı:12209, 29 Ekim 1981, s.2

- 983- "Tanzimat ve Getirdikleri", C. Orhan Tütengil'e Armağan, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, 1982, s.163-171
- 984- "Atatürk ve Gençlik", Yeni İş Dünyası, Sayı:41, Mart 1983, s.9-14 (III. Uluslararası Atatürk Konferansı Bildirisi, 9-13 Kasım 1981, s.1-7 tekrarı)
- 985- "Katıksız bir devrimci: Doğan Avcıoğlu", Yazko Somut, Sayı:25, 1983
- 986- "Ziya Gökalp ve Mefkure", Yazko Somut, Sayı:38, 21 Ekim 1983, s.9
- 987- "Kemalizm Yoktur, Kemalistler Vardır", Yazko Somut, Sayı: 41, 11 Kasım 1983, s.7
- 988- "Tanzimat ve Getirdikleri", Sanat Olayı, Sayı:19, Aralık 1983, s.20-26 (C. Orhan Tütengil'e Armağan, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, 1982, s.163-171 tekrarı)
- 989- "Şiir ve Yazı", Aziz Nesin Yıllığı, 1984
- 990- "Nefi ve Divan Şiiri", Yazko Somut, Sayı:52, 6 Nisan 1984, s.2
- 991- "Devlet ve Otorite", Yazko Somut, Sayı:55, 27 Nisan 1984, s.6
- 992- "Türk Toplumunda Devlet Felsefesi", 1. Felsefe ve Sosyal İlimler Kongresi, 7-14 Mayıs 1984, Basım:1989, Erzurum (bildiri)
- 993- "Hürriyet Serüveni", ÖZGÜRLÜK, Yazko Ortak Kitap 1, Haziran 1984, s.58-64
- 994- "Demokrasi Gerçeği", DEMOKRASİ, Yazko Ortak Kitap 2, Haziran 1984, s.46-49
- 995- "Bağımsızlık Üzerine", BAĞIMSIZLIK, Yazko Ortak Kitap 3, Haziran 1984, s.39-55
- 996- "Özerklik ve Bilim Özgürlüğü", BİLİM, Yazko Ortak Kitap 4, Haziran 1984, s.30-52
- 997- "Nazım Hikmet Üstüne", SANAT, Yazko Ortak Kitap 6, Ağustos 1984, s.29-36
- 998- "Toplum ve Emek", İŞÇİ HAKLARI, Yazko Ortak Kitap 8, Ekim 1984, s.5-11
- 999- "Yanıtlar", AYDIN, Yazko Ortak Kitap 10, Ekim 1984, s.72-80
- 1000- "Türkiye'de Yöntem Kavramının Öncüsü: Ziya Gökalp", Milliyet, 25 Ekim 1984, s.9
- 1001- "İçimizdeki Çelişki:Kültür", Yazko Edebiyat, Sayı:51, Nisan 1985, s.4-8
- 1002- "Bizde Doğu Batı Meselesi Çelişki Değil Kavgadır", Canan Barlas, Türk Henkel Dergisi, Sayı:26, Şubat 1987, s.13-15 (Söyleşi)
- 1003- "Yahya Kemal'in Beğendiği Dizeler", Hürriyet Gösteri, Sayı: 75, Şubat 1987, s.10-12
- 1004- "Neyzen'den Anılar", Güneş, Sayı:5301, 7 Şubat 1987, s.6
- 1005- "Yahya Kemal'in Beğendiği Dizeler", Hürriyet Gösteri, Sayı: 76, Mart 1987, s.6-8
- 1006- "Batılılaşmanın Neresindeyiz? 1", Cahit Tanyol ile Söyleşi, Canan Barlas, Güneş, Sayı:5346, 24 Mart 1987, s.7 (Ertesi gün söyleşinin kalan kısmı serinin diğer konuşmacısıyla yayımlanıyor.) (Canan Barlas, Türk Henkel Dergisi, Şubat 1987, söyleşi tekrarı ve söyleşinin tamamı)

- 1007- "Yahya Kemal'in Beğendiği Dizeler", Hürriyet Gösteri, Sayı: 77,
Nisan 1987, s.9-11
- 1008- "Din ve Laiklik 1", Güneş, Sayı:5413, 1 Haziran 1987, s.7
- 1009- "Din ve Laiklik 2", Güneş, Sayı:5414, 2 Haziran 1987, s.7
- 1010- "Osmanlı Döneminde Yerel Yönetimler", Gölge Adam, Sayı:95, 2
Haziran 1987, s.5
- 1011- "Din ve Laiklik 3", Güneş, Sayı:5415, 3 Haziran 1987, s.7
- 1012- "Din ve Laiklik 4", Güneş, Sayı:5416, 4 Haziran 1987, s.7
- 1013- "Din ve Laiklik 5", Güneş, Sayı:5417, 5 Haziran 1987, s.7
- 1014- "Din ve Laiklik 6", Güneş, Sayı:5418, 6 Haziran 1987, s.7
- 1015- "Din ve Laiklik 7", Güneş, Sayı:5419, 7 Haziran 1987, s.7
- 1016- "Din ve Laiklik 8", Güneş, Sayı:5420, 8 Haziran 1987, s.7
- 1017- "Din ve Laiklik 9", Güneş, Sayı:5421, 9 Haziran 1987, s.7
- 1018- "Din ve Laiklik 10", Güneş, Sayı:5422, 10 Haziran 1987, s.7
- 1019- "Din ve Laiklik 11", Güneş, Sayı:5423, 11 Haziran 1987, s.7
- 1020- "Din ve Laiklik 12", Güneş, Sayı:5424, 12 Haziran 1987, s.7
- 1021- "Din ve Laiklik 13", Güneş, Sayı:5425, 13 Haziran 1987, s.7
- 1022- "Bir beyanatın düşündürdükleri", Güneş, Sayı: 5440, 28 Haziran 1987,
s.7
- 1023- "Ordu ve Politika 1", Güneş, Sayı:5447, 5 Temmuz 1987, s.9
- 1024- "Ordu ve Politika 2", Güneş, Sayı:5448, 6 Temmuz 1987, s.9
- 1025- "Ordu ve Politika 3", Güneş, Sayı:5449, 7 Temmuz 1987, s.9
- 1026- "Ordu ve Politika 4", Güneş, Sayı:5450, 8 Temmuz 1987, s.7
- 1027- "Ordu ve Politika 5", Güneş, Sayı:5451, 9 Temmuz 1987, s.7
- 1028- "Ordu ve Politika 6", Güneş, Sayı:5452, 10 Temmuz 1987, s.7
- 1029- "Ordu ve Politika 7", Güneş, Sayı:5453, 11 Temmuz 1987, s.7
- 1030- "27 Mayıs'tan bugüne kalanlar", Güneş, Sayı:5454, 12 Temmuz 1987,
s.7
- 1031- "Türk-İslam sentezcileri", Güneş, Sayı:5461, 19 Temmuz 1987, s.7
- 1032- "Köleleştirilmiş devlet", Güneş, Sayı:5468, 26 Temmuz 1987, s.7
- 1033- "Mevlevi akçesi", Güneş, Sayı:5475, 2 Ağustos 1987, s.7
- 1034- "Vurdumduymazlık mantığı", Güneş, Sayı:5479, 9 Ağustos 1987, s.7
- 1035- "Güneydoğu Olayları ve Kürt Sorunu: Açık Oturum", 2000'e Doğru,
Şahap Balcıoğlu, 16-22 Ağustos 1987, s.28-33
- 1036- "Özgürlük üzerine", Güneş, Sayı:5486, 16 Ağustos 1987, s.7
- 1037- "Dilenciler demokrasisi", Güneş, Sayı:5494, 23 Ağustos 1987, s.9
- 1038- "Özal giderse...", Güneş, Sayı:5499, 30 Ağustos 1987, s.7
- 1039- "Orta oyuncular", Güneş, Sayı:5506, 6 Eylül 1987, s.7
- 1040- "Şu Atatürkçülere ne oluyor?", Güneş, Sayı:5313, 13 Eylül 1987, s.7
- 1041- "Kadro ve takım", Güneş, Sayı:5520, Sayı:5520, 20 Eylül 1987, s.7
- 1042- "Parti başkanlarının sorumluluğu", Güneş, Sayı:5534, 4 Ekim 1987,
s.7
- 1043- "Minare ve Ezan", Güneş, Sayı:5541, 11 Ekim 1987, s.7
- 1044- "Anayasa Mahkemesi ve sorumluluk", Güneş, Sayı:5548, 18 Ekim
1987, s.7
- 1045- "Boran'ın ahlaki kişiliği", Güneş, Sayı:5549, 19 Ekim 1987

- 1046- "Ezan Türkçe mi okunmalı Arapça mı", Güneş, Sayı:5555, 25 Ekim 1987, s.7
- 1047- "Tarancı'ya Mektup", Güneş, 31 Ekim 1987, (şiir)
- 1048- "Tarihsel kargaşa", Güneş, Sayı:5562, 1 Kasım 1987, s.7
- 1049- "Özgür irade ve seçim", Güneş, Sayı:5569, 8 Kasım 1987, s.7
- 1050- "Sağduyu ve oy", Güneş, Sayı:15 Kasım 1987, s.7
- 1051- "Muhalefet boşluğu", Güneş, Sayı:5583, 22 Kasım 1987, s.7
- 1052- "Edebi Barış", Güneş, Sayı:5590, 28 Kasım 1987, s.7
- 1053- "Gerçek emekçiler", Güneş, Sayı:5597, 6 Aralık 1987, s.7
- 1054- "Bir and içme töreni", Güneş, Sayı:5611, 20 Aralık 1987, s.7
- 1055- "Yılbaşı düşüncesi", Güneş, Sayı:5618, 27 Aralık 1987, s.7
- 1056- "Anayasa hastalığı", Güneş, Sayı:5625, 3 Ocak 1988, s.7
- 1057- "Allah'ın mührü", Güneş, Sayı:5632, 10 Ocak 1987, s.7
- 1058- "Tehlikeli Bir Kanun", Güneş, 14 Ocak 1988, s.11
- 1059- "Gerçek dışı haber gerçek dışı düşünce", Güneş, Sayı:5639, 17 Ocak 1988, s.7
- 1060- "Çağ atlamak mı çağdaşlaşmak mı?", Güneş, Sayı:5646, 24 Ocak 1988, s.7
- 1061- "Silahsız Ordu 1", Güneş, Sayı:5646, 24 Ocak 1988, s.7
- 1062- "Silahsız Ordu 2", Güneş, Sayı:5647, 25 Ocak 1988, s.7
- 1063- "Silahsız Ordu 3", Güneş, Sayı:5648, 26 Ocak 1988, s.7
- 1064- "Silahsız Ordu 4", Güneş, Sayı:5649, 27 Ocak 1988, s.7
- 1065- "Silahsız Ordu 5", Güneş, Sayı:5650, 28 Ocak 1988, s.7
- 1066- "Silahsız Ordu 6", Güneş, Sayı:5651, 29 Ocak 1988, s.7
- 1067- "Silahsız Ordu 7", Güneş, Sayı:5652, 30 Ocak 1988, s.7
- 1068- "Türk-Yunan ilişkileri", Güneş, Sayı:5653, 31 Ocak 1988, s.7
- 1069- "Devlet geleneğinde rüşvet", Güneş, Sayı:5660, 7 Şubat 1988, s.7
- 1070- "Tanzimat sonrası rüşvet", Güneş, Sayı:5667, 14 Şubat 1988, s.7
- 1071- "Türk-Yunan Dostluğu", Güneş, 15 Şubat 1988
- 1072- "Muzır yasası üzerine", Güneş, Sayı:5674, 21 Şubat 1988, s.7
- 1073- "Örtülü kadın ve moda", Güneş, Sayı:3681, 28 Şubat 1988, s.7
- 1074- "Çoğunluğun güç sınırı", Güneş, Sayı:3688, 6 Mart 1988, s.7
- 1075- "Aristides sürgünde", Güneş, Sayı:3695, 13 Mart 1988, s.7
- 1076- "Kaleler ve Üsler", Güneş, Sayı:3702, 20 Mart 1988, s.7
- 1077- "Askeri müdahaleler", Güneş, Sayı:3709, 27 Mart 1988, s.7
- 1078- "Kitap Bayramı", Güneş, Sayı:3716, 3 Nisan 1988, s.7
- 1079- "İşte bir adam", Güneş, Sayı:3723, 10 Nisan 1988, s.7
- 1080- "Yeni Türkiye Devleti", Güneş, Sayı:3737, 24 Nisan 1988, s.7
- 1081- "Oktay Rifat ve Ötesi", Güneş, Sayı:3744, 1 Mayıs 1988, s.7
- 1082- "Felsefe'de Karl Marx'ın yeri", Güneş, Sayı:3751, 8 Mayıs 1988, s.7
- 1083- "Karl Marx ve Hümanizm", Güneş, Sayı:3758, 15 Mayıs 1988, s.7
- 1084- "Marx'ı hatırlayan çevre", Güneş, Sayı:3763, 22 Mayıs 1988, s.7
- 1085- " "Yanıt yok" ", Güneş, Sayı:3793, 19 Haziran 1988, s.8
- 1086- "ABD politikası ve Türkiye", Güneş, Sayı:3800, 26 Haziran 1988, s.8
- 1087- "Ermeni sorunu ve Sovyetler", Güneş, Sayı: 3807, 3 Temmuz 1988, s.8

- 1088- "Saltanat töreni mi? Açılış mı?", Güneş, Sayı:3814, 10 Temmuz 1988, s.8
- 1089- "Uğurlu hac", Güneş, Sayı:3821, 17 Temmuz 1988, s.8
- 1090- "Yeni bir "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ", Güneş, Sayı:3828, 24 Temmuz 1988, s.5
- 1091- " 'Tehlikeli bir çığır' ", Güneş, Sayı:3832, 31 Temmuz 1988, s.5
- 1092- " 'Kanunlara saygı' ", Güneş, Sayı: 3839, 7 Ağustos 1988, s.5
- 1093- "Dil zorlanır mı?", Güneş, Sayı:3845, 14 Ağustos 1988, s.5
- 1094- "Saltanata hayır", Güneş, Sayı:3852, 21 Ağustos 1988, s.5
- 1095- "Kanun hükmünde keyfilik", Güneş, Sayı:3859, 28 Ağustos 1988, s.5
- 1096- "Akıllı evvel bir kitap", Güneş, Sayı:3865, 4 Eylül 1988, s.5
- 1097- "Pahalı bir başbakan", Güneş, Sayı:3879, 18 Eylül 1988, s.5
- 1098- "Mutluluk'a ve Ataç'a dair", Güneş, Sayı:3886, 25 Eylül 1988, s.5
- 1099- "Şiirle bitirmek isterim", Atilla Özkırımlı Cumhuriyet, Sayı:23021, 26 Eylül 1988, s.14 (söyleşi)
- 1100- "İstanbul Geceleri", Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yıl 17 Sayı:4, Ekim 1988, s.183-185 (9/05/1952 Yeni Sabah tekrarı)
- 1101- "Ya Bir Tutarsa...", Güneş, Sayı:3893, 2 Ekim 1988, s.5
- 1102- "Çocuk ve kitap", Güneş, Sayı:3900, 9 Ekim 1988, s.5
- 1103- "TRT", Güneş, Sayı:3907, 16 Ekim 1988, s.5
- 1104- "Komünizm tartışması", Güneş, Sayı:3914, 23 Ekim 1988, s.5
- 1105- "Gençlik Şurası üstüne", Güneş, Sayı: 3921, 30 Ekim 1988, s.5
- 1106- "Çankaya'daki Mustafa Kemal", Güneş, Sayı:3928, 6 Kasım 1988, s.5
- 1107- " 'Ben Atatürkçü Değilim' ", Güneş, Sayı:3935, 13 Kasım 1988, s.5
- 1108- "Son bayraktar", Güneş, Sayı:3942, 20 Kasım 1988, s.5
- 1109- "Öğretmene saygı", Güneş, Sayı:3949, 27 Kasım 1988, s.5
- 1110- " "Atatürkçülük Kimlere Kaldı" ", Güneş, Sayı:3958, 5 Aralık 1988, s.4 ve 11
- 1111- "Çankaya-Türban-YÖK", Güneş, Sayı:3961, 8 Aralık 1988, s.4 ve 11
- 1112- "Kim sahip çıkacak?", Güneş, Sayı:3965, 12 Aralık 1988, s.4
- 1113- "Oyun ve Sanat", Güneş, Sayı:3972, 19 Aralık 1988, s.4
- 1114- "Bir şiir ödülü ve Cemal Süreyya", Güneş, Sayı:3975, 22 Aralık 1988, s.4
- 1115- "Niyazi Berkes", Güneş, Sayı:3979, 26 Aralık 1988, s.4
- 1116- "Ortadoğu'daki boşluk", Güneş, Sayı:3982, 29 Aralık 1988, s.4
- 1117- "Evrensel: Kültür Soruşturması", CÖNK, Sayı:2, Ocak 1989, s.27
- 1118- "Yılbaşı düşüncesi", Güneş, Sayı:3986, 2 Ocak 1989, s.4
- 1119- "Süleyman Nazif'in Anısına", Güneş, Sayı:3989, 5 Ocak 1989, s.4
- 1120- "Atasözlerinin dediği", Güneş, Sayı: 3995, 12 Ocak 1989, s.4
- 1121- "Nazım Hikmet'te vatan kavramı", Güneş, Sayı:3999, 15 Ocak 1989, s.4
- 1122- "Yetim malı", Güneş, Sayı:4002, 19 Ocak 1989, s.4
- 1123- "Bir Pamukoğlu Varmış...", Güneş, Sayı:4006, 23 Ocak 1989, s.4 ve 11
- 1124- "Nakşibendilik ve Ötesi", Cumhuriyet, 23 Ocak 1989 (Söyleşi)
- 1125- "Evrensel kültür", Güneş, Sayı:4009, 26 Ocak 1989, s.4
- 1126- "Sosyal değişme ve kültür", Güneş, Sayı:4013, 30 Ocak 1989, s.4

- 1127- "Yanlışlık nerede", Güneş, Sayı:4016, 2 Şubat 1989, s.4 ve 11
 1128- "Neyi kurtaracağız", Güneş, Sayı:4020, 6 Şubat 1989, s.4
 1129- "Bir anıt mı dikseydik", Güneş, Sayı:4023, 9 Şubat 1989, s.4
 1130- "Baldıran zehiri", Güneş, Sayı:4027, 13 Şubat 1989, s.4
 1131- "İnsan ve doğa", Güneş, Sayı: 4030, 16 Şubat 1989, s.4 ve 11
 1132- "Devlet geleneği ve Anayasa", Güneş, Sayı:4033, 20 Şubat 1989, s.4
 1133- "İstanbul'un öteki yüzü", Güneş, Sayı:4036, 23 Şubat 1989, s.4
 1134- "Nereden nereye", Güneş, Sayı:4040, 27 Şubat 1989, s.4
 1135- "Yanlış kapı", Güneş, Sayı:4043, 2 Mart 1989, s.4
 1136- "Üç tehlike ve Tevhidi Tedrisat Kanunu", Güneş, Sayı:4047, 6 Mart 1989, s.4
 1137- "Türban tartışması", Güneş, Sayı:4050, 9 Mart 1989, s.4
 1138- "Yanılmak ve Yanılmak", Güneş, Sayı:4054, 13 Mart 1989, s.4
 1139- "Kömür ve marsık geleneği", Güneş, Sayı:4057, 16 Mart 1989, s.4
 1140- "Ne demeli..", Güneş, Sayı:4061, 20 Mart 1989, s.4
 1141- "Karşımızdaki çıkmaz", Güneş, Sayı:4064, 23 Mart 1989, s.4
 1142- "Yalnızlık ürküntüsü", Güneş, Sayı:4068, 27 Mart 1989, s.4
 1143- "Sağduyunun sillesi", Güneş, Sayı:4071, 30 Mart 1989, s.4 ve 13
 1144- "Atatürk ve Tevfik Fikret gençliği", Güneş, Sayı:4074, 3 Nisan 1989, s.4
 1145- "Devlet haysiyeti", Güneş, Sayı:4078, 6 Nisan 1989, s.4
 1146- "Çankaya'nın özelliği", Güneş, Sayı:4082, 10 Nisan 1989, s.4
 1147- "Nasıl heder edilir?", Güneş, Sayı:4085, 13 Nisan 1989, s.4
 1148- "Apoletsiz devlet", Güneş, Sayı:4090, 17 Nisan 1989, s.4
 1149- "23 Nisan Şenliği", Güneş, Sayı:4093, 20 Nisan 1989, s.4
 1150- "Cehenneme giden en kısa yol", Güneş, Sayı:4097, 24 Nisan 1989, s.4
 1151- "NATO ve Türkiye", Güneş, Sayı:4100, 27 Nisan 1989, s.4
 1152- "1 Mayıs Bayramı", Güneş, Sayı:4104, 1 Mayıs 1989, s.4
 1153- "Yanlış iktidar", Güneş, Sayı:4107, 4 Mayıs 1989, s.4
 1154- "İslamiyet ilerlemeye engel mi?", Güneş, Sayı:4114, 11 Mayıs Perşembe, s.4
 1155- "Ziya Gökalp'a göre İslamiyet'te ilerleme", Güneş, Sayı:4118, 15 Mayıs 1989, s.4
 1156- "Atatürk mucizesi: Laiklik", Güneş, Sayı:4121, 18 Mayıs 1989, s.4
 1157- "19 Mayıs'ın anlamı", Güneş, Sayı:4125, 22 Mayıs 1989, s.4
 1158- "Sait Faik için", Güneş, Sayı:4128, 25 Mayıs 1989, s.4
 1159- "Ordu ve devlet ilişkisi", Güneş, Sayı:4132, 29 Mayıs 1989, s.4
 1160- "Şu Köşeyi De Biz Dönsek!", Sosyolog Gözüyle: Cahit Tanyol'un Görüşü, Elele, Sayı:6, Haziran 1989, s.54
 1161- "Cumhurbaşkanlığı ve devlet ilişkisi", Güneş, Sayı:4135, 1 Haziran 1989, s.4
 1162- "Gidecek yerimiz var mı?", Güneş, Sayı:4139, 5 Haziran 1989, s.4 ve 11
 1163- "Yarıya inen bayrak", Güneş, Sayı:4142, 8 Haziran 1989, s.4
 1164- "Çıkmaz sokak", Güneş, Sayı:4146, 12 Haziran 1989, s.4
 1165- "Okul ve kitapları", Güneş, Sayı:4149, 15 Haziran 1989, s.4

- 1166- "Savarona kimin aklına gelirdi...", Güneş, Sayı:4153, 19 Haziran 1989, s.4
- 1167- "Bulanık kavramlar", Güneş, Sayı:4156, 22 Haziran 1989, s.4
- 1168- "Bulanık kavramlar II", Güneş, Sayı:4160, 26 Haziran 1989, s.4
- 1169- "Bulanık kavramlar III", Güneş, Sayı:4163, 29 Haziran 1989, s.4
- 1170- "Şairin Ölümü", Güneş, Sayı:4167, 3 Temmuz 1989, s.4
- 1171- "İhanet", Güneş, Sayı:4170, 6 Temmuz 1989, s.4
- 1172- "Bu maya ile...", Güneş, Sayı:4174, 10 Temmuz 1989, s.4
- 1173- "Dua edelim de...", Güneş, Sayı:4177, 13 Temmuz 1989, s.4
- 1174- "Bul karayı al parayı", Güneş, Sayı:4178, 17 Temmuz 1989, s.4
- 1175- "Yem...", Güneş, Sayı:4181, 20 Temmuz 1989, s.4
- 1176- " "Benden Sonra Tufan Olmasın" ", Güneş, Sayı:4185, 24 Temmuz 1989, s.4
- 1177- "Şiir geleneği üstüne", Güneş, Sayı:4188, 27 Temmuz 1989, s.4
(Yazar adı olarak Cahit Kayra belirtilmiş, fakat ertesi gün yazar adı Cahit Tanyol olarak düzeltilmiş)
- 1178- "Günümüz Şiirinin Çıkmazları ve Talihsizliği", Güneş, Sayı:4192, 31 Temmuz 1989, s.4
- 1179- "Kim cezalandıracak?..", Güneş, Sayı:4195, 3 Ağustos 1989, s.4
- 1180- "Özal'ın Çankaya'ya çıkması akla aykırı", Güneş, Sayı:4199, 7 Ağustos 1989, s.4
- 1181- "Cumhurbaşkanını halk mı seçsin?", Güneş, Sayı:4202, 10 Ağustos 1989, s.4 ve 15
- 1182- "Kazı-Kazan", Güneş, Sayı:4206, 14 Ağustos 1989, s.4
- 1183- "Açlık grevi ve işkence", Güneş, Sayı:4209, 17 Ağustos 1989, s.4
- 1184- "Cahit Tanyol ile Söyleşi", Yeni Nesil, Veysel Kasar, Sayı:6594, 17 Ağustos 1989, s.2 (Röp)
- 1185- "Cahit Tanyol ile Söyleşi", Yeni Nesil, Veysel Kasar, Sayı:6595, 18 Ağustos 1989, s.2 (Röp)
- 1186- "Burunları kırılırsa...", Güneş, Sayı:4213, 21 Ağustos 1989, s.4
- 1187- "Şiir ve şair üstüne", Güneş, Sayı:4216, 24 Ağustos 1989, s.4 ve 11
- 1188- "İtaat ve disiplin üstüne", Güneş, Sayı:4220, 28 Ağustos 1989, s.4
- 1189- "30 Ağustos'un düşündürdükleri", Güneş, Sayı:4223, 31 Ağustos 1989, s.4
- 1190- "Partiler üstü iki makam (Tepki metot olursa...)", Güneş, Sayı:4227, 4 Eylül 1989, s.4
- 1191- "Politik Kültür Sorunlarına İlişkin Çalışma Grubu Bildirisi", Türk-Alman Kültür Diyalogunun Sorunları ve Perspektifleri, İstanbul, 1990, s.31-40 (ortak çalışma)
- 1192- "Suudi Arabistan Müslümanlığına Doğru", Türk Henkel Dergisi, Sayı:62, Mart 1990, s.23-25
- 1193- "Rönesans, Tanzimat ve İnsana Dönüş", Türk Henkel Dergisi, Sayı:65, Haziran 1990, s.25-28
- 1194- "Felsefe ortadan kalktı, yerini fanatizm aldı", Ekonomik Bülten, Sayı:211, 20-26 Ağustos 1990, s.6
- 1195- "Marksizim ve Leninizm İflas Etti mi?", Türk Henkel Dergisi, Sayı:69, Ekim 1990, s.19-21

- 1196- "Marx ve Lenin Sağ olsalardı: Körfez Krizini Nasıl Yorumlardı?, Kapitalizmin Tarafını Mı Tutarlardı?", Türk Henkel Dergisi, Sayı:70, Kasım 1990, s.13-16
- 1197- "Bir Devlet Sorunu", Cumhuriyet, Sayı:23797, 21 Kasım 1990, s.2
- 1198- "Devlet geleneğimizin doğal uzantısı Leninizmdir", Nokta, Sayı:49, 9 Aralık 1990, s.52-53 (Soruşturma:Günümüzde Atatürk Düşüncesi...)
- 1199- "Halk mı Seçmeli?", Cumhuriyet, Sayı:23841, 4 Ocak 1991, s.2
- 1200- "Türkiye'de Aydın Kesimin Huzursuzluğu", Türk Henkel Dergisi, Sayı:74, Mart 1991, s.24-28
- 1201- "Söyleşi:Kürt Dosyası", Türk Henkel Dergisi, Sayı:76, Mayıs 1991, s.18-24
- 1202- "Türkiye'ye Yer Tayini", Türk Henkel Dergisi, Sayı:76, Mayıs 1991, s.25-28
- 1203- "Devlet Düzenine Efendi Uşak İlişkisi", Türk Henkel Dergisi, Sayı:77, Haziran 1991, s.25-28
- 1204- "Tehlikede Olan Miras", CEM, Sayı:1, Haziran 1991, s.28
- 1205- "Türk Müslümanlığı ve Alevilik", CEM, Sayı:2, Temmuz 1991, s.8
- 1206- "Demokrasinin Yitik Halkası:Laiklik", CEM, Sayı:3, Ağustos 1991, s.8-10
- 1207- "Din Sömürüsü ve Politika", CEM, Sayı:3, Eylül 1991, s.23-24
- 1208- "Eğitimde Özerklik", Aktüel, Sayı:11, 19-25 Eylül 1991, s.38-39
- 1209- "Son Bayraktar", Cumhuriyet, Sayı:24067, 24 Eylül 1991, s.2 (Güneş, 20 Kasım 1988 tekrarı)
- 1210- "Din Eğitimi ve Anayasa", CEM, Sayı:5, Ekim 1991, s.12-13
- 1211- "Rus İmparatorluğu'ndan Bu Güne", Türk Henkel Dergisi, Sayı:81, Ekim 1991, s.23-28
- 1212- "Atatürk'ün Ölümünden 53 Yıl Sonra Şeyhülislamlık ve Diyanet İşleri Başkanlığı", CEM, Sayı:6, Kasım 1991, s.7-8
- 1213- "Yeni Seçime Doğru mu?", Türk Henkel Dergisi, Sayı:82, Kasım 1991, s.27-28
- 1214- "Ebedi Şef-Milli Şef-Keyfi Şef", Cumhuriyet, Sayı: 24153, 18 Kasım 1991, s.2
- 1215- "Atatürk'ün Öğretmeni", Özgür Eğitim, Sayı:2, 24 Kasım 1991, s.62-63 (Cumhuriyet, 20 Ocak 1960 tekrarı)
- 1216- "Geleceği Yoğuran İrfan Ordusu", Cumhuriyet, Sayı:24165, 30 Kasım 1991, s.2
- 1217- "Cumhuriyeti Kemiren Üç Tehlike", Cumhuriyet, Sayı: 24179, 14 Aralık 1991, s.2
- 1218- "Veto Kavgası", Cumhuriyet, Sayı:24193, 28 Aralık 1991, s.2
- 1219- "Anadolu'nun Türkleşmesi ve Alevilik", CEM, Sayı:8, Ocak 1992, s.20-21
- 1220- "Lenin ve ötesi", 2000'e Doğru, Sayı: 1 Yıl:6, 5 Ocak 1992, s.26
- 1221- "Önce Alfabe Birliği", Cumhuriyet, Sayı:24207, 11 Ocak 1992, s.2
- 1222- "SHP Bu Hastalıktan Kurtulmadıkça...", Cumhuriyet, Sayı:24221, 25 Ocak 1992, s.2
- 1223- "Türkçe'nin Korunmasında Tarikatlerin Rolü", CEM, Sayı:9, Şubat 1992

- 1224- "Türk Dünyasına Bakış", Türk Henkel Dergisi", Sayı:85, Şubat 1992, s.25-28 (Cumhuriyet, 11 Ocak 1992 tekrarı)
- 1225- "Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bir Öneri", Cumhuriyet, Sayı:24235, 8 Şubat 1992, s.14
- 1226- "Minareye Kılıf Bulunmazsa", Cumhuriyet, Sayı:24239, 22 Şubat 1992, s.14
- 1227- "Tarikat ve Kadın", CEM, Sayı:10, Mart 1992, s.6-7
- 1228- "Türban ve Moda Babında", Cumhuriyet, Sayı:24263, 7 Mart 1992, s.14
- 1229- "Üniversite ve Özerklik Babında...", Cumhuriyet, Sayı:24227, 21 Mart 1992, s.14
- 1230- "Sevgi Ahlakı ve Laiklik", CEM, Sayı:11, Nisan 1992, s.10-11
- 1231- "TSE Damgalı Devlet Adamlığı", Cumhuriyet, Sayı:24291, 4 Nisan 1992, s.14
- 1232- "Vatandaş ve Halk Kavramları Üstüne", CEM, Sayı:12, Mayıs 1992, s.7-8
- 1233- "Güneydoğu Sorunu ve Çözüm Arayışları Paneli", Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti adına Nejat Eczacıbaşı tarafından yönetilen konferans, 18 Mayıs 1992
- 1234- "Tarih Yozlaşır mı", CEM, Sayı:15, Ağustos 1992, s.4-6
- 1235- "İslamiyet'te Laiklik Mümkün müdür?", Milliyet, 12 Kasım 1992
- 1236- "Yozlaşmış Bir Kanun:Anayasa", CEM, Sayı:18, Kasım 1992, s.6-8
- 1237- "Suçların Ödüllendirildiği Ülke", CEM, Sayı:19, Aralık 1992, s.12-13
- 1238- "Şiirin Gizli Açık ve Gizli Tarihi, Cahit Tanyol ile Söyleşi", Tuğrul Tanyol, Varlık, Sayı:1023, Aralık 1992, s.33-35 (söyleşi)
- 1239- "Balkanlardaki Dram", Görüş (TÜSİAD Dergisi), Sayı:8, Mart 1993, s.18-22
- 1240- "Kürt Meselesi:Devlet İlişki Kurmalı", Panorama, Sayı:6, 19-25 Mayıs 1993, s.55
- 1241- "Sivas Olaylarının Arkasındaki Gerçek ve Alevilere Düşen Görev", CEM, Sayı:28, Eylül 1993, s.5-6
- 1242- "Boran'ın Ahlakî Kişiliği ve Niyazi Berkes", Toplum Bilim: Türk Toplum Bilimi Özel Sayısı, Sayı:2, Ekim 1993, s.37-39 (Güneş, 19 Ekim 1987 ve Güneş, 26 Aralık 1988 tekrarı)
- 1243- "İslamiyetin Çıkmazları", CEM, Sayı:30, Kasım 1993, s.5-6
- 1244- "Önemli Olan Demokrasiyi Değil, Devleti Kurtarmak", Metin Sezgin, Bursa Hakimiyet, Sayı:7279-5118, 10 Kasım 1993, s.1 ve 7 (Söyleşi)
- 1245- "Tarihimizin Yaşayan Tanıkları: Cahit Tanyol", Alleben, Sayı:8, Aralık 1993, s.34-36
- 1246- "Soruşturma: Bir Yılın Ardından", Kitap Dergisi (Dünya), Sayı:26, 3 Aralık 1993, s.4
- 1247- "Ve İşte Devlet", CEM, Sayı:32, Ocak 1994, s.4-5
- 1248- "Devletin Olmadığı Yerde Demokrasi Olmaz", Türk Henkel Dergisi, Sayı:108, Ocak 1994, s.16-24
- 1249- "Tek Çıkar Yol:Laiklik", TYS (Türkiye Yazarlar Sendikası) Edebiyat, Sayı:3, 3 Ocak 1994, s.6-9
- 1250- "Bu Da İkinci Cumhuriyet", CEM, Sayı:33, Şubat 1994, s.9-10

- 1251- "Atatürkçülük Nedir Ne Değildir?", CEM, Sayı:34, Mart 1994, s.5-7
(Yazko Somut, 11 Kasım 1983 tekrarı)
- 1252- "Tarihimizin Yaşayan Tanıkları: Cahit Tanyol", Alleben, Sayı:9, Mayıs 1994, s.32-34
- 1253- "Saçı Bitmemiş Yetim Ahı", CEM, Sayı:37, Haziran 1994, s.10-11
- 1254- "Bilgi Toplumunun Temeli Laik Düşüncedir", Türk Henkel Dergisi, Sayı:119, Aralık 1994, s.15-24
- 1255- "Alevi Şeriatı", CEM, Sayı:44, Ocak 1995, s.5-6
- 1256- "Vatandaş Çiller", Pazar Postası, Sayı:55, 7 Ocak 1995, s.7
- 1257- "Ver Gitsin", Pazar Postası, Sayı:56, 14 Ocak 1995, s.6
- 1258- "Aziz Şeytan Peşinde", Pazar Postası, Sayı:58, 28 Ocak 1995, s.7
- 1259- "Alevilik ve Kadın", CEM, Sayı:45, Şubat 1995, s.5-6
- 1260- "Bir Siyasi Cinayet: Türkçe Ezan Neden Kalktı", Pazar Postası, Sayı:60, s.6
- 1261- "Enteller ve Entellektüeller", Pazar Postası, Sayı:62, 25 Şubat 1995, s.3
- 1262- "Hayır ve Şer Kapısı", CEM, Sayı:46, Mart 1995, s.3-4
- 1263- "Devlete Hafiflik Yakışmaz", Pazar Postası, Sayı:64, 11 Mart 1995, s.6
- 1264- "Tehlike Sinyalleri", Pazar Postası, Sayı:65, 18 Mart 1995, s.7
- 1265- "Oyunun Arkasındaki Gerçek", Pazar Postası, Sayı:66, 25 Mart 1995, s.6
- 1266- "Alevi Katliamının Altında Yatan Gerçekler", CEM, Sayı:47, Nisan 1995, s.8-9
- 1267- "Adalet Özür Dileseydi", Pazar Postası, Sayı:68, 8 Nisan 1995, s.6
- 1268- "Kıyak Emekliler Arpalığı", Pazar Postası, Sayı:69, 15 Nisan 1995, s.6
- 1269- "Hakaret Borsası", Pazar Postası, Sayı:70, 22 Nisan 1995, s.6
- 1270- "Anayasa İçindeki Bomba:Diyanet Başkanlığı ve Zorunlu Din Dersleri", CEM, Sayı:48, Mayıs 1995, s.4-5
- 1271- "Cemil Cahit Güzelbey", Pazar Postası, Sayı:72, 6 Mayıs 1995, s.6
- 1272- "Çerçi Yuları", Pazar Postası, Sayı:73, 13 Mayıs 1995, s.6
- 1273- "Referandum, Demirel ve Sokrates", Pazar Postası, Sayı:74, 20 Mayıs 1995, s.6
- 1274- "Hz. Hüseyin ve Kerbela", CEM, Sayı:49, Haziran 1995, s.5-6
- 1275- "Basın Kahramanlığı ve Medya Süvariliği", Pazar Postası, Sayı:76, 3 Haziran 1995, s.6
- 1276- "Cuma Namazı Tartışması", Pazar Postası, Sayı:78, 17 Haziran 1995, s.7
- 1277- "Bir Devlet Suçu", Pazar Postası, Sayı:80, 1 Temmuz 1995, s.7
- 1278- "Neden Hitit Güneşi", Pazar Postası, Sayı:82, 15 Temmuz 1995, s.6
- 1279- "El Öpenler Meclisinde Dağ Fare mi Doğurdu?", Pazar Postası, Sayı:84, 29 Temmuz 1995, s.6
- 1280- "Nankörlüğün Lanetlediği Toprak", CEM, Sayı: 51, Ağustos 1995, s.5-6
- 1281- "Bu Yüz Adamı Kim Besleyecek", Pazar Postası, Sayı:87, 19 Ağustos 1995, s.3

- 1282- "İnanç Düşünceye Egemen Olursa", Pazar Postası, Sayı:88, 26 Ağustos 1995, s.6
- 1283- "Şeriat Ama Hangi Şeriat?", CEM, Sayı:52, Eylül 1995, s.6
- 1284- "Şeriat Denen Öcü", Pazar Postası, Sayı:89, 2 Eylül 1995, s.3
- 1285- "CHP...Böyle Bir Parti Var mı ki?", Pazar Postası, Sayı:90, 9 Eylül 1995, s.7
- 1286- "CHP'nin Üç Dönemi ve Deniz Baykal", Pazar Postası, Sayı:91, 16 Eylül 1995, s.4
- 1287- "Devlet ve Otorite", CEM, Sayı:53, Ekim 1995, s.4-5
- 1288- "Cumhuriyetin 'Asrı Saadet Sahabeleri'", Pazar Postası, Sayı:94, 7 Ekim 1995, s.3
- 1289- "İşçi ve Sorumluluk", Pazar Postası, Sayı:97, 28 Ekim 1995, s.3
- 1290- "Demokratik ve Teokratik İki Mezhep", CEM, Sayı:54, Kasım 1995, s.2-3
- 1291- "Atatürk'ün Gerçek Düşmanları", Pazar Postası, Sayı:99, 11 Kasım 1995, s.5
- 1292- "Üçüncü Dalganın Politikası Üzerine", Pazar Postası, Sayı:101, 25 Kasım 1995, s.5
- 1293- "Başka Partilere Gerek Var mı?", Pazar Postası, Sayı:106, 30 Aralık 1995, s.7
- 1294- "Evren Paşa Yemini", Pazar Postası, Sayı:108, 13 Ocak 1996, s.7
- 1295- "Demek ki Kumaş Çürümüş", Pazar Postası, Sayı:111, 3 Şubat 1996, s.7
- 1296- "RP Öcü mü?", Pazar Postası, Sayı:113, 17 Şubat 1996, s.6
- 1297- "Türkçe Ezan Kurbanı Bir Başsavcı", Pazar Postası, Sayı:115, 2 Mart 1996, s.2
- 1298- "Hukuk Devletininde Olduğu Yerde Kanundan Ayrıcalık Olmaz", Pazar Postası, Sayı:117, 16 Mart 1996, s.2
- 1299- "Refah Partisi Şeriatçı mıdır?", Pazar Postası, Sayı:119, 30 Mart 1996, s.7
- 1300- "Devlet İçin En Büyük Tehlike", Pazar Postası, Sayı:121, 13 Nisan 1996, s.7
- 1301- "Turnusol Kağıdı", Pazar Postası, Sayı:124, 5 Mayıs 1996, s.7
- 1302- "19 Mayıs'ın Neresindeyiz?", Pazar Postası, Sayı:126, 19 Mayıs 1996, s.7
- 1303- "Bu Ne Biçim Demokrasi", Pazar Postası, Sayı:128, 2 Haziran 1996, s.7
- 1304- "Sosyalizm ve Yeni Sol 1", Pazar Postası, Sayı:131, 23 Haziran 1996, s.6
- 1305- "Sosyalizm ve Yeni Sol 2, Sınıf 1789-Kadro 1919", Pazar Postası, Sayı:132, 30 Haziran 1996, s.4
- 1306- "Bodrum Tehlikede", Pazar Postası, Sayı:135, 21 Temmuz 1996, s.7
- 1307- "Orman Yangınları", Pazar Postası, Sayı:137, 4 Ağustos 1996, s.10
- 1308- "Görünen Köye Kılavuz İstemez", Pazar Postası, Sayı:139, 18 Ağustos 1996, s.6
- 1309- "İki Suçlu", Pazar Postası, Sayı:141, 1 Eylül 1996, s.7
- 1310- "Şeriate Çağrı", Pazar Postası, Sayı:145, 29 Eylül 1996, s.7

- 1311- "Dil Suçluları ve Türkçenin Yozlaşması", Pazar Postası, Sayı:143, 15 Eylül 1996, s.6
- 1312- "İrtica ve Şeriat Ayrımı", Türk Henkel Dergisi, Sayı:146, Mart 1997, s.11-16
- 1313- "Cahit Tanyol ile Söyleşi", Ayhan Aydın, CEM, Sayı 76, Mart 1998, s.11-13
- 1314- "Bir Ümmetsiz Peygamber", ENKA'dan Haberler, Sayı:40, Nisan 1997, s.2-3
- 1315- "Cahit Tanyol'dan Vali Muammer Güler'e (Gaziantep Valisi) Mektup", Güncel, Sayı:452, 18 Aralık 1998, s.1
- 1316- "Gaziantep Sitesi", Güncel, Sayı:458, 25 Aralık 1998, s.1-2
- 1317- "İkinci Cumhuriyetçilere Karşı İkinci Kuvay-ı Milliye", "Haftanın Konuğu:Cahit Tanyol", Füsun İkikardeş, Aydınlık, Sayı:610, 28 Mart 1999, s.16-17 (Söyleşi)
- 1318- "Cumhuriyetin ilk Meclislerinde Aydınlar", E Dergisi, Sayı:1, Nisan 1999, s.20-21
- 1319- "Hayırlığın Böylesi", Cumhuriyet, Sayı:26883, 15 Mayıs 1999, s.2
- 1320- "Şiire ve Şaire Dair", E Dergisi, Sayı:3, Haziran 1999, s.29
- 1321- "Nisuz, Şair Buluşmaları", E Dergisi, Sayı:5, Ağustos 1999, s.26-27
- 1322- "Necip Fazıl ve Büyük Doğu Olayı", E dergisi, sayı:7, Ekim 1999, s.20-21
- 1323- "Yılbaşı Düşüncesi", E Dergisi, Sayı:10, Ocak 2000, s.34-35
- 1324- "Sonbahar Hüznü" "Hayyam'ca", E Dergisi, Sayı:14, Mayıs 2000, s.18 (şiir)
- 1325- "Sular Unutmuşsa Akmayı", E Dergisi, Sayı:16, Temmuz 2000, s.20 (şiir)
- 1326- "Cahit Tanyol İle Söyleşi", Ali Akay, Besim Dellaloğlu, Emre Işık, Toplumbilim: Aydınlanma Özel Sayısı, Sayı:11, Temmuz 2000, s.189-198 (Söyleşi)
- 1327- "Anarşi ve Terör I", Kızıldeli, Sayı:1, Şubat 2001, s.9-10
- 1328- "Dil Suçluları ve Türkçe'nin Yozlaşması", Kızıldeli, Sayı:2, Mart 2001, s.12-13 (Pazar Postası, 15 Eylül 1996 tekrarı)
- 1329- "Soruşturma: Beden Yaşlanıyor Ya Edebiyatçı...", Kitap Dergisi (Dünya), Sayı:119, 7 Eylül 2001, s.7
- 1330- "Kıyak Emekliler Saltanatı:Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezere Açık Mektup", Aydınlık, 21 Ekim 2001, s.18
- 1331- "Adle Bacının Sopası", Geçmişten Günümüze Nizip, İŞMONT Kültür Yayınları:1, 2002, s.58-59
- 1332- "Anılarda Nizip", Geçmişten Günümüze Nizip, İŞMONT Kültür Yayınları:1, 2002, s.60-69
- 1333- "Nizip", Geçmişten Günümüze Nizip, İŞMONT Kültür Yayınları:1, 2002, s.98-99
- 1334- "Yüz Yaşında Bir Filozof: Hilmi Ziya Ülken", Bilim ve Ütopya, Sayı:92, Şubat 2002, s.2
- 1335- "Düş Yorgunu", CEM, Sayı:127, Ocak 2003, s.117-118
- 1336- "Hayata, Edebiyata, Düşünceye Dair", Tuğrul Tanyol, Cogito, Bahar 2003, s.55-99 (söyleşi)

- 1337- "Bir Çağın Serüveni:Necip Fazıl", Kaşgar, Sayı:31, Ocak-Şubat 2003, s.90-95
- 1338- "Serum Kavanozundaki Adam", Kaşgar, Sayı:32, Mart-Nisan 2003, s.52-56
- 1339- "Türban Amaç mı Araç mı?:1", Cumhuriyet, Sayı:28573, 30 Aralık 2003, s.6
- 1340- "Türban Amaç mı Araç mı?:2", Cumhuriyet, Sayı:28574, 31 Aralık 2003, s.9
- 1341- "Türban Amaç mı Araç mı?:3", Cumhuriyet, Sayı:28575, 1 Ocak 2004, s.6

10. KAYNAKLAR

10.1. Kitaplar

AHMAD, Feroz (1996), **Demokrasi Sürecindeki Türkiye (1945-1980)**, 2. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul.

ÇANDAR, Tevfik (2004a), **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950 Arası)**, 3. Baskı, İmge Yayınları, İstanbul.

ÇANDAR, Tevfik (2004b), **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, 3. Baskı, İmge Yayınları, İstanbul.

ÇANDAR, Tevfik (2003), **Türkiye'nin Ekonomi Tarihi (1900-1960)**, 1. Baskı, İmge Yayınları, İstanbul.

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram (1999), **Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar**, 1. Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul.

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram (2001), **Türk Sosyoloji Tarihine Giriş**, Birinci Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul.

KAYALI, Kurtuluş (2001), **Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri**, Birinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

KAYALI, Kurtuluş (2002), **Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm (2001), Derleme, Editör: Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, Derleme.

KONGAR, Emre (1982), **Türk Toplum Bilimcileri I**, 1. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KONGAR, Emre (2004), **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

TANYOL, Cahit (1954), **Sanat ve Ahlak**, 1. Baskı, İ.Ü.E.F. Yayınları No:577, İstanbul.

TANYOL, Cahit (1960), **Sosyal Ahlak: Laik Ahlaka Giriş**, 1. Baskı, İ.Ü.E.F. Yayınları No: 848, İstanbul.

TANYOL, Cahit (1970), **Sosyolojik Açıdan, Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar**, 1. Baskı, Okat Yayınevi.

TANYOL, Cahit (1981), **Atatürk ve Halkçılık**, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

TANYOL, Cahit (1994), **Laiklik ve İrtica**, 2. Basım, Altın Kitaplar, İstanbul

TANYOL, Cahit (1989), **Neden Türban (Şeriat ve İrtica)**, 2. Baskı, Gendaş Yayınları, İstanbul.

TANYOL, Cahit (2003), **Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu**, 1. Baskı, Gendaş Yayınları, İstanbul.

ZÜRCHER, Erik Jan (2004), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 17. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

10.2. Makaleler

BARLAS, Canan, (1987), "Cahit Tanyol: Bizde Doğu Batı Meselesi Çelişki Değil Kavga"dır", **Türk Henkel Dergisi**, 26, Şubat : 13-15 (Söyleşi).

BORAN, Behice, (12 Eylül 1962), "Türkiye'de Burjuvazi Yok mu?", **YÖN**, 39.

BORAN, Behice, (28 Kasım 1962), "Metot Açısından Feodalite ve Mülkiyet: Marksist Metot Nedir?", **YÖN**, 50, Kasım : 13.

BORAN, Behice, (5 Aralık 1962), "Metot Açısından Feodalite ve Mülkiyet: Osmanlılarda Mülkiyet Meselesi", **YÖN**, 51, Aralık : 13.

KAÇMAZOĞLU, H. Bayramoğlu (1991), "Türk Sosyolojisinin Bugünkü Durumu Üzerine", **75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji**, 1. Baskı, Bağlam Yayınları, s.145-150, İstanbul.

COŞKUN, İsmail (1991), "Sosyoloji Bölümünün Tarihine Dair", **75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji**, 1. Baskı, Bağlam Yayınları, s.13-23, İstanbul.

ERGUN, Doğan, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Sosyoloji ve Gelişmesi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, XIII, s.2160-263, İstanbul.

İLYASOĞLU, Aynur, "Türkiye'de Sosyolojinin gelişmesi ve Sosyoloji Araştırmaları", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, VIII, s.2165-2167, İstanbul.

KASAR, Veysel (18 Ağustos 1989), "Cahit Tanyol ile Söyleşi", **Yeni Nesil Gazetesi**.

RIGOS, John (1 Mayıs 1963) "Turkish Socialists Organize", **The Christian Science Monitor Gazetesi**, Boston-USA, Volume:55 No: 132 (Cahit TANYOL ile söyleşi).

SEZER, Baykan (1989), "Türk Sosyologları ve Eserleri I", **Sosyoloji Dergisi**, 3. Dizi, 1, s.16-18.

SEZGİN, Metin (10 Kasım 1993), "Önemli Olan Demokrasiyi Değil, Devleti Kurtarmak", **Bursa Hakimiyet Gazetesi** (Söyleşi).

TANYOL, Cahit (1942), "Milliyet ve San'at", **Değirmen**, 3, Birinci Kanun : 68-70.

TANYOL, Cahit (1947), "Beş Şehir", **İstanbul**, 1, Ocak : 53-55

TANYOL, Cahit (1947), "Din ve Ahlak Meseleleri ve bir Ahlak Kitabı", **İstanbul**, 2, Şubat: 139-142.

TANYOL, Cahit (1 Nisan 1948), "Demokrasinin Ahlak Temelleri", **Son Telgraf Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (23 Nisan 1948), "İki Müslüman Cenazesi", **Son Telgraf Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (4 Temmuz 1948), "İslamiyet'te Laiklik Mümkün müdür?", **Son Telgraf Gazetesi**.

TANYOL, Cahit, (18 Temmuz 1948)"İslamiyet'te Laiklik Nasıl Düşünülmelidir?", **Son Telgraf Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (28 Nisan 1950), "Demokrasi ve Ahlak", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (22 Eylül 1950), "Milli Terbiyenin Şartları", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (29 Eylül 1950), "Milli Terbiye ve Aşağılık Duygusu", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (6 Ekim 1950), "Aşağılık Duygusunun Sebepleri", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (13 Ekim 1950), "Kültür Münasebeti", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (16 Mart 1951), "Fikir An'anesi", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (11 Mayıs 1951), "Hakimiyet ve İçtimai Sınıflar", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (22 Haziran 1951), "Avrupa Dilenciligi", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (27 Haziran 1952), "Batı Medeniyeti ve Kapıkulu Zihniyeti", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (29 Haziran 1951), "Hatalarımızın Uçurumu", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (27 Temmuz 1951), "Nizip Müftüsü", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (9 Kasım 1951), "Atatürk", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (16 Kasım 1951), "Din Bezirganları", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (30 Kasım 1951), "Hayat ve Laiklik Karşısında İslamiyet", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (29 Şubat 1952), "İçtimai Hayatta Örf ve Adetlerin Ruhu", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (14 Mart 1952), "Cinayetlerin İçtimai Sebepleri", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1952), "İçtimai Şahsiyet", **Türk Folklor Araştırmaları**, 35, Haziran : 1.

TANYOL, Cahit (13 Haziran 1952), "Tarih Terbiyesi", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (22 Ağustos 1952), "Kanun Çıkarma Hastalığı", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1952), "Örf, Adet, Sanat", **Sosyoloji Dünyası Dergisi**, 2, Ekim: 47-49.

TANYOL, Cahit (28 Kasım 1952), "Dergilerin Mühim Vazifeleri", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (23 Ocak 1953), "Hans Freyer'in Konferansları", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (30 Ocak 1953), "Din ve Milliyet", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (13 Şubat 1953), "İrk ve Milliyet", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (13 Mart 1953), "Din Dersleri ve Layiklik", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (17 Ekim 1953), "Gerçek İnkılap", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (4 Eylül 1953), "Kültür Değişmeleri", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (11 Eylül 1953), "Kültür Değişmeleri II", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (5 Şubat 1954) "Milliyetçilik ve Faşizm", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (7 Mayıs 1954), "Siyasi Partilerimizin Tahlil ve Tenkidi", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (21 Mayıs 1954), "Siyasi Partilerimizin Tahlil ve Tenkidi II", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (18 Haziran 1954), "Siyasi Partilerimizin Tahlil ve Tenkidi III", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (25 Haziran 1954), "Siyasi Partilerimiz ve Demokrat Parti IV", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1954), "Kültür Değişmeleri", **İstanbul Sanat ve Edebiyat**, 9, Temmuz : 46.

TANYOL, Cahit (18 Mayıs 1955), "Cemiyet ve Cemaat", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1955), "Türk Milliyetçiliğinin Gerçekleri ve Türkçülük", **Türk Yurdu**, 245, Haziran : 903-906.

TANYOL, Cahit (23 Mart 1956), "80. Doğum Yıldönümünde Ziya Gökalp'in Kürsüsü", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1953), "Batı-Doğu Dramı", **Varlık**, 369, Temmuz : 6.

TANYOL, Cahit (3 Temmuz 1953), "Softalık Nedir?", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (10 Temmuz 1953), "Örf ve Adet Değişmeleri", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (16 Temmuz 1960), "Parti Teşkilatı ve Halk Hakimiyeti", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (7 Ağustos 1953), "Yahya Kemal ve Kocamustafapaşa", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (12 Şubat 1954), "Ahlak Terbiyesinin Şartları", **Yeni Sabah Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1955), "Örf ve Adet ve İslam Hukuku", **Türk Yurdu**, 241, Şubat: 590-593.

TANYOL, Cahit (10 Mart 1955), "Sahte Milliyetçilik ve Sahte Dindarlık", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (31 Mart 1955), "Değişmeyen Derdler", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1955), "Hukuk ve İçtimai Realite", **Siyasi İlimler Mecmuası**, 289, Nisan: 27-30.

TANYOL, Cahit (10 Eylül 1955), "Din ve Devlet", 10 Eylül 1955, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1955), "Yarım Aydın ve Aşağılık Duygusu", **Türk Yurdu**, 249, Ekim : 259-262.

TANYOL, Cahit (1956), "Din ve Mektep", **Türk Yurdu**, 252, Ocak : 499-502.

TANYOL, Cahit (17 Mart 1956), "Çarşafa Dair...", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (26 Mayıs 1956), "Tanımadığımız Bir Türk İdealisti, Hoca Kadri Efendi", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (22 Kasım 1956), "Din Terbiyesi", **Havadis Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (23 Kasım 1956), "Din Terbiyesi ve Devlet", **Havadis Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (24 Kasım 1956), "Din Terbiyesi ve Laik Öğretim", **Havadis Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (27 Kasım 1956), "Din ve Ahlak Dersi", **Havadis Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (28 Kasım 1956), "İrtica ve Halk", **Havadis Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (29 Kasım 1956), "İki Tip Çıban", **Havadis Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (31 Aralık 1956), "Yobaz Damgası", **Havadis Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (2 Ocak 1957), "Zihniyet İnkılabı", **Havadis Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (5 Şubat 1957), "Avrupa Medeniyeti ve Biz", **Havadis Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (6 Şubat 1957), "Avrupa Ahlakı ve Biz", **Havadis Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1 Mart 1957), "İleri-Geri-2", **Havadis Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (4 Mart 1957), "Dinde Reform", **Havadis Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (10 Mart 1957), "Komisyon Ticareti", **Havadis Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (31 Mart 1957), "Biz Bize Benzeriz", **Havadis Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (11 Nisan 1957), "Bir Zihniyete Cevap", **Havadis Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (15 Nisan 1957), "Çarşaf", **Havadis Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (6 Haziran 1958), "İngiltere'de Üniversitelerin Bize Verdikleri Ders", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (11 Ekim 1958), "Kur'an ve İbadet", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (20 Ekim 1958), "Türkçe İbadet ve Din Terbiyesi", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (7 Şubat, 1959), "Batılaşmanın Neresindeyiz?", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (14 Şubat 1959), "Mebus Maaşları", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (3 Mart 1959), "Hoca Kadri Efendinin Parlamentosu III", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (4 Mart 1959), "Hoca Kadri Efendinin Parlamentosu IV", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (23 Nisan 1959), "Yobaz Ahlakı", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (21 Kasım 1959), "Sivil Yobazlar", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (13 Haziran 1960), "Uyanık Olalım", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (25 Haziran 1960), "Ordu-Gençlik ve Üniversite", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (30 Temmuz 1960), "27 Mayıs'tan Beklediğimiz", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (9 Ağustos 1960), "Devlet Dini-Millet Dini", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (2 Mart 1962), "Gerçek Üstüne", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (23 Mart 1962), "Hürriyet Kalıbı", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (13 Nisan 1962), "Demokrasi Kalıbı", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (25 Mayıs 1962), "Halka Doğru...", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (15 Haziran 1962), "Batı Demokrasileri ve Biz", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (22 Haziran 1962), "Demokraside İki Yön", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (29 Haziran 1962), "Zengin-Fakir", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (13 Temmuz 1962), "Batı Medeniyetinde Kişilik Layık Tavrı-Dini Tavrı", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (20 Temmuz 1962), "İlim İmamlığı ve Batı", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (27 Temmuz 1962), "İnkılap ve Bir Anlayış", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (3 Ağustos 1962), "Bir Cevap ve Cevabı", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (10 Ağustos 1962), "Bir Cevap", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (7 Eylül 1962), "Türk Milleti ve Toplumculuk", **Cumhuriyet Gazetesi.**

TANYOL, Cahit (31 Eylül 1962), "Türkiye'de Mülkiyet Meselesi", **YÖN**, 46, Eylül : 7-8.

TANYOL, Cahit (5 Ekim 1962), "Bunalım", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (17 Ekim 1962), "Türkiye'de Burjuva Meselesi", **YÖN**, 44, Ekim : 6-7.

TANYOL, Cahit (10 Kasım 1962), "Atatürk İlkeleri", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (23 Kasım 1962), "Din Adamı ve Yobaz", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (7 Aralık 1962), "Neyi Kurtarmak İstiyoruz", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (25 Ocak 1963), "Fikir ve Aksiyon", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (15 Şubat 1963), "Sosyalizm ve Milliyetçilik", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (22 Şubat 1963), "Ziya Gökalp ve Sosyalizm", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (15 Mart 1963), "Bir Öğretmenin Mektubu", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (29 Mart 1963), "Mustafa Kemal'in Çocukları", **Cumhuriyet Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (9 Temmuz 1965), "Tehlike Çanı I", **YÖN**, 118, Temmuz : 16.

TANYOL, Cahit (13 Ağustos 1965), "Tehlike Çanı III:Çıkar Yol Niçin Sosyalizm?", **YÖN**, 124, Ağustos : 16.

TANYOL, Cahit (17 Eylül 1965), "Tehlike Çanı IV:Çıkar Yol Niçin Sosyalizm?", **YÖN**, 129, Eylül : 12.

TANYOL, Cahit (15 Temmuz 1966), "Görünmeyen İşgal", **YÖN**, 172, 15 Temmuz : 14.

TANYOL, Cahit (1966), "Aydın Din Adamı Sorunu", **CEM**, 2, Ağustos : 10-11

TANYOL, Cahit (1966), "Prof. Cahit Tanyol'la Bir Konuşma", **Olay**, 1, Aralık : 1,7

TANYOL, Cahit (6 Ocak 1970), "Gençlik İhtilalleri Çağı V", **Yeni İstanbul Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (19 Nisan 1970), "Türk Toplumunu Silahlanıyor mu?", **Milliyet Gazetesi** (Ali Gevgili yönetiminde forum).

TANYOL, Cahit (1971), "Tanzimat ve Şinasi", **Yeni İnsan**, 105, Eylül : 12-15.

- TANYOL, Cahit (11 Kasım 1971), "Yenici ve İlerici Atatürk", **Milliyet Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (5 Ocak 1972), "1971 Türkiye'sine Yön Veren Gerçekler", **Milliyet Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (5 Ocak 1973), "Yaşadığımız Çelişkilerin Düğüm Noktası", **Milliyet Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (1973), "Türk Sosyolojisinin Bazı Sorunları", **Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, s.429-432
- TANYOL, Cahit (29 Ocak 1975), "Atatürk'ün Büyük Millet Meclisi", **Milliyet Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (27 Haziran 1976), "İtalya ve Batı Avrupa Komünizmi", **Milliyet Gazetesi** (Ali Gevgili yönetiminde forum).
- TANYOL, Cahit (26 Mart 1978), "Uluslar arası Terörün Ardında Neler Var?", **Milliyet Gazetesi** (Ali Gevgili yönetiminde forum).
- TANYOL, Cahit (15 Ekim 1978), "Terörün Gerçek Kökleri ve Çözüm Yolları", **Milliyet Gazetesi** (Ali Gevgili yönetiminde forum).
- TANYOL, Cahit (29 Temmuz 1979), "Örgütlü Terör, Partiler ve Çözüm Yolu", **Milliyet Gazetesi** (Ali Gevgili yönetiminde forum).
- TANYOL, Cahit (29 Ekim 1980), "Atatürk'ün Egemenlik Anlayışı ve Cumhuriyet", **Milliyet Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (29 Ekim 1981), "Cumhuriyet'in Gerisindeki Gerçek", **Milliyet Gazetesi**.
- TANYOL, Cahit (1982), "Tanzimat ve Getirdikleri", **C. Orhan Tütengil'e Armağan**, İ.Ü.İ.F. Yayınları, 1982, s.163-171.
- TANYOL, Cahit (1983), "Atatürk ve Gençlik", **Yeni İş Dünyası**, 41, Mart: 9-14
- TANYOL, Cahit (11 Kasım 1983), "Kemalizm Yoktur, Kemalistler Vardır", **Yazko Somut**, 41, Kasım : 7.
- TANYOL, Cahit (27 Nisan 1984), "Devlet ve Otorite", **Yazko Somut**, 55, Nisan : 6
- TANYOL, Cahit (1984), "Demokrasi Gerçeği", **DEMOKRASİ**, Yazko Ortak Kitap 2, Haziran : 46-49.
- TANYOL, Cahit (1984), "Bağımsızlık Üzerine", **BAĞIMSIZLIK**, Yazko Ortak Kitap 3, Haziran : 39-55.
- TANYOL, Cahit (1984), "Yanıtlar", **AYDIN**, Yazko Ortak Kitap 10, Ekim : 72-80

TANYOL, Cahit (1985), "İçimizdeki Çelişki:Kültür", **Yazko Edebiyat**, 51, Nisan : 4-8.

TANYOL, Cahit (2 Haziran 1987), "Osmanlı Döneminde Yerel Yönetimler", **Gölge Adam Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (26 Temmuz 1987), "Köleleştirilmiş devlet", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (2 Ağustos 1987), "Mevlevi akçesi", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (9 Ağustos 1987), "Vurdumduymazlık mantığı", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (23 Ağustos 1987), "Dilenciler demokrasisi", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (6 Eylül 1987), "Orta oyuncular", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (4 Ekim 1987), "Parti başkanlarının sorumluluğu", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (8 Kasım 1987), "Özgür irade ve seçim", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (22 Kasım 1987), "Muhalefet boşluğu", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (6 Aralık 1987), "Gerçek emekçiler", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (14 Ocak 1988), "Tehlikeli Bir Kanun", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (28 Şubat 1988), "Örtülü kadın ve moda", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (13 Mart 1988), "Aristides sürgünde", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (15 Mayıs 1988), "Karl Marx ve Hümanizm", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (26 Ocak 1989), "Evrensel kültür", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (2 Şubat 1989), "Yanlışlık nerede", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (6 Şubat 1989), "Neyi kurtaracağız", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (20 Mart 1989), "Ne demeli..", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (4 Mayıs 1989), "Yanlış iktidar", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (18 Mayıs 1989), "Atatürk Mucizesi: Laiklik", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (6 Temmuz 1989), "İhanet", **Güneş Gazetesi**.

TANYOL, Cahit (1991), "Türkiye'ye Yer Tayini", **Türk Henkel Dergisi**, 76, Mayıs : 25-28.

TANYOL, Cahit (1991), "Devlet Düzenine Efendi Uşak İlişkisi", **Türk Henkel Dergisi**, 77, Haziran : 25-28.

TANYOL, Cahit (1992), "Tarikat ve Kadın", **CEM**, 10, Mart : 6-7.

TANYOL, Cahit (1992), "Sevgi Ahlakı ve Laiklik", **CEM**, 11, Nisan: 10-11.

TANYOL, Cahit (1994), "Devletin Olmadığı Yerde Demokrasi Olmaz", **Türk Henkel Dergisi**, 108, Ocak : 16-24.

TANYOL, Cahit (8 Nisan 1995), "Adalet Özür Dileseydi", **Pazar Postası**.

TANYOL, Cahit (15 Nisan 1995), "Kıyak Emekliler Arpalığı", **Pazar Postası**.

TANYOL, Cahit (19 Ağustos 1995), "Bu Yüz Adamı Kim Besleyecek", **Pazar Postası**.

TANYOL, Cahit (16 Mart 1996), "Hukuk Devletin Olduğu Yerde Kanundan Ayrıcalık Olmaz", **Pazar Postası**.

TANYOL, Cahit (21 Ekim 2001), "Kıyak Emekliler Saltanatı:Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezere Açık Mektup", **Aydınlık**.

TOPRAK, Zafer (1988), "Türkiye'de Toplumbilimin Doğuşu", **Türk Toplumbilimcileri 2**, Remzi Kitabevi, s.15-29.

10.3. Tezler

Afşin, Ruhsar (1989), **Cahit Tanyol Hayatı ve Eserleri**, Yayınlanmamış dönem tezi, M.S.G.S.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul.

Yıldırım, Nevzat (1973), **Türkiye'de Sosyoloji Profesörlerinin İlgi Alanları: Örnek Prof. Dr. Cahit TANYOL**, Yayınlanmamış bitirme tezi, İ.Ü.E.F. Sosyoloji Bölümü, İstanbul.

11. ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında Avusturya'da doğmuştur. Afyon Fen Lisesini bitirdikten sonra 1996 yılında girdiği Yıldız Teknik Üniversitesi Endüstri Mühendisliği bölümünden 2001 yılında mezun olmuştur. 2001 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde yüksek lisans eğitimine başlamıştır.

